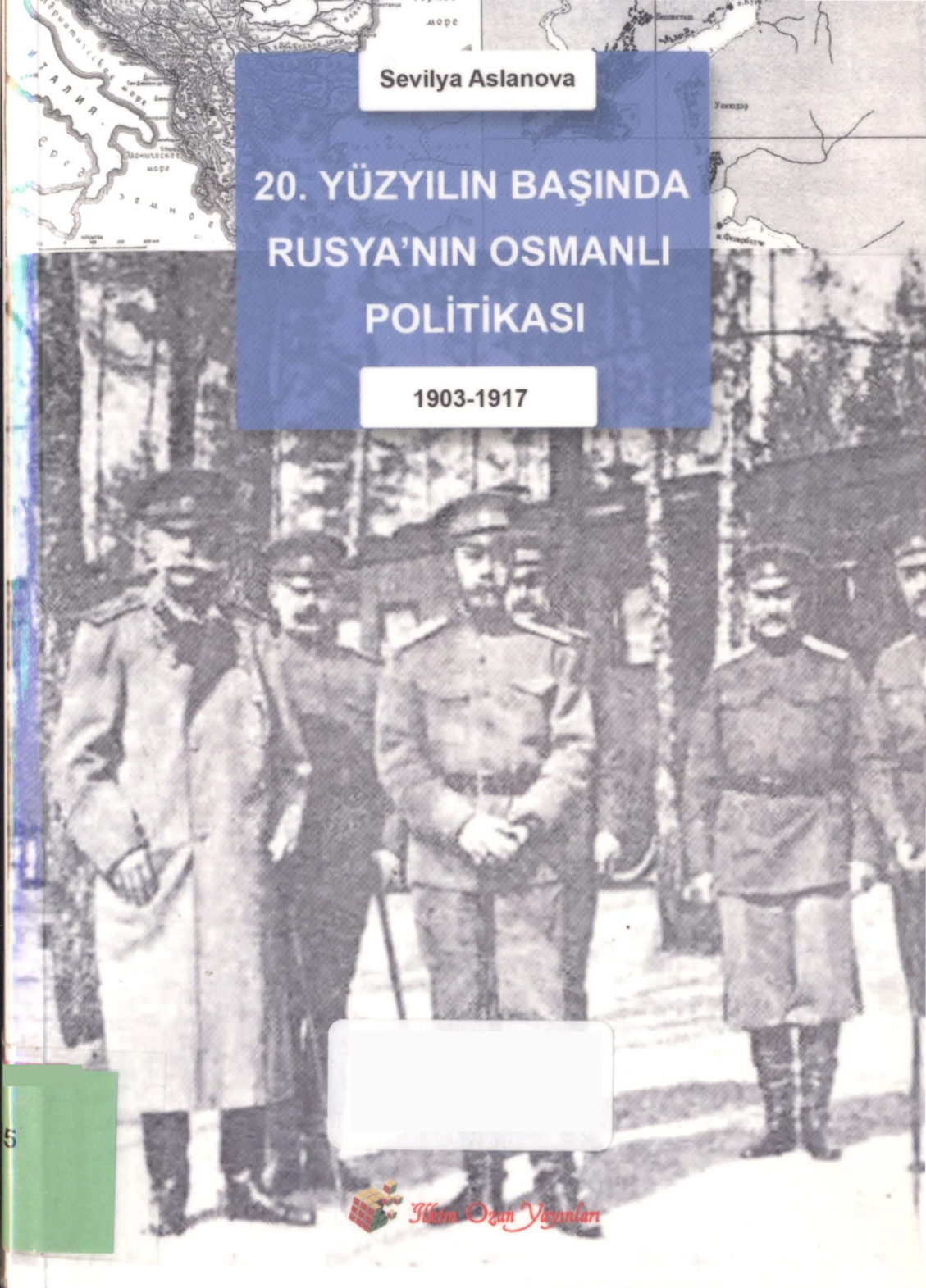
Sevilya Aslanova

20. YÜZYILIN BAŞINDA RUSYA'NIN OSMANLI POLİTİKASI

1903-1917

İlkim Ozan Yayınları

20. YÜZYILIN BAŞINDA RUSYA'NIN OSMANLI POLİTİKASI (1903-1917)

Sevilya ASLANOVA

Yayın hakları/copyright: ***İlkim Ozan Yayınları***

Adres: Kültür Mah., 3842 Sk., Deniz Apt., No: 17, D: 8,
K: 4, Kepez- ANTALYA

Sertifika No: 22055

Telefon ve Faks: 0 242 227 1194

E-posta: ilkimozanyayinlari@mynet.com
haydar_cakmak@hotmail.com.tr

ISBN: 978-605-87526-1-0

1. basım: Eylül 2011

Baskı: İpek Ofset Sertifika No: 12530
Matbaacılar Sitesi Hacıbayram Cad., No 15
Karatay- KONYA **Telefon:** 0 332 342 63 67

ÖNSÖZ

Bu güne kadar Osmanlı-Rus ilişkileri konusunu ele alan çalışmalar büyük ölçüde başlangıçtan 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönemdeki Osmanlı-Rus ilişkileri veya bu ilişkilerin büyük bir dostluğa dönüştüğü 1923 sonrası üzerinde yoğunlaşmıştır. 20.yüzyıl başındaki Osmanlı-Rus ilişkileri konusunda ise yararlanabileceğimiz kaynaklar yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmamda 1903–1917 yılları arasında Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını, ortaya koymaya çaba gösterdim. Bu dönemin sadece Türk kaynaklarına dayanarak aydınlatılamayacağını düşünerek çalışmama başladım. Bu konuda, Çarlık dönemine ait süreli yayınlardan, Sovyet döneminde yayınlanmış arşiv belgelerinden, Sovyet tarihçilerinin bu konuda yazmış oldukları kitaplardan ve son dönemde yayınlanan Rusça ve Türkçe kaynaklardan yararlanmaya çalıştım.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana yol gösteren, araştırma yapmayı öğreten, desteğini ve bilgisini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Bilgin Çelik'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca yaptığım araştırmalar sırasında bana destek veren babam Niyaz Aslanov ve eşim Yunus Saylak'a da teşekkür ederim.

Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, Çimkent Puşkin Kütüphanesi, Almatı Merkez Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi gibi kuruluşlara da bilgi ve kaynak yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903–1917)

ÖNSÖZ i

İÇİNDEKİLER iii

KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

1.1. RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASININ ARAÇLARI: PANORTODOKSLUK VE PANSLAVİZM 13

1.1.1. Panortodoksluk ve Panslavizm'in Rus Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi 13

1.1.2. Rusya'nın Panslavizm Politikası ve Sonuçları 15

1.2. MAKEDONYA SORUNU VE RUSYA 21

1.2.1. Makedonya'da Avusturya-Rus İşbirliği Dönemi 25

1.2.2. Viyana Reform Tasarısı 28

1.2.3. Mürzsteg Reform Tasarısı 34

1.2.4. Rus-Japon Savaşı'nın Makedonya Sorunu'na Etkisi 42

1.2.5. 1905 Rus Devrimi'nin Rus Dış Politikası Açısından Sonuçları 43

1.3. MAKEDONYA'DA İNGİLİZ-RUS İŞBİRLİĞİ DÖNEMİ 45

1.3.1. Reval Görüşmeleri ve Genç Türk İhtilaline Etkisi 48

1.3.2. Genç Türk İhtilali ve Rusya 52

1.3.3. 1905 Rus Narodnik İhtilali ile 1908 Genç Türk İhtilali'nin Kısa Bir Karşılaştırılması 54

1.3.4. Bosna Krizi ve Rusya'nın Diplomatik Yenilgisi 59

1.4. BALKAN SAVAŞLARI VE RUSYA 62

1.4.1. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Yakınlaşma Çabaları 62

1.4.2. Balkan Birliği'nin Oluşumunda Rusya'nın Rolü 65

1.4.3. Birinci Balkan Savaşı ve Rusya 68
1.4.4. İkinci Balkan Savaşı ve Rusya 76
1.4.5. Talat Bey'in Rusya'ya İşbirliği Teklifi 79

1.5. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI 82
1.5.1. Rusya'nın Balkanlar'da Müttefik Arama Çabaları ve Sonuçları 87
1.5.2. 1917 Devrimi'nin Rusya'nın Dış Politikasına Etkisi 98

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI

2.1. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE BOĞAZLAR MESELESİ 101
2.1.1. Rusya'nın Boğazlar Politikasının Amaçları 101
2.1.2. Rusya'nın Boğazlar'a Karşı Baskın Tasarıları ve Sonuçları 105
2.1.3. 1900'deki Baskın Tasarısı ve Rusya'nın Boğazlar'dan Geçiş Elde Etme Çabası 107
2.1.4. Rus-Japon Savaşı'ndan Sonra Boğazlar Meselesi 110

2.2. İZVOLSKİY'NİN BOĞAZLAR STATÜSÜNÜ DEĞİŞTİRMEK İÇİN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DİPLOMASİ TURLARI VE SONUÇLARI 113
2.2.1. Reval Görüşmesi ve Genç Türk Devrimi'nden Sonra Boğazlar Meselesi 113
2.2.2. Buchlau Görüşmesi'nde Boğazlar Meselesi 115
2.2.3. Boğazlar Konusunda Osmanlı-Rus Görüşmesi 117
2.2.4. Çarıkov'un Projesi 117
2.2.5. Racconigi Anlaşması'nda Boğazlar Meselesi 120

2.3. BOĞAZLAR'IN RUS EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ 122
2.3.1. Rusya'nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Ekonomi Politikaları 123

2.4. OSMANLI-RUS YAKINLAŞMASI FİKRİ VE ÇARIKOV'UN DEMARCHE'İ 128
2.4.1. Basında Osmanlı-Rus İşbirliği Çağrıları 129
2.4.2. Trablusgarp Savaşı Sırasında Rusya'nın Boğazlar Politikası 130
2.4.3. Neratov'un Boğazlar ile İlgili Projesi 133
2.4.4. Çarıkov'un Demarche'ı ve Sonuçları 135

2.5. BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI 137
2.5.1. İstanbul Üzerinde Bulgar Tehdidi ve Rusya'nın Boğazlar'ı Ele Geçirme Teşebbüsü 139
2.5.2. Boğazlar'ı Ele Geçirme Projelerinin Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Nedenleri 143
2.5.3. Liman Von Sanders Krizi 147

2.6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI 152
2.6.1. Karadeniz Üzerinde Osmanlı-Rus Rekabeti 152
2.6.2. Karadeniz'de Osmanlı-Rus Çatışması 155
2.6.3. Rusya'nın Boğazlar Üzerinde Hâkimiyet Kurma Çabaları 159
2.6.4. Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Çabaları ve Çarlık Diplomasisi 161
2.6.5. Çanakkale Savaşı Sırasında Müttefikler Diplomasisi 163
2.6.6. Hariciye Nazırı Sazonov'un 4 Mart 1915 Tarihli Muhtırası 167
2.6.7. Rusya'nın Boğazlar Politikasının Sonuçları 174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASI

3.1. DOĞU ANADOLU'NUN RUSYA AÇISINDAN ÖNEMİ 177

3.2. RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ AMAÇLARI 179
3.2.1. Ermeni Meselesinin Uluslararası Bir Boyut Kazanmasında Rusya'nın Rolü 179
3.2.2. Rusların Ermenileri Osmanlı Devleti Aleyhine Kışkırtma Politikası 181

3.3. 1900–1911 RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ DURGUNLUK DÖNEMİ **183**

3.4. 1912–1913 YILLARI ARASI RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ CANLANMA DÖNEMİ **187**
3.4.1. Rusya'nın Vilâyât-ı Şarkiye'de Reform Yapma Çabaları 187
3.4.2. Rus Elçiliği Baş Tercümanı A.N.Mandelştam'ın Reform Projesi 194

3.5. DOĞU ANADOLU'DA RUS-ALMAN İŞBİRLİĞİ DÖNEMİ **198**
3.5.1. Yeniköy Antlaşması ve Doğu Anadolu Vilayetleri Islahat Müfettişliği 202
3.5.2. Yeniköy Antlaşması'nın Rusya'nın Ermeni Politikası Açısından Önemi 205

3.6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUS-ERMENİ İLİŞKİLERİ **209**
3.6.1. Ermenilerin Rus Ordusuna Katılması 209
3.6.2. Rus İşgallerinde Ermenilerin Rolü 216

3.7. ERMENİ TEHCİRİ KARŞISINDA RUSYA'NIN TUTUMU **221**

3.8. SYKES-PİKOT ANTLAŞMASI VE RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ GERÇEK YÜZÜ **229**

SONUÇ **239**

KAYNAKÇA **245**

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
A.Ü.S.B.E.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	: Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Gos.Duma.	: Gosudarstvennaya Duma
Haz.	: Hazırlayan
HR.SYS.	: Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım
MİD.	: Ministerstvo İnostrannıh Del
No.	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
SSSR.	: Soyuz Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MRZ-d.	: Yıldız Maruzat Defteri
Y.PRK.BŞK.	:Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.DH.	: Yıldız Perakende Dahiliye Kısmı
Y.PRK.EŞA.	: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik
Y.PRK.HR.	: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.NMH.	: Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümâyûnlar
Y.PRK.UM.	: Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı

GİRİŞ

Bu güne kadar Osmanlı-Rus ilişkileri konusunu ele alan çalışmalarda daha ziyade başlangıçtan 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönemdeki Osmanlı-Rus ilişkileri veya 1923 sonrası Sovyet Rusya-Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri üzerinde durulmuştur. 20. yüzyılın başındaki Osmanlı-Rus ilişkileri konusunda ise yararlanabileceğimiz kaynaklar yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmamda 1903–1917 yılları arasında Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını, ortaya koymaya çaba gösterdim. Bu konuda, Çarlık dönemine ait süreli yayınlardan, Sovyet döneminde yayınlanmış arşiv belgelerinden, Sovyet tarihçilerinin bu konuda yazmış oldukları kitaplardan ve son dönemde yayınlanan Rusça ve Türkçe kaynaklardan yararlanmaya çalıştım. Çarlık dönemini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren Sovyet tarihçilerinin yazmış olduğu kaynaklarla Çarlık yönetimini haklı çıkarmak için yazılmış olan Çarlık dönemi kaynakları ve günümüzde yazılanlar arasında büyük farklar vardır. Bu nedenle daha ziyade Sovyet döneminde yazılmış olan kaynaklardan yararlanmaya çalıştım.

Ne zaman Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bugünkü durumundan ya da ilişkilerin 21. yüzyılındaki yakın perspektiflerinden söz açılsa, uzmanlar aralarında önceden sözbirliği etmişçesine iki noktaya dikkat çekiyorlar: Birincisi, her iki ülkenin tarihsel kaderlerinin birlikteliği ve benzerliği, buna bağlı olarak ortak çıkarların mevcudiyeti, ikincisi ise karşılıklı güvensizlik temelinde oluşmuş ve her iki toplumda da iyi komşuluk kurma olanaklarını sınırlayan köklü klişelerin muhafaza edilmesi.[1]

Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasındaki münasebetlere baktığımızda bunun büyük bir bölümünde rekabetçi ilişkilerin egemen

[1] Mihail Meyer, "18.Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der.Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 3.

olduğunu görebiliriz. 15. yüzyılın sonunda kurulan Rus Çarlığı başlangıçta tamamen bir kara devleti idi ve dünyaya açılması için Baltık ve Karadeniz istikametinde topraklarını genişletmesi gerekiyordu. Yine yaklaşık aynı dönemde İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçiren ve böylece Avrupa ve Asya arasındaki geleneksel ticaret yollarını altına alan Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın genişleme rotası üzerinde bulunması Rusya'nın "Çargrad"[2] ve Boğazları ele geçirme ve sıcak denizlere inmeye yönelik bir politika takip etmesine neden olmuştur.

Rusya bu hayalini gerçekleştirmek üzere Balkanlarda, Basra Körfezine ulaşmak için Kafkaslarda ve daha sonra İskenderun Körfezine varmak amacıyla Doğu Anadolu'da yayılmacı politikasını sürdürmüştür.[3]

Tarihte iki imparatorluğun coğrafi konumları ve jeopolitik koşullar siyasi ve ticari rekabet ve çatışmanın temelini oluşturmaktadır. Her şeyden önce, Osmanlı-Rus ilişkilerinin, belli dönemlerde her iki ülkede hâkim olan siyasi ve sosyal ideolojilerin etkisi altında bulunduğunu göz önünde tutmak gerekir. İslam geleneği hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki politika ile Cumhuriyet dönemindeki politika kökten değişiktir. Rusya tarafına gelince, Ortodoksluk ve Üçüncü Roma ideolojisi Osmanlı Devleti ile ilişkilere kuşkusuz yön vermiştir. Fakat iki imparatorluğu karşı karşıya getiren bu ideolojilere rağmen ticari ve kültürel ilişkiler daima, sanıldığından daha kapsamlıdır. 1492'deki iki memleket arasında ilk yakınlaşma siyasi, fakat daha çok iktisadi faktörlerin etkisi altında gerçekleşmiş görünmektedir.[4]

1492–1512 dönemi, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dostluk ve dayanışma dönemi olarak dikkatle incelenmelidir. Kırım Hanı'nın aracılı-

---

[2] Kemal Melek, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 9'da belirtildiği üzere, İstanbul şehri Rus Edebiyatı'nda Çargrad (Çar Şehri), ismiyle anılmaktaydı.

[3] Selami Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu,** Ülke Kitapları Yayınları, İstanbul, 1998, s.15.

[4] Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s.34.

ğıyla Moskova ile İstanbul arasında dostça ilişkiler, daha Fatih Sultan Mehmet zamanında başlamış görünmektedir.[5]

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki ilk ilişki, 1492'de 3.İvan'ın Kırım Hanı Mengili Giray aracılığıyla 2. Bayezit'a gönderdiği Mikhail Plesçeyev başkanlığında bir sefaret heyeti ile kurulmuştur. Bundan sonra Ruslarla ilişkiler uzunca bir süre Kefe Sancakbeyi olan şehzade aracılığı ile yürütülmüş, Osmanlı Devleti günden güne büyüyen Ruslara fazla ilgi göstermemiştir.[6]

1499'da Moskova, Lehistan ve Litvanya'nın ağır baskısı altında olduğundan, Kırım Hanlığı ile işbirliğine muhtaçtı. Kırım Hanı ile ittifak dolayısıyla Büyük Knez, fiilen Osmanlı Devleti'nin de müttefiki durumuna geliyordu. Özetle, Moskova Kırım bloku, Osmanlılarca Lehistan-Altınordu blokuna karşı desteklenmekteydi. Çok geçmeden, 1502'de Kırım Hanı Mengili Giray, Altınordu'ya öldürücü darbeyi vurdu ve Altınordu Devleti tarihe karıştı. Moskof Devleti için bu tarihi bir dönüm noktasıdır. 1512'de Mengili Giray'ın ölümünden sonra Kırım Hanlığı ile Moskova arasında ittifak kırıldı, fakat Osmanlı sultanları, imparatorluğun genel siyaseti bakımından Moskof Büyük Knezleri ile barışçı ilişkileri sürdürmekte yarar gördüler[7].

Rusya'dan Aleksiyev adındaki ikinci elçi 1514'te İstanbul'a gelmiş, Aleksiyev'in dönüşü sırasında ilk Osmanlı temsilcisi Kemal Bey de 1515'te Moskova'ya gitmiştir. Diplomatik ilişkiler bundan sonra da sürmüş, Ruslar Osmanlı hanedanlarından ticari tavizler elde etmek ya da çeşitli devletlere karşı ittifaklar yapmak için taleplerde bulunmuşlardır.[8]

---

[5] İnalcık, a.g.m., s. 26.

[6] Mensur Akgün, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.45.

[7] İnalcık, a.g.m., ss. 26-27.

[8] Akgün, a.g.m., s. 45.

1. Selim (1512–1520) ve Süleyman'ın (1520–1566) ilk saltanat yıllarında Moskova ile İstanbul arasında elçiler gidip geldi ve dostça ilişkiler sürdürüldü. Bu ilişkilerin düşmanlığa dönüşü, 4.İvan'ın Volga havzasında Altınordu İmparatorluğu'nun yerini alma ve Doğu Avrupa'da bu imparatorluğun varisi olma politikasının sonucudur.[9] Böylece, Ruslar, bu tarihten itibaren Asya ve Avrupa arasında ticarette Osmanlılara rakip olarak ortaya çıktılar.

Tatar-Moğol boyunduruğundan kurtulduktan sonra Rusya emperyal bir siyaset izlemeye başlamış ve Kazan ile Astrahan Hanlıklarına karşı sefer düzenlemişti.[10] Rusların 1552'de Kazan Hanlığı'nı alması ve 1556'da Astrahan Hanlığı'nı işgal etmesi ile Rus genişlemesinin farkına varan Osmanlı Devleti, 1569'da Don-Volga kanalı projesiyle bu genişlemenin önüne geçmek istemiş ise de, Avrupa cephesinde karşılaştığı güçlükler dolayısıyla bu teşebbüsünden bir netice alamamıştır.[11]

Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından zaptı İstanbul'da fazla bir yankı yapmadı ise de Astrahan'ın Rusların eline geçmesi ve bilhassa Rusların Terek Boyuna kadar sokularak Osmanlı ülkesine yaklaşmaları ve aynı zamanda Türkistan'dan gelen tüccarlar ve hacılara Astrahan yolunun kapatılması – İstanbul'da Rus emelleri hakkında endişelere yol açmış ve nihayet 1569'da "Ejderhan Seferi" (Astrahan Seferi) olarak bilinen ilk Rus-Türk çatışmasına götürmüştür. Gayet fena tertip ve icra edilen bu sefer Osmanlılar için tam bir felaketle neticelenmişti.[12]

17. yüzyıl Rus dış politikası üç ana amaca yönelikti. Bunlardan birincisi, Ukrayna ve Belorusya'nın ilhakı, ikincisi, Baltık ve Karadeniz'de serbest geçiş hakkının elde edilmesi ve son olarak da Rusya'nın güney sınırlarının, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kırım Hanlarının

---

[9] İnalcık, a.g.m., s. 28.

[10] S.M.Miheev, **İmperskaya İdeya v Politike Rossii,** Moskva,1994, s. 4.

[11] Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 245.

[12] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 5.

saldırılarından korunması.[13] 17. yüzyılın ortalarında Ukrayna'nın bir kısmının Rusya tarafından ele geçirilmesi yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Nitekim sol sahil Ukrayna'sı Rusya'nın Karadeniz istikametinde ilerlemesine bir sıçrama tahtası vazifesi görecektir. Bab-ı Ali buna seyirci kalmayacak ve Rus Çarı'na karşı ayaklanan Ukraynalılar Osmanlı Padişahı tarafından desteklenecektir. Hetman Doroşenko'nun Osmanlı himayesini desteklemesi üzerine, Moskof Çarı ile Leh Kralı "Türk Tehlike"sine karşı müşterek bir Rus-Leh cephesi kurmak maksadıyla, 1667'de Andrusova'da bir anlaşmaya vardılar. Hetman Doroşenko'nun tekrar Moskova himayesine girmesi üzerine Ukrayna'ya bir sefer açmak mecburiyeti hâsıl oldu.[14]

Kiev ile Ukrayna'da egemen olan Rusya ile Osmanlılar arasındaki rekabet nihayet 1678'de Kara Mustafa kumandasında büyük bir ordunun Ukrayna'yı istilası ve Çihrin Kalesi önünde çetin bir savaşla neticelendi.[15] İstanbul'dan 30 Nisan'da başlayan sefer 12 Ağustos'ta zorlu çatışmaların ardından kalenin alınması ve içindeki "30 bin muhafızın imha edilmesiyle" tamamlanmıştır. Rusya'nın Kırım Hanı Murat Giray aracılığıyla barış istemesi üzerine 13 Şubat 1681'de Bahçesaray'da 20 yıl geçerli 12 maddelik ilk Osmanlı-Rus Antlaşması imzalandı.[16] Özellikle ilk defa bu antlaşmayla, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Dinyeper Nehri boyunca ortak bir sınır olduğu ve Rusya'ya ait olan Kiev'in tanınması kararlaştırılmıştır, ancak sınır güvenliğinin sağlanması Kırım Hanlığına bırakılmıştır. [17]

---

[13] Ş.M. Munçayev, B.M. Ustinov, **Vneşnyaya Politika Rossii ve 17, 18 i 19. Veke**, Moskva, 2005, s. 9.

[14] Kurat, a.g.e., ss. 8-9.

[15] İnalcık, a.g.m., s. 33.

[16] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 433.

[17] S.F.Oreşkova, "Rusya ve Osmanlı Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der.Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683 Viyana yenilgisi 1684'te Osmanlı karşıtı "Kutsal Birliğin" kurulması sonucunu doğurmuştur. Bu birliğin katılımcıları tüm Hıristiyan devletlerin bu Birliğe katılmalarını önermişlerdir, özellikle de Moskova Çarlarını davet etmişlerdir. Rusya'nın Osmanlı karşıtı koalisyonuna katılmasına olan ihtiyaç, Polonya Kralı 4. Yan Sobetski'nin Kiev ve Zaporojye'nin Rusya'ya ait olduğunu kabul edilmesi gibi bir dizi geri adım atmasını zorunlu kılmıştır. Atılan bu geri adımlar Polonya ile yapılan "Sonsuz Barış Antlaşması"yla tespit edilmiştir. Bu geri adımlardan sonra, yine aynı yıl, 1686'da, Rusya Kutsal Birliğe dâhil olmuştur. "Kutsal Birliğe" girmesiyle üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde Rusya, 1689'da Kırım ve 1695, 1696 yıllarında da Azak üzerine seferler düzenledi.[18] Sonuçta, Azak kalesi 26 Temmuz 1697'de Rusların eline geçti ve Karadeniz yolu stratejik olarak ilk kez Ruslara açıldı.

1683 Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devletinin hızla gerilemeye başlaması Rusya'nın işine gelmiş, Çar Petro (1682-1725) zamanında yapılan reformlarla daha da kuvvetlenmiş, hem Balkanlar hem de Kafkaslar cephesinde genişlemesini devam ettirmiştir. Doğu Avrupa Slavlarının başlattığı Panslavizm hareketi sonucunda daha da hız kazanan Rus yayılmacılığından en çok zarar gören ülke Osmanlı Devleti olmuştur.[19] Bilindiği gibi 1.Petro'nun ilk siyasi adımları, eski büyük güç olma ideolojisini yani Moskova'nın Bizans'ın mirasçısı ve Üçüncü Roma olduğunu kabul etmesiyle atılmıştır. Böylece Çar 1. Petro, oluşturduğu emperyal teorisinde Batı Avrupa modeline uygun merkezi bir devlet sistemi tasarlamıştı.[20] Nitekim Petro'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında, Birinci Dünya Savaşı dâhil dokuz büyük savaş yapılmıştır. Bunlardan ikisi hariç (1711 Prut Savaşı, 1856 Kırım Savaşı) bütün savaşlarda Osmanlı İmparatorluğu yenilmiştir.[21]

---

[18] Oreşkova, a.g.m., ss. 21-22.

[19] Saray, a.g.e., s. 245

[20] Radomir Vlçek, "Adam Eji Çartoryskiy i Politika Rossiyskogo İmperatora Aleksandra 1"., Jurnal **Polskogo İnstituta Mejdunarodnıh Del**, C.6, no.2(19), 2006., s.78.

[21] Kılıç, a.g.e., s. 15.

18. yüzyıl boyunca Rusya bir taraftan Balkanlar, diğer taraftan da Kafkaslar istikametinde ilerleyerek Karadeniz kıyısındaki topraklarını genişletmişti. Karadeniz'de sağlam bir mevkii elde etmiş olan Rusya'nın 19. yüzyıldaki en önemli amacı İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmekti. 18. yüzyıl boyunca Rusya ile yapılan savaşlar kadar, ticaret ve kültürel ilişkiler de iki ülkenin tarihinde kalıcı izler bıraktı, çünkü ilişkiler kurumsallaştı, devamlı elçilik kadar, konsolosluklar ve nihayet 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile iki İmparatorluğun Hıristiyan ve Müslümanları üzerinde hükümdarlarının karşılıklı himaye hakkı ve dini liderliği tanındı.[22] Osmanlı İmparatorluğu, 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Doğu Sorununun merkezindeki yerini almıştır.

16.yüzyılın sonundan itibaren Karadeniz, Osmanlıların dışındaki gemilere kapalıydı. Rusya bu antlaşma ile Karadeniz'de Rus gemilerinin seyrüsefer özgürlüğünü kazanıyor, normal tip ve büyüklükte olma şartıyla Rus ticaret gemileri İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından serbest geçiş hakkına kavuşuyordu. Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Rusya, İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi inşa etme, muğlâk ve potansiyel olarak tehlikeli bir deyimle Ortodoks kilisesini ve "ona hizmet edenleri" temsil etme hakkını almıştı.[23] 21 Mart 1783'te Rusya Kırım'ı ilhak etmişti. Kırım'ın elden gitmesinden sonra İngiltere ve Fransa'nın teşvikiyle Bab-ı Ali Rusya'ya savaş ilan etmişti. 1791 tarihli Yaş Antlaşmasıyla Özü Kalesi ve Buğ ile Dinyester nehirleri arasındaki arazi Rusya'ya bırakılmış, Kafkaslarda Kuban Nehri sınır olarak kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti Kırım'ın Rusya'ya ilhakını tanımıştır.[24]

Rusya'nın bu yayılmacı politikası Petro'dan itibaren artarak devam etmiş ve özellikle 2. Katerina ve 1. Nikola zamanında en yüksek noktasına ulaşmıştır. 2. Katerina'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak

---

[22] İlber Ortaylı, "18. yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492–1992,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, ss. 125-127.

[23] Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu, (1774–1923),** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 11.

[24] Samiha Ayverdi, **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, İstanbul, 1970, ss. 174-178.

yolundaki projeleri malumdur; yalnız bir Grek Devleti kurulması değil, Kafkasları ele geçirdikten sonra Anadolu'nun dahi Ruslar tarafından istilasını tasarladığı bilinmektedir.[25]

1828-29'daki Osmanlı-Rus Savaşı'nda Edirne işgal edilip, İstanbul ve Boğazlar tehdit altına girdiği gibi, doğuda Suhum, Kars ve Erzurum Rusların eline geçti. Bu Erzurum'un Ruslar tarafından ilk işgali idi. Gerçi Rusya Edirne Antlaşması ile ele geçirdiği topraklardan vazgeçmiş ise de Boğazlar üzerindeki emellerinden asla vazgeçmemiştir.[26]

1832'de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyan bayrağını kaldırması, "Şark Meselesi"ni hiç beklenmedik bir safhaya sürüklemişti. Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın himayesi altına koyması için 1. Nikola fırsattan faydalanmak istemiş, diplomatik ve askeri her çareye başvurmuştu.[27] 1833'te Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Hünkâr İskelesi İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Mısır valisi Mehmet Ali'ye karşı Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesini öngörüyordu. Gizli madde uyarınca Osmanlı Devleti, Rusya'nın talebi üzerine Boğazları yabancı devlet savaş gemilerine kapayacaktı.[28] Avrupa devletleri bu maddeyi öğrendiklerinde, onu tanımadıklarını ilan etmişlerdi. Bir süre sonra İngiltere'nin teşvikiyle harekete geçen Avusturya, Fransa ve Prusya ile Rusya arasında 1840'da akdedilen Londra Mukavelenamesine göre Boğazlar beş devletin müşterek garantisi altına kondu ve böylelikle Rusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki tek başına hâkimiyetine ve dolayısıyla Hünkâr İskelesi Muahedesi hükümlerine son verilmiş oldu.[29]

Rusya'nın Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu istikametinde hızla yayılması, bu bölgelerde menfaatleri olan İngiltere ile Fransa'yı rahatsız etmişti. [30] Osmanlı İmparatorluğu'na "hasta adam" teşhisini koya-

---

[25] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 38.
[26] Kılıç, a.g.e., s.16.
[27] A.g.e., s.59.
[28] Potshveriya, a.g.m., s. 86.
[29] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, ss.323-325.
[30] Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, s. 245.

rak, İstanbul ve Boğazlar konusunda İngiltere ile anlaşmaya çalışan ve bunda başarılı olamayan Çar 1. Nikola yine bir bahane ile Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişse de Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa'ya karşı "Kırım Savaşı" olarak bilinen savaşta yenilen Rusya 1856'daki Paris Antlaşması sonucunda Karadeniz'in tarafsız ilân edilmesiyle, Karadeniz donanmasından mahrum edilmiş ve böylece Çar 1. Nikola İstanbul ve Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştiremediği gibi Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devleti kabul edilmesine, toprak bütünlüğünün anlaşmayı imzalayan devletler tarafından garanti edilmesine sebep olmuştu.[31]

Bu konu ile ilgili olarak Bolşevik tarihçisi M.N. Pokrovskiy, 1908 yılında yayımladığı makalesiyle Kırım Savaşı'nı ilk kez Marksist bir yaklaşımla ele almıştı. Rusya'nın yenilgisinin sosyo-ekonomik nedenlerini ve çarlığın dış politikasının saldırgan karakterini göstermeye çalışmıştı.[32] Sonuç olarak İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti 1854-1856 Kırım Harbi'nde Rusya'yı durdurmuş ise de, Rusya'nın 1860-1861'de yaptığı askeri ve ekonomik reformlardan sonra bu ülke ile iyi geçinme yolunu seçmişlerdir.[33]

1878–1919 arasındaki Osmanlı-Rus ilişkilerine bakıldığında Karadeniz ve Çanakkale Boğazları genellikle iki devlet arasındaki temel konu olma özelliğini sürdürmüştür. Bab-ı Ali statükoyu korumak, Rusya ise tarihsel bir misyon saydığı sıcak denizlere açılmak doğrultusunda, Boğazlar statüsünü gerek diplomasi ve gerekirse zora başvurarak değiştirmek çabası içinde olmuştur.[34] 1877–78 Osmanlı Rus Savaşında ise Rus kuvvetleri İstanbul'a kadar ilerleyince Bab-ı Ali, Rusya ile barış yapmak zorunda kalmıştı.

---

[31] Kılıç, a.g.e., s. 16.

[32] Candan Badem, "Rus ve Sovyet Tarih Yazımında Kırım Savaşı", **Toplumsal Tarih**, Sayı:155, s. 19.

[33] Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, s.245.

[34] Yuluğ Tekin Kurat, "1878–1919 Arasında Türk Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491–1992**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 139.

Rus nüfuz alanını büyük ölçüde genişletecek ve Avrupa'daki güç dengelerini bozacak Ayastefanos Antlaşması hükümlerinin, büyük devletlerin girişimleri sonucu Rusya'nın kazanımlarının çoğunu ortadan kaldıran ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da toprak kaybetmesine neden olan Berlin Antlaşması ile değiştirilmesi Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin çökmesine henüz izin vermeyeceğini göstermişti.[35] Fakat Berlin Kongresinde kabul edilen maddeler yine de Rusya için büyük çıkarlar sağladı: Besarabya'nın Rusya'da kalması onaylandığı gibi, Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının da Ruslara bırakılması kararlaştırıldı. Bundan başka Bab-ı Ali'ye birçok savaş tazminatı da yükletildi. Ayrıca Ermenilerle meskûn yerlerde reform yapmak zorunluluğu ve bunu kontrol edecek devletler arasında, anlaşmaya imzasını koyan bir devlet olmak üzere, Rusya'nın da bulunması ilerdeki Rus siyaseti bakımından mühimdi. İşte bu suretle Berlin Kongresi gereğince Ermeni Meselesi artık milletlerarası bir siyasi problem olarak ortaya çıktığı gibi, Evliye-i Selase'nin (Kars, Ardahan ve Batum) de 1918 yılına kadar sürecek tam kırk yıllık Rus işgali başlamış oluyordu.[36]

Büyük devletlerin Çarlığın uluslararası alanda etki alanlarını daraltmış olmalarına rağmen Balkanlarda; Sırbistan, Karadağ, Romanya Rusya'nın desteğiyle bağımsızlıklarına kavuşmuşlar, 1877–1878 savaşının bir sonucu olarak da Bulgaristan muhtar bir Prenslik haline gelmişti.[37] Görüldüğü gibi bu anlaşma, Rusya'nın Panslavizm politikasının başarıyla uygulanmasının bir sonucuydu.

Şimdilik Rusya, Osmanlı Devleti'nin çökmesi halinde üçüncü tarafların tecavüzlerine karşı kendi çıkarlarını güvenceye almaya yetecek kadar güçlü oluncaya kadar Doğu Sorunu'nun yeniden gündeme gelmesini önlemek zorundaydı. Bu bir yandan bütün ciddi reform önlem-

---

[35] Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.2, Ankara, 1999, s. 55.

[36] Kılıç, a.g.e., s.18.

[37] A.S. Silin, **Znaçeniye Slova Vostoçniy Vopros v Bolşoy Sovetskoy Entsiklopedii**., B.S.E., s.342

lerinin engellenip diğer büyük devletlerin Bab-ı Ali'de artan nüfuzuna karşı durmaya çalışılırken, diğer yandan Padişahın zayıf otoritesini ayakta tutmayı gerektiriyordu. Daha 19. yüzyılın başında, ağırlıklı olarak Rus nüfuzu altındaki zayıf bir Osmanlı Devletinin korunmasının, dağılmasına ve parçalanmasına tercih edilebileceği Rus politikasınca kabul edilmişti.[38]

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfuz ve itibar için daha gelişmiş devletlerle rekabet edebilmek için güçlü sermaye, imtiyaz ve ticaret kaldıraçlarından yoksundu. Yeterli sermayeye sahip olsaydı bile, stratejik kaygılar bu sermayenin Osmanlı topraklarına ihracını önleyecekti. İki yüz yıllık çatışmalardan kaynaklanan Osmanlı-Rus düşmanlığı mirası ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dış etkilere açıklığı dikkate alındığında, Rusya İmparatorluğun güçlü bir devlete dönüşmesini otomatik olarak hoş karşılayamazdı. Peki, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesine ve yıkılışına fiili katkısı neydi? İncelediğimiz dönemde, Rusların değil Osmanlıların başlattığı savaş dışında, çok az aktif Rus katkısı görebiliyoruz. Rusya'nın katkısı, daha çok, 17. yüzyıl sonunda başlayıp Osmanlı maliyesini yıkıp ülkeyi Avrupa sermayesine mali bağımlılık gibi kaygan bir yokuşa iten Kırım Savaşı (1853-1856) ve Osmanlı-Rus Savaşı'yla (1877-1878) sonuçlanan Rus yayılmacılığı tarihinde yatar. Bu mali denetimin fiili kurumlarında Rusya hiçbir rol oynamadı; sadece savaşın arifesinde kararsızca ufak bir rol oynamaya hazırlanıyordu.[39]

İstanbul Boğazı'na çıkartma seferi yapma düşüncesi, Rus-Bulgar ilişkilerinin bozulmasıyla ilişkili olarak 1880'li yıllarda doğmuştur.[40] 1882 ve 1896 tarihlerinde İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Nelidov, 1900 yılı başında ise Rus Dışişleri Bakanı Muravyev ve Çar Nikola İstanbul Boğazı'nın işgal edilmesi ile ilgili planlar hazırlamışlardı. Fakat bazı

---

[38] Alan Bodger, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", (ed. Marien Kent), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 88.

[39] Bodger, a.g.m., s. 116.

[40] A.V. İgnatiyev, **Vneşnyaya Politika Rossii, 1907–1914**, Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut Rossiyskoy İstorii, Moskva, Nauka, 2000, s. 22.

Rus Bakanlar bunun bir Avrupa Savaşına yol açabileceğini öne sürmüşler ve Rusya'nın hedeflerine ulaşması için şimdilik askeri değil diplomatik araçlara başvurması gerektiği görüşü üzerinde anlaşmaya varmışlardı.[41] Bununla birlikte Doğu Sorunu'nun geleneksel tarihi görevi unutulmamış ya da terk edilmemişti. Boğazların denetimi, Hıristiyan Balkan halklarının ulus devlet olmaları ve bütün bölgede siyasal nüfuzunun artması hala Rus politikasının nihai hedefleriydi.[42]

Balkanlarda Hıristiyan Slav davasına bağlılık Rus kamuoyunda ve bürokrasisinde hala güçlüydü, fakat Berlin Kongresinden sonra Rusya ile Balkan uyduları arasında bir gerginlik ortaya çıktı ve 1880'lerin ortasında Bulgaristan'la arası açılınca Balkanlar Rusya'nın Osmanlı politikasında kesinlikle tali bir yer aldı. Rusya, statükonun korunması için ayrıca kargaşa tehlikesini ve kaçınılmaz dış müdahale riskini azaltmak için Padişahı ılımlı reformlara zorlamada Avusturya ile işbirliğine razıydı.[43] Ancak değinilen yolların bağdaşlaştırılması çok karmaşık bir iş niteliğinde idi. Padişah hükümeti haklı olarak, büyük devletlerin Makedonya ve Ermeni reformlarına müdahalesini, kendi egemenliğine yönelmiş bir suikast olarak görüyordu.[44]

Böylece 20.yüzyılın başında Osmanlı-Rus ilişkileri Makedonya'da ve Doğu Anadolu'nun Ermenilerle meskûn vilayetlerinde meydana gelen sorunlar çerçevesinde şekillenecekti. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde bağımsız bir güç olarak hareket edemeyen Rusya, statükonun korunması politikasını izleyecek ve Büyük Devletler ile işbirliği yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyanlarla meskûn bölgelerinde reform yapılması için Bab-ı Ali nezdinde teşebbüse geçecekti.

---

[41] B. İgnatiyev, "19 Yüzyılın Sonu ile 20.Yüzyıl Başında Rus-Türk İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992, Türk** Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.153.

[42] A.g.m., s. 89.

[43] A.g.m., s. 90.

[44] B.Ignatiyev, a.g.m., s. 156.

BİRİNCİ BÖLÜM
RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

1.1. RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASININ ARAÇLARI: PANORTODOKSLUK VE PANSLAVİZM

1.1.1 Panortodoksluk ve Panslavizm'in Rus Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi

Panslavizm[1], Rusya'nın özellikle Çarlık döneminde uyguladığı, Slav ırkından olanları kendi hâkimiyeti altında bir devlet halinde toplama siyasetidir.[2] Tarih boyunca Balkanlar'daki tüm Slav ırklarını bir araya toplamak ve Akdeniz'e inmek Rusya'nın en büyük amacı olmuştur. Önce kültürel bir akım olarak ortaya çıkan Panslavizm, 19. yüzyılda siyasi bir renk almıştır. Bu akımdan önce ise, Balkanlar'da Panortodoksluk hâkimdi. Rusya, özellikle Türk idaresinde yaşayan Ortodoksları korumayı, kendisine verilmiş kutsal bir görev olarak algılıyordu. Bunun için Ortodokslar ile ilgili konularda Osmanlı yönetiminin iç işlerine karışıyordu.

Rusya, kendisini bir 3.Roma rolünde görerek, tüm Balkan ve Avrupa Ortodokslarını özgürlüğe kavuşturmak fikrini daha 16. yüzyılda geliştirmeye başlamıştır. İşte bu politika Çariçe 2. Katerina döneminde kesin şeklini almıştır. 1774'teki Küçük Kaynarca Barışı ile bir taraftan Osmanlı'nın Karadeniz'deki mutlak egemenliğine son verilirken, Rus-

[1] Panslavizm tabiri ilk defa 1826 yılında Slovak yazarlardan J.Herkel tarafından kullanılmıştır. Latince olarak kaleme aldığı ve umumi Slav diline ait olan bu eserinde "Verus Panslavismus" (Hakiki Panslavizm) tabirini ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasi bir tabir olmasına yol açmıştır. Siyasi amaçlı bir "Slav Birliği" yaratmak fikri ise ilk defa kesin bir Slovak, Slavların batı kısmına ait, Katolik dinine mensup, Avusturya tebaasından biri tarafından şekillendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

[2] A.g.e., s. 11.

ya'nın bu anlaşma ile Osmanlı topraklarındaki tüm Ortodoksları himayesi altına almış olduğu iddiası, çok geniş boyutları içinde 19. yüzyıla yansıyacaktır. Ancak Rusya'nın böyle bir politika izlemesindeki amaç, Osmanlı Ortodokslarının özgürlüğünden öte, Ayasofya Camiine haç dikerek bu vesile ile Rusya'yı Karadeniz'de tutsak kılan Boğazların kilidini açmaktı.[3] 19. yüzyılın ilk yarısında batı ve güney Slav halklarının ulusal kimlik arayışı da Rusya'nın hedeflerine uygun çerçeveyi oluşturmuştur.

Her şeyden önce şunu belirtmemiz gerekir ki, Rusya'nın Panslavizm ve Panortodoksluk politikası uluslararası ilişkilerde vazgeçilmez bir dış politika ilkesi olarak sürdürülmüş değildir. Rus İmparatorluğu 1725 yılında Petro tarafından ilan edildikten sonra, her ikisi de Rus politika ve diplomasisinde zaman zaman yer almıştır. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda var ki, Panortodoks politika Rus İmparatorluğu'nun yapısal özellikleri içinde kökenlerini bulsa da, Slavizm ve Panslavizm orijini bakımından Rus değil, Çeklerin Rusya'ya yapmış olduğu bir katkıdır.[4]

Panslavizm cereyanı, Rusya'da da 19. yüzyıl ortalarına doğru süratle gelişmişti. "Türklerin zulmü altında inleyen Slav kardeşlerini kurtarma" maskesi altında hareket eden bu zümre mensuplarının esas gayeleri, Rusya'nın hâkimiyeti altında bütün Slavları birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmekti. Panslavistler bu maksatla "*Ayasofya'ya Haç Koymak*" sloganını ortaya atmışlardı. Başlangıçta Rus hükümeti tarafından desteklenmeyen bu hareket, Çar 2.Alexander zamanında gittikçe kuvvetlendi ve Rus siyasetine tesir etmeye başladı. Siyasi alanda Panslavistlerin en mühim şahsiyeti, 1864'de İstanbul'a elçi olarak gönderilen İgnatiyev olmuştur.[5]

---

[3] Yuluğ Tekin Kurat, "19 Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavist ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı İmparatorluğu", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 173.

[4] A.g.m., s. 173.

[5] İgnatiyev, Rus elçiliğini Panslavizm'in propaganda ve casusluk merkezi haline getirmiştir. İgnatiyev,"*Osmanlı İmparatorluğu'nun pek yakında yıkılması*

Panslavizm, siyasi bir araç olarak Kırım Savaşı yıllarında Rusya'nın gündemini işgal etmeye başlamasına rağmen, Rusya'nın dünyadaki tüm Slav halklara yönelik himaye politikası Çar 1.Petro zamanına kadar inmektedir. Panortodoksluk'un doğal bir uzantısı sayılan Panslavizm, Rusya'nın Kırım Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra 1858'de "Slav Yardım Komitesi"nin[6] kurulmasıyla devreye girecekti. Kırım Savaşı esnasında Avrupa devletlerinin Rusya'ya karşı harekete geçmesi, Rus kamuoyu ve Panslavistleri derinden etkilemiştir. Diğer yandan Alman Birliği'nin kurulması ve Pancermenizm hareketinin yükselmesi ile Panslavizm hareketi özellikle Orta Avrupa'da hız kazanacaktı.

1.1.2 Rusya'nın Panslavizm Politikasının Sonuçları

Panslavizm'in 1870–1912 döneminde Rusya'nın Balkan politikasında çok önemli bir etken olduğunu belirtmek gerekir. 19. yüzyılın son çeyreğinde Güney Slav halklarının milli bağımsızlık mücadelesi doruk noktasına ulaşmış ve Rusya'nın desteğine güvenen Balkan Devletleri mücadelelerine hız vermişlerdi. Rus kamuoyu ise Slavlara destek vermek amacıyla geniş kapsamlı propaganda hareketi başlatmıştı.[7] Balkanlar'da Hıristiyan Slav davasına bağlılık Rus kamuoyunda ve bürokrasisinde hâlâ güçlüydü; fakat Berlin Kongresi'nden sonra Rusya ile Balkan uyduları arasında bir gerginlik ortaya çıktı ve 1880'lerin

---

mukadderdir." diyor ve mirasa Rusya adına el koyma hazırlıkları yapıyordu. Bkz. Kohn, a.g.e., ss 12, 17.

[6] Slav Yardım Komitesi'nin ısrarlı telkinleri ile 1877 yılında Çarlık Bab-ı Ali'ye harp ilan etti. Rus orduları hızla ilerledi. 1878 Ayastefanos ve ardından 1878 Berlin Kongresi ile Balkan Slavları istiklallerine kavuşmuş oldular. Ancak Rusya İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçiremedi. Rus Panslavistleri neticeden memnun değillerdi. Bkz. Kohn, a.g.e., s. 18.

[7] "Vostoçnıy Vopros i Borha Slavyanskih Narodov Balkanskogo Poluostrova Za Natsıonalnoye Osvobojdeniye v 70 e Godı 19 Veka", **Osvoboditelnoye Dvijeniye Na Vostoke ve 19 Veke,** Moskva, 1978, s. 5.

ortasında Bulgaristan'la arası açılınca Balkanlar, Rusya'nın Osmanlı politikasında kesinlikle tali bir yer aldı.[8]

1905 Rus ihtilalinden sonra yapılan nüfus sayımı Rusya'da 107 muhtelif milletin yaşadığını, Rusların ancak nüfusun % 43,3'ü teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Bu milletler daha geniş muhtariyetler istiyordu. Bu yüzden "Neoslavizm" (Yeni Slavcılık) akımı doğdu. Aslında eski "Panslavizm" görüşlerinin yeni bir tarzda canlandırılmasından ibaret olan bu hareket, önceleri kültür ve iktisat problemlerine ağırlık vermiş görünüyordu. Ancak kısa zamanda siyasi prensipler öne geçti, "Neoslavizm" Çar 2.Nikola tarafından tasvip gördü ve Rus hükümetinin dış politikasının esasını teşkil etmeye başladı.[9] Bir arşiv belgesinde Sofya'da çıkan *Mir* adlı Bulgarca gazetenin 8 Aralık 1905 tarihli nüshasında Petersburg'da çıkan *Enformasyon* adlı gazetede yayınlanan bir makalenin tercümesine yer verilmiştir. Bu makalede Osmanlı idaresinde yaşayan Slavlar için reform yapılması gerektiği, Rusya'nın bölgede yaptığı incelemeler sonucunda Slavların şiddete maruz kaldıkları sonucuna vardığı ve bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne başvurduğu belirtilmektedir. Ayrıca Rusya'nın büyük devletleri bu hususta bir konferansa davet edeceği, buna muvaffak olamaz ise Balkan devletleri ittifakı vasıtasıyla Osmanlı idaresindeki Slavlara yardım edeceği, bu konuda da başarı sağlayamaz ise Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere başvurarak Osmanlı idaresindeki Slavların durumuna dikkat çekeceğini ve büyük devletlerin bu konuda bir tedbir alamamaları durumunda Rusya'nın sert tedbirlere başvuracağı ve büyük güçleri bir konferansa mecbur edeceğinden söz edilmektedir.[10] Nisan 1908'de

---

[8] Alan Bodger, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Rusya", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (der. Marien Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1991, s. 89.

[9] Kohn, a.g.e., s.18.

[10] "*Enformasyon gazetesi ber vech-i ati yazıyor: Rusya, Devlet-i Osmaniye'nin idaresi altında bulunan İslavların ahval-i haziresinin ıslahı hakkında tedabir-i lazımiyeyi ittihaz etmekten hali kalmamıştır. Bu İslavlar hakkında tahkikat icrasında vicdanen ağlatacak bir şedide içinde bulundukları katiyen tahakkuk etmiştir. Petersburg'dan dersaadete Rusya sefirine düvel-i muazzama süferasının muvaffakiyeti istihsali ile bu babda bir harekât-ı umumiye icra edilmek üzere emr olunduysa Avusturya tarafından suret-ı katiyyede muvaf-*

liberaller Moskova'da Slav kültürü için bir cemiyet teşkil ettiler ve aynı şekilde Slav etütleri için St. Petersburg'da Slav Araştırmaları Cemiyeti kurdular. Prens Trubetskoy şöyle yazıyordu: *"Slav halklarını ikna etmek lazımdır. Ta ki onlar, bizim onların iç işlerine müdahale etmek niyetinde olmadığımıza ve bizim ilk Slavcılardan farkımızın bu olduğuna inansınlar. Bizim ahlakî ve zihnî ferdiyetçiliğe saygı göstermekte iyice kararlı olduğumuza onları inandırmalıyız. Rusya Balkanlar'daki Slav kardeşlerini hürriyetlerine kavuşturmayı görev bildiğini ısrarla ifade ediyor ve fakat aynı zamanda Rusya'da yaşayan herkesi baskı altında tutuyor, eziyor bu sebeple hepimiz ondan uzaklaştık ve yine bu sebeple Avusturya Slavları bizlere itimatsızlık gösteriyorlar. Bu itimatsızlık halen mevcuttur. Biz bunu çözmek için her şeyi yapmaya mecburuz. Doğu sınırlarımızın emniyeti buna bağlıdır."*[11] 1912 yılına gelindiğinde ise Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı saldırısı Panslavcılarda bir heyecan doğurmuştu.

Sultan 2. Abdülhamid döneminde Rusya'ya yakınlaşma denemeleri gündeme gelmiş ve bu hususta büyük kararlılık gösterilmiştir. Fakat buna rağmen Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerinden asla vazgeçmediği ve Boğazlar'ı ele geçirmek için fırsat kollayarak, baskın ha-

---

fakiyet olunmadığı gibi Almanya ve İtalya tarafından dâhi redd-i muvaffakiyet gösterilmiştir. Hatta Çar, Almanya ve Fransa'ya gitmeden evvel Rusya Hariciye Nazırı tarafından düvel-i muazzamayı bu hususta bir konferansa davet etmeyi, teşebbüs olunmadıysa yine yalnız Fransa ile İngiltere'nin muvaffakiyeti istihsal olunarak Almanya, Avusturya ve İtalya'nın muvaffakiyeti istihsal olunmamıştır. Fakat Rusya, Düvel-i Muazzamaya vasıt ile muvaffak olamadığından Balkan hükümetinin ittihadı vasıtı ile Türkiye'deki Hıristiyanlara muavenet edebilecektir. Dersaadette Bulgaristan'ın ve Karadağ'ı sefiri ve murahhasları Makedonya ve Kosova'da ahali-i hıristiyaniye hakkında icra olunan takibat-ı şedideden dolayı protesto ederek Bab-ı Ali'ye umumen bir nota vereceklerdir. Tabidir ki bu nota dâhi neticesiz kalacaktır. İşte ol vakt hükümet-ı mezkure Berlin muahedesini imza eden düvel-i muazzamaya Türkiye'de ahval-i hazireyi enzar-ı dikkate almaları için müracaat edecekler vesayır. Düvel-i muazzama bu fena idare hakkında bir tedbir ittihaz edemez ise hükümet-i mezkure tedabir-i şedide icra etmeye mecbur olacaklarını beyan edeceklerdir. Artık böyle bir tehdit vaki olduğu takdirde Rusya'ya istinad edilerek düvel-i muazzamaya bir konferans güşadına mecbur edileceği şüphesizdir." Bkz. **BOA. YPRK. DH.** dosya. no. 13/81.

[11] Kohn, a.g.e., s. 228.

zırlıklarında bulunduğu da tarihi bir gerçektir. Rusya bu tarihi arzusunu gerçekleştirmek için yine Panslavizm ideali ile hareket etmiş ve Balkan ülkelerini Osmanlı'ya karşı kışkırtıp, Balkan savaşlarına sebep olmuştur.[12] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Rusya Siyasetinin Yeni Cephesi* başlıklı makalesinde bu konuda şöyle bir ifade yer alıyordu: "*Rusya'nın tarihi bir siyaseti vardır ki, bu Panslavizmdir. Türk memleketlerini istila, İslamiyet'e her vesileyle zorba, bu mesleğin belli başlı düsturlarını teşkil ederdi.*"[13]

Görüldüğü üzere Panslavist propaganda Balkan Savaşı'nı başlatmıştı. Rusya'dan Bulgar ordusuna gönüllüler gidiyor, ilgili ülkelerden külliyetli para ve eşya yardımı yapılıyordu. Çekler, Avusturya Slavları ile bu konuda adeta yarış ediyorlardı. Rusya'da Panslavist hülyalar yeniden uyanmış ve bu defa artık Osmanlıların "Avrupa'dan Asya'ya kovulmaları" zamanının gelip çattığına hükmedilmişti. "Ayasofya'ya Haç Koymak" Rus milliyetçiliğinin, Panslavistlerin ve bu hareketin arkasında duran Rus hükümetinin siyasi parolası olmuştu.[14] Fakat 1913 yılında Sırp ve Bulgar savaşından sonra Slav milletleri arasındaki mücadelenin henüz kökten halledilmediği üzüntü verici bir biçimde ortaya çıktı. Zaferi iki defa Sırpların kazanması onların kendilerini güney Balkanlarda birlik hareketinin öncüsü gibi telakki etmeleri cüretini verdi. Sırpların şiddet taraftarlığı, Rus ve Çek Panslavistleri tarafından tahrik edildi.[15] Birinci Dünya Harbi'nin çıkmasında da Rusya'nın "Panslavist" emeller peşinde koşmasının önemli ağırlığı vardır. Bunu Bolşeviklerin neşrettiği eski Çarlık Hariciye Nezareti arşivinden aldıkları "*Boğazlar, Türkiye ve Büyük Devletler*" adlı belgeleri içeren eser açıkça ortaya koymaktadır.[16] Bu konu ile ilgili olarak *İkdam* gazetesinde çıkan *Rus Haberleri* başlıklı bir makalede Rusya'nın Slavlık politikasından söz edilmişti: "*Rusya yalnız para, nüfuz, arazi kay-*

---

[12] Selami Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, Ülke Yayınları, İstanbul, 1998, s. 18.
[13] **Tasvir-i Efkâr**, 19 Kanunusani 1326
[14] Kohn, a.g.e., s.18.
[15] A.g.e., ss. 233-234.
[16] A.g.e., s. 18.

betmedi, bu hükümetin aynı zamanda İslavlık siyaseti iflasa duçar oldu ki, bu felaket Rusya için telafisi kabil olamayacak derecede ağırdır. Şimdiye kadar neşredilen bütün vesâik bize kati ve şüpheye asla mahal kalmayacak surette ispat etmiştir ki harb-i umumiye Rusya sebep oldu. Rusya'yı tahrik eden emel ise İslavlık derdinden ve Balkanlarda İslav nüfusunun kati bir şekilde tesis arzusundan başka bir şey değildir."[17]

Savaşın başlangıcından Panslavizm'in bazı yankıları henüz işitiliyordu. Çar, 8 Ağustos 1914'te yaptığı konuşmada: *"Tarihi geleneklerine sadık Rusya, Slav milletlerini iman ve kan bağlarıyla birleştirecek, onların durumlarına karşı asla ilgisiz kalmayacaktır. Avusturya-Macaristan, Sırplara hiçbir bağımsız devletin kabul edemeyeceği şartları öne sürdüğü zaman, Rus halkı Slavlara en kardeşâne hislerini ortak bir heyecanla ifade etti."* Çar, Avusturya Slavlarını ve onların hürriyetlerini zikretmiyordu. Açık bir şekilde şayet, Rusya harbe girerse bunun büyük devlet durumunu korumak için olacağı ilan ve ifade edildi. *"Yalnızca, haksız bir taarruza uğramış kardeş bir milleti savunmak değil, fakat aynı zamanda Rusya'nın şerefini, namusunu, bütünlüğünü ve büyük devlet olma haysiyetini savunmak vardır."*[18] Görüldüğü üzere Rusya'nın Balkan politikasının amacı Panslavizm değil, Boğazlar'ın kontrolünü ele geçirmekti.

Diğer yandan 1914 yılında Rusya hegemonyasını Avrupa ve Asya üzerinde tesis edebilecek güçte değildi. 1916–1918 arasında büyük Rusya hariç bütün Slav memleketlerini hâkimiyeti altında tutan Rusya değil Almanya idi, Polonya, Ukrayna, Avusturya-Macaristan Slavları, Sırbistan Montenegro ve Bulgaristan, belli bir zamanda Avusturya-Macaristan'da Alman hâkimiyeti gerçekleşmişti.[19]

Buna rağmen Rus milliyetçilerinin dış politika amaçlarından biri Balkan Yarımadası'ndaki Slav topluluklarını Rusya'nın etrafında birleştirmek ve böylece İstanbul ile Boğazların anahtarlarını ele geçir-

---

[17] **İkdam**, 18 Haziran 1915
[18] Kohn, a.g.e., ss. 241–242.
[19] A.g.e., s. 237.

mekti.[20] Rusya'da liberal ve emperyalist çevreler ise Rus kültürünün yayılabileceği bölgelere yönelmesini öneriyorlardı. Bu bölge Karadeniz bölgesi idi ve Rusya bu bölgede ekonomik ve askeri üstünlüğü ele geçirdiği takdirde bütün Yakındoğu üzerinde hâkimiyet kurabilirdi.[21]

Liberallerin ideologu olan Prens Trubetskoy, liberallerin Dışişleri Bakanlığı ile yakın ilişkiler kurmalarını sağlamıştı. Trubetskoy'a göre Ruslar bu dönemde Ortodoksluk ve Slavizm ideolojisine sarılmalıydı. Çünkü büyük bir devletin ilham alabileceği büyük ve yaratıcı bir ideolojiye ihtiyacı vardı. Trubetskoy'a göre Slav Birliği hem Avrupa'da güç dengesini kurabilir hem de Pancermenizm'e karşı Yakındoğu ve Balkanlarda bir direniş gücü oluşturarak Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar üzerindeki emellerine ulaşmasını kolaylaştırabilirdi. Böylece Rusya Balkan Slavlarını himaye ederek ve en zor anlarında onların imdadına yetişerek bölgede Avusturya'nın yayılmasını durdurabilirdi. Liberal emperyalistlerin Slav Sorununa çözüm arayışları Neoslavizm ideolojisinin oluşumunda da etkili olmuştu. Neoslavizm, Slav Birliği'nin akraba topluluklarının özgürlük ve eşitlik temelinde birleştirilmelerini öngören bir hareketti. Burada asıl amaç Pancermenizm'e karşı Slav dünyasını birleştirmekti. Ayrıca, Rusya'nın tarihsel misyon olarak adlandırdığı, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmek çabası da belirleyici bir role sahipti.[22] Bütün bunların sonucunda, Rusya'nın Pancermenizm'e karşı kurduğu Balkan İttifakı kısa sürede Rusya'nın kontrolünden çıkınca Balkan Devletleri arasında güçlü bir siyasi birliğin kurulmasının mümkün olamayacağı görülmüştü. Sonuç olarak denilebilir ki, 20. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın Balkan politikası da iflas etmişti. 1917 Ekim Devrimi ile birlikte de Lenin Panslavizm'i terk etmişti.

Özetleyecek olursak, Rusya'nın meselesi ne Panortodoksluk ne de Panslavizm idi; amaç, Osmanlı'yı yıkmak veya boyunduruğu altına

---

[20] A.V.İgnatiyev, **Vneşnyaya Politika Rossii, 1907–1914**, Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut Rossiyskoy İstorii, Moskva, Nauka, 2000, s. 26.

[21] **Russkaya Mısl,** No:1, 1908.

[22] İgnatiyev, a.g.e., ss. 12–13.

almaktı. Buna karşı direnen Osmanlı'nın tek meselesi de, kendisini Rusya'ya karşı korumak değildir; çünkü İmparatorluğun bünyesini sarsan çeşitli diğer sorunlar da vardı. Öte yandan, Panortodoksluk ve Panslavizm'in Balkanlar'daki milliyetçi hareketleri yarattığını söyleyemeyiz, temel zaten Hellenizmle atılmıştır. Diğer bir deyimle Balkan Ortodoks ve Slavların amacı, Rus şemsiyesi altına girmek değil, Yunanistan modelinde kendi devletlerini kuracak olanaklara sahip olabilmekti.[23] Rusya ise Balkan devletlerinin güçlenmesini arzulamıyordu. Bu konuda *İkdam* gazetesinin *Rusya Hükümeti ve Balkanlar* başlıklı makalesinde *Novoye Vremya*'dan alıntı yapılmış ve şöyle bir ifade yer almıştı: "*Novoye Vremya'ya nazaran Balkan küçük hükümetlerinin medeniyette süratle tali eylemeleri dahi Rus siyaset-i istilasına bir sedd-i mümanaat teşkil eylemeğe başlamıştır.*"[24]

Rusya'nın Osmanlı politikasına gelince, daha 19 yüzyılın başında, ağırlıklı olarak Rus nüfuzu altındaki zayıf bir Osmanlı Devletinin korunması, dağılmasına ve parçalanmasına tercih edilmişti. Rusya'nın bu dönemdeki Balkan politikası da büyük ölçüde Makedonya Sorunu çerçevesinde şekillenecekti.

1.2. MAKEDONYA SORUNU VE RUSYA

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa vilayetlerindeki Güney Slav halklarının gittikçe hız kazanan bağımsızlık mücadelesi son dönem Osmanlı – Rus ilişkilerine de damgasını vurmuştu. Rusya'nın Balkan politikasının temel amacı, Balkan Slavlarının ulus-devlet olmalarını sağlamak ve bölgede üstünlüğü ele geçirmekti. Rusya'daki Panislavist çevreler ve kamuoyu Balkan Slavlarını maddi ve manevi açıdan desteklemek amacıyla geniş bir propaganda hareketi

[23] Kurat, a.g.m., s. 177.
[24] **İkdam**, 28 Teşrinievvel 1325

başlatmışlardı. Bu harekete toplumun her kesiminden insan katılmış ve çok sayıda gönüllü Sırbistan'a gitmişti.[25]

1870'lerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünü pençesine alan kötü yönetim ve ekonomik sorunlar Balkanlar'daki huzursuzluğun da büyümeye devam etmesine yol açıyordu. 1875 Temmuz'unda artan vergiler ve tarımsal koşulların katlanamaz oluşu büyük ölçüde Hıristiyan köylülerin, Müslüman toprak sahiplerine isyanı olan bir ayaklanmaya yol açıyor, bu ayaklanma Büyük Güçlerin başkentlerinde huzursuzluk ve Slav dünyasının büyük bir bölümünde de sempati yaratıyordu. Ama bir köylü isyanını uluslararası olay boyutuna iten gelişme, isyanın Rusya'da yarattığı tepki ve sonuç olarak Rusya ile diğer Büyük Güçler arasında Yakındoğu konusundaki tavrın ne kadar farklı olduğunun ortaya çıkmasıydı.[26]

1875 yılında Yakındoğu krizi yeniden alevlenmişti. Avrupa devletlerinin müdahalelerine rağmen Osmanlı Devleti Hıristiyanlarla meskûn vilayetlerinde reform sürecine hız vermemişti. Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da çıkan ayaklanmalar Osmanlı yönetimi tarafından sert bir biçimde bastırılınca, Rusya'daki gizli Slav komiteleri, Osmanlı Devleti'ne karşı kararlı bir biçimde harekete geçilmesi için hükümet üzerinde baskı yapmaya başlamışlardı. Rus subayları ordudan istifa ediyor ve gönüllü olarak Sırp ordularına katılıyordu. Rusya'daki Panslavist çevreler Slavların bağımsızlığı için mücadele etmenin tam zamanı geldiğine inanıyorlardı.[27]

Büyük Güçlerin Bosna ve Hersek'te barış sağlama yönünde yaptıkları ilk ciddi girişim, Avusturya Dışişleri Bakanı ve Viyana'daki Rus elçisinin birlikte hazırladıkları ve 30 Aralık 1875'te önemli Avrupa başkentlerine yolladıkları Andrassy Notasıydı. Nota, Bab-ı Ali'ye is-

---

[25] "Vostoçnıy Vopros i Borba Slavyanskih Narodov Balkanskogo Poluostrova za Natsıonalnoye Osvohojdeniye v 70- e Godı 19 Veka", **İstoriya Vostoka**, Moskva, 1961, s.5.

[26] Mattehew Smıth Anderson, **Doğu Sorunu (1774- 1923)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.195.

[27] M.N. Zuyev, **İstoriya Rossii**, Vısşee Obrazovaniye, Moskva, 2005, ss. 256–257.

yankâr eyaletlerde dini özgürlük vermesini, iltizamın kaldırılmasını ve Osmanlı Hükümetinin köylülerin toprak sahiplerinden toprak satın alınmasına yardımcı olmasını ve dolayısıyla da isyana yol açan tarım işçilerinin sorunlarını azaltmasını öneriyordu. Sultan bu reformların yerine getirme arzusunu Büyük Güçlere resmen bildirecek ve reformların uygulanmasını denetlemek için Müslüman ve Hıristiyanlardan karma bir komite kurulacaktı.[28]

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti, İstanbul kapısına dayanan Rus kuvvetleriyle Ayastefanos Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı.[29] Rus yönetimi için Ayastefanos Antlaşması'nın 2 amacı bulunmaktaydı. İlki, savaştaki askeri kazançlarının bir antlaşma ile onaylanması, ikincisi ise Osmanlı yönetiminin Balkanlar'daki yeni statüko için Rusya'nın önerilerini kabul etmesi idi. Bunların gerçekleşmesi için Rusya, ilk baştan itibaren Avrupa devletlerinin desteğini almak istemekteydi. Diğer Avrupa devletleri ise, genel bir kongre toplanması ve Ayastefanos Antlaşması'nın tüm maddelerinin gözden geçirilip, yeniden düzenlenmesi için baskı yapmaktaydılar.[30]

Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupa barışına tehdit getiren unsurları Berlin Kongresinde ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmiş ve Berlin Antlaşmasıyla önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Rusya'nın hâmiliği altında yaratılan Büyük Bulgaristan Kuzey Balkanlarla sınırlandırılmış ve bölgenin üçte ikisi tekrardan Sultan'ın askeri ve siyasi hegemonyası altına girmişti.[31] Balkanlar üzerinde önemli hesapları olan Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Berlin Antlaşması sonrasında en önemli hedefleri ise mevcut statükoyu korumaktı.[32]

---

[28] Anderson, a.g.e., ss.198- 199.

[29] Zuyev, a.g.e., s. 257.

[30] Gül Tokay, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)" , **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.193.

[31] A.g.m., s. 200.

[32] Bilgin Çelik, "Avusturya'nın Arnavutluk Politikası: Viyana'da Bir Arnavutluk Komitesi: 'DİA' " **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar,** Sayı:3, Bahar 2006, s. 62.

Avrupa barışı çerçevesinden bakacak olursak, Ayastefanos'ta büyük devletlerin arasında anlaşmazlıklara yol açabilecek sorunlar günün şartlarına uygun olarak ortadan kaldırılmış, Avusturya ve Rusya bulundukları iç ve dış zayıflıklarından dolayı muhafazakâr bir politika izlemeye ve bölgede birbirleriyle işbirliği yapmaya, Doğu'da ise İngiltere'nin etkinliklerini "reform" kisvesi altında ve Rusya ile Osmanlı'yı kontrol altında tutarak sürdürmeye devam etmişlerdir.[33]

Kuzey Bulgaristan'da 1878 yılında otonom bir prensliğin kurulmasıyla ilk doruk noktasına ulaşan Bulgar Bağımsızlık Hareketi, uzun vadede Ortaçağ Bulgaristan İmparatorluğu'nun topraklarını bu yeni ulusal devlete kazandırma amacını gütmekteydi. Ortaçağda sınırlı bir süre Bulgaristan İmparatorluğu'na ait bulunan Makedonya'nın Osmanlı egemenliğinden kurtarılması ve bu bölgenin yeni devlete katılması, bu bağlamda çok önemli idi.[34] Sorun, gerçekte Ulusal Bulgar devletinin kuruluşu sırasında Ruslar sayesinde yaratılmıştı.[35] İşte, 1870'lerde ayrı bir rahipler sınıfı, Bulgar öğretmenlerinin ders verdiği ayrı okullar oluşturulmasıyla başlatılan ve 1877'te Bağımsız bir Bulgar Prensliğinin kurulmasıyla sonuçlanan proje bu amaçla geliştirildi ve tümüyle Rusya tarafından programlanıp finanse edildi.[36] Merkez bürosu Sofya'da olan ayrılıkçı Bulgar hareketine ek olarak 1893'te merkez bürosu Selanik'te olan IMRO (Makedonya Devrimci İç Örgütü) kuruldu. IMRO temel hedefinin bir "Balkan Federasyonu" içerisinde özerklik sağlamak olduğunu resmen açıkladı ve kendini Bulgar Hükümetine adamayı reddetti.[37]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa vilayetlerinde (Makedonya ve Edirne) 19. yüzyılın sonlarında, bir Bulgar bağımsızlık mücadelesine

---

[33] Tokay, a.g.e, s.202.

[34] Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1.

[35] Meltem Begüm Saatçı, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Makedonya Sorunu", **Makedonya Sorunu Dünden Bugüne**, (der. Murat Hatipoğlu), ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 45.

[36] Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 96.

[37] Gül Tokay, **Makedonya Sorunu**, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, s.37.

katılmak üzere Slav nüfusu harekete geçirmek için gizli devrim komiteleri kuruldu. Fakat Makedonya'nın kendilerine ait olduğunu ileri süren Yunan ve Sırp milliyetçileri Bulgarların bu çabalarına hemen karşı çıktılar. Bulgar Hükümeti yalnızca, Makedonya'yı kendilerine katmak için siyasi açıdan uygun bir zamanı beklemekteydi. Burada Avrupa barışını tehdit eden bir kriz ortaya çıktı. "Makedonya Sorunu" böylece Doğu Soru'nun bir parçasını oluşturdu. Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlanan çöküşü sonucu Balkanlarda politik ilişkilerin ve sınırların belirlenmesi koşullarının yeniden düzenlenmesini içeriyordu.[38]

1.2.1. Makedonya'da Avusturya-Rusya İşbirliği Dönemi

Büyük Güçlerin çıkarları Makedonya Sorunu'nda belirgin bir ağırlık oluşturuyordu. Tunalı Hilmi, dünyayı fethetme politikası güden ve özellikle Balkanlar'ı da kendi egemenliği altına almak isteyen Rusya'yı ilk sırada belirtiyor. Rusya'nın bu politikası Makedonya Sorunu'nun ana kaynaklarından birisiydi.[39] Fakat Rusya'nın bu dönemde Balkanlarda izlediği politika statükonun devamı ilkesine dayanmaktaydı. Çünkü Rusya, Makedonya Krizi'nin Doğu Sorunu'nu alevlendirmesinden çekinmekteydi.[40] Yine de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında zayıf durumda olan ve dışlanmış bir konumda bulunan Rusya statükoyu değiştirmek için ileriye dönük bir politika geliştirmeyi göze alamadı; ancak bunun yerine, Sırpların, Karadağlıların ve Bulgarların aracılığı ile Boğazlarla ilgili çıkarlarına yardımcı olacak biçimde, Balkanlarda üstünlük kurma sevdasında olan Slavları davalarında destekledi. Rus devlet adamlarına göre ise Balkan devletlerinin ulusal rekabetleri, aralarındaki iç çatışmalar, azgelişmişlikleri

---

[38] Adanır, a.g.e., s.1.

[39] Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.79.

[40] Gr.L. Komarovskiy, "Derjavı i Blijniy Vostok", **Russkaya Mısl**, 1906, s.7.

ve nüfus azlığı nedeniyle Osmanlı Devleti ile yapacakları bir savaşta başarısızlıklarına yol açabilirdi.[41]

Rus hükümeti Bab-ı Ali'ye etkisini, Bulgaristan ve Sırbistan'ın barışçı tutumlarının ödüllendirilmesi, böylece savaşın engellenmesi için kullandı. Bu politikanın Rusya'daki en önemli temsilcisi, ilk planda ülkesinin, Uzakdoğu'daki büyük ve hırslı projelerinin rahatsız edilmeden ilerletilmesini düşünen Maliye Bakanı Witte idi. Bu politikanın başarısı, Balkan meseleleri hakkında Avusturya-Macaristan ile anlaşmanın sağlanmasına bağlıydı. Avusturya-Macaristan ve Rusya, Balkan Yarımadası'ndaki durumun mümkün olduğunca devam ettirilmesi konusunda anlaştılar. Yani Makedonya Sorunu 1897 yılı sona ererken, gelişiminin yeni bir evresine girmişti. Karadağ, Sırp, Yunan, Romen ve Bulgar bağımsızlıklarının savaşarak elde edilmesinde belirleyici yardımı olan Rusya, şimdi resmen Makedonya hareketine karşı olumsuz bir tavır takınıyordu. Rus-Avusturya Antlaşması, Makedonya için özerk bir idare isteyen devrimcilerde, yüzlerine bir şamar yemiş gibi bir etki yapmış olmalıdır.[42]

Avusturya- Macaristan, hatta Fransa ve İngiltere'nin Makedonya'da reform için başlattığı eylem karşısında Ortodoks Hıristiyanların geleneksel hamisi olarak Rusya[43] uzun süre edilgen kalamazdı. Viyana'daki Rus Büyükelçisi Kont Kapnist ve Sofya'daki diplomatik temsilci Bachmetev Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorf'u harekete geçmesi için sıkıştırdılar. Böylece Zinovyev Çar'a rapor vermesi için Kasımda Yalta'ya gönderildi. Geri dönüşünden sonra Padişah tarafından kabul

---

[41] A.g.m., s.8.

[42] Adanır, a.g.e., ss.134-136.

[43] Bir arşiv belgesinde Rusya hükümetinin, konsolosları vasıtasıyla Balkanlarda meydana gelen hadiselerden zamanında haberdar olduğu ve Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki Hıristiyan ahali için ıslahat yapılması gerektiği konusunda Osmanlı Devleti'ne başvurduğu bildirilmektedir. Ayrıca1902 yılının ekim ayında Zinovyev'in, kaleme aldığı layihada Rumeli vilayetinde acilen ıslahat yapılması gerektiğini vurgulaması üzerine Balkanlarda huzur ve asayişin temin edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve devrimci komitelerin faaliyetlerine son verilmesinin karalaştırıldığı bildirilmektedir. Bkz. **BOA, Y.A.HUS**, 1320.12.2

edildiğinde, özel reform tedbirleri olarak sadece Hıristiyanların da jandarmaya alınmasını, iltizam sisteminin kaldırılmasını Bulgarları rahatsız eden Kosova ve Manastır valilerinin değiştirilmelerini tavsiye edebildi.[44]

Bu konu ile ilgili olarak Yıldız Perakende Dâhiliye evrakında yer alan bir dosyada Rusya sefirinin Rumeli eyaleti meselesiyle ilgili olarak Bab-ı Ali'ye verdiği beyanatın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek anlamına geldiğinden bahsedilmiştir.[45] Yıldız Sadâret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyada ise 1902 yılında Makedonya Sorunu'nun çözüme kavuşturulması amacıyla yapılan tartışmaların bir sonuç vermediği belirtilmiştir. Bu nedenle Rusya ve Avusturya hükümetlerinin alınan ıslahat kararlarının asayişi sağlayamadığı gerekçesiyle Makedonya hakkında yeni bir teşebbüse geçeceklerini bildirdikleri de belirtilmiştir.[46]

Avusturya'nın Sırbistan'da gittikçe artan nüfuzuna karşı Bulgaristan hükümeti Rusya ile anlaşmaktan başka çıkar yol bulamamıştı. 1902 yılında Avusturya-Macaristan ve Romanya tehlikesine karşı Rusya ve Bulgaristan aralarında bir antlaşma imzalamışlardı. Fakat ileride de görüleceği üzere bu teşebbüs bir netice vermemişti.[47] Bulgar hükümeti bu arada Rusya'nın statükoyu koruma politikasına uyuyordu; Rusların Makedonya sorununu şimdilik karıştırmama yönergesine uygun bir şekilde Sofya'daki komiteleri dağıtmaya başlamıştı.[48] Bir

---

[44] Adanır, a.g.e., s.165.

[45] "*Her hükümetin memleketinde zaman zaman bazı ahval-i nümâyân olabilir. Vukuatın eşkâline göre de kavanin-i mevzua ahkâmına tevfiken muamelat-ı lazimiye icra edilir. Bir devletin umur-u dâhiliyesine diğer devlet tarafından müdahale olabilecek beyanat caiz olamayacağından süfera-i ecnebiyenin ara sıra Bab-ı Ali'ye edegeldikleri ihtarat halisane ve mülayimane bir tarzda iken şu günlerde birbirini müteakip beyanat vuku bulmakta olduğu gibi şiddet-i lisan dâhi istimal edilmiştir*". Bkz **BOA. YPRK. DH**. dosya no. 11/71.

[46] **BOA, Y.A.HUS,** dosya no.440/92.

[47] Kn.Sergey Gagarin, "Balkanskiye Soglaşeniya i Soyuzı", **Russkaya Mısl**, 1915, s.132.

[48] Adanır, a.g.e., s.177.

arşiv belgesinde ise Rusya sefiri Zinovyev'in Bulgarları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttığı belirtilmektedir.[49]

Bir arşiv belgesinde de görüldüğü üzere Rusya ve Avusturya hükümet temsilcileri Balkanlar'da ıslahat yapılması amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardı.[50] Bir diğer arşiv belgesinde de bu dönemde Rusya Hariciye Nazırı Lamsdorf'un Belgrad ve Sofya'ya gerçekleştirdiği seyahatinin amacının da Avusturya ve Rusya arasındaki itilaf mucibince Balkanlarda statükonun korunmasını sağlamak olduğu bildirilmektedir.[51] Bu konu ile ilgili olarak Yıldız Sadâret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyada Lamsdorf'un, hükümetinin statükoyu koruma politikasına uyarak, 1902 yılında Sofya, Belgrad ve Viyana'ya yaptığı ziyaretlerinde devrimci komitelerinin faaliyetlerine son vermeleri gerektiğini vurguladığı ifade edilmektedir. Lamsdorf'un çabaları sonucunda ise Sırp ve Bulgar hükümetleri barışın ve düzenin korunması için çalışacaklarını ve devrimci komitelerin faaliyetlerine son vereceklerini bildirmişlerdi.[52]

1.2.2.Viyana Reform Tasarısı

Bir arşiv belgesinde de belirtildiği gibi Rus Dışişleri Bakanı Lamsdorf, Viyana'yı ziyareti sırasında Goluçovski ile yaptığı görüşmesinde Makedonya Sorunu'nda işbirliği halinde hareket etmeyi kararlaştırmışlar ve "*Viyana Islahat Programı*" olarak bilinen bir proje hazırla-

---

[49] "*Sofya'da bulunan Rusya politika memuru bahs-ı mütelif bunun aksine hareketle Rusya hükümetine işe başka zamanda gösterdiği gibi Bulgarları devleti Aliyeleri aleyhine tahrik edegeldiği mevsukan istihbar kılınmıştır.*" Bkz. **BOA. YPRK. ML**. dosya no. 24/8.

[50] "*Malum olunduğu üzere Rusya ve Avusturya beninde hâsıl olan itilaf mucibince bu iki dost hükümet vilayât-ı selasede ahali-i Hıristiyaniye'nin ıslahı ahvaline mahsus mevad-ı tanzimiye mebni olarak dersadet sefirleri tarafından kaleme alınan bir layihayı sene-i hazırayı şubat zarfında Hazret-i Padişahiye'ye takdimi kararlaştırılmıştır.*" **BOA, Y.A.HUS,** 1321.7.5. dosya no. 458/57.

[51] "*Rus Hariciye Nazırının Belgrad ve Sofya'ya vukubulan seyahati Rusya ile Avusturya arasındaki itilaf mucibince Balkanlar'daki şimdiki durumun ibkası maksadına mübteni olduğu*" Bkz. **BOA, Y.A.HUS,** dosya no. 439/53.

[52] **BOA, Y.A.HUS,** 1320. 12 2.

mışlardı.[53] Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakında yer alan bir dosyada görüldüğü üzere bu layiha hazırlandıktan ve iki hükümet tarafından da tasvip edildikten sonra Rusya ve Avusturya hükümetleri Bâb-ı Ali nezdindeki teşebbüslerinin desteklenmesi amacıyla 17 Şubat tarihinde Büyük Devletlere de birer suretini göndermişlerdi. Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'nin bunu yapmaya hazır olduklarını beyan etmeleri üzerine Baron Calice ile Mösyö Zinovyev Islahat Layihasını Osmanlı Devleti'ne sunmakla görevlendirilmişlerdi.[54]

Bir diğer arşiv belgesinde ise, Selanik, Kosova ve Manastır'da hayata geçirilecek ıslahatlara dair Rusya ve Avusturya sefirleri tarafından verilen notanın ilk maddesine göre, Müfettiş-i Umumi, Bab-ı Ali tarafından seçilmiş Müslüman asıllı bir Osmanlı olacaktı ve üç yıllık görev dönemi bitmeden bu görevden ayrılmayacaktı. Merkezi hükümete başvurmadan gerektiğinde kullanabileceği hazır birliklere sahip olacaktı. Tasarının ikinci kısmı Müslüman valilerin konumu ile ilgiliydi. Bu valiler de Bab-ı Ali tarafından atanacaktı ve Müfettişi-i Umumi'nin emirlerine kesinlikle uyacaklardı. Tasarının üçüncü kısmı da jandarmanın, polisin ve korucuların yeniden düzenlenmesi ile ilgiliydi. Bu düzenlemeyle yabancı bir uzman da ilgilenecekti. Jandarma, eşit sayıda Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşturulacaktı. Hükümet, jandarmanın yeniden örgütlenmesi için yabancı subaylar görevlendirecekti. Hıristiyan olan mahallerde köy bekçileri de Hıristiyan olacaktı. Polis komisyon ve memurlarının Türkçe okuyup yazmaları şart olacaktı. Dördüncü maddeye göre, siyasi suçlar nedeniyle cezalandırılan kişiler affedilecekti. En son madde ise mali konuları kapsıyordu. Her vilayet her yıl gelir ve harcamalarını kapsayan bütçesini göstermek durumundaydı. Söz konusu vilayet bütçesi Osmanlı Bankası tarafından kontrol edilerek toplanan vergiler yerel yönetimin sivil ve askeri ihtiyaçları için harcanacaktı. Aşar vergisi de ödenecek ve her bölgenin sakinleri aşar vergisinden sorumlu olacaktı. Aşarın iltizamı sistemi

---

[53] **BOA, Y.A.HUS,** dosya no. 442/89.
[54] **BOA, Y.A.HUS,** 1320. 12. 2.

kaldırılacaktı.[55] Yıldız Sadâret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyadan da anlaşıldığı gibi Avusturya ve Rusya hükümetleri bu ıslahat programının uygulanmaması halinde bir Avrupa konferansının toplanması için harekete geçeceklerini Bab-ı Ali'ye bildirmişlerdi.[56] Diğer yandan Avusturyalılar ve Ruslar, diğer bir Avrupa devletinin reformlara müdahale etmesini istemiyorlar ve Balkanları kendi etki alanları içinde tutmayı arzu ediyorlardı.[57] Aynı şekilde Osmanlı Hükümeti de Petersburg sefaretine gönderdiği bir tebligatta Rumeli ıslahatı konusunda Rusya'nın diğer devletlerle birlikte hareket etmemesi gerektiğini belirtmişti. Ayrıca Osmanlı Hükümeti Rusya'nın Rume-

---

[55] *"1.Rumeli Vilayat-ı Şahanesi müfettiş-i umuminin teşebbüsat ve ikasını tatbikat ve icraatına tevsik zımnında müddet-i memuriyeti üç sene temdid olunmuştur. Müfettiş-i Umumi'nni her defasında merkeze müracatına mecbur bulunmaksızın azl-el icab üç vilayetin her tarafında asakir-i şahaneyi istihdam salahiyetini haiz olunacaktır. 2.Vilayat-ı Selase valileri müfettiş-i umumi tarafından ita olunacak talimatı tevfik harekete ve yerlerine mevcut bilcümle vesait ile muavenete mecburdur. 3. Polis ve Jandarma heyetlerinin tensiki emrinde hükümet-i seniyece vaki olan teşebbüsatta ifa-i muavenete tensikat-ı mezkure esaslarını temin-i muamelatı zımnında hükümet-i seniyenin emrine tabi olmak üzere ecnebi erbab ihtisas istihdam olacaktır. Jandarma hidmetine kabul olunacak sınıf-ı teba-i gayrimüslimiyenin tesbitince ittihaz edilmek kayd-ı tahriri istilzam eden esas-ı mahalliye nazar-ı itibara alınmakla beraber efrad-ı Müslime ve gayrimüslime miktarı ile bunların nüfusuyla münasip olmak kaidesiyle tatbik-i esbabına tevessül kılınacaktır. 4.Köy bekçilerinin ahali meyanından ekseriyet-i ahali Hıristiyan olan mahallerde işbu köy bekçileri ekseriyet itibarıyle ahali-i müslüme ve gayrimüslimeden tayin kılınacaktır. 5.Sınv-ı tebaadan yekdiğerine karşı taadiyat ve tecavüzatta bulunmaları men-ı taadiyat ile kanuna itaata icbarları zımnında hükümet-i seniyece tedabir ittihaz edilecektir. 6.Hükümet-i Seniye'nin ceraim-i siyasi ile müttehim veya mahküm olup hukuk-u umumiye ceraime istidai kavi tahakkuk eyleyen hakkında umumi ilan buyrulacak ve hukuk-uy umumiye müteallik olup elyevm gerek tedkikat-ı ibtidaileri ve gerek emr-ı muhakemeleri icra bulunan bilcümle cinayet davaları bila teehhir fasl-ı rivayet kılınacaktır. 7.Sene başında her vilayette bir varidat ve masarifat büdçesi tertib ve tanzim olunup vergi ve tekalifattan hâsıl olan varidat evvel emirde cihet-i malikiyeye ve asakiriyeye dâhil olmak üzere idare-i mahalliyenin ihtiyaçlarına tahsis olunacaktır. Aşar varidatı iltizam tarikıyla istifa ve cibayet kılınacak. Müşkilat zuhurunda ahali-i merkume mahkemeye müracaat edebilecektir. Varidat-ı vilayet merkezi vilayette kâin Bank-ı Osmanî şübesine teslim olunacak.* Bkz. **BOA, Y.MRZ-d,** dosya no.10983, Defter: 24.

[56] **BOA, Y.A.HUS**, dosya no. 442/41.

[57] A.g.e., s.44.

li'nin bir nevi otonomisini sağlamaya veya bölgedeki karışıklıklardan istifade ederek istila cihetine gitmeyeceğine de inandıklarından bahsedilmişti.[58] Örneğin bir arşiv belgesinde yer alan bir dosyada Rus sefiri Padişahla yaptığı görüşmesinde Bulgaristan'ın genişlemesinin Rusya ve Avusturya'nın menfaatlerine ters düştüğü ve bu iki ülkenin Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki haklarının korunmasından yana olduklarını ve bölgede ıslahata hız vermesi gerektiğini belirtmişti.[59]

Bab-ı Ali, tasarıyı prensipte kabul etmiş olsa da, Osmanlı Hükümeti önerinin düzenlenişini takip eden aylarda, Kosova'nın kuzeybatısında meydana gelen Arnavut ayaklanmalarıyla meşguldü. Reformlar yüzünden yüzüstü bırakıldıklarını düşünen Arnavutlar Avrupa'nın ilgisini, eylemlerini arttırarak çekmeye çalıştılar. Rusya ve Avusturya'nın bu reform anlaşmalarının sonuçlarından aynı şekilde rahatsız olan Bulgar çeteleri, karışıklığı iyice arttıracak biçimde eylemlerine hız

---

[58] *"Rumeli'de Rus ve Avusturya devletlerinin teklifi ile evvelce ittihaz olunan mukarreratın haricinde ve ondan ziyade bir şey yaparak Rumeli kıtasının bir nevi otonomisini binayeleyha devlet-i aliyenin oradan kıt'a–i alakasını kabul demek ve adeta Rumeli karışıklıklarından en ziyade istifade etmek isteyen devletin orasını Bulgaristan ile taksim ve yahut doğrudan doğruya istila cihetine gitmesine meydan vermek olarak Devlet-i Aliye hakkında böyle bir kararın vuku Rusya devletince asla tecviz edilemeyeceği derkar bulunduğundan ve İtalya devletinin Balkanlarda istatükoya halel geldiği halde kendisi ile dahi Trablusgarp'a tecavüz edeceği hakkında açıktan açığa beyanat vuku ve onların dahi meşguliyeti Devlet-i Aliye'den bil istifade aynı cihetle her gün tevsii ve tecavüz eylem keyfiyeti ayrı ayrı nazar-ı dikkate alınacak ahvalden bulunduğundan, Turhan Paşa haşmetlü imparator hazretlerinin telakki ettiği efkârı ve mevad-ı dostane üzerine taraf-ı eşref-i canib-i padişahı Rumeli'de teşebbüs olunan ıslahiyenin kısm-ı kelimesine ve minel cümle köy bekçileri Bulgar komitelerinin hareket-i ihtilaliyelerine rağmen icra edilmiş ve mukarrerat-ı müttehizenin bekasının süratle ve tamamıyle tatbikat ı için lazım gelenlere emr ve ferman-ı hümayün tebliği olunması ve işe kemal-i faaliyetle başlanmış olduğundan Rusya sefaretinin öyle bir yola gitmemesi hakkında İmparator hazretleri cenabından kendisine Perşembe gününden evvel tebligat icrası esbabının istihsali buyrulan irade-i seniyye Padişah iktiza-i aliyesinden bulunduğu."* Bkz. **BOA. YPRK. BŞK.** dosya. no. 71/21.

[59] *"Bulgaristan'ın tevsii Rusya ve Avusturya devletlerinin menafilerine muvaffak olmadığı ve hele Avusturya'nın nazariyat-ı müstefidesine külliyen muhalif olacağından bu iki devletin Devlet-i Aliye'nin Rumeli'de bekası arzusunda bulundukları"*. Bkz. **BOA. YPRK. BŞK.** dosya no. 71/64.

verdiler.[60] Yıldız Sadâret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyada da görüldüğü üzere bu dönemde Rusya ve Avusturya hükümetleri bölgede statükonun devamını sağlamak için Bulgar devrimci hareketine karşı olumsuz bir tutum takınmışlardı.[61]

Bu konuda bir arşiv belgesinde yer alan bir dosyada Rusya resmi gazetesinin 1902 tarihli nüshasında çıkan tebliğin bir kısmı aktarılmıştı: "*Eğer Balkan devletleri kendilerine makul ve uslu olmaları hakkında verilen samimane nasihatleri dinlemeyip ihtilaller ve şiddetli vasıtalarla Balkanlar durumunda bir değişiklik yapmaya karar vermişlerse Rusya bu yolda evlatlarının bir damla kanını feda etmemeye ve en ufak bir para fedakârlığında bulunmamaya kuvvetle azmetmiştir.*"[62] Bu konu ile ilgili diğer bir arşiv belgesinde, özellikle Rusya'nın Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin baskı politikasına ve Bulgar fesat komitelerinin tahriklerine son verilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını önerdiği bildirilmektedir.[63]

Rus Dışişleri Bakanı Lamsdorf, İstanbul'daki Büyükelçi Zinovyev'e gönderdiği 20 Eylül/ 3 Ekim 1903 tarihli telgrafında: "*Bir yandan devrimci komitelerin yarattığı kargaşalık, diğer yandan da "Parlak" Türk yönetiminin üstlendiği sorumlulukları yerine getirmemesinden dolayı, üç vilayetin Hıristiyanlarla meskûn bölgelerinde reform yapılması süreci engelleniyor. Reform programını uygulamak konusunda kararlı olduğumuzu ve bunun için denetim mekanizmaları kuracağımızı bildirin. Bölgede devrimci komitelerinin faaliyetlerinin önüne geçmek için "Parlak" Türk yönetiminin baskı politikasını uygulamasını haklı bulduk. Fakat bu baskı politikası sonucunda sivil halkın da zarar görmesine göz yumamayız. Bu nedenle Avusturya ve Rusya hükümetlerinin, bölgede sivil halkın çektiği sıkıntılara son*

---

[60] Tokay, a.g.e. ss. 45-46.

[61] "*Rusya ve Avusturya sefirleriyle Rusya sefaret hanesinde bugün vuku bulan içtimadda evvela Bulgar fesad komitelerinin men-i makasıdı hakkında Avusturya ve Rusya devletlerinden teminat istihsali keyfiyeti taraf-ı ber mucib talimat-ı mestu bahsedildi.*" Bkz. **BOA. YA. HUS.** 1321.10.9.

[62] **BOA, Y.A.HUS,** 1320 12 2

[63] **BOA, Y.A.HUS,** dosya no.445/38.

vermek, köylerine dönüşlerini sağlamak, yanmış kilise ve okullarını yeniden yapmak için çalışacaklarını bildirin. Avusturya ve Rusya hükümetleri, bölgede barışın sağlanması için verdikleri mücadelenin olumlu sonuçlara yol açacağını ve önerilerinin dikkate alınacağını ümit ediyorlar." demişti.[64]

Büyük Güçler arasında 1902-1903 geçiş döneminde Makedonya Reform Tasarısı üzerinde bir uzlaşma sağlandıktan sonra Avrupa diplomasisi statükonun sağlamlaştırılması eğilimindeydi; buna rağmen Makedonya'daki iç örgüt çevrelerinde, başarısız Cuma-i Bala isyanından sonra da isyan hareketine devam etme zorunluluğu hissedildi.[65]

Rusya'nın muhafazakâr Makedonya politikası, Sofya'daki Rus yanlısı Danev hükümetinin, milliyetçi eleştiriler karşısında kendisini savunmasını gitgide zorlaştırmaktaydı. St. Petersburg'da 1903 Martı sonunda Makedonya'daki Rus konsolosluklarının 25 Şubat-9 Mart arasındaki raporlarının özetleri yayımlandı. Bu özetlerden, Rus temsilcilerin Bulgar davasının dostları olmadıkları kesinlikle ortaya çıkmaktaydı. Manastır'daki Rus konsolosu, örneğin Makedon liderleri idarede iyi maaşlı daha yüksek makamlara ulaşmak gibi kişisel saiklerle üç Makedon vilayeti için özerklik istemekle suçluyordu. Onları her şeyin Rus himayesi altında gerçekleştirildiğini halka inandırmaya çalışmakla da itham etmekteydi. Konsolosa göre, ayrıca Padişahın çıkarttığı af haberinin yayılmasını önlemeye de çalışmışlardı. Makedonya'daki Bulgar davasını gözden düşürmeye uygun böyle raporların yayımlanması Bulgaristan'da düşmanca davranış olarak algılandı ve sonuç olarak kamuoyunun büyük tepkisine neden oldu. Rus yanlısı hükümetin günleri artık sayılıydı. Osmanlı Hükümeti de, 1903 ilkbaharında Makedonya'da çözümsüz gibi görünen problemlerle karşı karşıya olduğunu görmekteydi. Viyana reform programı çerçevesinde

---

[64] **Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarsrvami**, Reformı v Makedonii, 1903-1905, SP. b 1906, ss.1-2, MİD, Diplomatiçeskaya Perepiska, ss. 329–330.

[65] Adanır, a.g.e., s.172

kabul ettiği yükümlülükleri, diğer sorunların yanında bu programın kendi içinde çelişkili olması yüzünden yerine getirmek kolay değildi.[66]

1.2.3.Mürzsteg ReformTasarısı

Rusya ve Avusturya arasındaki bu reform anlaşmalarının sonuçlarından rahatsız olan Bulgar çeteleri, karışıklığı iyice arttıracak biçimde eylemlerine hız verdiler. Tasarıya esas itiraz Bulgarlardan geldi. Bulgar yetkilikler Avusturya-Rus reform projesinin yeterli olmadığını ileri sürdüler. Daha liberal bir politika izlemeden bozuk düzende bir gelişme beklemek imkânsızdı. Tasarının başından beri bu şartlar altında başarısızlığa mahkûm olacağı açıkça belliydi.[67] Makedonya Devrimci Örgütü, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nda başarısı sınanmış bir plana uygun olarak eyleme geçmeye karar vermişti. Bunun için kötü hazırlanmış ve Osmanlı yöneticilerinden çok, Müslüman halkı hedefleyen bir ayaklanma planlandı.[68] Amaç, Osmanlıların ayaklanmayı sert bir biçimde bastırmalarını sağlayarak Batılı kamuoyunu etkilemek ve böylece büyük güçleri müdahaleye zorlamaktı.[69] Ayaklanma 2 Ağustos'ta St. Elijah gününde (Slavca İllinden) Manastır Vilayeti'nde patlak verdi ve kısa zamanda Edirne'nin bazı köylerine ve Selanik Vilayeti'ne de sıçradı.[70]

Bab-ı Ali ile ilişkileri oldukça iyi durumda olan ve hükümeti her tür devrimci hareketten rahatsız olan Rusya ayaklanmaya karşı düşmanca bir tavır takınıp, Bulgar hükümetine ayaklanmaya destek vermemesi uyarısında bulundu. İstanbul'daki Rus elçisi Zinovyev, Rusya'nın isyancılara karşı tavrını sertleştirmesine katkıda bulunmuştu.[71] Bir arşiv belgesinde Rusya'da çıkan *Novosti* gazetesinde yayınlanan bir makaleden yola çıkarak Rusya'nın Balkanlar'daki politikası hakkında bilgi

---

[66] A.g.e., s.178
[67] Tokay, a.g.e., s. 46.
[68] Adanır, a.g.e., s.196.
[69] Yerasimos, a.g.e., ss.99-100.
[70] Tokay, a.g.e., s.46.
[71] Anderson, a.g.e., s. 282.

edinilmişti. Bu makalede Vilayat-ı Selase'de Osmanlı Devleti'nin sert tedbirlere başvurduğu belirtildikten sonra, Bulgar çete faaliyetlerinin durdurulması gerektiği vurgulanmaktadır.[72]

Ancak, Osmanlı kuvvetlerinin ayaklanma sırasındaki baskı politikası başta İngiltere olmak üzere Avrupa kamuoyunun ilgisini çekti. Ayaklanma bastırıldıktan hemen sonra Avusturya-Macaristan ve Rusya Hükümeti vilayetler üzerindeki kontrollerini arttıracak ve Osmanlı yönetiminin yetkilerini kısıtlayacak biçimde Viyana Tasarısı'nı yeniden düzenleyerek yeni reform önerileri üretmeye karar verdiler.[73] Bulgar başbakanı 16 Eylül tarihli bir bildirgeyle yurtdışındaki temsilcilerine, Osmanlı Hükümetinin Makedonya'daki Bulgar halkının yok edilmesi doğrultusunda çalıştığını bildirdi. 1902 tarihli askeri antlaşma nedeniyle Bulgarların gerçek askeri amaç ve olanaklarını en iyi şekilde tahmin edecek konumdaki ülkenin temsilcisi olan Rus büyükelçisi Zinovyev, büyükelçi Marchall'a Bulgaristan'ın bu dönemdeki tavrını doğru yorumlarken şunları söyledi: "*Bulgarlar şimdi önceden denedikleri bir oyuna tekrar başlıyorlar. İsyanın sönmeye yüz tutmasından sonra, Osmanlılar tarafından tehdit edildikleri etkisini bırakıyorlar. Sultanı askeri hazırlıklarla korkutmaya çalışıyorlar....Şu anda Bulgarlar Osmanlı Devleti ile savaşacak konumda değiller.*"[74] Bulgar bildirgesine Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın ağustos sonundaki yanıt notası, Zinovyev'in bu açıklamaları bağla-

---

[72] "*Novosti gazetesinin bir eser telkin olunarak bugünkü nüshasında derc edilen mühim birisinden Balkan şeb-i ceziresinde Rusya hükümeti canibinden takip olunan politikaya dair Rus mahafilinin ne gibi efkâr bulunduğundan ve Rumeli Vilayat-ı Şahanesinden üçüne canib hükümet-i seniyeden ittihaz olunan tedabir-i şediden bahs olunarak hariçten imal olunan nüfuz ve teessürat ve Bulgar fesedesi tarafından takib olunan makasıd-ı mücrimin ile ika edilen tahrikât tekabbuh edilmekte ve bunları tadabir-i mezkurenin tatbik ve icrasına daimi mazarrat olunduğunu irade ve esbab olunmaktadır. Bunda mezkûr bu makul tahrikâta devam olunmasını suret-i katiyyede tekabbuh etmek ve Rusya hükümetinin bu meseleyle katiyen ihtiyar ettiği mesalik-i hareketten her ne suretle olursa olsun feragat edeceği zımnında bulunurlarsa pek büyük bir zararda bulunmuş olacaklarını erbab-ı fesada kati bir lisan ile ahz etmektir*". Bkz. **BOA. YA. HUS**. 1321.1.4.

[73] Tokay, a.g.e., s. 47.

[74] Adanır, a.g.e., s. 210.

mında hazırlandı: "*Bulgaristan.... eğer bir savaş çıkarsa bunun yerel kalacağı, sonucunda statükonun korunacağı ve Avusturya-Rus reform planının gerçekleştirileceği hakkında bir kere daha bilgilendirildi. Ayrıca Bulgar Hükümeti'ne, Rusya ve Avusturya Hükümetlerinin görüşü olarak Osmanlı Devleti'nin sınıra asker yığmasının tartışmasız hakkı olduğu ve Osmanlı askeri hazırlıkları hakkındaki Bulgar ifadelerinin dikkate alınamayacağı sezdirildi*"....[75]

1903 yılında Metroviçe'deki Rus konsolosu Şçerbina bir Arnavut tarafından öldürüldü. Bu olay Arnavutların reformların uygulanmasını engellemeye çalıştıklarının bir göstergesiydi. Rus donanması İnadya'ya gelmiş fakat Abdülhamit Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki bu sorunu diplomasi yoluyla çözüme kavuşturmuştu.

Bir arşiv belgesinin *Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Balkan Sorunu* başlıklı yazısında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş çıkacağı konusundaki iddiaların asılsız olduğu ve her iki devletin de barış taraftarı olduklarından söz edilmektedir.[76] Avrupa diplomasisi, İlinden İsyanı'ndan Makedonya'daki reform politikasının yoğunlaştırılması gerektiği sonucunu çıkardı. Bunun için Eylül 1903 sonunda "en ilgili güçlerin" devlet başkanları olan Çar 2. Nikola ve İmparator Franz Josef, Mürzteg'de bir araya geldiler.[77] Bir arşiv belgesinden de anlaşıldığı üzere Vilayat-ı Selase'de (Kosova, Manastır, Selanik) sükûn ve asayiş temin edilemediğinden Rusya ve Avusturya hükümetleri yeni tedbirlere başvurmuşlardı.[78]

---

[75] A.g.e., s.208.

[76] "*Hükümet-i seniyye ile Rusya arasında bir muharebenin tahditi şaiası bi asıldır. Zat-ı hazret-i padişahın kemal-i derecatı taraftar-ı sulh ve müsalemet bulundukları gibi Rusya ile münasebat-ı dostaneyi hüsn-ü takdir ve Rusya Çarı hazretlerine karşı perverde-i hissiyat-ı muhaleset buyurmaktadırlar.*" Bkz. **BOA. YPRK. MK**. dosya. no. 18/49.

[77] Adanır, a.g.e., s.216.

[78] "*Bugün saat onda Rusya ve Avusturya sefirleri gelerek devlet-i metbuları namına imzasız bir takrir-i şifahiye ita etmek ve bunun derhal tercümesi yapılıp leffen takdim kılınmıştır. İşbu takririn mukaddimesinde 9 ay evvel kabul edilmiş olan tensikat layihasının kamilen mevki-i tatbikine konulmamasından ve usul-ü muhtelifeden dolayı Vilayat-ı selasenin istihsal-i sükununa muvaffakiyet hasıl olunmadığı cihetiyle iki imparator arasında ahiren vuku bu-*

2 Ekim 1903'te *Mürzsteg Kararlar'ı* İstanbul'daki Rusya ve Avusturya- Macaristan büyükelçilerine gönderilmişti. Tasarı hakkında Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakında yer alan bir dosyadan da anlaşıldığı gibi 9 maddeden oluşan ıslahat programının esasları şöyle idi:

1. Genel müfettiş Hilmi Paşa'ya yardım etmek ve bölgede reformların uygulanması sürecini teftiş etmek üzere Rusya ve Avusturya devletleri tarafından 2 sene müddetle görev yapmak üzere birer sivil memur tayin edilecekti.

2. Vilayat-ı Selase'de jandarma teşkilatının düzenlenmesi görevi Devlet-ı Aliye hizmetinde bulunan ecnebi generallerden birine verilecektir ve gerekli olduğunda ona yardım etmek üzere yabancı subaylar görevlendirilecektir.

3 Vilayat-ı Selase'de asayişin sağlanmasını müteakip vilayetin sınırlarını etnik ve dini özellikler dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi ile ilgiliydi.

4. Hıristiyanların da atanacağı adli ve idari kurumlarda reformların yapılması kararlaştırılmıştır.

5. İsyan esnasında işlenen politik ve diğer suçlar ile cinayetleri tetkik etmek üzere Vilayat-ı Selase'nin münasip mahallerinde Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan komisyonlar teşkil edilecek ve bu komisyonlarda Rusya ve Avusturya konsolosları tarafından birer memur bulundurulacaktır.

6. Bulgaristan v.s yerlere göç eden Hıristiyanların köylerine dönüşleri sağlanacaktır. İsyan esnasında mal ve mülklerini kaybedenlere yardım edilecek. Tahrip edilen mektep ve haneleri[79] tamir edilecektir.

---

*lan mülakat üzerine nikat etmek teklifi kararlaştırılmıştır. Denildikten sonra dokuz madde olunmuştur."***BOA, Y.A.HUS,** dosya no. 460/7.

[79] Bir arşiv belgesinden anlaşıldığı gibi bölgede isyan esnasında harap olmuş evlerin yenden inşa edilmesi için 30 bin liraya yakın bir meblağ Rumeli'ye gönderilmiş ve Müslüman ve Hıristiyan ahaliye adaletli bir şekilde dağıtılması karalaştırılmıştır. Bkz. **BOA, Y.AHUS,** 1321. 11. 16.

7. Haneleri tahrip edilmiş olan Hıristiyan köylüler bir sene müddetle vergiden muaf tutulacaklardır.

8.Osmanlı Devleti geçen şubat ayı zarfında ilan edilen ve bundan sonra da gerekli görülen reformları vakit kaybetmeden uygulamaya koymakla yükümlü olacaktır.

9.Düzensiz yardımcı bölükler (başıbozuklar) ve ikinci sınıf redifler katiyen istihdam olunmayacaktır.[80]

Bir arşiv belgesinde, bu reform programının Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine ve Sultanın hükümranlık haklarına aykırı bir durum teşkil etmemesi gerektiğini Avusturya ve Rusya sefirlerine bildirildiğinden söz edilmektedir.[81] Bab-ı Ali'ye göre yabancı askeri yetkililer

---

[80] "*1. Rumeli müfettişi Hilmi Paşa'nın vazifesine muavenet etmek ve vilayat-ı selasede yolsuz hareket var ise haber vermek üzere Rusya ve Avusturya devletleri memurin-i malikiyesinden iki sene müddetle müşarunileyha terfi edilmesi. 2.Jandarma teşkilatını tahlil ve tekmil için saltanat-ı seniye hidmetinde bulunan ecnebi generallerden birinin Rumeli'ye memur olunması ve lüzüm görülür ise ecnebi zabiti terfi edilmesi. 3.Asayişin takririni müteakib elviyenin taksimat-ı hazıre-i malikiyesinin tevsii vezayıf itasıyla tadili hususunun hükümet-i seniyeden taleb kılınacağı. 4.Hıristiyanların umur-u adliye ve malikiyeye dâhillerini tehil edecek teşkilatın husulüne mucib tedabir ittihaz olunması. 5. Esna-i sürişte politika tahmilatta müttehim olanları cemaatlerini tedkik etmek üzere vilayetin münasip mahallerinde İslam ve Hıristiyanlardan mürekkep komisyonların tesis ve teşkili ve işbu komisyonlara Rusya ve Avusturya konsolosları tarafından memurlar bulundurulması. 6.Bulgaristan vesayır mahallerdeki Hıristiyanları muskıt reislerine iadesi ve emval ve emlakını zayi edenler ile esna-i sürişte tahrib edilen mekteb, külliye ve hanelerin tadili. 7.Haneleri tahrip olan Hıristiyan köylülerin bir sene müddetle her nevi takaliften muaf olunması. 8.Geçen şubat ayı zarfında kabul olunan tensikatın tamamıyle mevki-i faale ve zımn-ı hususunun tekrar tahriri ile beraber münasip görülecek tensikat-ı sairenin icrası. 9.İkinci sınıf redif taburları efradının terhisiyle ba-dema başıbozukları katiyen istihdam olunmaması.*" Bkz. **BOA**, **Y.A.HUS**, dosya no.460/7.

[81] "*Hükümet-i Seniyye her şeyden evvel şurasını ihdas etmeyi vezaiften adederek Viyana ve Petersburg kabinelerine Vilayat-ı Selase'ye müteallik tekalifatın hazret-i padişaha ve devlet-i aliyenin istiklal ve tamam-ı malikiyesine asla halel hâsıl edilmemek şeraitiyle kabul edilmek ve bu şartı tedabir-i icraya ve mevki-i tatbikiyeye konulması ve jandarma tensikatına memur zabitanı hidmet-ı devlet-i aliyeye alınması.*" Bkz. **BOA, Y.MRZ- d**, 11 736, Resmi İrade No: 7654.

sadece jandarmanın tensikatını denetlemek ile yetinmeyecekler, orduya da karışacaklardı. Bu da, İmparatorluğun otoritesinde bir ikilem oluşması anlamına geliyordu.[82]

Yıldız Sadâret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyada, Berlin sefiri Tevfik Paşa'nın bildirdiğine göre Rus Çarı Alman İmparatoru ile yaptığı mülakatında Balkanlarda asayişin sağlanması ve statükonun korunması gerektiğine dikkat çekmişti.[83] Yine Yıldız Sadaret Hususî Maruzat evrakında yer alan bir dosyada Büyük Güçlerin baskı politikası uygulamaları sonucunda Osmanlı Devleti'nin Kasım 1903'te bu teklifleri kabul etmek zorunda kaldığı bildirilmektedir.[84]

Mürzsteg Tasarısı Makedonya Sorunu'nu çözmekten ziyade erteliyordu.[85] Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada gördüğümüz üzere bu tasarının tatbik edilememesi Rumeli'de karışıklıklara sebep oluyordu.[86] Dönemin Rus süreli yayınlarına bakacak olursak, Rusya'nın *Mürzsteg Tasarısı*'ndan hiç memnun olmadığını açıkça gözlemleyebiliriz. *Russkaya Mısl* dergisinin yazarı S.Kotlyarevskiy, bu konuda şöyle diyordu: "*Rusya'nın Mürzsteg Tasarısı'ndan vazgeçme-*

---

[82] Tokay, a.g.e., s.48.

[83] "*Hukuk-u hükümdarı cenab-ı padişahın ve istatüko ile nüfuz ve şeref devlet-i Aliye'nin meclis muhafazası hakkında verilen teminatı şubat ayında devlet-i müşarunileyha tarafından tekâlif ve hükümet-i seniye canibinden tensib olunarak kemal-i ciddiyetle icra olunmakta olan mevad-ı ıslahiyenin ittihamını temin için alınan tedabirin 2 seneye mahsus ve muvakkat olunduğuna dair süfera-i müşarunileyha tarafından vuku bulan beyanatı Bab-ı Ali sened-i ittihazı irad ve muhtıra-i mezkurede teklif olunan 9 maddeden 1.nci ve 2. nci maddeleri hükümet-i seniyenin istiklal ve hukuk-u hükümranisine ve istatüko ile nüfuz ve şeref-i devlet-i aliyeye tevfiken tadile ve diğer maddeleri daha suret-i tatbikiyesi müzakere olunmak şartıyle mevad-ı mezkurenin tensibi kabul-ü icra mezkuratına hazır bulunduğu beyan-ı müsadaat ile Rusya İmparatoru hazretlerinin Almanya imparator hazretleriyle mülakatının Balkanlarda sulhun idamesine her zaman kıymeddar olduğunu ve Rusya İmparator hazretlerinin şarkda asayişin devamı ve Balkanlarda istatükonun muhafazası hakkında gayet ciddi ve samimi beyanatta bulunduğu Almanya başvekili tarafından bildirildiği Berlin sefiri Tevfik Paşa hazretleri canibinden arz edilmiştir.*" Bkz. **BOA. YA. HUS**. 1321 R 4.

[84] **BOA, Y.A.HUS**, dosya no. 46/96.

[85] "Velikiye Derjavı i Blijniy Vostok", **Russkaya Mısl**, 1905, s. 323.

[86] **BOA, HR. SYS**, dosya no.199/1.

si gerekmektedir. Çünkü bu tasarı Rusya'nın bölgede Avusturya ile işbirliği yapmasını zorunlu kılmaktadır. Avusturya İmparatorluğu üzerinde Slav baskısının artacağını tahmin etmek zor değil. Bu yüzden Avusturya ile olan ilişkilerimizde dikkatli davranmalıyız."[87] S.Kotlyarevskiy'e göre Makedonya'daki Osmanlı hâkimiyetini zedelemeden bölgede reform yapılması düşüncesi *Mürzsteg Tasarısı*'nın başarısızlığa uğramasının en önemli sebeplerinden biri idi.[88] Avusturya-Macaristan ve Rusya Hükümetleri'nin, reform programını hazırlarken Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tehlikeye atmamak için isteklerinde sınırı aşmamaya özen göstermeleri, Rusya'da tepkilere yol açmıştı.

Diğer yandan *Mürzsteg Tasarısı* bölgede bir düzenleme sağlamak yerine çete faaliyetlerinin artmasına neden oldu. Özellikle *Mürzsteg Tasarısı*'nın 3. maddesi Makedonya'daki devrimci örgütler tarafından yanlış yorumlandı ve Balkan ülkelerindeki basın, kamuoyunu etkileyebilmek için 3. madenin önemini tekrar tekrar vurguladı. Rusya ve Avusturya hükümetlerinin temsilcileri Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Dış İşleri Bakanlarına yaptıkları açıklamalarda Makedonya'daki devrimci çetelerin eylemleri sona ermedikçe üçüncü maddenin yürürlüğe girmesi için Bab-ı Ali'ye başvurmayacaklarını kesin bir biçimde belirtmişlerse de, bu açıklamalar örgüt liderlerinin düşüncelerinde hiçbir değişiklik yapmadı.[89]

Bu tasarıdan ne Bulgarlar, ne komitelerin liderleri ve ne de Osmanlı yetkilileri memnun olmuştu. Tasarı bölgede işleri daha da karıştırmıştı. Özellikle Makedonya vilayetlerinin, bölgeye idari kolaylık sağlamak amacıyla, etnik ve dini açıdan yeniden düzenlenmesini öngören maddesi Balkan devletleri tarafından Makedonya'da ulusal bölgeler yaratmak olarak algılandığı için sorunlar daha da artmıştı. Bunun dışında Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın yaptırdığı nüfus sayımında halkın etnik kökenine bakılmadan genel olarak Müslüman,

---

[87] S.Kotlarevskiy, **Russkaya Mısl,** s.227.
[88] S.Kotlyarevskiy, "Makedonya i Yevropa", **Russkaya Mısl,** Kniga 7, 1907, s. 227.
[89] Tokay, a.g.e., s.72.

Hıristiyan ve Musevi olarak kaydedilmek istenmesi de tepkileri arttırmıştı.[90]

Balkan Yarımadasının Balkan halklarına ait olması gerektiği düşüncesinden yola çıkan Slav Devletlerinin hükümet temsilcileri, Avusturya-Macaristan'a karşı bir ittifak antlaşmasını 30 Martta imzaladılar. Bu gizli antlaşmanın 7.maddesine göre Prens Ferdinand ve Kral Petr, gelecekteki anlaşmazlıklarda Rus Çar'ının hakemliğini ve kararını kabul etmekle yükümlüydüler. 1 Mayıs 1904 tarihinde Niş'te yeni dostluklarının anlamını vurgulayan buluşmaları, Baron Marschall von Bieberstein'a göre "*Rusya'nın nüfuzuna dayanan ve bir tür Rusya'nın Avusturya-Macaristan'a karşı sağladığı garantiyi gösteren*" bir buluşmaydı.[91]

Sonuç olarak denilebilir ki bu dönem Rusya'nın dış politika alanında büyük güç olma statüsünü korumakta zorlandığı bir dönemdi.[92] Rus dış politika hedeflerinin Uzak Doğu'ya kayması sonucunda Rusya'nın Balkan politikasında bir durgunluk yaşanmıştı. Viyana Hükümeti ise bu fırsattan yararlanmaya çalışacaktı.[93] Diğer yandan bu dönemde Kosova Arnavutlarının reformların bölgelerinde yürürlüğe konmasını önlemek için ayaklanmaları da Avusturya politikasına yardımcı olmuştur. Nihayet bu, iki devletin Osmanlı hükümetine 29 Şubat 1904'te bir nota vermesine yol açtı. Bu notada Kosova vilayetlerinin batı sancaklarının şimdilik reform bölgesi dışında kalması gerektiğiyle ilgili kararlarını açıkladılar.[94] 8 Aralık 1904 tarihli bir nota ile de Avusturya-Macaristan ve Rusya elçileri Bab-ı Ali'den, Makedonya'da çetelere karşı daha enerjik bir şekilde mücadele edilmesini talep ettiler. Bab-ı Ali notayı büyük güçlerin bu anlamda önce Sofya, Atina ve Belgrad'a müdahale etmesi gerektiğini söyleyerek yanıtladı.[95]

---

[90] Saatçı, a.g.m., s. 62.
[91] Adanır, a.g.e., ss.230-231.
[92] İgnatiev, a.g.e., s. 5.
[93] Kotlyarevskiy, a.g.m., s. 228.
[94] Adanır, a.g.e., s. 226.
[95] A.g.e., s. 225.

1.2.4. Rus-Japon Savaşı'nın Makedonya Sorununa Etkisi

Bu dönemde uluslar arası düzeyde meydana gelen iki önemli gelişme, büyük devletlerin Makedonya politikasında bir değişimin başlamasına öncü oldu. Bu gelişmelerden birincisi, Balkanlar'daki Rus etkinliğini azaltan ve reform tasarısında Avusturya'yı üstün duruma getiren Rus yenilgisiyle sonuçlanan 1904–1905 yılları arasındaki Rus-Japon Savaşıdır. İkinci gelişme ise, 1904 yılında gerçekleşen İngiliz-Fransız Antantıdır.[96] Rus–Japon Savaşı'nın yıkıcı sonuçları ve ülkenin içinde bulunduğu kriz ortamı, Çarlık diplomasisinin, uluslar arası çatışmalardan uzak durmasını gerektiriyordu. Fakat büyük güçler arasındaki rekabet bunu olanaksız kılıyordu.[97] Bu savaşla, Balkan meselelerinde 1897'den beri geçerli olan Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki işbirliğinin temeli yıkılmış oldu.

Savaşın çıkmasından hemen sonra Kont Lamsdorf, Bulgaristan'ın Makedonya'da bir isyan çıkarmak için göstereceği her çabayı düşmanca bir eylem olarak göreceğini Sofya'ya iletti. Bunun üzerine Makedonya'daki Bulgar ticari ataşeleri ulusal hareketin liderlerine şimdilik Makedonya'da bir isyan eyleminin istenmediğini bildirdiler. Gruev de Selanik'teki Rus büyükelçisi Giers'e, örgütünün Rusya'ya saygı gösterip 1904 ilkbaharında büyük harekâta başlamayacağı güvencesini bildirdi.[98]

Bu dönemde Rus Hükümeti Makedonya'daki reformların Avrupa devletlerinin denetimindeki Mali Komisyon aracılığıyla hayata geçirilmesinden yana idi. 1905 yılında İngiltere, Makedonya'daki mali işlerden sorumlu olacak uluslar arası bir komisyon kurulmasını önerdi. Avusturya ile ilişkilerinde sorunları olan Rusya ise Makedonya'daki Avrupa denetiminin hem Rusya hem de Makedonya açısından olumlu sonuçlara yol açabileceği kanısındaydı. Tabi bölgeye özerklik tanın-

---

[96] Tokay, a.g.e., s.75.
[97] Zuyev, a.g.e., s. 303.
[98] Adanır, a.g.e., s. 230.

madan reformların olumlu sonuç vermesi beklenemezdi. Çünkü Makedonyalılar reform değil bağımsızlık talep ediyorlardı.[99]

1905 yılının sonunda Mali Komisyonun kurulması, *Mürzsteg Tasarısı*'nda çok belirgin değişikliklere yol açtı. Uluslararası düzeyde, Rusya ve Avusturya'nın Makedonya reformlarındaki üstünlükleri azalmış ve Tasarı az çok tüm büyük devletlerin ortak bir faaliyet şeklini almıştır.[100] 1905 yılının aralık ayında Büyük Güçlerin Midilli ve Limni Adasında yaptığı donanma gösterisinden sonra, Abdülhamit en sonunda eyaletin mali durumunu denetlemek üzere uluslar arası bir komisyon kurulmasına razı olmuştu, ancak bu komisyonun idari yetkisi olmayacaktı. Sonuçta Makedonya kötü yönetilen ve olağanüstü güvensiz bir eyalet olmayı sürdürdü. [101]

1.2.5. 1905–1907 Devriminin Rus Dış Politikası Açısından Sonuçları

Japonya'ya karşı alınan onur kırıcı yenilgi, Çar'ı bir danışma meclisi gibi olan Duma'yı oluşturmaya mecbur eden ve dış politikada köklü bir ittifak değişikliğini dikte ettiren 1905 Devrimi izledi.[102] 1905-1907 Narodnik Devrimi, Rus toplumunda 20.yüzyılın başında yaşanan sorunların bir sonucu idi.

1905–1907 Devrimi çok sayıda siyasal örgütlerin geçici ittifakı sayesinde meydana gelmişti. Bu devrim ile Rusya'nın amaçları da belirlenmişti: siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda feodalitenin kalıntılarını yok etmek, modernleşme sürecini başlatmak ve sosyo-kültürel geri kalmışlığın önüne geçmek. Fakat bütün bu çabalarına rağmen devrimciler modernleşme önündeki engelleri ortadan kaldırmak konusunda başarısızlığa uğradılar. Çünkü iktidar yapısı değiştirilmeden reformların olumlu bir sonuç vermesi beklenemezdi. Bütün bunlara

---

[99] Kotlyarevskiy, Makedonya i Yevropa, s. 228.
[100] Tokay, a.g.e., s.77.
[101] Anderson, a.g.e., s. 283.
[102] Bodger, a.g.m. s. 92.

rağmen devrim, halkı derin uykudan uyandırmayı başarmış, işçilerin[103] politik bilincini değiştirmişti ve siyasi faaliyetlerin geniş alanlara yayılmasını sağlamıştı.[104]

Yeni Dışişleri Bakanı A.P.İzvolskiy, Rusya'nın Orta Asya ve Uzakdoğu'da üstünlük uğruna Britanya ve Japonya ile çekişmeye son vermesinde ısrar etti, böylece yeniden bütün dikkatini Rusya için gerçek önemi bulunan bölgeye, Alman yayılmasıyla, 1903 Karayorgiyeviç darbesini izleyen Avusturya-Sırp sürtüşmesiyle ve Makedonya'da Yunan, Sırp ve Bulgar terörizminin yükselişiyle statükonun ciddi biçimde tehlikeye girdiği Yakındoğu'ya verebilecekti.[105]

Bu dönemde de Rusya'nın Osmanlı politikasının temel amacı, Doğu Sorunu'nun onun çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulmasını sağlamak ve Osmanlı ile Avusturya-Macaristan'ın egemenliğinde yaşayan Slavları Rusya'nın etrafında birleştirmekti. Böylece Rusya'nın en önemli emperyal nitelikli amaçlarından birinin -Boğazları ele geçirmek ve Okyanuslarda üs edinmek- gerçekleştirilmesi yolunda en önemli adım atılmış olurdu. Bununla birlikte, İzvolskiy Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen gösterip Rusya'nın İstanbul üzerindeki etkisini arttırmayı düşünmüştü.[106]

Fakat bu dönemde Rusya'nın dış politika alanında tam bağımsız bir güç olmadığı da bir gerçektir. Rusya, Bab-ı Ali ile olan ilişkilerinde de tek başına hareket edemeyecek kadar zayıf ve bağımlı idi. Bu nedenle Büyük Güçler arasında(özellikle rakipleri İngiltere ve Fransa) denge politikası izleyerek çatışmalardan uzak durmaya özen gösterecekti. Dışişleri Bakanı İzvolskiy'nin bu dönemde temel amacı, Balkanlarda Rusya'ya kaybettiği prestijini tekrar kazandırmak ve Balkan Slavlarına

---

[103] Birinci devrim öncesinde, Rus işçi hareketi, türdeşlik göstermese de çeşitli toplumsal ve siyasal toplulukların beslediği ateşli bir muhalefet evresi geçiriyordu. Japonya'ya karşı savaşan Rus ordularının uğradığı yenilgiler gerginlikleri tırmandırıyor ve çok yönlü muhalefeti güçlendiriyordu. Bkz. Oskar Anweiler, **Rusya'da Sovyetler (1905–1921),** Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990, s.62.

[104] Milov, a.g.e., s. 139.

[105] Bodger, a.g.m., s. 93.

[106] İgnatiyev, a.g.e., s. 5.

Osmanlı Devleti ile olan mücadelelerinde destek vermekti. Çünkü Rus dış politikasının meşruiyet kazanması onun ancak Balkanlara yönelmesi ile mümkün olabilirdi.

Makedonya reformları konusunda ise İzvolskiy, Avusturya-Macaristan, Almanya, Rusya ve İngiltere'nin kolektif koruma siyasetini uygulamayı öngörmüştü. Fakat İzvolskiy'nin planı, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın şiddetli muhalefetiyle karşılaştı.[107] Uluslararası alanda Makedonya reformlarının yarattığı gerginlik tırmanıyordu. Bunun temel nedeni Avusturya-Rus Antantının geçerliliğinin azalması ve İngiltere'nin Rusya üzerinde artan etkisi idi.[108]

1.3. MAKEDONYA'DA İNGİLİZ-RUS İŞBİRLİĞİ DÖNEMİ

İngiliz-Alman rekabetinden dolayı Osmanlı'nın sorunları İngiltere açısından büyük bir önem taşıyordu. O döneme kadar Balkanlar'ı Rus nüfuzundan korumaya çalışan İngiliz Hükümeti, 1906 yılından sonra Makedonya'nın özerkliğini savunmaya başladı. Bu konuda Rusya ile uyum içinde hareket etmek istedi.[109] Devrimin etkisiyle Rusya'da 1906 yılı sakin geçtiyse de, 1907 yılında Çarlık diplomasisinin dış politika alanları Balkanlara yönelecekti. Bundan sonraki dönemde İngiltere ve Rusya Makedonya'da adli reformların yürürlüğe konması için Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapacaklardı. Görüldüğü gibi yine Makedonya'daki Hıristiyan halkın durumunu düzeltmek bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale ediliyordu.

İzvolskiy'e göre Makedonya reformlarının başarıyla uygulanabilmesi ve bölgede statükonun korunması için adli ıslahatın yapılması gerekiyordu. Bu reform projesi, Ağustos 1907'de Rus ve Avusturya temsilcileri tarafından Bab-ı Ali'ye sunulmuştu, fakat Türkiye adli ıslahata gerek bulunmadığını bildirdi ve bunun yerine Hıristiyan hal-

---

[107] A g.e., s. 2.
[108] Tokay, a.g.e., s. 85.
[109] Hacısalihoğlu, a.g.e., ss.172-173.

kın taleplerini karşılayamayacak bir proje sundu. Böylece Osmanlı Devleti üzerinde kolektif baskı uygulama ihtiyacı hâsıl olmuştu. Eylül ayının ortalarına doğru Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Zinovyev, gönderdiği raporda, sadece İngiltere'nin bu konuda kararlılık gösterdiğinin altını çizmişti. Avusturya'nın tutumu ise görünürde Rusya'nınki ile aynı olsa da şüphe uyandırmaktaydı.[110] İngiltere'nin sunduğu önerilerin en çarpıcı sonucu, Makedonya ile ilgili konularda, Bab-ı Ali'nin ve Padişahın yetkisinin azaltılması olacaktı.[111]

Bir başka reform alanı ise askeri yapıyla ilgili olmuştur. Askeri delegelerin Ekim 1907'de yaptıkları yıllık toplantıda alınan karalara göre kısaca, Makedonya'da ordunun yerini alacak yabancı kontrolü altında, bağımsız bir güç oluşturulmak istenmiştir. Fakat bu, özellikle Jön Türkler tarafından tepki ile karşılanmıştır. İngiltere, jandarma kuvvetlerine takviye yapılması ve ordudaki asker sayısının azaltılması konusundaki isteklerini tekrarlamıştır. Fakat özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan buna karşı çıkmıştır. Böylece Mürzsteg'e aykırı olan bu kararlar kabul görmemiştir.[112]

Yakındoğu ve Balkanlar'daki mevcut durumun tartışılması amacıyla 3 Şubat 1908'de Petersburg'da Başbakan Stolıpin'ın başkanlığı altında meclis toplanır. Bu toplantıda Balkanlarda meydana gelen gelişmeler konusunda açıklamalarda bulunan İzvolskiy, Osmanlı Devleti'nin ıslahat işinde güçlük çıkardığını ve bunun ancak büyük devletlerin ortak askeri müdahalesi ile önlenebileceğini, bölgede Aerenthal'in takip ettiği politikanın hem Balkan devletleri hem Rusya'nın statükoyu koruma politikası için büyük bir darbe olduğunun altını çizer ve meydana gelebilecek çatışmaların Rusya tarafından bile önlenemeyeceğini belirterek konuşmasına şöyle devam eder: "*Eğer Rusya Balkanlar'daki duruma müdahale etmezse, asırlardan beri verdiği mücadele sonuçsuz kalır ve bölgede büyük bir güç olmaktan çıkar. Bu neden-*

[110] İgnatiyev, a.g.e., s. 10.
[111] Tokay, a.g.e., s. 89.
[112] Saatçı, a.g.m., s. 63.

le tek çıkar yol İngiltere ile anlaşmaktır."[113] Bu konuda İngiltere Büyükelçisi ile yaptığı görüşmesinde iki devletin Osmanlı Deveti'ne karşı ortak askeri harekâta geçmek için konjonktürün uygun olduğunu belirtmişti. İzvolskiy'e göre bu durumda Rusya'nın tarihi misyonunun gerçekleştirilmesi yolunda da önemli adımlar atılmış olurdu. Fakat toplantıya katılanlar Rusya'nın her hangi bir savaşa hazır olmadığını ve ordunun hazır hale getirilmesinin çok zaman alabileceğinin altını çizmişlerdi. Bakanlar Kurulu Başkanı Stolıpin ise bu konuda şöyle demişti." *Şu an için Dışişleri Bakanı İzvolskiy'yi destekleyemeyiz, çünkü savaşa girdiğimiz takdirde uzun süredir mücadele ettiğimiz devrimci güçler tekrar harekete geçer. Devrimci güçlere karşı verdiğimiz bu mücadelede önemli başarılar elde ettiğimiz bir dönemde, uluslararası sorunların çözümünde inisiyatifi ele alamayız.*" Sonuç olarak, Balkanlar'daki Avusturya-Alman yayılmasına karşı İzvolskiy diplomatik tedbirlerle yetinmek zorunda kalmıştı.[114]

1908 yılında İngiltere Makedonya reformları konusunda daha faal bir şekilde harekete geçmişti. 3 Mart 1908 tarihli genelgesinde Vilâyât-ı Selase'ye Müslüman ya da Hıristiyan tek bir valinin atanmasını ve bu valinin ancak büyük devletlerin izniyle süresinden önce görevinden alınması ve Türk askerlerinin sayısının azaltılması gerektiğini belirtmişti. İngiltere Hükümeti'nin bu genelgesine karşılık Rusya 26 Mart 1908 tarihli cevabında Vilâyât-ı Selase'de genel vali yerine Müfettiş-i Umumi'nin görevinde kalmasını önermişti.[115]

---

[113] N.İ. Bovıkin, **Vneşnyaya Politika Rossii, (konets 19. naçalo 20. veka do 1917)**, Gosudarstvennoye Pedagogiçeskoye İzdaniye, Ministerstvo Prosveşeniya, RSFSR, 1960, s. 73.

[114] A.g.e., s. 73.

[115] Rus programının esasları şöyledir: 1.Makedonya'nın yabancı jandarma komutanı maliye komisyonun toplantılarına istişari mahiyette iştirak etsin. Ona mülhak olan yabancı subaylar Osmanlı hizmetine girsinler, fakat tayin tarzlarında bir değişiklik olmasın yani her büyük devlet Osmanlı hizmetine girecek kendi subaylarını kendisi tayin etsin. 2. Jandarma subay ve erleri çoğaltılmakla beraber, ordunun azaltılmasına ve dolayısıyla Osmanlı ülkesinin tamamiyetinin tekeffülüne Rusya taraftar değildir. 3.Her köyde köy bekçileri teşkilatı yapılsın ta ki bunlar ufak çetelere mukavemet edebilsinler.4. Üç vilayette tek vali teklifini kabul ettirmek imkânsızdır, fakat şimdiki Müfettiş-i Umumi (Hilmi Paşa) %3

4 Nisan 1908'de İngiltere şu kayıtlarla Rus teklifini kabul eder: İstanbul'a sormadan bütçeyi tasdik edebilsin, yabancı generallerle birlikte asayişi temin edebilsin diye emrinde seyyar jandarma müfrezeleri bulunsun, memurları tayın ve azl etmek salahiyetini haiz olsun ve bunlara doğrudan doğruya, İstanbul'dan geçmeden talimat verebilsin. Diğer büyük devletler de Rus programını kabul ettiler.[116] Diğer yandan Dışişleri Bakanlığının 4 (17) Nisan 1908 tarihli toplantısında İzvolskiy, Rusya'nın Balkan politikası konusunda yaptığı açıklamasında, Makedonya'da reform sürecinin devam etmesine ihtiyaç olduğu halde Rusya'nın bu amaç uğruna savaş tehlikesini göze alamayacağını belirtmiş ve Balkanlarda statükonun devamı ilkesine dayanan bir politika izlenmesi gerektiğini dile getirmişti.[117]

1.3.1. REVAL GÖRÜŞMELERİ VE GENÇ TÜRK İHTİLALİNE ETKİSİ

Makedonya demiryolları aracılığı ile Cermen etki alanının genişlemesi İngiltere'yi fazlasıyla rahatsız ettiği gibi, Rusya da genişleyen Avusturya nüfuz alanını kendi çıkarları için bir tehdit olarak görüyordu.[118] Makedonya'da politik durum sürekli artan bir şekilde kritikleşirken 9 Haziran 1908'de, diğer konularla birlikte Makedonya'nın geleceğini de tartışmak için 7.Edward ve 2.Nikola Reval'de bir araya geldiler.[119] Reval'de Makedonya reformları da tartışma konusu oldu.

---

gümrük zammının sonuna kadar kalsın ve büyük devletlerin rızası olmadan azlolunmasın.5.Maliye Komisyondaki azaların hepsi Rus ve Avusturya ajanlarının salahiyetini haiz olsunlar ve Osmanlı Hizmetine girsinler ve adliye ıslahatını ve zabıtayı murakabe edebilsinler ve maliye komisyonu ordunun sivil idare ile teşrik-i mesaisini tetkik edebilsin. Bu teklifle yabancı maliye komisyonu orduya da hâkim kılınmak isteniliyor. Ve aynen İngiltere teklifinde olduğu gibi Makedonya muhtariyetine başka yollardan gidiliyor. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt:3, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991,. s. 234-236.

[116] A.g.e., s. 236.

[117] Bovıkin, a.g.e., s. 75.

[118] Çelik, a.g.m., s. 71.

[119] Adanır, a.g.e., s. 266.

Toplantıda özellikle Rusya Dışişleri Bakanı İzvolskiy ve İngiltere Dışişlerinden eski Rusya büyükelçisi Charles Hardinge, iki ülkenin dış politikalarını tartıştılar. Her iki devlet adamı da, Makedonya için İngiliz-Rus reform önerilerini destekliyor ve bir an önce uygulamaya konmasını istiyorlardı.[120] Makedonya Sorunu, müzakerelerin ana konusuydu. O ayın ortasında iki ülkenin hükümetleri bir reform programı hakkında uzlaşmışlardı. Bu programı önce diğer Büyük Güçler'le konuşacak ve daha sonra Osmanlı hükümetine "emredici nota" şeklinde bildirmek isteyeceklerdi. Bunun üzerine Jön Türkler arasında büyük bir telaş belirdi. Jön Türkler, İngiltere ve Rusya'nın buluşmasında, Makedonya'nın kısa bir süre içinde kaybedilme tehlikesinden başka bir şey görmüyordu. Yurtiçi Merkez (Dâhili Merkez-i Umumi) bir isyan başlatılmasını enine boyuna düşündü.[121] Pratik sonuçları ne kadar az olursa olsun, yabancıların sürekli Makedonya'ya müdahale etmesi, 1908 yılında büyük bir kısmı orduda görevli, oldukça önemli sayıda vatanperver Türk'ü dehşete ve öfkeye boğmuştu.[122] Görüldüğü gibi İngiltere ve Rusya'nın Makedonya konusundaki girişimleri meşrutiyetin ilanının nedenlerinden biri olmuştu.

Bir arşiv belgesinde de görüldüğü üzere Reval'de İngiltere Kralı ile Rus Çarı arasında her hangi bir antlaşma imzalanmamış olsa da bu görüşmede alınan kararların en kısa zamanda tatbik edilmesi gerektiği konusunda mutabakata varılmıştı.[123] Londra sefaretinden de bildirildiğine göre İngiltere Kralı ile Rus Çarı arasında yapılan mülakatta Rumeli hususunda anlaşmaya varılmıştı. Ayrıca bu mülakatın Rus-İngiliz dostluğunu güçlendireceğini ve Almanya'nın Avrupa'daki ya-

---

[120] Tokay, a.g.e., s.91.

[121] Hacısalihoğlu, a.g.e., s. 173.

[122] Anderson, a.g.e., s. 284.

[123] "*Bu ziyaret esnasında hiçbir mukavelename akd olunmayacağı Hariciye Nazırı tarafından ilan olunmuş ise de ehemmiyet-i mahsusası kabil-i inkâr değildir. Rumeli ıslahatı hakkında elyevm Rusya ve İngiltere arasında cereyan eden müzakerat her ne kadar netice-i pezir olmamış ise de emsaliyle müsbet olduğunu kariben buyrulması suret-i kati bulacakları muhakkaktır.*" Bkz. **BOA. YPRK. EŞA**. dosya.no. 52/59.

yılmasını durduracağından söz edilmişti.[124] Makedonya reformları ile ilgili olarak tartışılan konuların başında, Müfettiş-i Umumi'nin yetkilerinin genişletilmesi, eşkıyaların faaliyetleri ile mücadele edilmesi için jandarmanın sayısının arttırılması ve seyyar kuvvetlerin oluşturulması geliyordu.[125]

Bu taburları yönetecek komutan Tensikat Başkumandanı'nın fikri alınarak Hilmi Paşa tarafından seçilen ve Padişah tarafından resmen atanan bir Osmanlı subayı olacaktı. Bu taburda birimler arasında iletişimi sağlamak ve çeteleri takip etmek için yeterli sayıda asker bulunmalıydı. Ayrıca söz konusu kuvvet ile jandarma arasında Müfettiş-i Umumi, Tensikat Generali ve askeri delegelerin birlikte bir işbirliği tasarısı hazırlaması da gerekiyordu. Avrupalı yetkililer tüm operasyonlardan haberdar edilmeli ve Tensikat Generali'ne rapor sunmalı, ancak operasyonlarda uygulama yetki ve sorumluluğuna sahip olmamalıydılar. Bu önerileri yerine getirmek için yabancı yetkili sayısını arttırmak gerekiyordu. İzvolskiy, Müfettiş-i Umumi'nin yetkileri konusunda daha önceki İngiliz önerilerine Makedonya'daki sivil yetkilileri atama ve işine son verme dışında katılıyordu. İzvolskiy'e göre, İngiliz Hükümeti'nin bu konuya çok fazla zaman harcaması gereksizdi, çünkü Almanya ve Avusturya bunu Padişahın haklarının ihlali olarak görüyorlardı ve bu durumda adli reform projesinde gecikmelere yol açacaktı. Yukarıda özetlenen kararlar, başlangıçtaki İngiliz önerilerine göre

---

[124] "*Rumeli'ye gelince Rusya ile İngiltere kabineleri arasında hayli müddetten beri devam eylemekte olan bu mülakat esnasında katiyet kesb ettiği ve kariben diğer devletlerin reislerine müracaat olunacağı ve vilayat-ı selase bütçesinden evvel emirde masarif eylemenin ifası ile kalacak miktarı masarif-ı asakiriyeye tahsisi hakkında olan İngiltere'nin teklifinin Rusya tarafından kabul olunduğunu beyandan sonra evrak-ı mezkurenin bu kararla iktifa olunup ıslahat-ı umumiyenin tevsi-i vezaifinin dahi dâhil-i müfredat edilmesini talep etmiştir. Mülakat-ı mezkure bir müddetten beri Rusya ile İngiltere arasında peyda olan münasebat-ı dostanenin temininden başka bir şey olmamakla beraber ehemmiyet-i siyasesi kabil-i inkâr olmadığını ve İngiltere'nin mevkiinin itilası badi olacağını ve Almanya'nın artık Avrupa'da hâkim-i mutlak olmayacağını beyan ediyordu ol babda. 14 Haziran 1908.*" Bkz. **BOA. YPRK. EŞA.** dosya.no. 52/62.

[125] **BOA, Y.PRK. EŞA**, dosya no. 52/59.

daha ılımlıydı. Jandarma konusunda yabancı subaylar denetmen olarak kaldı ve Avusturyalıların önerileri kabul edildi. Hilmi Paşa'nın yetkilileri arttırılırken, valilerin ve diğer sivil görevlilerin atanması konusunda Rusların önerdiği sınırlamalar getirildi.[126]

Bir arşiv belgesinde Petersburg sefaretinden alınan bilgilere yer verilmiş ve Reval görüşmesinde Vilâyât-ı Selase'de reform yapılması konusunda, Rusya'nın önerilerinin İngiliz önerilerine göre daha ılımlı olduğu ve Rusya'nın önerilerinin bölgede Osmanlı Padişahının hükümranlık haklarının korunması esasına dayandığı belirtilmişti.[127] Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı'nda yer alan bir dosyada Rusya ve Avusturya sefirlerinin Vilayat-ı Selase'de asayişin sağlanmasına ve bölgede statükonun korunmasına çalıştıklarını ve amaçlarının Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne zarar vermek olmayıp tersine Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak olduğunu belirtmişlerdir.[128] Bu konu ile ilgili olarak bir arşiv belgesinde yer alan bir dosyada 30 Kasım 1908 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü temin eden bir anlaşmanın imzalandığından söz edilmektedir.[129]

---

[126] Tokay, a.g.e., ss. 91-92.

[127] "*Bu müâlakat esnasında ahiren vilayat-ı selase ıslahatına dair İngiltere tarafından düvel-i muazzamaya tebliğ kılınan tekâlife karşı Rus hükümet-i canibinden tertip kılınan program beninde devlet-i aliyyenin hukuk-u hükümranisinin muhafaza-i nokta-i nazarından bir itilaf hâsıl edilmek sai edeceği.*" Bkz. **BOA, Y.PRK. EŞA**, dosya no. 52/56 1326. R. 28.

[128] "*Müşarunileyha sefirler bu muhtıranın devlet-ı metbuaları vilayat-ı selase mezkurede sükûn ve asayişin bir an evvel iade ve istikrarı hususunda ehemmiyeti ve istatükonun ihlaline sebep olacak bir surette düvel-i saire tarafından teşebbüsat ve harekât-ı münferide vukuunda ve bu suretle saltanat-ı seniyyece fevkalede muzır olacak bir takım ahval-i hadisata meydan vermemek lüzumunu takdir eyledikleri cihetle bu hususta hadim olmak üzere muhtırada münderiç tekalifatın icrasına lüzum-u acil gördüklerini ve taraf-ı saltanat-ı seniyyenin ittihaz ve kabulünü tekli ettikleri mevad-ı devlet-i aliyyenin hukuk-u hükümranisine halel vermek değil bilakis bunu tahkim ve takviye etmek fikriyle tertip edilmiştir.*" Bkz. **BOA. YPRK. HR.** dosya. no. 33/101.

[129] "*Bugün Rusya Devleti ile memalik-i mahrusanın istiklali ve tamamiyet-i malikiyesini temin eden bir muahede akdine muvaffakiyet olundu.*" Bkz. **BOA. YPRK. NMH.** dosya.no. 10/107.

1.3.2. Genç Türk İhtilali ve Rusya

Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen gelişmeleri değerlendiren *Russkaya Mısl* adlı süreli yayının yazarı G.Galberştad,[130] Genç Türk İhtilali'ni büyük bir zafer olarak adlandırmaktaydı. Galberştad'a göre, Genç Türkler Avrupa diplomasisi tarafından dikkate alınması gereken bir güçtü. Önceleri Avrupa sadece Abdülhamit'i tanıyordu, fakat şimdi Osmanlı Devleti'nde ordunun denetiminde güçlü partilerin bulunduğu gerçeğini göz ardı edemez. Bu reform sürecinde Genç Türkler[131] büyük güçlüklerle karşılaşacaklardı, Makedonya Sorunu ile

---

[130] Galberştad bu konuda şunları söyler:" *Abdülhamit rejimi Doğu despotizminin en iyi örneği idi. General Şefer'in de dediği gibi:" Abdülhamit'in tahta çıkışıyla birlikte Türkiye'nin ömrü tükenmişti. Meşrutiyet'in ilan edilmesine rağmen, Abdülhamit'in karanlık gölgesi hala devletin üzerindeydi. Abdülhamit herkesten şüpheleniyordu, ordudan, din adamlarından halktan, Hıristiyanlardan, Türklerden, devlet adamlarından. Bir tek kendisine güveniyordu. Ştirmer, paradoksal, fakat aynı zamanda insanı düşündüren kitabında, Türk İhtilali'nin karşı çıktığı rejimin gerçeğini yansıttığını belirtiyor:" İhtilal- Abdülhamit rejiminin çocuğudur, bütün irsi hastalıklarını taşır ve bunlardan kurtulması şarttır. Çünkü bunlar geçmişin kanlı izlerini taşımaktadırlar*". Bkz, L.Galberştad, "Sobıtiya v Turtsıı, Staıy i Noviy Rejım, Naşı Tseli", **Russkaya Mısl**, Kniga 5, 1909, s. 287.

[131] İ.E.Petrosyan ve Y.A Petrosyan Genç Türkler hakkında şu değerlendirmelerde bulunurlar: *"Genç Türkler iktidara geldikten sonra monarşi karşıtı devrimci mücadelenin daha fazla ileriye gitmesini önlemeye çalışacaklardı. Bu dönemde takip edilen politikanın temel özelliği, elde edilen başarılarla yetinip iktidarla anlaşma yoluna gidilmesiydi. İmparatorluğun başına gelen bütün felaketlerden sorumlu tuttukları Sultanı ise ihtilalden sonra saray halkının entrikalarının bir kurbanı olarak gösterdiler. Sonuç olarak Genç Türkler köklü toplumsal dönüşümleri başlatamadıkları için ve halk kitlelerinin faaliyetlerine karşı çıktıkları için, ihtilal sırasında kazandıkları popülariteyi kısa sürede kaybettiler. Aynı şekilde milliyet sorunlarını "Osmanlılık" doktrini çerçevesinde çözmeye çalıştıkları için de İmparatorluğun Türk olmayan kesiminin desteğini de kaybettiler."* Bkz. İ.E.Petrosyan, Y.A. Petrosyan, **Osmanskaya İmperiya Reformı i Reformatorı, (konets 18. veka naçalo 20. veka),** Moskva, Nauka, İzdatelstvo Vostoçnaya Literaturıa, 1993, ss.149–151. Lenin ise Genç Türk İhtilali'nin yetersiz olduğunun altını çizerek bu konuda şu eleştirilerde bulunur: *"Genç Türkler ılımlı ve engelleyici oldukları için övülüyorlar. Türk Devrimi zayıf olduğu için, halk kitlelerine ulaşamadıkları için ve onları gerçek bağımsızlık yolunda ayaklandırmadıkları için, Osmanlı İmparatorluğu'nda filizlenen proleter mücadeleye düşman oldukları için, Osmanlı İmparatorluğu'nun yağması devam ettiği için övülüyorlar. Avrupalılar ise bir*

Arnavutluk Sorunu, Doğu Sorununu çıkmaza sokacaktı. Genç Türkler ise güç kullanarak iktidarda kalabiliyor ve askeri diktatörlük parlamentoda bile gücünü hissettirebiliyordu. Galberştad'a[132] göre daha önce Meşrutiyet ve Parlamento kelimelerini hiç duymayan ve çocukluğundan beri Şeriatın kurallarına saygı duyan Anadolu köylüsü, adeta denize düşen bir damla gibi kendisini politik mücadelenin içinde bulmuştu.[133] Fakat Türk burjuva ve liberallerine siyaset yolunu açan bu ılımlı burjuva devrimciliği elde ettiği başarılarla yetinmişti. Temmuz 1908'de Lenin şöyle yazıyordu: *"Genç Türkler tarafından başlatılan hareket başarıyla sonuçlandı. Fakat bu zafer küçük bir zaferdir. Çünkü Türk "Nikolası", ünlü Türk Anayasasının tekrar yürürlüğe girdiğini ilan etmekle yetinmiştir."*[134] Yine *Russkaya Mısl* yazarlarından Andrey Mandelştam, Genç Türklerin ülkeyi Abdülhamit'in despotik yönetiminden kurtarmaya çalışırken, önce İttihat ve Terakki'nin "jakoben" kulübüne daha sonra ise Enver'in "ütopik idealleri"ne kurban ettiklerinden bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nin idari yapısını yeniden yapılandırmaya çalışırken, bunun önündeki en büyük engel olan şeriat sistemini devam ettirdiklerini ve bütün bunların sonucunda Panislamizm ile karşı karşıya kaldıklarını, Osmanlıcılık ideolojisini benimsemekle de İmparatorluğun Türk olmayan halklarını isyana yönelttiklerinden söz etmiştir. Böylece Abdülhamit rejimine son veren bu vatanseverler sonunda öncelikli amaçlarından uzaklaşacaklardı.[135]

---

yandan Genç Türkleri övüp, diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması politikasını yürütüyorlar." Ayrıntılı bilgi için bkz. V.İ.Lenin **Gorüçiy Material v Mirovoy Politike, Polnoye Sobraniye Soçineniy**, T.17, s. 177.

[132] Son gelişmeler, Türkiye'de Anayasal rejimin kısa ömürlü olabileceğine dair öngörülerimizin ne kadar temelsiz olduğunu gösterdi. Genç Türkler iktidarlarını güçlendirmek için yoğun çaba içerisindeler. Eski rejimin hukuka aykırı olan uygulamaları ile sürekli çatışma halinde olan Genç Türkler hukuka aykırı olan talimatları geçersiz addederek önemli bir adım atmıştı. İttihat Terakki adli, mali, idari ve askeri alanda önemli reformlar yapmıştır. Ayrıca eğitim ve bilim özendirilmiş ve Türkiye'nin geleceğini etkileyecek olan milliyet sorununu da ele almıştı. Bkz. L.Galberştad, **Sobıtiya v Turtsıı**, s. 236.

[133] A.g.m., ss. 288, 290.

[134] İ.E.Petrosyan, Y.A.Petrosyan, a.g.e., s. 150.

[135] Andrey Mandelştam, "Mladoturetskaya Derjava", **Russkaya Mısl**, Kniga 6, 1915, s. 39.

Rusya'nın İstanbul'daki askeri ataşesi bu günleri şöyle anlatıyordu: "*İmparatorluğun farklı din ve milliyetten olan halkı kol kola dolaşıyor, kırk bin kişilik bir kalabalık Anayasa lehine sloganlar atıyor, kadınlar, şeyhülislamların oğulları, imamlar ve subaylar konuşma yapıyor. Bu insanlar kendilerine tanınan haklar için Sultan'a teşekkür ediyor, fırsat buldukça orduya da teşekkür ediyor. Müslümanlar her fırsatta Hıristiyanlarla kardeş olduklarını dile getiriyorlar. Böylece Osmanlı Devleti için kısa süreli bir "bahar" dönemi başlamıştı. İstanbul'da basın organlarının sayısı artıyor, sansür kaldırılıyor, yıllardır despotizmin merkezi olan Yıldız Sarayı'nda bile değişiklikler yapılıyordu*". Yıllarca baskı altında yaşayan İstanbul halkı ise gazetelerde "Anayasa" kelimesini görünce bunun Sultan'ın ajanlarının bir provokasyonu olduğunu düşünmüştü.[136]

İ.E.Petrosyan'a göre Genç Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan halklarının oluşturduğu muhalif partilerle de birleşerek Abdülhamit rejimine karşı harekete geçmişler ve böylece Osmanlı tarihinde önemli değişikliklere zemin hazırlamışlardı. Anayasanın kansız bir şekilde yürürlüğe girmesini sağlayan en önemli faktör ise isyan hareketlerine Makedonya'nın Türk olmayan kesimlerinin de katılmış olmasıydı. Makedon "levitsası"nın önderleri ve Arnavut milli kuruluşları aktif bir biçimde Genç Türkleri destekliyorlardı.[137]

1.3.3. 1905 Rus Narodnik İhtilali ile 1908 Genç Türk İhtilalinin Kısa Bir Karşılaştırılması

Rus Çarlığı'nda 1905 ve Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 yıllarında meydana gelen devrimler bu devletlerin mutlakıyetçi yönetim sistemlerinin meşruti monarşiye dönüştürülmesi sonucunu doğurmuş-

---

[136] İ.E.Petrosyan, Y.A.Petrosyan, **Drevniy Gorod na Beregah Bosfora**, Moskva, Nauka, Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literatuı, ss.244-245, İ.E.Petrosyan, Y.A.Petrosyan, *Osmanskaya İmperiya Reformı i Reformatorı*, s. 149.

[137] İ.E.Petrosyan,Y.A.Petrosyan, **Osmanskaya İmperiya Reformı i Reformatorı,** ss.147-149.

lardır. Rusya'da 17.yüzyılın sonlarında, Osmanlı'da ise 19.yüzyılda başlatılan sistematik Batılılaşma süreci, modern toplumsal sınıfların gelişimini de beraberinde getirmiştir. Geleneksel kalmakta direnen siyasal sistemi kendi çıkarları için engel gören bu sınıflar, dar bir elit grubun çevresinde sıkışmış olan siyasal yaşamda kendileri için de söz hakkı talep etmeleri söz konusu devrimlere yol açmıştır. Rusya'da 1890'larda girişilen hızlı sanayileşme hamlesinin bir çırpıda genişlettiği işçi sınıfı, 9 Ocak 1905 tarihinde Çar II. Nikola'nın güvenlik güçlerince yapılan işçi katliamı sonrasında siyasallaşarak, otokrasi karşıtı ayaklanmada lider konumunu almıştır. İşçilerin tüm toplumu peşinden sürüklediği ortamda gerçekleşen 1905 Devrimi çok sayıda siyasal ve kitlesel örgütlerin geçici ittifakı sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'daki 1908 Devrimi ise baştan sona İttihat ve Terakki Örgütü tarafından yönlendirilmiştir. 1876'da bürokratik bir karar olarak adapte edilen meşruti rejimi rafa kaldıran II. Abdülhamit'in otokrat eğilimli rejimine karşı aydınların önderlik ettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti hâkim düzenden memnun olmayan Batılı zihniyetteki subaylar arasında da yayılmıştır. Makedonya'da askerlerce başlatılan ayaklanmanın karşısında duramayan iktidar meşruti rejimi yeniden tesis etmek zorunda bırakılmıştır. Burjuva-demokratik devrimi olarak nitelendirilen 1905 Rus ve 1908 Jön Türk Devrimleri, Rus ve Osmanlı siyasal yaşamında yeni açılımlar sağlayarak bu imparatorlukların yıkılışının ardından kurulan yeni rejimler için hazırlayıcı safhalar olmuşlardır.[138]

İ.E.Petrosyan'a göre 1905–1907 Rus Devrimi'nin[139] de etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen devrimci hareketlerin strateji ve taktiklerinde önemli değişiklikler olmuştu.

---

[138] Esra Atalı, **1905 Rus Devrimi ile 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi**, A.Ü.S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s.203.

[139] Rus-Japon Savaşı ve Rus Devrimi, Asya halklarının hızlı bir şekilde politik biçimlenmelerine ve emperyalist karşıtı burjuva-milliyetçi hareketlerin hızlanmasına yol açtı Fakat bu uyanış bir ülkeden diğerine o kadar yavaş geçti ki; Rus karşı Devrimi İran'da tayin edici rolü oynarken, Türkiye'de de devrim başta Rusya olmak üzere karşı devrimci güçler koalisyonunun muhalefetiyle karşılaş-

İmparatorluk ideal demokrasiye değilse bile en azından bir tür demokrasiye dönüşüyor gibi gözüküyordu. En sonunda Türklerin, Türk olmayanların, Müslümanlar ve Gayrimüslimlerin gerçek eşitlik temelinde bir arada yaşayabilecekleri umudu belirmişti. Kamuoyunda siyasi özgürlük ile özdeşleşen İngiltere'nin İstanbul'daki etkisi ve popülerliği bir anda artmış, Almanya ve Rusya'nın ki de aynı derecede azalmıştı. Yeni rejim devasa sorunlarla karşı karşıya idi. Hâlâ çok güçlü olan dini muhafazakârlardan destek alabilecek olan Sultanın açık düşmanlığı ile karşı karşıyaydılar. Makedonya'da milletler arasındaki nefret kazanı hâlâ kaynıyordu, devrim yabancı subayların geri çağrılmasına, Makedonya'da Uluslararası Mali Komisyonun kapanmasına, Avusturya ve Rusya'nın danışmanlarını geri çekmesine yol açmıştı.[140] Balkanlar ve Ortadoğu ile ilgilenen tüm devletler politikalarını, Jön Türk Devrimiyle ortaya çıkan yeni duruma uydurmak mecburiyetinde kalmışlardı. St. Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Nikolson'un raporundan biz Rus Hükümeti'nin tutumu hakkında şunları öğreniyoruz: "*Osmanlı Devleti'ndeki yeni durumu olumlu bir ilgi ile karşıladıklarını söyleseler de, onların bu durumdan pek de memnun olduklarını sanmıyorum. Öncelikle, eski düzenin, Avrupa'daki Türk Hâkimiyeti'ni Slav nüfus lehine yavaş yavaş azaltacağını umuyorlardı. Ayrıca, liberal eğilimler gösteren güçlü bir Türkiye, Rus Müslümanları arasında bir harekete neden olabilir ki, bu da çok utanç verici bir durum yaratır.*"[141]

Balkanlar'daki Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki uzun süreli bir barış, Rusya'nın çıkarlarına uygun değildi. Özellikle Türk reayasının din farkı gözetmeksizin eşit ve adil muamele görmesi, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yüzlerce yıllık eski politikasının hesaplarını bozardı. Ortodoks Hıristiyanların himayesi bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma ve böylece Osmanlı Devleti'ni zayıflatma

---

ti. Bkz. V.İ.Lenin, **Probujdeniye Azii, Polnoye Sobraniye Soçineniy**, T.23

[140] Anderson, a.g.e., s. 285.

[141] Adanır, a.g.e., ss. 268-269.

olanağı artık olmazdı.[142] Rus burjuva partilerinin Balkan politikasını eleştiren V.İ.Lenin, *Proletariy* gazetesinin 29 Ekim 1908 tarihli nüshasında yayınlanan "Balkanlar ve İran'daki Olaylar" adlı makalesinde: "*Bir taraftan Avusturyalıların diğer taraftan da Rusların Balkanlardaki Slav kardeşlerini koruma siyaseti adı altında Rusya'nın ezelden beri Balkanlarda meşhur entrikaları yoluyla amaçlarına ulaşmak için çabalamaktadırlar. Bu koruma siyaseti Balkanlardaki demokratik hareketlere bir suikasttır*" diyordu.[143]

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gelişmeler, Büyük Güçlerin Balkan ve Yakındoğu politikasında önemli değişikliklere neden olmuştu. Makedonya reformları konusu gündemden düşmüştü. Büyük Güçler için öncelikli amaç Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürge konumunda kalmasını sağlamak ve bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmak olacaktı. Osmanlı Devleti'nden gelen haberler Çarlık Hükümeti tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. Çarlık yönetimi bölgedeki çıkarlarının korunması amacıyla diğer kabinelerle işbirliği olanakları arıyor ve elçilerinin güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Balkan devletlerine yaptığı önerilerinde ise hiçbir önleme başvurmamalarını ve ortamı daha fazla karıştırmamalarını tavsiye ediyordu.[144]

Dışişleri Bakanlığı'nın 28 Temmuz 1908 tarihli özel toplantısında Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen gelişmeler değerlendirilmişti. İzvolskiy, Osmanlı İmparatorluğu'nda durumun her an kötüye gidebileceği tespitini yapmış ve bölgede Rusya'nın çıkarlarının güvenceye alınması gerektiğini belirtmişti. Bu nedenle 90'lı yıllarda meydana gelen Yakındoğu krizi sırasında da olduğu gibi bir hareket planının hazırlanması ve bunun için yeterli araçların mevcut olup olmadığının tespit edilmesi gerekti̇ğini vurgulamıştı. Diğer yandan İngiltere'nin de artık bölgede Rusya'ya karşı harekete geçemeyeceğinin de altını çizerek genel konjonktürün Rusya'nın lehine olduğunu belirtmişti.[145]

---

[142] A.g.e., s. 269.
[143] Bovkin, a.g.e., ss.86-87.
[144] **Krasnıy Arhiv**, Cilt: 6 (43) 1930, ss.24,47.
[145] İgnatiyev, a.g.e., ss.71-74.

Diğer yandan *Russkaya Mısl* yazarlarından Andrey Mandelştam'ın "*Genç Türk Devleti*" adlı yazısında Genç Türkiye'nin eski düşmanı olan Rusya ile de iyi komşuluk ilişkileri kurmak niyetinde olduğundan bahsetmiştir. İzvolskiy de Duma'da yaptığı 12 Aralık 1908 tarihli konuşmasında Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yakınlaşma siyaseti takip edeceğinden bahsetmiş ve bu konuşma Osmanlı Devleti'nde sempati ile karşılanmıştı. Rus-Türk yakınlaşması fikri iktidar çevrelerinden topluma da yansımış ve bu konu ile ilgili olarak basında da ilginç makaleler yer almıştı. Önce *İkdam* (*Novoye Vremya'ya* cevabında), ardından da *Tanin* ve *Şura-i Ümmet*, iki devlet arasındaki ilişkilerde eski düşmanlıkların bir kenara bırakılması gerektiğinden söz etmişlerdi. Ayrıca Rus basınının Avusturya-Alman cephesine karşı mücadele çağrılarına ve Osmanlı Devleti'nin de içinde yer alacağı Balkan İttifakı fikrine de olumlu yaklaşmışlardı.[146]

İkdam Gazetesi'nde yayınlanan *Rusya ve Devlet-i Aliye* başlıklı bir makalede *Novoye Vremya*'nın *İkdam*'a yazdığı cevabına yer verilmiş ve şöyle denilmişti: "*Rus refikimizin dediği gibi Türklerle Moskofların asırlardan beri aralarında döktükleri kan yeter, çünkü netice itibariyle Türkler için bedbaht oldu. Hükümet-i Meşrutiye-i Osmaniye ile pek dostane yaşayarak bu sayede haricen bir sükûnet, emniyete mazhar olmaya çalışmaktayız. Novoye Vremya refikimizin de dediği gibi Ruslar ve Türkler bugün birbirine zannolunduğundan ziyade yakındırlar.*"[147] *İkdam* gazetesinin 20 Ekim 1908 tarihli *Devlet-i Aliye ve Rusya* başlıklı yazısında ise *Novoye Vremya* gazetesinin 19 Ekim 1908 tarihli nüshasından bahsedilmiş: "*Petersburg 18 Teşrin-i Evvel Rus gazetelerinin kısm-ı azami devlet-i Aliye Rusya münasebeti hakkında gayet dostane bir surette idare-i lisan ederek münasebat-ı mezkureyi daha samimi bir hale ifrağ etmek lüzumundan bahsediyorlar.*"[148]

---

[146] Mandelştam, **Mladoturetskaya Derjava**, ss. 14-15.
[147] **İkdam**, 5 Ağustos 1908
[148] **İkdam**, 7 Ağustos 1908

Bu dönemde Rusya Hükümeti Makedonya reform sürecine katılmaktan vazgeçtiğini bildirmişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin alacağı önlemler Makedonya'daki sorunları çözemediği takdirde Rusya'nın büyük güçlerle kolektif bir şekilde yeniden reform sürecine katılabileceği belirtilmişti. Ayrıca Rusya Makedonya'daki yabancı subayların geri çağrılması talebinde bulunmuştu.[149] Diğer yandan Genç Türk Hükümeti'nin Makedonya Sorunu'nun çözümünde başarısız olduğuna dikkat çeken *Ruskoye Bogatstvo* adlı süreli yayının yazarı S.Yujakov, Genç Türklerin Makedonya Sorunu'nda, bölgede reform yapmak yerine Bulgarların düşmanlığını kazandıklarını ve isyan hareketlerini canlandırdıklarını belirtmiştir.[150]

1.3.4. Bosna Krizi ve Rusya'nın Diplomatik Yenilgisi

1908–1909 yılının olayları Balkanları bir kere daha Avrupa'nın barut fıçısı haline getirmişti. Bundan önceki yirmi yılda Balkan sorunları Avrupa barışını tehdit etmiyordu. Ancak bu tarihten sonra Büyük Güçler ve sömürgelerdeki rekabetler sona ermediyse bile küllenmeye yüz tuttuğundan, Avrupalı Güçler bu istikrarsız yarımadanın işlerine daha fazla karışmaya başlamışlardı.[151] Bu dönemde Balkanlarda eski prestijini kazanmaya çalışan Rusya'nın ise artık bu bölgede hâkimiyet kurma gücünden yoksun olduğu anlaşılmıştı. İzvolskiy'nin tüm çabalarına rağmen Rusya Balkanlar'da eski gücüne kavuşamamıştı. Örneğin İzvolskiy'nin Aerenthal ile Buchlau'da yaptığı görüşmesinden de Rusya açısından olumlu bir sonuç elde edilememişti.

Buchlau'da yazılı bir antlaşma yapılmamıştı. Antlaşma olmaması bile buluşmanın yol açtığı şiddetli tartışmaların göstergesidir. Aerenthal, İzvolskiy'nin Bosna- Hersek'in ilhakına prensip olarak sıcak bakmaya hazır olduğunu ilan ettiğini, buna karşı kendisinin de ikili mo-

---

[149] A.M.Zayonçovskiy, **Soçineniya**, Moskva, 1997, ss.153-154.
[150] S.Yujakov, "Angliyskiye Vıbori i Angliyskiy Krizis, Dela Blijnego i Dalnego Vostoka, Tekusçiye Sobıtiya", **Russkoye Bogatstvo**, 1910, s. 78.
[151] Anderson, a.g.e., s. 295.

narşi adına prensipte Karadeniz'in Rusya ve diğer Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine açık olmasına benzer tutumla yaklaşmaya söz verdiğini iddia etmişti.[152] Ancak İngiltere ve Fransa Çarlık diplomasisinin Boğazlarla ilgili bu taleplerini kabul etmemişti. Bu arada Avusturya-Macaristan Bosna–Hersek'i ilhak etmişti. Almanya ise Mart 1909'da Rusya'ya verdiği ültimatomda, Bosna- Hersek'in ilhakını kabul etmesini talep etmişti. Bunun üzerine Çarlık diplomasisi geri adım atmak zorunda kalmıştı. Kadet Partisi liderleri, Bosna Krizini Rusya açısından "*Diplomatik Tsuşima*" (Rusların Rus-Japon Savaşı'nda uğradıkları yenilgi) olarak adlandırmışlardı.[153] İzvolskiy'in ünü, hakça olmasa da sıfıra indi ve Sırp çıkarlarına duygusuzca bir ihanet olarak görülen bu girişim, Slav yanlısı Rus kamuoyunu çok kızdırdı.[154] Fakat bütün bu çabalara rağmen Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Rusya'nın Balkanlar politikasını da altüst etmişti.

Aerenthal, Bosna-Hersek konusunda İzvolskiy'i bilerek aldatmış olsun veya olmasın, olaylar Rus Dışişleri Bakanı'nı çok zor bir durumda bırakmıştı. Bakanlar kurulu başkanı Stolıpin, *Buchlau Antlaşması*'na ve antlaşmanın öngördüğü gibi Slav topraklarının yabancılara terk edilmesine şiddetle karşıydı. Rusya antlaşmaya uyduğu takdirde istifa etme tehdidini savurdu. 2. Nikola da Dışişleri Bakanının oynadığı rolden hoşnut değildi ve bakanının anlaşma yaparak yetkilerini aştığını ve Çar'ın Slav halklarını Avusturya yönetimine bırakmaya istekli olduğu izlenimini verdiğinden şikâyet ediyordu.[155] *İkdam* gazetesinin *Rusya'nın Tavır ve Hareketi* başlıklı makalesinde *İstandart* gazetesinden alıntı yapılmış ve İzvolskiy-Aerenthal mülakatı ile ilgili şöyle bir ifade yer almıştı: "*Baron Aerenthal Rus Hariciye Nazırı ile mülakatında Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edileceğini söylediği zaman İzvolskiy'nin Rusya tarafından müşkilat olunmayacağını beyan ettiğini teminen söylüyor.*" [156]

---

[152] A.g.e., s. 290.
[153] Zuyev, a.g.e., s. 304.
[154] Bodger, a.g.m., s. 107.
[155] Anderson, a.g.e., s. 291.
[156] **İkdam**, 12 Teşrinievvel 1324.

Bosna Krizi[157] sonucunda Boğazların statüsü değişmemiş, İzvolskiy'nin Bosna-Hersek Sorunu ve Boğazların statüsü ile ilgili tartışmaları uluslar arası bir konferansta ele alınması teklifi bir sonuç vermemiş, Sırbistan zor durumda kalmış ve Osmanlı Devleti ile işbirliği süreci başlatılamamıştı.[158] Ayrıca bu kriz, denge politikasına da büyük bir darbe indirmişti. Rusya'nın Bosna Krizi'ndeki yenilgisinden dolayı, İzvolskiy'nin istifa ettiğine dair söylentiler ortaya çıkmıştı.[159] 13 Mart'ta Tsarskoye Selo'da toplanan Çarlık Konseyi, Rusya'nın Sırbistan'ı savunmak için savaşa giremeyeceğine karar verdi, bu toplantıda Çar çekimser kaldı ve fikrini belirtmedi.[160] Bosna Krizi'nin sonuçlarına bakıldığında Rusya'nın hiçbir sorunu çözemediğini görebilmek zor değildir. Büyük Güçlerin bölgedeki etkinliği artarken Rusya bölgede güç kaybediyordu.[161] Krizin daha ciddi bir başka sonucu da, Güney Slavları sorununun yarattığı zorlukları çözmekten çok arttırması olmuştu. Avusturya yönetimi Bosna ve Hersek'te asla popüler olamamıştı. Sırp milliyetçileri sınır ötesindeki akrabalarının üstünde Habsburg hâkimiyeti kurulmasından ve bunun Büyük Güney Slavları Devleti hayaline indirdiği darbeden nefret ediyordu. Belgrad'daki Avusturya temsilcisi Forgach, 3 Nisan 1909 tarihinde "*burada, herkes intikam düşünüyor, sadece Rusya'nın yardımıyla intikam alabileceklerini düşünüyorlar*" şeklinde bir rapor yazacaktı.[162]

---

[157] Maliye Bakanı Kokovtsev, Londra'ya gönderdiği telgrafında, yaşanan uluslararası krizde, Rusya'nın herhangi bir çıkar gözetmeden, Osmanlı Devleti'nden yana olduğunu göstermek zorunda olduğunu, bu nedenle büyük güçlerin Osmanlı Devleti'ne kredi vermek konusunda kendi aralarında anlaşmaya varırlarsa Rusya'nın da bu anlaşmaya katılmasının şart olduğunun altını çizmişti. Diğer yandan Rusya'nın savaşa girmek istemediğini de belirterek, 33 yıl önce Panslavizm cazibesine kapılarak girdiği savaşın yol açtığı olumsuz sonuçlarını hatırlatarak Rusya'nın savaşmak istemediğini vurgulamış. Sırbistan veliahdının Petersburg'u ziyareti sırasında ise iki ülkenin dünyada barışın korunması için çalışılacağı konusunda fikir birliğine vardıklarından söz eder. Bkz. İ.V.Bestujev, **Borba v Rossiii po Voprosam Vneşney Politiki, 1906–1910**, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii, Moskva, 1961, s. 240.

[158] İgnatiyev, a.g.e., s. 136.

[159] A.g.e., s. 136.

[160] Anderson, a.g.e., ss.293-294.

[161] İgnatiyev, a.g.e., s.136.

[162] Anderson, a.g.e., ss. 295.

Bunun üzerine Hariciye Nazırı İzvolskiy, 1909'dan itibaren, çok gizli olarak, Bulgaristan ve Sırbistan'ı Avusturya'ya karşı bir ittifak akdine teşvike başladı. Fakat bu iş o kadar kolay değildi. Çünkü Makedonya meselesinde Sırplar ve Bulgarların anlaşması imkânsız gibi görülüyordu.[163]

1.4. BALKAN SAVAŞLARI VE RUSYA

1.4.1. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Yakınlaşma Çabaları

Genç Türk İhtilalinden sonra Rusya, Balkan devletlerini Osmanlı Devleti'ne karşı değil, Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmeye teşvik ediyordu. Genç Türkler ise ilk başta Rusya'ya pek güvenmemişlerdi. Fakat daha sonraki dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Petersburg elçisi Turhan Paşa, eski husumetleri bir kenara bırakıp işbirliği sürecini başlatmayı önermişti.[164] *Tanin* gazetesinin *Türkiye ve Rusya* başlıklı bir makalesinde şöyle deniliyordu: *"Osmanlılarla Rusları birbirleriyle dost yaşamaya sevk eden bizim fikrimizce Rusya'daki milyonlarca Müslümanların ve Türklerin ve Türkiye'deki İslav ve Ortodoksların mevcudiyetidir. Rusya'daki Türklerin mevcudiyeti bizdeki Türklerin 2–3 mislinden fazladır. Biz bu Türk ve Müslüman ülkelerini zapt politikasını takip edemeyiz. Aynı zamanda bu dostluk Türkiye'deki İslav ve Ortodokslara da müstefid olur."*[165]

Diğer yandan Petersburg'un yeni İstanbul elçisi Çarıkov da Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmak konusunda önemli girişimlerde bulunmuştu. Çarıkov'un minimum programı: *"Osmanlı Devleti'nin Rusya için uygun olmayan bir zamanda yıkılmasını önlemek "* idi, perspektifte ise Rus diplomatının amacı Balkan Birliğinin kurulmasıydı. Ağustos 1909'da iki devlet arasında görüşmeler başlatılmıştı. *Russkaya Mısl* yazarlarından Galberştad, 1909 tarihli bir yazısında, Rusya'nın

---

[163] Kurat, Türkiye ve Rusya, s.170.
[164] Kurat, Türkiye ve Rusya, s.150.
[165] **Tanin,** 25 Teşrinievvel 1327

Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmasının Balkanlardaki çıkarlarına da hizmet edebileceğinden söz etmişti. Yazara göre Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmanın en iyi yolu ise yeni rejimi desteklemekten geçiyordu. Galberştad: "*Eğer Rusya yeni doğan bir millete karşı saygılı olursa Balkanlarda milliyetçiliğin yükselmesine de katkıda bulunabilir*" diyordu. Galberştad'a göre ancak Osmanlı Devleti ile iyi komşuluk ilişkileri sayesinde Rusya Balkanlardaki tarihi misyonuna ulaşabilirdi.[166] Çarıkov ise iki devlet arasındaki münasebetlerin sadece siyasi alanda değil ekonomik alanda da geliştirilmesi gerektiğine inanıyordu.[167] Çarıkov, Ağustos başlarında Sultan Reşad'a itimatnamesini sunarken söylediği nutkunda esas vazifesinin Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğu kuvvetlendirmek olduğunu belirtmişti.[168]

1909 yılının ilk aylarında Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde gerginlikler baş göstermişti. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken mali tazminat konusunda çıkan tartışmalar, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile olan sınırında seferberlik ilan etmesine kadar varmıştı. Bu konuda Duma'da yapılan 12 Ocak tarihli toplantıda, Savaş Bakanı Paprikov, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan görüşmelerin bir sonuç vermediğini ve gerekli önlemlerin alınması gerektiğini belirtmişti. Rus hükümetinin neşrettiği 19 Ocak tarihli bildirisi ise Rusya'nın Balkanlar politikası açısından büyük bir öneme sahipti. Burada, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yaşanan sorunların çözümünde Rusya'nın arabuluculuk rolünü üstlenmeye hazır olduğu belirtiliyordu.[169]

Bilindiği üzere 1882 Anlaşması gereğince Osmanlı Devleti Rusya'ya birkaç yıl içerisinde tazminat ödemek zorundaydı. Tazminat, sonunda İzvolskiy tarafından 1909'da Bulgar bağımsızlığını elde etmek için kullanıldı. Kırk taksitten vazgeçilerek borç 125.000.000 frank azaltıldı; Osmanlının Bulgar haracını; Doğu Rumeli vergilerini ve Şark De-

---

[166] L.Galberştad, "Rossiya, Turtsıa i Balkanskiye Slavyane", **Russkaya Mısl,** Kniga 2, 1909, s.235.
[167] Kurat, a.g.e., s.159.
[168] A.g.e., s. 157.
[169] Galberştad, a.g.m., s. 236.

miryolu Şirketi'ndeki kaybını telafi etmeye yetecek miktardan fazlaydı bu. Karşılığında Rusya, 85 yıl için 85.000.000 frank olan Bulgar haracını aldı. Balkanlar'da nüfuzunu arttırmak için vazgeçtiği 40.000.000 frankın ise boşa giden bir girişim olduğu anlaşıldı.[170] Görüldüğü gibi İzvolskiy'in izlediği politika Rusya'nın geleneksel tarihi misyonu ve çıkarları doğrultusunda idi. *Times* bu konuda şöyle yazıyordu: "*İzvolskiy'nin*[171] *teklifi Rus diplomasisinin prestijini arttırdı. Rusya, yaptığı fedakârlıklar sayesinde Avrupa'da barışın korunmasını sağladı ve Balkanlardaki etkinliğini arttırdı.*"[172]

Tanin gazetesinde bu konu ile ilgili olarak çıkan bir yazıda, Rusya'nın, eski husumetleri bir kenara bırakıp Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki gerginliğe son vermekle barışın korunmasına yardımcı olduğu belirtiliyordu.[173] Rusya ise aslında savaşa hazır olmadığından Osmanlı-Bulgar anlaşmazlığına kalıcı çözüm getirerek Doğu Sorunu'nun tekrar alevlenmesini önlemeye çalışmıştı. Dolayısıyla bu tür girişimler Rusya'nın tarihi görevlerinden vazgeçtiği anlamına gelmemelidir.

Sonuç olarak, Balkan devletlerinin kendilerini bölen konuların üstesinden gelme girişimleri Rusya'nın Balkanlarda daha faal bir politika izleme kararlarıyla çakıştı. 1905'te Japonlara karşı askeri yenilgileri ve 1909'da Avusturya'ya karşı diplomatik yenilgilerinden beri Ruslar

---

[170] Bodger, a.g.m., s. 99.

[171] *New Freie Pres* gazetesi ise İzvolskiy'in teklifinin Rusya'nın saldırıya geçmek istediği anlamına geldiğini ve Rusya'nın amacının Balkan Birliği oluşturarak Osmanlı Devleti ile işbirliğine girişmek olduğunu vurgulamıştı. Aerenthal ise Rusya'nın bu teklifinin kabul edilemez olduğunu ve bunun Bulgaristan'ı mali açıdan Rusya'ya bağımlı kılacağının altını çizmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Galberştad, a.g.m., s. 237.

[172] A.g.m., s. 236.

[173] *Tanin* Gazetesi'nin başyazarı Hüseyin Cahid 25 Kanunisani 1325 tarihli yazısında, zamanın Rus politikasının değişikliğe uğradığını ve artık Rusya için ne Ayasofya'nın ne de civarının ele geçirilmesinin söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Balkanlarda kendi kanıyla doymuş olan Rusya'nın savaşları bir kenara bırakıp dostane bir politikadan yana olduğunu dile getirmiştir. Rusya'nın son teşebbüsünün ise bunların bir kanıtı olduğundan söz etmektedir. Çünkü Rusya Türk Bulgar anlaşmazlığına müdahale ederek sorunu çözmüştür.

Balkanlarda daha faal bir rol üstlenmek istiyorlardı. Bu amaçla St. Petersburg Avusturya karşıtı bir Balkan Birliği kurulmasını teşvik ediyordu. 1911 yılından başlamak üzere Sofya'daki Rus büyükelçisi A.Neklyudov ile Belgrat'taki Rus büyükelçisi Hartwig Rusya'nın Balkanlar'daki konumunu tekrar sağlamlaştırabilmek için Bulgaristan ile Sırbistan'ı bir araya getirmeye çalıştı. Aynı yılın eylül ayında Osmanlı-İtalyan Savaşı'nın çıkması, Balkan Slavlarına bir anlaşmaya varmak için yeni bir teşvik unsuru oluşturdu.[174]

1.4.2. Balkan Birliği'nin Oluşumunda Rusya'nın Rolü

İzvoskiy'nin başarısızlıklarından ve Çarıkov yönteminin çöküşünden sonra Rusya'nın tek çaresi, olası Avusturya'nın yayılmasını önlemek için bir Balkan İttifakı düşüncesine destek vermek gibi gözüküyordu.[175] *İkdam* gazetesinin daha 2 Aralık 1908 tarihli *Rusya ve Balkan İttifakı* başlıklı makalesinde *Novoye Vremya*'dan alıntı yapılmış ve şöyle bir cümle yer almıştı: "*Mezkûr gazete Devlet-i Aliye ile Sırbistan ve Karadağ arasında dahi bir ittifak hususü hakkındaki mesrudatını bi tekrar derc ettikten sonra Rus hükümetinden bu fikirlerin kuvveden faale çıkması için çalışmasını taleb ediyor.*"[176] Bir arşiv belgesinde de Rusya'nın bu dönemde özellikle Makedonya'nın Osmanlı boyunduruğundan kurtarılması amacıyla bir Balkan İttifakı kurmaya çalıştığından söz edilmektedir.[177] Stolıpin ve yanlıları Rusya'nın Osmanlı Devleti, Yunanistan ve Romanya ile işbirliği halinde hareket etmesinden yana bir politika takip edeceklerdi. Dışişleri Bakanı Sazo-

---

[174] Richard C. Hall, **Balkan Savaşları,1912-1913**, (çev., M.Tanju Akad), Homer Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 14–15.

[175] Bodger, a.g.e., s. 108.

[176] **İkdam**, 2 Kanunuevvel 1324.

[177] "*Rusya devleti Bükreş sefareti ataşe militerini Bulgar ve Sırp ordularının teftişine memur etmiştir. Devlet-i müşarunileyha başlıca Makedonya'nın Osmanlı boyunduruğundan tahlisi maksadıyla mebni Bulgaristan ile Sırbistan ve Karadağ benninde bir Balkan İttifakı akdini iltizam ediyor.*" Bkz. **BOA. Y.PRK. HR**. dosya.no. 30/61.

nov ve Çarıkov aynı görüşte idi. Fakat Kadetler ve onlara yakın çevreler Balkan Birliği fikrinin bir ütopya olduğu görüşündeydiler. Çünkü Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla Balkan devletlerinin çıkarlarının hiçbir şekilde uyuşmayacağını düşünüyorlardı. Bunun yerine Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ın katılacağı bir Slav Devletleri Birliğinin oluşturulmasını teklif ediyorlardı.[178] Kadet liderlerinden biri olan M.P. Fedorov şöyle yazıyordu: "*Osmanlı Devlet ile dostane ilişkiler kurmalıyız ve ona "iyi niyetli" olduğumuzu göstermeliyiz. Fakat ilerde de geçerliliğini koruyacak olan herhangi bir antlaşma imzalamaktan kaçınmalıyız.*"[179]

Başlangıçta ittifakın Osmanlıları da kapsayacağı umuluyordu; fakat Balkan devletlerinin "kutsal amacının" Türkleri Avrupa'dan sürmek ve topraklarını kendi aralarında bölüşmek olduğu düşünülürse, başarı şansı yoktu. Sazonov'un amacı Avusturya'ya karşı bir Sırp-Bulgar kalesi yaratmak, statükoyu muhafaza etmek ve Boğazları korumaktı.[180] *Tanin* gazetesinde yer alan *Balkanlarda İstatüko* başlıklı bir yazıda şöyle deniliyordu: "*Petersburg'dan alınan bir telgrafnamede Rusya Hükümetinin Balkanlarda statükonun idamesi için Türkiye yahud Balkan hükümetleriyle icra-i müzakerata hazır bulunmaktadır.*"[181]

Bulgarlar ile Sırplar üç ay süren görüşmeler sonucunda Rusya'nın diplomatik yardımıyla bir anlaşmaya vardılar. 7 Mart 1912 tarihinde imzalanan bu antlaşma hem Habsburglar hem de Osmanlılara karşı askeri işbirliği ve ayrıca Makedonya için bir anlaşmayı öngörmekteydi. Her ne kadar anlaşma Avusturya'yı potansiyel düşman olarak gösteriyorsa da, ana ekseni Balkanlar'daki Slav müttefikler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bir savaşa işaret ediyordu.[182] Rusya için anlaşmanın tek işlevi Avusturya'nın Balkanlardaki etkisinin arttırılmasına engel olmasıydı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun daha fazla toprak

---

[178] Bestujev, a.g.e., s. 243.
[179] M.P. Fedorov, **Realnıe Osnovı Sovremennoy i Mejdunarodnoy Politiki, Sp.b**, 1909, ss.133-155.
[180] Bodger, a.g.m., s.108.
[181] **Tanin**, 9 Teşrinisani 1911.
[182] Hall, a.g.e.,. ss. 14-15.

kaybetmesini arzulamıyordu, St. Petersburg eninde sonunda Osmanlıların da Bulgar-Sırp İttifakına dâhil olacağını umut ediyordu.[183] Fakat Osmanlı devlet adamları, Rusya'nın bununla ilgili telkin ve teşviklerini kulak ardı etmişti.[184] Osmanlı Devleti'nin diğer Balkan devletlerinden uzak durmasının nedeni, Osmanlı Devleti'nin her şart altında sonsuza dek elinde tutmak istediği, diğer Balkan devletlerinin de her ne olursa olsun ele geçirmek ve aralarında paylaşmak için vazgeçilmez bir istek duydukları Makedonya bölgesiydi.[185] *Russkaya Mısl* yazarlarından L.Galberştad *Rossiya, Avstriya i Balkanskiye Gosudarstva* adlı makalesinde Rusya'nın, Balkan Federasyonu içerisinde Osmanlı Devleti'nin de yer almasını istediğini ve bu politikasından vazgeçmesi durumunda Avusturya ve Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinin artacağından endişe ettiğini belirtmektedir.[186]

Temeli ne kadar zayıf olursa olsun Sırp-Bulgar İttifakı, Balkan Koalisyonu'nun da çekirdeğini oluşturacaktı. Gelecek kuşak boyunca Yunan siyasetinin en önemli kişisi olan Giritli Venizelos'un önderliğinde Yunanistan, 1911 baharından itibaren Bulgaristan'la Osmanlı karşıtı bir ittifak için görüşmeler yürütüyordu. 1912 Mayısında *The Times*'ın Balkan muhabiri *S.B.Bourchier*'in de yardımıyla, müzakereler antlaşmayla sonuçlanacaktı. Biçim itibariyle tümüyle savunmaya yönelik olan antlaşma, aslında her iki taraf için de, Osmanlılara karşı saldırı amacını taşıyordu.[187] Bulgaristan'ın, Avusturya'yı yıkmayı ilk amaç ve görev edinen Panslavistlerin süre gelen politikalarıyla taban tabana zıt yönde ilerlemesi, Rus erkânını gücendirmiş ve bu durum Rus-Bulgar ilişkilerinin soğumasına yol açmaktan geri kalmamıştı.[188]

Görüldüğü üzere Rusya'nın düşüncesi, Avusturya-Macaristan'a karşı bir savunma ittifakı oluşturmaktı. Ne var ki, müttefikler kendile-

---

[183] Anderson, a.g.e., s. 303.
[184] Bonyar Waylet, Ernst Jackh, **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu**, (çev. Vedat Atila), Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 268.
[185] A.g.e., s. 275.
[186] **Russkaya Mısl**, Kniga 4, 1910, s. 247.
[187] Anderson, a.g.e., s. 304.
[188] Bonyar Waylet, Ernst Jackh, a.g.e., s. 282.

ri, Bulgaristan'ın inisiyatifiyle ve baskısı altında, Osmanlı Devleti'ne karşı bir saldırı ittifakı kurdular. Batı basınına göre, Rusya, olayların bu şekil almasını önlemek için, Sırbistan ile Karadağ'a Bulgaristan'ı kendi kaderine terk etmeleri tavsiyesinde bile bulundu: Ama ilhak krizinden öğrenilen ders unutulmamıştı, Sırplar geri çekilmediler ve savaş başladı.[189] Balkan hükümdarları, son savaşa, Rusya'nın onayı olmaksızın dahası, Çar'ın bunu kabul etmemiş olmasına rağmen giriştiler. Anılan hükümdarlarının bu bağımsız tavırları Balkanlıların, Rusya'ya karşı ilk isyan belirtisi olarak görülmelidir.[190]

Sonuçta Petersburg hükümetinin Avusturya karşıtı Balkan Birliği fikri yerine Osmanlı karşıtı gruplaşmalar oluşmaya başlamıştı. Bu durumda Rusya için tek çıkar yol Avusturya ile anlaşma yoluna gitmekti. Rusya Hükümeti, Viyana kabinesinden şu teklifleri değerlendirmesini istemişti: Balkanlarda statükonun korunması, Osmanlı Devleti'ndeki yeni düzenin desteklenmesi ve Balkan devletlerinin barış içinde yaşamalarının sağlanması. Sonuç olarak iki ülke sadece Balkanlarda statükonun korunması konusunda anlaşmaya varmışlardı.[191]

1.4.3. Birinci Balkan Savaşı ve Rusya

Balkan Savaşı, Balkan halklarının ekonomik ve kültürel gelişme ihtiyaçlarına daha iyi karşılık verecek yeni devlet ve politika biçimleri yaratma sorununu, mümkün olan en hızlı yolla çözmeye yönelik bir girişimdir.[192] 1912 yılında Balkan Yarımadası'nda meydana gelen olaylar aslında bir bakıma Birinci Dünya Savaşı'nın bir habercisiydi denilebilir. 1912'de oluşturulan Balkan Birliği ülkeleri Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı sonucunda zayıf duruma düşmesinden faydalanarak amaçlarına ulaşmaya çalışacaklardı. Bütün bunlar Rusya'nın çı-

---

[189] Leon Troçki, **Balkan Savaşları**, (çev Tansel Güney), Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 137.
[190] Bonyar Waylet, Ernst Jackh, a.g.e., s. 276.
[191] İgnatiyev, a.g.e., ss.118-119.
[192] Troçki, a.g.e., s. 175.

karlarına aykırı idi. Çünkü Rusya'nın temel amacı Doğu Sorununun tekrar gündeme gelmesini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya için uygun olmayan bir zamanda dağılmasını önlemekti.

Dışişleri Bakanı Sazonov, 13 Nisan 1912 tarihli konuşmasında, Arnavutluk, Makedonya ve Girit'teki sorunlara değinmiş ve Yakındoğu'daki durumun tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini belirtmişti. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nde barışın korunmasının tek koşulunun Hıristiyan nüfusunun ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması olduğunun da altını çizmişti. Osmanlı basınında ise bu sözler büyük tepkilerle karşılanmış ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale olarak algılanmıştı. Sonuçta Makedonya'nın Hıristiyanlarla meskûn bölgelerinde gerekli reformları gerçekleştirmeyen Osmanlı Devleti, Balkan koalisyonu ile karşı karşıya kalacaktı. Büyük Güçlerin savaşı önleme çabaları ise bir sonuç vermeyecekti.[193]

İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan farklı olarak Çarlık Rusya'sının Balkanlar'da ekonomik çıkarları yoktu. Diğer yandan Rus kapitalizmi bu bölgede güçlü rakipleriyle rekabet edecek güçte değildi. Bütün bunlara rağmen Rusya Balkanlarda aktif bir diplomasi yürütüyordu. Çünkü Boğazlar ve çevresindeki çıkarlarının korunmasının tek yolu Balkanlarda nüfuz sahibi olmaktan geçiyordu. Fakat mevcut uluslararası konjonktürde, Boğazlar konusundaki planlarının gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağını gören yöneticiler, Balkanlarda etkinliklerini arttırarak, bir yandan Boğazları ele geçirmek için uygun şartları hazırlıyor diğer yandan da Boğazların başka bir güç tarafından ele geçirilmesini önlemeye çalışıyordu.[194] *Russkaya Mısl* adlı süreli yayının yazarı Petr Struve, *Balkanskiy Krizis i İstoriçeskiye Zadaçi Rossii* (Balkan Krizi ve Rusya'nın Tarihi Görevi) başlıklı makalesinde Rusya'nın temel görevinin uygun bir zamanda Boğazlar'ın kontrolümü ele geçirmek olduğunu ve bu konuda Balkan devletlerinin Rusya için bir engel teşkil etmediğini, tersine Rusya'nın tarihi görevini yerine getirebilmesi için Balkan devletlerinin güçlenmesi

[193] Mandelştam, a.g.m., ss 24-25.
[194] Bovıkin, a.g.e., 119.

gerektiğini belirtmişti.[195] "*Büyük Güçlü Panslavizm*" sloganı da Çarlık hükümetinin emperyalist amaçlarına uygun bir çerçeveyi oluşturuyordu. 1912 yılının yazında Moskova'nın ticari ve sanayi burjuvazisinin temsilcilerinden ve oktyabristlerin liderlerinden biri olan A.İ.Guçkov, Balkan Yarımadası'nı gezmiş ve Balkan devletlerinin askeri ve iktidar çevrelerini Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan'a karşı kışkırtmıştı.[196] Dışişleri Bakanı Sazonov ise Balkan politikasının temel amacının, Balkan devletlerinin bağımsız bir şekilde gelişmelerini sağlamak olduğunu, bu amaca ulaşmanın önündeki en büyük engelin ise Almanya ve Avusturya'nın bu bölgeye yönelik politikaları olduğunu belirtmişti.[197]

Petersburg Hükümeti saflık göstererek Balkan Birliği ülkelerinin Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti ile birleşeceklerine inanmıştı. Aslında ise Rus desteği ile oluşturulmuş Balkan Blok'unun tamamen Osmanlı karşıtı bir niteliği vardı. 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan Genelkurmaylarının Osmanlı Devleti ile yapacakları savaş konusunda imzaladıkları antlaşma ise Rusya'dan gizlenmişti. Rusya'nın Atina elçisi E.P.Demidov, bu oyunu şöyle değerlendirmişti: "*Rusya'ya karşı duyulan güvensizlik, müttefik devletlerinin bağımsız bir şekilde hareket etme arzularından kaynaklanmaktadır.*" Bilindiği üzere en son ittifaka Karadağ dâhil edilecekti. Rus diplomasisi ise Karadağ'ın ittifaka dâhil edilmesine sıcak bakmıyordu. Çünkü Çarlık diplomasisi Kral Nikolas'ın tutarsız ve maceracı politikasının Balkan Yarımadası'nda bir savaşa yol açacağından endişe ediyordu. 1912 yılının sonuna gelindiğinde ise Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşiyordu. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesintiye uğramış ve Kral Nikolas saldırıya geçmek istediklerini gizlememişti. Bütün bunlara rağmen Bulgaristan ile Sırbistan Rusya'ya haber vermeden Karadağ ile anlaşmaya varmışlardı. 28 Eylül 1912'de Bulgaristan

---

[195] Petr Struve, "Balkanskiy Krizis i İstoriçeskiye Zadaçi Rossii", **Russkaya Mısl,** 1912, ss. 157-158.

[196] A.g.e., s. 121.

[197] S.D.Sazonov, **Vospominaniya,** Rossiya v Memuarah Diplomatov, Mejdunarodnıye Otnoşeniya, 1991, ss.62-63.

ile Karadağ arasında Osmanlı karşıtı askeri bir ittifak imzalanmıştı. Ekim 1912'de ise Karadağ ile Sırbistan arasında siyasi ve askeri ittifak antlaşması imzalanmıştı.[198]

8 Ekim'de Petersburg Hükümeti Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Hükümetlerini Karadağ'a destek vermemeleri konusunda uyarmıştı. Aynı gün İstanbul'a başvurarak reform konusunda, karalı adımlar atılmasını talep etmişti. Rusya Balkan devletlerinin bu savaşta zafer kazanmaları durumunda Doğu Sorunu'nun tüm boyutlarıyla tekrar gündeme geleceğinden endişe ediyordu. Çünkü bu durumda Slavların hem İslamizm hem de Pancermenizm ile mücadele etmek zorunda kalacaklarından korkuyordu. Bütün bunların sonucunda ise büyük bir savaş çıkabilir ve Rus kamuoyu, hükümetinden Slavların[199] yardımına koşmasını talep edebilirdi. Dışişleri Bakanlığı'nın Ekim ayında yapılan toplantısında ise Çar, Rusya'nın ilerde çıkması muhtemel bir savaşa iştirak edemeyeceğini belirtmişti.[200]

Rusya, Fransa'nın da desteği ile Balkanlarda yaşanan gerginliğin önüne geçmek için Osmanlı Devleti'ne bazı önerilerde bulunmuştu. Fakat Avrupa eyaletlerinde reform yapılması ve Balkan devletleri ile olan sınırına asker göndermekten vazgeçmesi için Osmanlı Devleti'ne yapılan uyarılar sonuçsuz kalmıştı.[201] 9 Ekim günü Karadağ Osmanlı Devleti'ne saldırmış, 9 gün sonra ise Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan bu harekete katılmışlardı. Artık Balkan İttifakı Rusya'nın kontrolünden çıkmıştı.[202]

---

[198] H.A.Pisarev, **Velikiye Derjavı i Balkanı Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı,** Moskva, 1985, s.108.

[199] V.İ.Lenin, *Pravda* gazetesinde yayınlanan "Kumar Oyunu" adlı makalesinde Rus milliyetçilerinin Balkan Slavlarını Osmanlı Devleti ile savaşa kışkırttıklarını ve bu durumdan faydalanmak istediklerini yazıyordu. *Novoye Vremya*'dan *Russkoye Slovo*'ya kadar olan tüm gazeteler, Avusturya-Macaristan ile savaş ihtimalinden endişeye düşer ve Osmanlı Devleti'nden parça koparmak için "Slavlık Görevleri"nden bahseder. Bkz. Bovıkin, a.g.e., ss.120-122.

[200] İgnatiyev, a.g.e. s. 157.

[201] A.g.e., s. 159.

[202] İgnatiyev, a.g.e., ss.156-158.

Savaşın Karadağ açısından ilk sonucu senelerdir Rusya'dan aldığı askeri ve mali desteğin kesilmesi oldu. Ekim sonunda Kırklareli ve Lüleburgaz'da Bulgarlar, Kumanovo'da da Sırplar tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Osmanlılar İstanbul'a doğru geri çekilmeye başlamışlardı. Kasımın ilk haftasında başkenti çevreleyen Çatalca hattında geri çekilişi durdurmayı başardılar, ama ay sonunda birkaç kale dışında Avrupa'daki tüm topraklarını kaybetmişlerdi. 3 Aralık'ta Sırplar ve Bulgarlarla ateşkes imzalamışlardı.[203] Balkanlarda milliyetçiliğin tam olarak zafer kazanması, Rusya için Avusturya-Macaristan kadar güçlü bir tehdit oluşturmuyordu, ancak Osmanlıların kayıpları St. Petersburg'da da, Viyana'daki kadar güçlü bir hoşnutsuzluk yaratacaktı. Sazonov, Bulgarların İstanbul'u işgallerini öngörür gibi gözüken erken başarılarından dehşete düşmüştü.[204]

Bundan sonra Rusya'nın amacı tarafların anlaşmaya varmalarını sağlamak ve bölgede radikal dönüşümlerin önüne geçmekti.[205] Dışişleri Bakanı Sazonov'un ise bu konuda hiç ümidi yoktu. Sazonov'a göre Balkan devletlerinin savaşı kazanmaları Avusturya-Macaristan ve Romanya'nın askeri müdahalesine yol açabilirdi. Dışişleri Bakanlığına gelen gizli raporlardan her iki devletin de savaş hazırlıklarını başlattıkları belirtiliyordu. Bu nedenle düşmanlarından korunmak için Savaş Bakanlığı gizli bir biçimde savaş hazırlıklarının başlatılması konusunda bir karar almıştı.[206] Osmanlılar Çatalca hattında Bulgarları durduramasalardı Rusya İstanbul'a Karadeniz filosunu göndermeyi bile göze almıştı.[207] Çünkü Rusya, Avusturya-Macaristan'a karşı bir set olarak

---

[203] Anderson, a.g.e., s.304.

[204] A.g.e., ss.305-306.

[205] Fakat Balkanlar'daki Rus diplomatları, özellikle Hartwig ve Sofya'daki Rus Askeri ataşesi Romanovski, hükümetlerinin politikasını göz ardı ediyor ve akredite oldukları ülkeleri etkin bir biçimde Osmanlılara karşı teşvik ediyorlardı. 1914'ten önceki yıllarda genellikle olduğu gibi Rusya'nın dış politikası, ülkenin kendi temsilcilerini denetleyememesi yüzünden güç kaybediyordu. Bkz. Anderson, a.g.e., s. 306.

[206] İgnatiyev, a.g.e., s.158.

[207] Rus Bahriye Nazırı İ.K.Grigoroviç, Karadeniz Donanması Kumandanına gönderdiği 20 Ekim 1912 tarihli telgrafında Rus savaş gemilerinin harekete hazır hale getirilmeleri gerektiğini bildirmiş ve gerektiği takdirde bütün savaş gemi-

güçlü bir Sırbistan'a ihtiyaç duyuyor, ama güçlü bir Bulgaristan istemiyor, çünkü bütün Bulgarları bayrağı altında toplamış ve doğal sınırlarına kavuşmuş bir Bulgaristan, Rusya'dan tamamen bağımsız bir Bulgaristan anlamına gelecekti.[208] İstanbul'un içinde bulunduğu tehlikenin göründüğü kadar büyük olmadığının ortaya çıkmasıyla Rus hükümeti müdahale fikrinden uzaklaşmaya başladı. 9 Kasımda Sazonov, Sırbistan'ın Adriyatik'te bir liman elde etme girişimlerini destekleyemeyeceğini netleştirdi ve 18 Aralık tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında gönülsüzce de olsa Rusya'nın Habsburg İmparatorluğu ile hesaplaşmak için çok zayıf durumda olduğuna karar verildi, bu durum Avusturya-Rus çatışması tehlikesini büyük ölçüde azalttı.[209] Rus kamuoyu ise, Rus diplomasisinin Sırbistan'ın çıkarları doğrultusunda müdahale etmesini istiyordu. Ama Rus diplomasisi bu çağrıya kulak asmıyor ve Sırbistan'ın Adriyatik kıyıları üzerindeki haklı taleplerine hiçbir destek vermiyordu.[210]

1912 Kasım ayının sonunda Balkan Birliği'nin orduları hemen hemen her yerde muzaffer olmuşlardı ve 3 Aralık'ta ateşkesten on gün sonra, savaşa taraf ülkelerin İngiltere büyükelçileri barış antlaşmasını hazırlamak için Londra'da bir araya gelmişlerdi. Dört gün sonra Büyük güçlerin elçileri de Londra'da düzenlenen bir konferansta bir araya geleceklerdi. Büyük Güçler bu antlaşma ile Balkanlarda yeni bir düzenleme yapmayı, Balkan devletlerinin kendi başlarına barış yapmasını önleyerek, bir süre kendi denetimleri dışına çıkmış gibi gözüken durumun kontrolünü tekrar ele geçirmeyi hedefliyorlardı. Ancak çok az sonuç elde edilebilecekti. İstanbul ve Boğazların Osmanlıların elin-

---

lerinin gönderilebileceğinden söz etmişti. Ayrıca Spale'de bulunana Çar 2.Nikola'ya gönderdiği 24 Ekim 1912 tarihli telgrafında Karadeniz Donanması Kumandanın İstanbul'daki Rus elçisi ile irtibata geçerek ondan alacağı talimata göre hareket etmesini bütün donanmanın İstanbul' gönderilmesi için Çar'dan izin istemişti. Aynı tarihte Çar gönderdiği cevabında, söz konusu önlemin en baştan beri alınması gerektiğini bildirmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bovıkin, a.g.e. s.190, Y.Zaher, "Konstantinopol i Prolivı", **Krasnıy Arhiv,** Cilt:6, 1924, s. 52.

[208] Troçki, a.g.e., s. 402.

[209] Anderson, a.g.e., s.306.

[210] Troçki, a.g.e., s. 161.

de kalması konusunda antlaşma sağlanmıştı, ama ülkenin sınırları konusundaki anlaşmazlık sürüyordu.[211] Sazonov, Londra'daki büyükelçiye gönderdiği 2 Ocak 1913 tarihli telgrafında, savaşın Bulgaristan'ın aleyhine bir sonuç vermesi halinde Rusya'nın duruma müdahale edebileceğini bildirmişti. 4 Ocak 1913 tarihinde ise Büyük Güçler Osmanlı Devleti'ne verdikleri ortak bir notada Edirne'nin Bulgaristan'a verilmesini tavsiye etmişlerdi.[212]

Rus diplomasisinin barış programı ise şöyle idi: savaşın Balkan İttifakının zaferiyle sonuçlandığının kabul edilmesi, Sırbistan'a en azından ticari amaçlı olarak denize çıkış yolunun verilmesi, Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan'a bağımlı bir devlet haline gelmesinin önlenmesi ve son olarak da müttefikler arasında ve özellikle de Bulgaristan ile Sırbistan arasında barışın korunması idi. Rusya'nın tahmin ettiği gibi 3 Şubat tarihinde savaş yeniden başlamıştı.[213] Savaşın başlamasından iki hafta sonra Osmanlı Hükümeti, Büyük Güçler'e başvurarak barış görüşmelerinin başlatılması için arabuluculuk yapmalarını istemişti. Osmanlı Devleti, Edirne, İşkodra, Yanya ve Yunanistan tarafından ele geçirilen Ege Adalarını geri almak istiyor ve savaş tazminatı ödemeyi de reddediyordu. Rusya ise İşkodra'nın Arnavutluk'a katılmasını kabul etmişti. Bunun karşılığında ise sınır hattının Sırbistan lehine değiştirilmesini talep etmişti.[214]

Çar 2.Nikola Balkanlarda barışın korunmasından yana olduklarını dile getirmiş ve Rusya'nın Arnavutluk Devleti'nin kurulmasını kabul etmesi karşılığında Viyana'dan Rus himayesindeki Slav devletleri ile ilgili konularda sorun çıkarmamasını talep etmişti. 23 Şubat 1913'te Viyana'dan gelen haberlerde, Avusturya'nın Galiçya'daki askerlerinin sayısını azalttıkları belirtiyordu. 12 Mart günü Avusturya ve Rus basınında yer alan haberlere göre Balkanlardaki kriz dolayısıyla her iki ülkenin de savaş hazırlıklarını durdurdukları belirtiliyordu. Fakat

---

[211] Anderson, a.g.e., s. 307.
[212] Mandelştam, a.g.m., s. 26.
[213] İgnatiyev, a.g.e., s.163.
[214] A.g.e., s.163.

Balkanlardaki krizin önüne geçilemiyordu. 26 Mart günü Edirne düştü. Rusya büyük güçlere başvurarak duruma müdahalede bulunmalarını talep etti.[215] Ruslar Edirne'nin düşmesinden sonra Bulgarların İstanbul'u almak için teşebbüse geçeceklerinden endişe duymaya başladılar. Bunu önlemek için Rus Hükümeti Bulgaristan'a barış görüşmelerinde destek sözü vermişti.

Balkanlarda meydana gelen diğer bir kriz de Karadağ'ın İşkodra'nın Arnavutluk'a katılması kararına karşı çıkmasından dolayı yaşanmıştı. Rus diplomasisi ise Karadağ'a başvurarak taviz vermesini talep etmişti. Çar 2.Nikola, Karadağ'ın kararlarından vazgeçmemesi durumunda Rusya'nın bölgeden öğretmenlerini geri çağıracağını ve yardımlarını durduracağını belirtmişti. İşkodra'nın muhasarası için Karadağ'a destek veren Sırbistan da yardımlarını durdurmuştu. Sonuç olarak Karadağlılar İşkodra'da yenilgiye uğramışlardı.[216] Genç Türkler ise 23 Ocak 1913 tarihinde savaşı sürdürmek ve Edirne'yi kurtarmak için iktidarı ele geçirmişlerdi.

Savaşı kazanmak için yeniden gösterdikleri çaba Genç Türk hükümetinin enerjisini ve hatta hayal gücünü gösterdi ama sadece yeni mağlubiyetlerle sonuçlandı. Kuşatılmış kentlerin üçü de düştü. Osmanlı Avrupa'sı Nisan 1913 sonunda Gelibolu Yarımadası ile Çatalca hatlarının gerisindeki küçücük bir bölgeye inmişti.[217] 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile Midye-Enez hattı yeni Osmanlı sınırı oluyor, Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a verilmiş, Orta ve Kuzey Makedonya Sırbistan'a verilmişti. Ege Adaları ile Arnavutluk sınırının saptanması da yabancı devletlere bırakılmıştı.[218]

Birinci Balkan Savaşı'nın Rusya ve müttefikleri açısından bazı önemli sonuçları olmuştu. Balkan Birliği ülkeleri güçlenerek Avusturya'nın ordularını püskürtebilecek konuma gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin bu savaşta ağır kayıplar vermesi ve Balkanlar'daki konumunun

---

[215] A.g.e., ss. 169-174.
[216] A.g.e., s.172.
[217] Hall, a.g.e., s.126.
[218] İgnatiyev, a.g.e., s.173.

sarsılması, Rusya'nın İstanbul üzerindeki etkisini arttırması için büyük bir fırsattı. Fakat Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar bütün bu olumlu sonuçları tehlikeye düşürebilirdi. Bu nedenle Rus diplomasisi Balkan devletleri arasında barışın sağlanması için çalışacaktı.[219] Rusya'nın, kendi çıkarları için son derece hayati bir öneme sahip bu bölgedeki ilişkileri düzenlemedeki başarısızlığı nedeniyle, Balkanlarda Bulgaristan önderliğindeki Balkan Birliğine dayanan güçlü Rus pozisyonu çöktü. Bir yılı ancak aşan bir süre sonra Balkan olayları yine Rusya'nın zayıf kontrolünden çıkacaktı. Bu kez sonuçları Balkan Yarımadası'nın çok ötelerine ulaşacak ve yerkürenin çoğunu kapsayacaktı.[220] Bu dönemde Rusya Doğu Sorununun tekrar alevlenmesini önlemek için verdiği mücadelesinde müttefiklerinden destek alamamıştı. Balkan Krizi boyunca İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmak konusundaki Rus çağrılarına olumlu cevap vermemişlerdi. Gerçi, Rusya Balkan Birliği'ni kendi çıkarlarına hizmet etsin diye kurmuştu fakat Rusya'nın Balkan birliği üzerindeki kontrolü resmi düzeyde kalmış ve Rusya'nın Balkan Savaşlarını engelleme çabalarına hizmet etmemişti.[221]

Savaş sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı önemli başarılar elde etmiş olan Balkan Birliği ülkeleri arasında gerginlikler yaşanmıştı. Bunun nedeni, Balkan Birliği'nin kurulmasını Rus diplomasisinin bir başarısı olarak gören Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın bu birliği çökertmek için yoğun bir çaba içerisinde olmaları ve Bulgaristan'ı Sırbistan ve Yunanistan'a karşı kışkırtmalarıydı.[222]

1.4.4. İkinci Balkan Savaşı ve Rusya

İkinci Balkan Savaşı'nın sebebi ise Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya'nın Bulgaristan'ın hegemonik yayılmasından rahatsız

---

[219] A.g.e., s.174.
[220] Hall, a.g.e., s.141.
[221] İgnatiyev, a.g.e. ss.180-181.
[222] Zuyev, a.g.e., s. 304.

olmalarıydı. Bu durumun yarattığı tehlikelerin farkına varan Rusya söz konusu ülkelere kendisinin arabuluculuk yapmasını teklif etmiş fakat bir sonuç alamamıştı. Osmanlı Devleti ise Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki mücadelesinden yararlanarak, Londra Antlaşması'nda belirtilen Midye-Enez sınırını geçmiş ve Edirne ile Kırklareli'ni geri almıştı.

Sazonov, müdahaleye son verilmesi için Bab-ı Ali'ye baskı yapılmasını önerdi ama Almanya ve Avusturya'nın Osmanlılara karşı askeri gösteri yapmayı reddetmesi bu öneriyi baltaladı. Ardı ardına gelen saldırılar karşısında başarısız kalan Bulgar Hükümeti 7 Temmuzda Rusya'ya arabuluculuk için başvuruldu. Ayın 14'nde Bulgaristan, Çar'ın önerdiği Makedonya sınırını kabul etti, bu düzenlemeyle eyaletin büyük bir bölümü Sırpların eline bırakılıyordu. Savaşı sona erdiren 10 Ağustos tarihli Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan bütün rakiplerine toprak bırakıyordu.[223] Diğer yandan Rusya, Bulgaristan'ın toprak kayıplarını en aza indirmeye çalıştı fakat başarılı olamadı. Bu görüşmelerde Ege Denizi'nin önemli bir limanı olan Kavala Limanı büyük tartışmalara sebep olmuştu. Sazonov'a göre Kavala'nın Bulgaristan'ın elinde kalması Yunanistan'ın gittikçe artan taleplerine ve Boğazlara olan ilgisine karşı koymak açısından büyük bir öneme sahipti. Fakat İngiltere ve Fransa Akdeniz'deki çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinden Yunanistan'ı desteklemişlerdi. Sonuç olarak denilebilir ki barış şartları Bulgaristan'ın aleyhine idi.[224] Diğer yandan Bulgaristan karşısındaki zafer Sırbistan'ı Rusya'nın Balkanlar'daki yegâne müttefiki olarak bıraktı. Bulgaristan, Mart 1912 Antlaşmasını desteklemediği ve özellikle de Bulgaristan'ı felaketten kurtaramadığı için Rusya'ya kırgındı.[225]

Sonuç olarak Balkan Savaşları, Rusya'nın Balkanlarda Büyük Güç olma hayallerini suya düşürmüştü.[226] Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgar

---

[223] Anderson, a.g.e., ss.309-310.
[224] İgnatiyev, a.g.e., s.179.
[225] Hall, a.g.e., s.172.
[226] Milov, a.g.e., s.169.

ilerlemesi Boğazları tehdit ettiğinde Rusya güç kullanarak bunu durdurma gücünden yoksundu. İkinci Balkan Savaşı'nda Osmanlılar Ocak 1913'te Edirne'yi yeniden aldıklarında, Sazonov[227] diplomatik nedenlerle Bulgarların Edirne ile ilgili hak iddiasını desteklemek zorunda kaldı; fakat Osmanlıları geri çekilmeye zorlamak için bağımsız bir deniz gücü gösterisinde bile bulunamadı.[228] Diğer yandan Osmanlı Hükümeti ile de uzlaşma çabası içerisinde olan Rusya, Edirne'nin geri verilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'ne tazminat ödemeye hazır olduğunu bildirmişti. Fakat Osmanlı Hükümeti Rusya'nın bu teklifini reddetmişti.[229] Sonuç olarak Bükreş ve İstanbul Antlaşmalarının Bulgaristan lehine değiştirilmesini başaramayan Rusya, Bulgaristan'ın Avusturya-Alman Blok'una kaymasına da engel olamamıştı. Bütün bunlar Rusya'da büyük tepkilere neden olmuştu.[230] Sonuç olarak bu savaşlar, Trakya'nın doğusu hariç Osmanlı Devleti'ni Balkanlar'dan çıkardı. Ayrıca bu savaş sonucunda bağımsız bir Arnavutluk Devleti kurulmuş oldu.

İkinci Balkan Savaşı, Balkan Birliği'nin de sonu olmuştu. Bulgaristan Avusturya-Alman cephesine kaymış, Rusya'nın Balkanlardaki tek dayanağı olacak olan Sırbistan ise savaştan büyük kazançlar elde ederek çıkmıştı. Bu dönemde Rusya Romanya'nın Üçlü İttifak Blok'undan ayrılması için yoğun çaba sarf etmiş ve Rus-Romen işbirliğinin temellerini atmıştır. Savaşın son bulmasına rağmen Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar son bulmamıştı. Çar 2.Nikola, Fransız elçisi Delkasse'ye: "*Barış 3–4 sene, en fazla 5 sene sürer*" demişti.[231] *Russkaya Mısıl* yazarlarından İ.O.Levin'e göre, Rusya Balkan Savaşları

---

[227] Petersburg Hükümeti Karadeniz'deki Türk limanlarından birini işgal etmeyi bile düşünmüştü. Fakat Rusya'nın İstanbul elçisi bu gibi bir önlemin, ancak sınıra eşzamanlı olarak önemli miktarda asker gönderilmesiyle veya Büyük Güçlerin de Rusya'yı bu konuda desteklemeleriyle mümkün olabileceğini bildirmişti. Sonuçta Karadeniz filosu harekete geçmiş fakat Türkiye'ye karşı her hangi bir önlem alınamamıştı. Bu durumda Rusya'nın yapabileceği tek şey müttefiklerinin çağrılarına uymaktı.Bkz. İgnatiyev, a.g.e., s.180.

[228] Bodger, a.g.m., s.108.

[229] İgnatiyev, a.g.e., s.181.

[230] Bovıkin, a.g.e., s.131.

[231] Sazonov, a.g.e., ss.302-303.

sırasında hayal kırıklığına uğramıştı. Bunun nedeni ise Balkan Devletleri arasındaki çatışmaların ve özellikle de Bulgar-Sırp çatışmasının yarattığı tehlikelerin farkına varamamış olmasıydı. Balkan Savaşları konusunda *Carnagei Vakfı* tarafından yapılan araştırma sonucunda Balkan halklarının hepsinin aynı oranda yasaları ihlal ettikleri bildirilmişti. Bu ise Balkan halklarının "nasyonel egoizm" politikasını takip ettikleri anlamına gelir. Demek ki Rus diplomasisi Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerinin çok ciddi boyutlara ulaştığının farkında değildi.[232]

Balkan Savaşları sırasında Rusya'nın politikası tutarsız ve etkisizdi. Ruslar, Mart 1912 Antlaşması'nı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değil, Habsburg İmparatorluğu'na karşı yönelmiş bir silah olarak gördüler. Bununla birlikte St. Petersburg savaşı önlemek için çok az şey yaptı. Sergei Sazonov'un elinde olan Dışişleri Bakanlığı Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarları konusunda net bir fikre sahip değildi. Olaylara, önüne geldikçe ve pek de etkili olmayan bir şekilde müdahale etmeye başladı. En büyük yanlışı, temel bir değeri olan Sırp-Bulgar İttifakı'nı sürdürmeyi başaramamasıydı. Bunun mümkün olmaması halinde Rusya için Balkanlarda çok daha önemli bir stratejik pozisyona sahip olan Bulgaristan'ı desteklemeliydi.[233] Sonuçta Balkan Savaşları, Balkanlar'daki eski sınırları ortadan kaldırmakla, Balkan Devletleri arasındaki karşılıklı nefret ve kıskançlıkları iyice körüklemekle kalmadı, ayrıca Avrupa'nın kapitalist devletleri arasındaki dengeyi de kolay kolay yeniden kurulamayacak şekilde alt üst etti. Avrupa'nın altı büyük devletini iki düşman gruba ayırdı.[234]

1.4.5. Talat Bey'in Rusya'ya İşbirliği Teklifi

Bu çerçevede iki devlet arasındaki ilişkilerde özellikle aynı dönemde kurulmuş olan Osmanlı-Rus Cemiyeti'nin faaliyete başlaması ve

---

[232] İ.O.Levin, "Balkanskiye Protivoreçiya", **Russkaya Mısl**, 1915, ss.278-279.
[233] Hall, a.g.e., ss. 189-190.
[234] Troçki, a.g.e., ss. 366-367.

Talat Bey başkanlığındaki bir heyetin Livadya'da Çar 2. Nikola'yı ziyareti büyük bir öneme sahiptir.[235] 1914 yılı Mart'ında Osmanlı-Rus Cemiyeti'nin kurulması Osmanlı-Rus ilişkilerinde kayda değer gelişmeydi. Osmanlılar ile Ruslar arasında fikri, iktisadi ve siyasi bir yakınlık oluşturmak amacıyla Osmanlı ve Rus üyelerin birlikte kurdukları cemiyetin başında Ayan üyesi ve eski Maliye Nazırı Nail Bey bulunuyordu.[236] *İkdam* gazetesinin *Türkler ve Ruslar* başlıklı makalesinde bu konuda şöyle bir cümle yer alıyordu: "*Türk-Rus Cemaati'nin teessisatından maksad iki millet arasında münasebat-ı dostanenin inşasını tervic ve fikren, iktisaden ve siyaseten samimi bir mukarenet vücuda getirmek ve her iki milletin efkâr-ı umumiyesini tağlit eyleyecek surette tarafeyn aleyhinde işa kılınacak istinadatı red ve arh ve hakikat-ı hal-i kemal-i tabiyyin zımnında vesait-i lâzımeye müracaat eylemektir.*"[237] Yine İkdam gazetesinin *Türkiye Rusya Mukareneti* başlıklı makalesinde Rus Hariciye Nazırı Sazonov'un Rus-Osmanlı dostluğu ile ilgili bir konuşmasından bahsedilmiş ve şöyle denilmişti: "*Nice senelerden beri ilk defa olarak bir Rus Hariciye Nazırı bizim hakkımızda bu derece dostane bir lisan istimal etmiştir.*"[238]

Talat Bey'in Livadya ziyaretine gelince Sazonov'un anılarına göre, Talat Bey, ona şöyle demişti: "*Size çok ciddi bir teklif yapmalıyım. Rus Hükümeti Osmanlı Devleti ile ittifak akdetmek istemez miydi?*" Bu beklenmedik öneriyi Sazonov şaşkınlıkla karşılamıştı. Sazonov, Talat Bey'e verdiği cevabında bu konunun üç gün sonra İstanbul'a gidecek olan Giers ile müzakere edilebileceğini belirtmişti.[239] Hâlbuki Talat Bey'in anlattıklarına göre bu "ittifak" teklifi Sazonov'un aksettirdiğinden tamamıyla başka türlü olmuştur. Talat Bey'in o zaman Sazonov'a yaptığı anlaşılan bu "ittifak" teklifinin mahiyeti açıkça tespit edilemiyorsa da, Livadya ziyareti esnasında Osmanlı heyeti reisi tara-

---

[235] Sazonov, a.g.e., s. 159.
[236] Sabahattin Özel, "Balkan ve Birinci Dünya Savaşı Arasındaki Osmanlı Devleti-Rusya İlişkileri", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı:12, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s.346.
[237] **İkdam**, 25 Mart 1914.
[238] **İkdam**, 25 Mayıs 1914.
[239] Sazonov, a.g.e., ss.164.

fından Rus Hariciye Nazırına bu yolda bir teklif yapıldığı muhakkaktır. Fakat bu sıralarda Rus dış siyasetinde "Osmanlı Devleti ile ittifak" diye bir madde yoktu. Rusya'nın ile Osmanlı Devleti ile ittifak akdi halinde Boğazların ve İstanbul'un Rusya'nın eline geçmesi imkânları büsbütün kapanacağından, Sazonov'un böyle bir ittifaka yanaşması beklenemezdi.[240]

İttihat ve Terakki üyelerinden bir kısmının ülkelerinin bağımsızlığını korumak amacıyla Rusya ile işbirliğinden yana olduklarını öğrenen Giers de Talat Bey'in teklifinin ciddiye alınması gerektiğinden söz etmişti. Fakat Giers'ın iki hafta sonra gönderdiği mektubunda Genç Türklerin, Talat Bey'in yaptığı teklife pek sıcak bakmadıkları belirtiliyordu. Sazonov ise Almanya'nın bu teşebbüsten haberdar olup bunu engellemeye çalıştığı ihtimali üzerinde durmuştu.[241]

Bu dönemde Genç Türk Hükümeti kaderini Almanya'ya bağlamıştı. Bilindiği gibi Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı ordusunun zafiyetinin ortaya çıkması hem Almanya'nın Yakındoğu'daki etkinliğinin arttırması hem de Rusya'nın tarihi misyon olarak adlandırdığı İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçirmesi için büyük bir fırsattı. Fakat Alman General Liman Von Sanders'ın 1913 yılının sonlarında Osmanlı Birinci Kolordu Komutanı olarak atanması Rusya için kabul edilemez bir gelişme idi.[242] Bu nedenle Çar 2. Nikola Talat Bey ile konuşmasında her şeyden evvel Alman Generali Liman Von Sanders'ın Osmanlı Birinci Kolordu Komutanı olarak atanmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirmişti. Aynı şekilde Sazonov da Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezine yabancı bir devletin yerleşmeye çalıştığını ve bunun önüne geçilmediği takdirde devletin tümüyle Almanya'nın etkisinde kalabileceğini vurgulamıştı.[243]

---

[240] Kurat, a.g.e, ss. 222-223.
[241] Sazonov, a.g.e., ss.164-165.
[242] A.g.e., ss. 140-143.
[243] A.g.e., s. 161.

1.5. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki deneylerin yakınlığı ve benzerliği bu çatışmalar arasındaki bağlantıyı vurgular. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aşamasıydı. Aslında ikisi de aynı savaştı.[244] Balkan Savaşları'nın üç mağlubu vardı: Osmanlılar, Avusturyalılar ve Bulgarlar. Dolayısıyla sonunda bu üç ülkenin aynı ittifak içinde bir araya gelmeleri normaldi. Böylece İngilizlerle Rusların, Balkanları, araya koydukları kendilerine bağlı devletler aracılığıyla denetleme umutları suya düştü.[245]

Birinci Dünya Savaşı'nın sebebini 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesi teşkil eder.[246] Bu olay karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Rusya'nın Sırbistan'ın ve Almanya'nın da Avusturya'nın arkasında yer alması, Avrupa'yı bir hafta içinde dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir. Olayların bu kadar hızlı bir şekilde gelişmesinde ise, 1908 Bosna-Hersek buhranından beri gittikçe gerginleşen Sırbistan-Avusturya münasebetleri başlıca rolü oynamıştır. Balkan Savaşları ve bu savaşların sonunda Sırbistan'ın genişleyip kuvvetlenmesi, Avusturya için korkutucu olmuş ve Avusturya'nın Sırbistan'a karşı durumunun daha fazla sertleşmesine sebep olmuştur. Fakat Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve İmparatorluğun milletlerarası plandaki zayıflığı Rusya'nın da Boğazlar üzerinde iştahını kamçılamıştır. Bu ise, Sırbistan ile Rusya'yı birbirine daha fazla bağladığı gibi Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetleri karşısında Avusturya-Macaristan ve Almanya'yı bu devletin karşısına dikilmeye sevk etmiştir.[247] Şimdi Rusya'nın İstanbul üzerindeki bütün tasarıları önemli bir engelle karşılaşmış oluyordu. Bu engeli bertaraf etmek için Rusya iki yola gitti. Birincisi, bir buhranın doğuracağı ilk

---

[244] Hall, a.g.e., s.175.
[245] Yerasimos, a.g.e., s.70.
[246] Armaoğlu, a.g.e., s.100.
[247] A.g.e., s.100.

fırsatta Boğazları ele geçirmeye karar verdi ve bunun hazırlıklarına başladı. İkincisi, Rusya, 1914 Martından itibaren, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya arasında yeni bir Balkan İttifak'ının bir üyesi olan Romanya'yı bu kombinezona çekmek için çaba harcamaya başladı.[248]

İngiltere ve Fransa ise Balkan İttifak'ının yeniden kurulmasını istemiyorlardı. Çünkü Balkan İttifakı'nın Rusya'nın Balkanlar'daki etkinliğini arttıracağından korkuyorlardı. Bu nedenle Sazonov'un Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın savaşa girmesi ve Balkan cephesinin genişletilmesi ile ilgili teklifleri müttefikleri tarafından kabul görmemişti. Sonuçta, Balkan sorununun genel bir çözümü yerine, müttefikler diplomasisi tek tek Balkan devletleri ile anlaşma yoluna gideceklerdi.[249] Rus Genelkurmay Başkanlığı, Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusundaki çıkarlarının ve statükonun korunması için Dışişleri Bakanlığına başvurmuştu. General Danilov, hazırladığı programında, Üçlü İttifak Güçlerinin Baltık ve Akdeniz'de yenilgiye uğratılması için Üçlü İtilafın güçlendirilmesi, Avusturya karşıtı Balkan ittifakının yeniden kurulması ve Uzak Doğu'da barışın sağlanmasını önermişti.[250]

Romanya, Transilvanya'yı ele geçiremediği için Avusturya'ya sempati beslememekle beraber, Üçlü İttifak'tan ayrılmayı da göze alamadı. Rusya'nın kurmak istediği Balkan Ligi, Bulgaristan ile Osmanlı Devletine yönelecekti. Bunun için, Rusya'nın bu faaliyeti Avusturya'nın da gözünden kaçmadı ve o da Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'ni ittifak ettirerek Balkanlarda Sırbistan ve Rusya'ya karşı bir blok kurmak istedi. Fakat Saraybosna suikastı olduğu zaman Avusturya'nın çabaları hâlâ devam etmekte idi. Avusturya ile Rusya Balkanlarda bu şekilde yeni bir mücadele safhasına girdikleri sıradadır ki, Saraybosna olayı patlak verdi.[251]

---

[248] A.g.e., s.102.

[249] V.A.Emets, **Oçerki Vneşney Politiki Rossii, 1914–1917**, İzdatelstvo Nauka, Moskva, 1977, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii SSSR, s.33.

[250] A.g.e., s.34.

[251] Armaoğlu., a.g.e, s.102.

Saraybosna'da yaşananlar, Petersburg'da büyük tepkilere yol açmıştı. Çünkü bu olay Avusturya'nın Sırbistan'a karşı harekete geçmesi için bir sebep teşkil edebilirdi. Rus Dışişleri Bakanlığı'nda muhtemel bir Avusturya-Sırp çatışmasının Rusya açısından olumsuz sonuçlara yol açabileceği görüşü hâkimdi. Çarlık yönetiminin Sırbistan'a destek vermemesi durumunda ise Rusya'nın Balkanlar'daki nüfusu sarsılabilirdi. Tersine, Sırbistan'a destek vermesi durumunda ise hem Avusturya hem de Almanya ile savaşı göze almalıydı. Bu nedenle Rusya Balkan Savaşları sırasında da yaptığı gibi, şimdi de Avusturya-Sırbistan arasındaki ilişkilerde barışın sağlanması için yoğun bir çaba içerisinde olacaktı.[252] Rusya Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkileri düzene sokmak, Sırbistan'ın bağımsızlığını korumak ve savaşı önlemek için çalışacaktı.[253]

Diğer yandan Sazonov, Belgrat'taki Petersburg elçisi Gartving'e gönderdiği 7 Temmuz 1914 tarihli telgrafında şöyle yazıyordu: "*Avusturya'da son zamanlarda meydana gelen gelişmeler, Sırbistan karşıtı tutumun sertleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle Sırp hükümetinin dikkatli olmasını tavsiye ediyoruz. Ayrıca, Sırbistan ile Karadağ arasında yapılan görüşmelerin Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın dikkatini çekmiş olmasından dolayı ertelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.*"[254] Fakat 18 Temmuz günü Avusturya'nın Belgrat'a karşı harekete geçeceği haberini alan Sazonov, aynı gün Almanya, İtalya, Avusturya ve İngiltere büyükelçileriyle yaptığı görüşmelerinde, Sırbistan'ın yok edilmesine yönelik herhangi bir harekete Rusya'nın seyirci kalamayacağını bildirmişti.[255]

24 Temmuz günü Belgrat'tan gelen telgrafta Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatom verdiğinden söz ediliyordu. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Sazonov, "*Bu bir Avrupa Savaşı'dır*" diye bağırmıştı.[256] Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine, Çarlık yöne-

---

[252] Bovikin, a.g.e., s.148.
[253] Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, s.33.
[254] Bovikin, a.g.e., s.149.
[255] A.g.e., s.149.
[256] Bovikin, a.g.e., s.150.

timi, Sırbistan'ın bağımsızlığının garantörü olarak seferberliğini ilan etmişti. Görüldüğü üzere Çarlık yönetimi Balkanlar'da etkinliğini arttırmaya ve Balkanlar'daki Slav devletlerini hem Osmanlı Devleti hem de Üçlü İttifak ülkelerinden korumaya çalışıyordu.[257] Sırbistan'a savaş ilan etmekle Avusturya, diplomatik bir çözüm yoluyla kendisini durdurulamayacağını ve Sırbistan'ı cezalandırmaya kararlı olduğunu Avrupa'ya göstermek istemiştir ki, bu, Rusya'yı da kesin bir durum almaya itmek demekti.[258]

Bakanlar Kurulu toplantısında bu konu ile ilgili olarak alınan kararlar şöyle idi: Büyük Güçler ile irtibata geçerek Avusturya'nın taleplerinin yerine getirilmesi için zaman tanınması; Eğer ki Sırbistan Avusturya-Macaristan'a karşı kendini koruyabilecek güçte değilse sorunun çözümünün Büyük Güçlere bırakılması; Çar'ın onayı alınarak Kiev, Odessa, Moskova ve Kazan olmak üzere dört bölgede ve Karadeniz'de seferberliğin ilan edilmesi; Almanya ve Avusturya'nın yatırımlarının azaltılması için önlem alınması ve ordunun hazır hale getirilmesi. 25 Temmuz günü Çar, Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararları onaylamıştı. Rus iktidar çevrelerinde Almanya ve Avusturya ile savaşta yalnız kalmaktan korkuluyordu. İngiltere ise diplomatik çarelere başvurarak sorunu çözmeye çalışıyordu. Bunun için Almanya nezdinde teşebbüste bulunmuş ve Avusturya ile Rusya arasında yapılan görüşmelerin bir sonuç vermemesi durumunda uluslar arası konferansın toplanmasını önermişti. Almanya'dan bu teklife olumsuz bir yanıt gelmesi üzerine, Çar 2.Nikola askerlerinin de baskısıyla 31 Temmuz'da seferberlik ilan etti. 1 Ağustos günü de Almanya Rusya'ya savaş ilan etti.[259]

2 Ağustosta, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesinden bir gün sonra, Osmanlı Devleti Almanya ile kader tayin edici bir ittifak imzaladı.[260] Bu anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Sırbistan

---

[257] Milov, a.g.e., s.170.
[258] Armaoğlu, a.g.e., s.103.
[259] Bovıkin, a.g.e., ss.150-152.
[260] Bodger, a.g.m., s.111.

savaşına Rusya'nın müdahale etmesi durumunda, savaşa Mihver Devletleri safında girmeye söz veriyordu.[261] Fakat Rus diplomatlarının bundan haberi yoktu. Bu antlaşmaya göre Osmanlı yönetimi Almanya saflarında savaşa girmeyi ve ordusunu da Almanya'nın hizmetine vermeyi kabul ediyordu.[262] İngiltere'nin savaşa girdiğini öğrenen Enver Paşa, Rusya'ya Trakya'da bir miktar Bulgar toprağı ile birlikte Limni ve Sakız Adalarını terk etme karşılığında Osmanlı ordusunu Rusya'nın emrine verecek bir ittifak önerdi.[263] Rusya'nın İstanbul elçisi Giers, acil bir telgrafında, Alman yanlısı olarak bilinen Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Rus askeri ajanı Leontiyev ile yaptığı görüşmesinde askeri bir ittifak teklifinde bulunduğu haberinin Petersburg'da şaşkınlıkla karşılandığını belirtiyordu. Giers, Enver Paşa'nın teklifinin hiç vakit kaybetmeden kabul edilmesinden yana idi. Çünkü Rusya'nın bu teklifi kabul etmemesi durumunda Osmanlı Devleti'nin karşı bloka geçmesinden endişelenmekte idi. Sazonov ise bu konuda Sofya'dan bir haber alınana kadar Enver Paşa ile yapılacak olan görüşmelerin sadece zaman kazanılmasına yönelik olabileceğinin altını çizmişti.[264]

Bu öneri muhtemelen içten bir öneri değildi, her halükarda önerinin başarı şansı yoktu. İtilaf devletlerinin başındaki liderlerinden hiçbiri Balkan devletlerini harcayıp, Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurmaya istekli değildi. Özellikle Sazonov, politikasını, 1912 dönemindeki gibi Avusturya-Macaristan'ı hedef alan bir Balkan Bloku oluşturmak üzerine kuruyordu. Bu nedenle Giers'in Enver Paşa'nın taleplerinin bir an önce kabul edilmesi uyarısına karşın, Sazonov zaman kaybedecekti.[265] Bütün bunlara rağmen Rusya Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için çaba gösterecekti. Çünkü Boğazlar kapatıldığı takdirde Rusya zor bir durumda kalabilirdi. Bunun için Sazonov, 16 Ağustos'ta müttefiklerine başvurarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve

---

[261] Sazonov, a.g.e., s. 277.
[262] Bovıkin, a.g.e., s.161.
[263] Bodger, a.g.m., s.111.
[264] Bovıkin, a.g.e., s.161.
[265] Anderson, a.g.e., s.323.

tarafsızlığını garanti edilmesini önerdi. Fakat bu öneri olumlu bir sonuç vermemişti; çünkü Osmanlılar daha fazla ödün talep etmişlerdi.[266]

Rusya'nın önerisi ve Osmanlıların uzlaşmaz cevabı, savaş süresince İtilaf Devletleri'nin başına sorun olacak olan, birlikten yoksunluğun ilk ciddi göstergesiydi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik çıkarları görece az olan Rusya, kapitülasyonlar konusunda büyük ödünler vermeye istekliydi.[267] Sazonov, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetinin İngiltere ve Fransa ile anlaşmak suretiyle düzenlendiğini ve İngiltere ile Fransa'nın onayını almadan Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçemeyeceğini her seferinde dile getirmiştir. Bu da yine Rusya'nın Osmanlı politikasında bağımsız bir güç olarak hareket edemediğinin bir göstergesiydi.

1.5.1. Rusya'nın Balkanlar'da Müttefik Arama Çabaları ve Sonuçları

Savaşın ilk aylarında, İtilaf Diplomasisi Balkanlar'da çok az başarı kazanmıştı. 1914 sonunda Osmanlı İmparatorluğu, düşman cephesine geçmişti. Bulgaristan Mihver Devletleri ile ittifaka eğilimliydi, Romanya kesinlikle tarafsızdı ve Yunanistan da hangi tarafı tutacağı konusunda daha çok bölünmüştü.[268] Başlangıçtan itibaren savaşın önemli çarpışmaları, kıtanın başka bölgelerinde, Fransa, Polonya ve Doğu Prusya'da gerçekleşse de, savaşın siyasi sonuçlarının hâlâ tarafsız olan Güneydoğu Avrupa ülkeleri üzerinde önemli etkileri olacağı açıktı. Balkan devletlerinden hiçbirinin birinci sınıf ordusu yoktu ve Büyük Güçlerin ülkelerinin birinden para ve silah yardımı olmadan uzun süre savaşa devam edemeyecekleri de belliydi. Ama bu ülkelerin desteği ve hatta tarafsızlığı bile her iki tarafın da göz ardı edemeyeceği kadar büyük bir ödüldü.[269]

---

[266] Bovkin, a.g.e., s.162.
[267] Anderson, a.g.e., s.324.
[268] A.g.e., s.332.
[269] A.g.e., s.321.

Savaşın ilk aylarında Rusya, Balkanlar'a ilgi gösteren tek Üçlü İtilaf ülkesiydi. Rusya'nın imha etmek istediği düşman, Almanya'dan çok Avusturya-Macaristan'dı. Rusya'nın liderliği altında Balkan ülkeleri birliği gerçekleştirmek Habsburg İmparatorluğu'na karşı harekete geçmenin en açık yoluydu. Böyle bir birlik, birçok Rus'un gerçek bir sorumluluk ve kaygı duyduğu Sırbistan'ı desteklemek için de kullanılabilirdi. Öte yandan İngiltere ve Fransa açısından gerçek ve hatta tek düşman Almanya idi.[270]

Balkan Devletleri bir sene sonrasına kadar savaşa girmeyeceklerdi. Bulgaristan, 1915 Ekim'inde Mihver Devletlerine katılacaktı. Romanya, 1916 Ağustos'unda Almanya karşıtı ittifaka katılacaktı.[271] Balkan Devletleri bu süreçte her iki koalisyonla da görüşmeleri sürdürecek ve savaşta başarılı olan koalisyonun yanında yer almak için zaman kazanmaya çalışacaklardı.[272] Rusya'nın Balkan Devletlerini kendi tarafına çekmek için verdiği mücadeleye burada kısaca değinmek gerekir. Özellikle Bulgaristan'ın Balkanlar'da stratejik açıdan merkezi bir konuma ve güçlü bir orduya sahip olması, onun Romanya, Yunanistan ve Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmasını kolaylaştırabilirdi. Bu nedenle Rus ordusunun kumandanı Büyük Knyaz Nikolay Nikolayeviç, Sazonov ile yaptığı konuşmasında, mevcut uluslar arası ortamda, Rusya'nın Bulgaristan ile askeri bir ittifak kurmasının büyük bir önem taşıdığının altını çizmişti.[273]

Tanin gazetesinde yer alan bir makalede, Bulgaristan'da çıkan *Kampanya* adlı gazeteden alıntı yapılmış ve Rusya'nın Bulgarları koruma siyaseti adı altında onları esir gibi kullandığını, çeteler ve tehditle Bulgaristan idaresine kendi adamlarını yerleştirmeye çalıştığını ve Bulgarların Slavlık macerasında kaybolmaları için Bulgaristan'ın Avusturya-Macaristan'a karşı Sırbistan'ın yanında savaşa girmesi için

---

[270] A.g.e., ss.327.
[271] A.g.e., s. 326.
[272] Emets, a.g.e., s. 23.
[273] **Mcjdunarodnıyc Otnoşeniya v Epohu Emperyalizma**, Cilt: 6, Kısım:1, No: 160, Bazili-Sazonov'u, 12(25) Ağustos 1914.

Slav Cemaatlerinin propagandalarına hız verdiğinden söz ediyordu.[274] Sazonov, Bulgaristan'ın konumuna büyük bir önem veriyordu. Çünkü Bulgaristan'ın Almanya Blok'unda yer almasının Sırbistan ve Romanya açısından olumsuz sonuçlara neden olabileceğini düşünüyordu. Sonucunda Avusturya ve Almanya Balkanlar'da tek söz sahibi haline gelebilirlerdi. Bu nedenle Sazonov Bulgaristan ile Sırbistan arasında ittifak kurulması için yoğun bir çaba içerisinde olacaktı. Savaşın ilk gününden itibaren Bulgaristan ile görüşmelere başlayan Sazonov, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden toprak kazanacağını vaat etmişti. Fakat Bulgarlar, 1913 yılında kaybettiklerinin tümünü tekrar elde etmek için uygun bir zamanın geldiğine inandıklarından, Rusya'nın teklifini yetersiz buldukları cevabını vermişlerdi. Yine Sazonov'un, Bulgaristan'a Makedonya ile ilgili taleplerinde taviz vermeleri için Sırbistan ve Yunanistan ile yaptığı görüşmeleri de bir sonuç vermemişti.[275]

Almanya ve Avusturya'nın Bulgaristan'ı Mihver Devletlerine katmak için bütün girişimlerine karşın Bulgaristan, 12 Ağustos'ta tarafsızlığını ilan edecekti.[276] Çar 2.Nikola, Bulgaristan'ın Alman cephesinde savaşa katılmasını engellemek amacıyla yayınladığı manifestosunda Bulgaristan'ın Rusya'ya ihanet ettiğini ve Rusya'yı kardeş Slav ülkesine karşı harekete geçmek zorunda bıraktığından söz etmişti. Böylece müttefiklerinin de ısrarı üzerine Rus savaş gemileri Varna'yı topa tutmuştu.[277] Sazonov, 1913 yılının olayları sonucunda Bulgaristan'da duyulan kırgınlığı yatıştırmak ve ülkeyi Habsburg ve Osmanlılara karşı kullanma endişesi içindeydi. Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri'ne katılması, çok yalıtılmış ve saldırıya açık bir durumda olan Sırbistan'ın durumunu güçlendirecekti. Ayrıca Yunanistan'ı kuzey sınırları konusundaki kaygılarından kurtaracak ve Yunanistan'ın Alman karşıtı güçlere katılmasını kolaylaştıracaktı. Savaşın ilk günlerinden itibaren bu iki ülke, Bulgaristan'ın talep ettiği Makedonya topraklarını verme sözü

---

[274] **Tanin**, 3 Eylül 1914.
[275] Bovıkin, a.g.e., s.164.
[276] Anderson, a.g.e., s.328.
[277] Sazonov, a.g.e., s.282.

için teşvik edecekti. Her iki ülkenin de bunu yapmaya istekli olmadığını söylemek her halde gereksiz.[278]

Rusya, her ne kadar Bulgaristan'ın desteğine karşılık birkaç kez Makedonya topraklarını önermiş olsa da, bu tür öneriler, Avusturya-Macaristan'ın Sırp düşmanı devlet adamlarının elinde çok daha inandırıcı bir hale geliyordu. Sofya'da var olan Rus yanlısı unsurlar Bulgar geleneğinde hala güçlüydü ama Bulgaristan'ın konumu ve ülkenin hırslı Alman hükümdarlarının etkisi, ülkeyi Mihver Devletleri'ne doğru çekiyordu. 6 Eylül 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan ile bir antlaşma imzalayarak yeni bir devlet (örneğin Romanya) tarafından saldırıya uğraması durumunda Avusturya'ya destek sözü veriyordu. Buna karşılık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da, saldırıya uğraması durumunda Bulgaristan'a destek sözü veriyordu.[279]

1915 Mayıs'ı sonunda İtilaf Devletleri, Bulgaristan'a Osmanlı İmparatorluğu'na saldırması karşılığında büyük toprak kazanımları önerdiler. Öneri içinde Makedonya'nın büyük bir bölümü, Enez-Midye hattına kadar Osmanlı Trakya'sı ve muhtemelen Dobruca ve Kavala yer alıyordu, bu öneriye Sırbistan ve Yunanistan'ın tepkisi şiddetli oldu. Daha önce sadece tarafsız kalmasına karşılık Avusturya-Macaristan'ın benzer kazanımlar önerdiği Bulgaristan, 5 Haziran'da bu teklife cevap vererek, önerilen toprak kazanımının detaylarını soracaktı. İtilaf Devletleri bu soruya cevap vermekte zorlandılar. Balkanlarda izlenecek politika konusundaki anlaşmazlıkları giderek artıyordu, Temmuz ayında Sırbistan'ın inadı yüzünden duygular alevlenmişti ki, Rusya, müttefiklerin Ragusa ve Split'i işgal etmesini ve Makedonya'da taviz vermediği takdirde, Sırbistan'ın Adriyatik'e çıkışının önlenmesini önerdi. İngiltere'nin inisiyatifiyle, Ağustos başında Bulgaristan'a sunulan yeni öneriler sadece Yunanlıları daha fazla kızdırmaya yaradı.[280] Özellikle Ağustos başında Almanların Varşova'yı ele geçirmesi, Bulgar Hükümeti için, kazanacak gibi gözüken tarafa katılmak ve hâlâ şansı

---

[278] Anderson, a.g.e., s.329.
[279] A.g.e., s.329.
[280] A.g.e., s.338.

varken göz diktiği bazı toprakları ele geçirmek için güçlü bir teşvik yaratmıştı. Uzun tereddütlerden sonra Kral Ferdinand, muhtemelen Haziran kadar erken bir tarihte, Mihver Devletleri'ne katılmaya karar vermişti, ancak Rus yanlısı gruplar bu tür bir adıma karşı hala direniyorlardı.[281]

Sonunda Avusturya-Almanya- Bulgaristan ittifakının kuvvetleri dört taraftan Sırbistan'a saldırıp ülkeyi işgal etti (Ekim 1915). Avusturya, Arnavutluk'u aldı, Yunan Makedonya'sından Bulgaristan'a girmek isteyen İtilaf kuvvetleri başarısızlığa uğrayınca Bulgarlar da Makedonya'nın büyük bir bölümünü işgal etti.[282] 7 ve 13 Ağustos 1914'te Venizelos, Atina'daki Rus elçisi Demidov'a Balkan sınırlarının yeniden çizilmesini önerecekti. Romanya, Transilvanya'yi, Sırbistan, Bosna-Hersek'i almalıydı. Arnavutluk, Sırbistan, Yunanistan ve İtalya arasında paylaşılmalıydı. Bulgaristan, Manastır'a kadar Sırp Makedonya'sını, Osmanlılar Mihver Devletleri'ne katılırsa da Osmanlı Trakya'sının bir bölümünü almalıydı. Öneride belirtilen çözüm, bu koşullar altında umulabileceği kadar adildi. Önerinin büyük bir bölümü, Rusya'nın 14 Eylül'de müttefiklerine ilettiği 12 noktaya dâhil edilmişti, bu not müttefiklerin savaş hedeflerinin ilk kez dile getirilişi olarak kabul edilebilir. Not için Sir Edward Grey'in de desteği alınmıştı. Ama hedefler Sazonov'u tatmin edecek kadar Bulgaristan'ın lehine değildi. Eylül'ün ikinci haftasında Venizelos, Rusya'nın Kavala'yı bırakması için baskıya devam etmesi halinde, istifa etme ve Yunanistan'daki İtilaf yanlılarını zayıflatma tehdidini savurmaya başlamıştı bile. Uzun ve detaylı müzakereler, 1914'ün son aylarında durumu değiştirmeye yetmemişti. Osmanlıların savaşa girmesi, Bulgaristan'ı Alman karşıtı kampa katmayı daha çok arzulanan bir gelişme yapmış gibiydi.[283]

Rus diplomasisi Romanya ile de işbirliği yollarını aramaya başlamış ve bu devlete karşı oldukça cömert davranmıştı. 14 Haziran

---

[281] A.g.e., ss. 338-339.

[282] Stanford J.Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 376.

[283] Anderson, a.g.e., s.329.

1914'te Çar 2.Nikola ile Romanya Kralı Karl ile bir araya gelmişlerdi. Daha sonra ise Sazonov, Bükreş'e giderek Kral Karl ve Britianu ile görüşmüş ve çıkabilecek bir savaşta kendilerine destek olması halinde Transilvanya'yı vaat etmişti.[284] Teklif kabul edilmemişti. Britianu, kısa bir süre sonra, sadece tarafsız kalması karşılığında Transilvanya'nın kendisine verileceğinin sözünün verilmesini istiyordu. Alman elçisi ise Mihver Devletleri ile ittifak karşılığında Besarabya'yı öneriyordu. 3 Ağustos'ta Bükreş'te Kraliyet Konseyi, tarafsızlık politikasına devam etmeye karar verecekti. Aynı ayın sonunda Rus elçisi Poklevski'nin yardımıyla, Britianu, durumdan kendi çıkarına faydalanmaya ne kadar hevesli olduğunu gösteren bir dizi öneriyle ortaya çıkacaktı. İtilaf Devletleri Romanya'nın var olan sınırlarını garantiye almalı, savaş sonunda Romanya'nın Macaristan'da nüfusun çoğunlukta Romen olduğu kısımları ele geçirmesine izin verilmeliydi. Buna karşılık tarafsız kalma dışında bir söz vermiyordu.[285] Sonuçta Rus Hükümetinin Romanya için verdiği bu diplomatik mücadelenin ilk aşamasında başarı sağlanmıştı. 1 Ekim 1914'te Romanya ile Rusya arasında imzalanan dostluk anlaşmasına göre, Romanya tarafsız kalmayı kabul etmişti.[286]

Bunun karşılığında ise Çarlık yönetimi Romanya'nın toprak bütünlüğünü garanti etmiş, Avusturya-Macaristan'ın Romenlerle meskûn bölgesini (Transilvanya ve Bukovina) ilhak etme hakkını tanımıştı.[287] Sazonov, bu antlaşmayı, maliyeti yüksek olsa da, Balkanlar'da Avusturya karşıtı bir blok kurmak için yapmıştı, bir diğer neden ise Almanya'nın Romanya'nın desteğini elde etmek için Rus topraklarını cömertçe (Besarabya, Odessa, Ukrayna'da bağımsız bir ülkenin kurulması) önerdiğinin bilinmesiydi. Harekete geçerken, amaçlarını kesin olarak hangi nedenler belirliyor olursa olsun, Sazonov'un girişimi bir hataydı. Britianu'ya tehlikelerini göze almadan ittifakın avantajların-

---

[284] Bovıkin, a.g.e., s.165.
[285] Anderson, a.g.e., ss.327-328.
[286] Bu antlaşmanın tam metni için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: 3, Kısım: 1,
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, ss.120-121.
[287] Bovıkin, a.g.e., s.166.

dan çoğunu baştan sağlayarak, İtilaf Devletleri tarafında savaşa sokmak için gerçek bir teşvikten yoksun bırakıyordu.[288] Bu konuda *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde bir makale yayınlanmıştı. Buna göre Bulgaristan'ın hedefinin Makedonya olduğunu öğrenmesi üzerine Rusya'nın Bükreş sefiri 22 Nisan 1915'te Romanya'ya bazı tekliflerde bulunmuş ve Romanya'nın Bulgaristan ile her türlü itilaf akdinden vazgeçeceği konusunda Rusya'ya teminat vermesini istemiştir. Romanya'nın Rus çıkarlarına aykırı bir şekilde hareket etmesi halinde ise Romanya'nın Tuna üzerindeki haklarının tehdit edileceğini belirtmiştir. Rus teklifine cevaben Romanya başvekili, Romanya'nın tarafsızlığını koruyacağını ve Bulgaristan ile şimendifer anlaşmasından başka hiçbir itilaf akdetmediğini beyan etmiştir.[289]

Romen Hükümeti ise Rusya'nın kendisine önerdikleri ile yetinmemişti. 3 Mayıs 1915'te Romanya'nın Petersburg elçisi, Sazonov ile yaptığı görüşmesinde, hükümetinin topraklarının Tissa'dan Prut'a kadar genişletilmesi halinde Avusturya'ya karşı harekete geçmeyi kabul ediyordu. Bu ise Romanya hükümetinin sadece Romenlerle meskûn bölgeleri değil de Ukraynalı ve Sırplarla meskûn bölgeler üzerinde de hak iddia ettiği anlamına geliyordu. Fransa ve İngiltere'nin baskısı altında bulunan Sazonov, 9 Temmuz 1915'te Romanya'nın taleplerini kabul etmişti. Fakat Almanya'nın Doğu cephesindeki harekâtlarının başarıyla sonuçlanması üzerine Romanya hükümeti savaşa girmekten vaz-

---

[288] Anderson, a.g.e., s. 328.

[289] *"Rusya, Bulgaristan'ın hedefinin Makedonya olduğuna kanaat hâsıl edince hükümet-i mezkurenin Bükreş sefiri 22 Nisan'da Romanya kabinesine bazı teklifatta bulunmuştur. 1.Bulgaristan Sırbistan'a karşı hareket ettiği takdirde Bükreş muahedesi Romanya hükümetini müdahaleye ihbar edecek midir? 2.Bükreş sefiri eğer bu takdirde Romanya bitaraf kalırsa Romanya ile Bulgaristan arasında bir itilaf mevcud olup olmadığını sual eder. Diğer taraftan eğer böyle bir itilaf mevcudu Rus menafine muhalif ve binayeleyha vesile-i harb ad olunacaktır.3.Bulgaristan hükümeti Sırbistan'a karşı harekete teşebbüs ederse Rusya buna mümanata çalışacaktır. 4. Eğer Romanya Rusya'nın maksadına muhalif harekâta geçerse Petersbyrg hükümeti Romanya'nın bilhassa Tuna'daki hukuk-u hâkimiyetine ciddi surette tadil edecektir."* **Tasvir-i Efkâr**, 30 Nisan 1915.

geçmişti. Bulgaristan'ın savaşa girmesi ile birlikte Almanya Romanya'nın tarafsızlığına son vermek istemişti.[290]

1915 yılının ilk aylarında Romen hükümetini, Sırbistan'ı savunmak için savaşa girmeye ikna çabaları sonuçsuz kalacaktı. Öte yandan Almanya'nın uyguladığı baskı Tisza'yı, Macaristan topraklarından önemli bir ödün vermeye ikna edememiş ve Romanya'nın desteğini satın almayı sağlayamamıştı. Zaman geçtikçe, Romanya savaşa girecekse, bunu İtilaf Devletleri'nin yanında yapacağı açık hale geliyordu.[291]

Görüldüğü gibi 1915 yılından itibaren Romanya Rusya'nın baskısına uğradı. Rusya, Avusturya'ya karşı Balkanlarda daha üstün duruma geçmek için Romanya'yı kendi yanında savaşa sokmak istedi. Çanakkale'nin Müttefikler tarafından açılması teşebbüsü sırasında bu baskı daha da ağırlaştı. Bununla beraber, Romen-Rus görüşmelerinde Romanya mukavemet gösterdi ve Çanakkale savaşlarının sonunu beklemeye karar verdi. Çünkü Boğazlar açılacak olursa, Romanya, savaşa girmesi için gerekli silah ve cephaneyi Müttefiklerden kolaylıkla sağlayabilirdi. Romanya'nın bu durumu 1916 Haziranına kadar sürdü. Bu tarihte Rusya'nın Doğu cephesinde taarruza geçmesi ve bütün Bukovina ile Galiçya'nın bir kısmını ele geçirmesi, Romanya'yı etkiledi.[292] 4 Temmuz'da Romanya seferberliğini ilan etmeye hazır olduğunu belirtmişti. Rusya'nın müttefikleri Bulgaristan ile yapılacak savaşta Rusya'nın Romanya'yı desteklemesini talep etmişlerdi. 27 Ağustos 1916'da Romanya Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmişti.[293] Hemen Transilvanya'yı ele geçirmek için harekete geçmesi, Avusturya'yı çok güç durumda bıraktıysa da Bulgaristan'ın da güneyden Romanya'ya karşı taarruza geçmesi ve 1917 yılı başlarında Rusya'da ihtilalin patlaması ve Rus ordusunun bozulması Romanya'yı güç durumda bırakmıştır. Bu sebeple 1917 ilkbaharında Romanya mütareke imzalamaya mecbur kalmışsa da, Müttefiklerin zaferi kazanması Romanya'yı kurtardı.[294]

---

[290] Bovıkin, a.g.e., s.166.
[291] Anderson, a.g.e., s.328.
[292] Armaoğlu, a.g.e., s.123.
[293] Bovıkin, a.g.e., s.291.
[294] Armaoğlu, a.g.e., s.124.

Fakat bütün bunlara rağmen Çarlık diplomasisinin müttefik arama çabası pekiyi sonuç vermemişti. Rusya için en büyük başarısızlık Bulgaristan'ın kaybedilmesi idi.[295] Diğer yandan bu başarısızlık Sırbistan'ın kaderinin belirlenmesinde de önemli rol oynamıştı. Çünkü ancak Bulgaristan'ın yardımı ile Avusturya-Macaristan Sırp ordusunun direnişini kırabilmişti. İtalya ve Romanya'nın savaşa İtilaf güçlerinin yanında katılmasını sağlamak konusunda müttefikler başarılı olmuştu, ancak bu iki devletin savaşa girmesi Rusya'ya bir şey kazandırmamıştı. Fakat Rus iktidar çevrelerinde Osmanlı Devleti'nin karşı cephede yer almasından dolayı kimse üzülmüyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılması Rusya'nın tarihi misyon olarak adlandırdığı İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmesi için büyük bir fırsat sayılırdı.[296] Şunu da belirtmekte fayda var ki Çarlık diplomasisi Osmanlı Devleti'nin İttifak Blok'una katılması için yoğun bir çaba harcamıştı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını ve kapitülasyonların kaldırılması için müzakerelerin başlatılması konusunda çalışacağını bile vaat etmişti.[297]

İngiltere ve Fransa, Balkanlar'da daha önce gösterdiklerinden daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardı ama bu ilgi Petrograd'da (1914'te St. Petersburg adı Petrograd olarak değişmişti) hemen kıskançlık ve güvensizlik duygularına yol açtı. Petrograd'da, Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'da, Büyük Güçler'e kıyasla daha büyük bir çıkarı olduğu ve en büyük Slav Devleti olarak Balkan halklarının çoğunluğunu kazanmayı başarabileceği düşünülüyordu.[298]

Savaşın ilk aylarında, Bulgaristan ile olan ilişkilerde, İtilaf Devletleri oldukça etkisiz olduklarını göstermişlerdi. Yaptıkları kapsamlı önerilerle, Bulgaristan'ın tarafsızlık ve stratejik konumundan tam olarak yararlanmasına olanak sağlamışlardı. Rusya'nın ve Batılı ortaklarının birbirine çok az güvendiklerine dair kuşku götürmez işaretler mevcut-

---

[295] Bovıkin, a.g.e., s.170.
[296] Bovıkin, a.g.e., s.171.
[297] **Mejdunarodnıye Otnoşeniya v Epohu Emperyalizma**, Cilt: 6, Kısım: 1, No: 72, 99, 110.
[298] Anderson, a.g.e., s.330.

tu. Aynı güvensizlik ve bölünme, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'daki karmaşık duruma karşı izledikleri tavırda da belirgindi.[299] Rusya ise Yunanistan'ın savaşa katılmasına karşı idi. Çünkü Yunanistan'ın İstanbul ve Boğazlarda güçlenmesini istemiyordu.

1915'in Ocak ayında İngilizler, Fransızları da peşlerinden sürükleyerek, Çanakkale Boğazı'nı açmaya yönelik bir deniz harekâtı yapmaya karar verdiler. Harekâtın Osmanlıları dize getirmese de Bulgarları etkileyeceği umuluyordu. İtilaf Devletleri aynı zamanda, savaşa girmesinin ödülü olarak Bulgaristan'a Doğu Makedonya'yı (Kavala ve çevresi) vermesi durumunda, Yunanistan'a İzmir ve çevresini verme vaadinde bulundular. Sonuç olarak, gerek deniz harekâtı gerekse Çanakkale'den karaya çıkma girişimi başarısızlıkla sonuçlandığından İtilaf Devletleri, 1915 Ekiminde Selanik'e çekildiler ve ödül olarak Meriç'in batısındaki Türk topraklarını elde eden Bulgaristan merkez imparatorluklarının yanında savaşa girdi.[300]

Çanakkale seferi, İtilaf Devletleri açısından sadece askeri başarısızlık olarak değil, Balkanlar'daki siyasi sonuçları açısından da tam bir felaketti. Osmanlılar zaferlerinin tadını çıkaracak durumda değillerdi, bunun nedeni kısmen Osmanlıların da İtilaf Devletleri kadar ağır kayıplar vermiş olması, kısmen de Enver Paşa'nın ülkenin enerjisini, Kafkasya ve Orta Asya'nın fethi gibi boş hayaller peşinde harcıyor olmasıydı. Ama bu yenilgi, Rus ordusunun Polonya'da uğradığı yenilgilerle birlikte açıkça İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa giren herhangi bir Balkan devletinin, varlığını tehlikeye attığı anlamına geliyordu. Bu koşullar altında Üçlü İtilaf diplomasisi Balkanlar'da başarısızlığa mahkûmdu, Ekim ayında Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'ne katılması da bu başarısızlığın bariz bir göstergesiydi. İtilaf Devletleri bunu engellemek için ellerinden geleni yapmışlardı.[301] *İkdam* gazetesinin *Bulgarlar ve Ruslar* başlıklı makalesinde şöyle bir ifade yer almıştı: "*Bulgaristan'ı Rusya'ya karşı tereddüde düşüren hükümet-i mezku-*

[299] A.g.e., s.330.
[300] Yerasimos, a.g.e., s. 72.
[301] Anderson, a.g.e., s. 337.

renin yalnız dâhili politikası değildir. Çar hükümetinin harici politikası da Sofya kabinesinin etvar ve hareketi üzerinde ciddi bir aksi teessür tevlid ediyor. Ciddi bir iman ve kanaatle Panslavizm efkârına merbut bulunan kimseler Sofya'da pek azdır. Bütün Bulgarlar her şeyden evvel Bulgarlığın dostudur."[302]

Çanakkale'de İngiliz ve Fransız donanmasının ve ordularının yenilmesi sonunda, Batı ve Güney cephesindeki Rus askerlerine İtilaf Devletleri'nin vaat ettikleri yardım gönderilememiş ve Rus ordusunun Almanlar karşısında süratle yenilmelerine yol açılmıştır. Bunun en büyük neticesi de Rusya'da ihtilalin kopması ve Rusya'nın Almanlar karşısında tamamıyla yenilmesi olmuştur.[303] Sonuç olarak, İtilaf Devletleri'nin ne generalleri ne de diplomatlarının 1915 yılında Balkanlar'daki başarılarından dolayı övünmek için bir nedenleri yoktu. Sırbistan yenilgiye uğratılmış, Bulgaristan düşman cephesine katılmış, Osmanlı İmparatorluğu tahmin edilemeyen bir canlılık göstermiş, Yunanistan ise giderek daha çok bölünme ve sallantı içine girmişti. İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için birbirlerine bir dizi karmaşık planla bağlanmışlardı, ama ülkeler arasındaki derin görüş farklılıkları giderek daha keskinleşmişti.[304]

Romanya, 1916 Ağustos'unda savaşa katıldıktan kısa bir süre sonra, birkaç ay içinde peş peşe yenilgilere uğramış ve memleketin büyük bir kısmı Merkezi Devletlerin işgali altına düşmüştü. Ancak arkasını Rusya'ya vererek *Sereth* hattında bir savunma kurabilmişti. Lâkin Rusya'da ihtilalin çıkması, Alman kuvvetlerinin Ukrayna'ya girmesi ve Bolşeviklerin Aralık 1917'de Merkezi Devletlerle mütareke yapmaları, Romanya'yı çok güç duruma soktu. Müttefiklerle de bağlantısı kesildiğinden, onlardan herhangi bir yardım almasına da imkân kalmamıştı.[305] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 30 Mart 1917 tarihli nüshasında yer alan *Moskof İhtilali ve Romanya* başlıklı makalesinde bu konuda şöy-

---

[302] **İkdam**, 8 Nisan 1915.
[303] Kurat, a.g.e., s. 240.
[304] Anderson, a.g.e., s. 341.
[305] Armaoğlu, a.g.e., s. 140.

le deniliyordu: "*Moskof ihtilalinden en ziyade müteessir olacak memleketlerden biri şüphe yok ki Romanya'dır. Şimdi Romanya, üzerine sarılıp çıktığı ağaç sallanıp yıkılan bir adama benziyor. Malumdur ki Romanya Dobruça ile Eflak kıtalarında tamamıyla mağlup olarak yukarılara çekildi. Romanya'nın bütün ümidi Rusya idi.*"[306]

1916 yılının sonunda Balkanlar, savaşın ilk iki yılındaki uluslar arası öneminin büyük bir bölümünü kaybetmişti. Bölge ülkeleri birer birer savaşa çekileceklerdi, siyasi açıdan bölünmüş ve askeri açıdan üçüncü sınıf bir ülke olan Yunanistan ise hâlâ tarafsızlığa sarılıyordu. Sırbistan ve Romanya'nın çöküşü İtilaf diplomasisinin manevra alanının çok daraldığı anlamına geliyordu. Balkan Devletleri arasında büyük birlikler kurma, Balkan ülkelerinin hep birlikte Avusturya-Macaristan veya Osmanlı İmparatorluğu'na saldırması hayalleri ise geçmişte kalmıştı. Savaşan tarafların dikkati çok daha gerçek ve önemli konulara, Rusya'da yaklaşan devrim, ABD'nin tavrı, ülkenin kendi sınırları içinde artan huzursuzluk ve gerilime çevrilmişti. Savaşın ikinci yarısında, Balkanlar siyasi ve askeri açıdan arka bahçeye dönüşeceklerdi.[307]

1.5.2. 1917 Devrimi'nin Rusya'nın Dış Politikasına Etkisi

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rus milliyetçiliğinin yayılma alanları oldukça sınırlıydı. Milliyetçilik ideolojisi daha ziyade siyaset adamları ve aristokrasi çevrelerinde yayılma alanları buluyordu. Toplumun en üst kademeleriyle en alt kademeleri arasında büyük bir uçurumun yaşandığı da göz önünde bulundurulursa bu dönemde Rusya'da diğer ülkelere kıyasla milliyetçiliğin gelişmesi beklenemezdi. Diğer yandan basında Slav dayanışması fikrine geniş bir yer ayrılmıştı. Duma'nın 26 Temmuz 1914 tarihli toplantısında, Rusya'nın Slav düşmanlarına karşı savaşında tüm gücünü kullanması gerektiği konusunda mutabakata varılmıştı. Ayrıca Rusya'nın en büyük milli gayesi olan denizlere ser-

[306] **Tasvir-i Efkâr**, 30 Mart 1917.
[307] Anderson, a.g.e., s. 343.

best çıkış yollarının elde edilmesi için sonuna kadar mücadele edileceğine karar verilmişti.[308]

Rusya'da Bolşevik Devrimi başladığında, Birinci Dünya Savaşı dördüncü yılına yeni girmişti. Rus ordusunun Transkafkasya topraklarını ve Doğu Anadolu'nun bir kısmını 1916'dan beri kontrol etmesine karşın, Rusya'nın Avrupa sınırlarında hâkimiyet İttifak Güçleri'nin elindeydi. Alman ve Avusturya- Macaristan orduları Rus Polonyası'nı işgal etmiş, Ukrayna sınırlarına dayanmıştı. Petrograd'daki yeni rejim, kendisi için acil bir görev olarak barışı görmesi şaşırtıcı değildi. Savaşla geçen dört yılın ardından Rus halkı yorgun ve bıkkındı.[309] Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada, Rusya'da büyük bir kargaşalığın hüküm sürdüğü, işçi partisi ve teşkilatının cephede yaptığı propagandalarla cepheyi eski rejimin kalıntılarından tamamen temizlemeye çalıştığı ve böylece eski rejimin tehlikede olduğu ve Rusya'nın barış talebinde bulunacağı belirtiliyordu.[310]

1917 Rus Devrimi, savaş sırasındaki askeri başarısızlıkların ve gittikçe artan toplumsal hoşnutsuzluğun bir sonucuydu.[311] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yer alan bir makalede bu konuda şöyle deniliyordu: "*Böylece savaşın felaketlerinden doğan bu ihtilalin öncelikli hedefi, savaşa son vermek ve barış görüşmelerini başlatmak olacaktı. Ayrıca bu barışın, ihtilal Rusya'sının siyasi ve toplumsal esasları dairesinde akdedilmesi talep edilecekti.*"[312] İstanbul'da Rusya cephesinde barışın yakın olduğu umudu hâkimdi. Bu beklenti, hükümet çevrelerinden olduğu gibi, Osmanlı basınında yer alan yazılardan da yansıyordu.[313] Bu konu ile ilgili olarak yine *İkdam* gazetesinde yer alan bir makaleden de anlaşıldığı üzere, Petersburg Sovyet'i ilhaksız ve tazminatsız bir barış için harekete geçecek ve bunun için Geçici Hükümet üzerinde

---

[308] Milov, a.g.e., s. 209.
[309] Bülent Gökay, **Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 9-10.
[310] **BOA, HR. SYS**, dosya no.2434/7.
[311] Milov, a.g.e., s. 209.
[312] **Tasvir-i Efkâr**, 6 Kanunuevvel 1333.
[313] Gökay, a.g.e., s. 20.

baskı yapacaktı.[314] Bu konuda *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Rusya ve Balkanlar* başlıklı makalesinde Geçici Hükümetin, Balkanlar hakkında neşrettiği bir beyannamesinde Balkanlar'daki politik durumun son derece karışık olmasından dolayı bölgedeki sorunların tartışılması amacıyla bir konferans talebinde bulunacağını belirtmişti.[315]

Geçici hükümetin savaşa devam kararı vermesi üzerine ise Bolşevikler, "geçici hükümet"e karşı mücadele edip, asker ve köylüyü kazanmak için "harbe son", "toprak köylülere", "ekmek, barış, hürriyet", gibi halkın talepleriyle örtüşen sloganlar ortaya atmışlar ve Ekim 1917 İhtilali ile de iktidara geçmişlerdi.[316] Bolşevikler eğer kalıcı olmak istiyorlarsa barışı gerçekleştirmek zorundaydılar ve gerçekleştirdiler de, Barış Kararnamesi yeni yönetimin dış politikaya yönelik ilk adımıydı.[317] 22 Aralık 1917'de başlayan ve üç dönem halinde devam eden Brest-Litovsk müzakerelerinin birinci döneminde, barış şartları açıklandı, karşılıklı görüşler ortaya atıldı, Sovyet Delegasyonu müzakerelere esas olarak Sovyet tezinin, yani ilhaksız-tazminatsız barış ve milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi prensiplerinin kabulünü talep etti. [318]

---

[314] **İkdam**, 18 Nisan 1917.

[315] *"Hükümet-i muvakkat Balkanlar hakkında bir beyanname neşrediyor... İstoghol 8 Temmuz (Petrsburg Telgraf Ajansından) Rusya hükümet-i muvakkatesi bir tebligatta bulunuyor: Balkan umuruna müteallik mesail ile iştigal eylemek üzere bir konferans ikad edecektir. Bu konferansın davet-i zarureti Balkanlarda vaziyet-i siyasenin fevkalade müşevveş olmasından ve bu babda müttefikin nokta-i nazarını telif ederek bir idare-i müştereke vücuda getirmek arzusundan münbaistir. Mümessillerimiz sadece askerlikle müteallik olan mesailden maada Balkan mesail-i siyasesinden esna halinde hükümet-i muvakkatenin nokta-i nazarını müdafaa eylemek ve demokrasiyi ihlal ettiği siyase-i hariciyenin esasat-ı umumiyesinde ısrar etmek üzere talimat almışlardır."* **Tasvir-i Efkâr**, 10 Temmuz 1917.

[316] Zuyev, a.g.e., s. 322.

[317] Gökay, a.g.e., s. 10.

[318] Kılıç, a.g.e., s. 423.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI

2.1. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERNDE BOĞAZLAR MESELESİ

2.1.1 Rusya'nın Boğazlar Politikasının Amaçları

Boğazlar Sorunu, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde her zaman belirleyici bir unsur olmuştur. 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ve Rusların Karadeniz'in Kuzey sahillerine inmesiyle birlikte Osmanlı-Rus ilişkilerinin tarihi büyük ölçüde Boğazlar Meselesi ile özdeşleşmiştir. Çünkü Çarlık Rusya'sı için Boğazlar, ekonomik, siyasal ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahipti.

Rus tarihçi Sergei Goryainov'a göre Boğazlar Sorunu, Rusya ile Batılı devletler arasında bir sorundu ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin belirleyici bir rolü yoktu.[1] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Boğazlar Meselesinin Tarihi ve Mahiyeti başlıklı* makalesinde Boğazlar'ın açık veya kapalı bulunmasında Osmanlı Devleti'nin zannedildiği kadar alakadar olmadığı ve Boğazlar Meselesi'nin daha ziyade İngiltere ile Rusya arasında bir sorun olduğundan söz ediliyordu.[2] *Tanin* gazetesinin *Boğazlar Meselesi* başlıklı makalesinde de Boğazlar Meselesi'nin bir Osmanlı Meselesi olmaktan ziyade bir Avrupa meselesi olduğu belirtiliyordu.

---

[1] Baron, B.E.Nolde, "Bosfor i Dardanelli", **Russkaya Mısl**, s. 229.

[2] "*İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının düvel-i ecnebiye sefain-i harbiyesine mesdudiyeti şark meselesinin en mühim esaslarındandır ve kim ne derse desin Boğazların açık veya kapalı bulunmasında biz zannolunduğu kadar alakadar değiliz. Boğazların mesdudiyeti meselesi bizden ziyade İngiltere ile Rusya'ya aittir. Biz İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının önünde uyuklayan bekçiden başka bir şey değiliz. Bundan 30-40 sene evvel Karadeniz ile yalnız Rusya alakadardı. Bugün Romanya, Bulgaristan ve hatta Tuna münasebetiyle bir dereceye kadar Avusturya-Macaristan da bahr-i siyahta alakadardır.*" **Tasvir- i Efkâr**, 19 Ağustos 1909.

Diğer yandan Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasının ise Rusya'nın işine ancak Osmanlılara karşı kullanılmak üzere yarayacağı vurgulanıyordu.[3] Bu konu ile ilgili olarak *Tanin* gazetesinin 12 Kanunuevvel 1911 tarihli nüshasında ise şöyle deniliyordu: "*Rusya, Boğazlar'ın anahtarını istemek için müracaat ettikçe, Türkiye diğer devletlerin ve bilhassa İngiltere'nin muavenet ve müzaheratına güvenebiliyordu.*"[4] Rusya'nın bu dönemde öncelikli kaygısı İstanbul ve Boğazlar'ın her hangi üçüncü bir gücün eline geçmesini önlemekti. Bunun için Rusya İstanbul ve Boğazlar'ın zayıf bir Osmanlı Devleti'nin elinde kalması için çalışacaktı.

Novoye Vremya gazetesinde çıkan bir makalede, (*İkdam* gazetesinde yer alan tercümesi), Boğazlar Sorunu'nun Osmanlı Devleti ile Rusya arasında hallolunmasının her iki devletin menfaati gereği olduğu ve Boğazlar ile İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmaması hususunda Rus hükümetinin herkesten ziyade alakadar olduğu belirtiliyordu.[5]

Boğazlar Meselesi'nin tarihi her şeyden önce bir Osmanlı-Rus mücadelesinin tarihidir. Fakat Osmanlı Devleti bu mücadeleyi Batılı diplomatlar ve bazen de batılı askerler aracılığıyla yürütüyordu. Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti hiçbir zaman Batılı güçlerin elinde bir kukla olmamıştır ve Batı ile ilişkilerinde hep kendi çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. 19. yüzyılda eski gücünü giderek kaybetmeye

---

[3] "*Boğazlar Meselesi bir Osmanlı Meselesi olmaktan ziyade bir Avrupa mesele-i umumiyesi olduğunu anlamak için uzun uzadıya zihin yormaya hacet yoktur. Boğazlar Meselesi biz Osmanlılar için ne demek olacaktır? Karadeniz'de bulunan Rus sefain-i harbiyesinin istediği zaman Akdeniz'e çıkabilmesi- işte Boğazlar Meselesi budur. Rusya'nın Karadeniz'deki donanması ise Rusya'nın işine ancak bize karşı kullanılmak üzere yarar.*" **Tanin**, 11 Kanunuevvel 1327.

[4] **Tanin**, 12 Kanunuevvel 1327.

[5] "*Novoye Vremya gazetesi diyor ki: bu meselenin ancak Devlet-i Aliye ile Rusya arasında hal olunması her iki tarafın menfaat ve haysiyeti iktizasındandır. Boğazlar Meselesi Devlet-i Aliye ile Rusya arasında müştereken hal edilince Rus hükümeti Boğaziçi ve kala-i sultaniyenin Türkiye yedinden çıkmaması hususunda herkesten ziyade alakadar olacaktır.*" **İkdam**, 20 Teşrinievvel 1324.

başlamasına rağmen siyasi alanda doğru çizgiyi takip ederek Boğazlar Sorunu'nun çözümünde Batılılardan daha ziyade kârlı çıkmıştır.[6]

18. yüzyılın sonundan itibaren Çarlık Rusya'nın dış siyasetinin temel özelliği, Karadeniz'den serbest geçiş hakkını elde etmeye yönelik olmasıydı. Rusya'nın Boğazlar politikası dönem dönem ikinci plana itilmiş olsa da, bu Rusya'nın tarihi misyon olarak adlandırdığı İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmekten vazgeçtiği anlamına gelmemelidir. 1917 Devrimi ile birlikte Çarlık Rusya'nın tüm gizli arşivlerinin kamuoyuna açılmasından sonra Rusya'nın Boğazlar politikasından hiç bir zaman vazgeçmediği de anlaşılmıştı.[7]

1826'da yapılan Akkerman Anlaşması uyarınca, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan ülkelerin mal taşıyan ticari gemilerine Rusya'ya gidiş ve gelişlerinde de Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanındı. 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ise Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmayan bütün ülkelerin ticari gemilerinin Boğazlar'dan serbest geçişine izin verildi. Hatta Osmanlı Devleti, bu hakların ihlali durumunda Rusya'nın tedbir alabileceğini kabul etti. Böylece Küçük Kaynarca ve Edirne anlaşmalarıyla, ticari gemilerin Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanınmış oldu. Ancak Rusya kendi savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçiş imkânını bir türlü elde edemedi. Rusya, yabancı ülkelere ait savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişinin de yasaklanmasını sağladı. 1799 ve 1805 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan anlaşmalarda, yabancı savaş gemilerinin Karadeniz'e girişlerine karşı ortak tedbirlerin alınmasının gerekliliği kabul edildi.[8]

1833'te Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Hünkâr İskelesi İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Mısır valisi Mehmet Ali'ye karşı Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesini öngörüyordu. Gizli madde uyarınca Osmanlı Devleti, Rusya'nın talebi üzerine Boğaz-

---

[6] B.E.Nolde, a.g.m., s. 229.

[7] "Konstantinopol i Prolivı", **Krasnıy Arhiv**, Cilt: 6, s. 48.

[8] B.M.Portshveriya, "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der.Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, ss.85-86.

lar'ı yabancı devlet savaş gemilerinin geçişine kapayacaktı.[9] 15 Temmuz 1840 yılında ise Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında, Londra'da, Mehmet Ali'ye karşı alınacak yaptırım tedbirlerini içeren bir protokol imzalandı. Bu sözleşmenin 3. ve 4. maddelerinde, Mehmet Ali'nin Boğazlara yürümesi durumunda tarafların İstanbul'u nasıl koruyacakları, işleri bittikten sonra nasıl geri çekilecekleri karara bağlandı ve Devlet-i Aliye'nin barış halinde Boğazlar'dan herhangi bir harp gemisinin geçirilmesine müsaade etmeyeceğine kati beyanına karşılık olmak üzere dört akit devlet de Bab-ı Ali'nin bu kararlarına uymaya söz verdi. Nihayet 13 Temmuz 1841'de, Fransa'nın da katılımıyla, Osmanlı Boğazları'nın barış zamanında tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı olacağına ilişkin Londra Sözleşmesi imzalandı.[10]

Osmanlı-Mısır anlaşmazlığı üzerine Boğazlarla ilgili olarak 1841'de yapılan ikinci Londra Sözleşmesi'nin girişimcisi de İngiltere'ydi. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun "ecdattan mevrus"[11] hakkı dile getirilip, Osmanlı Devleti'nin savaş hali dışında yabancı ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine izin vermeyeceği belirtildi. 1841 Sözleşmesi de 1840 Sözleşmesi gibi Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki haklarının ihlali anlamına geliyordu. Rus filosu Karadeniz'e kapatılmış oldu. Aslında Osmanlı Devleti, İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin himayesi altına girmişti.[12]

Kırım Savaşı'na son veren Paris Barış Antlaşması ve 1856 Sözleşmeleri Karadeniz'i tarafsız sular olarak ilan ederken, Karadeniz kıyılarını müdafaaya yönelik her türlü Rus girişimini de yasakladı.[13] Rusya'nın Kırım Harbi'ndeki mağlubiyeti ve "Paris Barışı" şartları ile Ka-

---

[9] A.g.m., ss.86-87.

[10] Mensur Akgün, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der.Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 52-53.

[11] "Ecdattan mevrus" atalardan miras kalmış anlamını taşımaktadır.

[12] Portshveriya, a.g.m., s. 87.

[13] A.g.m., s. 88.

radeniz'de donanma bulundurmaktan mahrum edilmesinden sonra, Rusya'nın "Boğaz'lara sarkması ve Balkanlar'da nüfuzunu kuvvetlendirmesi" geçici olarak durmuştu.[14] 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nın yarattığı siyasi boşluktan yararlanan Rusya, 31 Ekim 1870'te Paris Antlaşması'nın imzacılarına birer nota göndererek çıkarlarına aykırı olduğuna inandığı Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesine artık riayet edemeyeceğini bildirdi. Kısa bir tereddütten sonra taraflar, 17 Ocak 1871'de Londra'da bir araya geldi. Uzun diplomatik müzakerelerin ardından 13 Mart 1871'de, tarihe Londra Boğazlar Sözleşmesi olarak geçen dokuz maddelik belge imzalandı. Sözleşme ile Karadeniz'in tarafsızlığı ortadan kaldırılırken Boğazlar'ın kapalılığı prensibi teyit ediliyor, ama Bab-ı Ali'nin müttefiklerinin barış zamanında da Sultan'ın izni ile Boğazlar'dan savaş gemisi geçirebilecekleri kabul ediliyordu.[15]

2.1.2. Rusya'nın Boğazlara Karşı Baskın Tasarıları ve Sonuçları

23 Nisan 1877'de Balkanlar'daki sorunları bahane eden Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti.[16] 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın 63.maddesi ile 1856 ve 1871 tarihli sözleşmelerin değiştirilmeyen maddelerinin yürürlükte olduğu teyit edilerek, Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılığı prensibinin genel bir kural olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yürürlükte kalması mümkün oldu. Buna rağmen Boğazlar Sorunu, uluslar arası politikanın gündemini meşgul etmeye devam etti.[17] Bir arşiv belgesinde görüldüğü üzere bu dönemde Rusya, Boğazlar'da imtiyaz kazanmak için Ermeni Meselesini ortaya koymuştu.[18] 1878'den sonra Boğazlar politi-

---

[14] Kurat, a.g.e., s. 121.

[15] Akgün, a.g.m., s. 54.

[16] Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, s.307.

[17] Akgün, a.g.m., s. 55.

[18] *"Saltanat-ı seniyeye müteallik olmak üzere gazetelerde şayan-ı arz havadis olmayıp yalnız bugünkü Daily News gazetesinde Rusya'nın Devlet-i Aliye'ye karşı olan politikasının bugünkü hali Bab-ı Âlice mucib-i vesvese olmakta ol-*

kasında ilk gelişme Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Nelidov'un Boğazlar konusunda Çar'a verdiği rapordur. Ana çizgileriyle rapor şöyle demektedir. *"Boğazların ele geçirilmesi bizce tarihi ve askeri bir zarurettir. Siyasal, tarihi ve askeri menfaatlerimizin icaplarıdır. Bu, topraklarımızı arttırmak meselesi değil, fakat açık denizler kapısını elde etmek meselesidir. Bu suretle bütün Karadeniz kıyılarına dağıtılmış olan müdafaa tertiplerimiz bir noktaya toplanmış olup, kuvvetlerimizi tasarruf eder ve batı sınırımızda dahi (Almanya ve Avusturya) daha kuvvetli oluruz. Balkanlarla Asya arasındaki yolların düğüm noktasını elde bulundurmakla Balkanların ve Küçük Asya'nın mukadderatı üzerinde kati bir nüfuz kurarız. Hıristiyan ve Slav uluslarının korunması meselesi kendiliğinden hallolunur. Avusturya'dan Balkanlar'da korkumuz kalmaz ve hatta onu oradan tamamen dışarı atmak ümidini besleyebiliriz."*[19] Osmanlı'nın çöküşü ne zaman eli kulağında ve kaçınılmaz gibi görünse, St. Petersburg'da erken davranılıp Boğazlar'ı, hiç olmazsa İstanbul Boğazı'nı ele geçirmek için olası planların tartışılması doğaldı. 1882'de, 1892'de ve 1896'da İstanbul'daki Rus Büyükelçisi A.İ.Nelidov bu tartışmaları başlatmıştı.[20] 1885'te ise Çar 3.Aleksandr, yaveri Obruçev'e yazdığı mektupta şöyle demektedir: *"Benim düşünceme göre bir tek amacımız olmalıdır: İstanbul'u ele geçirmek. Bu Rusya'nın menfaatleri gereğidir. Balkanlar'da olup bitenler bizim için ikinci derecededir. Boğazlar işinin henüz zamanı gelmemiştir, fakat hazır olmamız gerekir. Ancak bu iş için Balkanlar'da bir savaşa girmeye razı olurum, zira bu Rusya için lazım ve gerçekten faydalıdır."*[21]

---

duğuna ve Boğazlar'dan umur-u iskân maddesinin bazı imtiyazat istimal etmek ameliyle Rusya Devleti Ermeni Meselesini ortaya koymak haddinde olmuştur." **BOA, YPRK. EŞA**. dosya no. 16/50.

[19] Haluk F.Gürsel, **Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri**, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s.147.

[20] Alan Bodger, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (der. Marien Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.91.

[21] Gürsel, a.g.e., s. 148.

1892 yılında Ruslar ani bir baskınla Boğazları ele geçirmeyi planlamışlardı. Fakat Rus donanmasının bu tür bir harekâta hazırlıklı olmadığının anlaşılması üzerine bu harekâttan vazgeçilmişti. Yine 1897 yılında Ruslar Boğazın yukarı kısmının ele geçirilmesi için bir proje hazırlamışlardı. Fakat ulaşım araçlarının yetersizliğinden dolayı bu harekâttan vazgeçilmişti. Bundan sonraki dönemde Uzakdoğu macerasındaki başarısızlıklarının ardından Rus dış politikasının alanının tekrar Yakındoğu ve Balkanlara kaydığını göreceğiz.[22]

2.1.3. 1900'deki Baskın Tasarısı ve Rusya'nın Boğazlardan Geçiş Elde Etme Çabası

20.yüzyılda Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki temel çıkarları epeyce değişikliğe uğradı. Bir önceki yüzyılda Boğazlar ve İstanbul Sorunu, esas olarak siyasal ve stratejik bir sorundu. Ekonomik yönü, Avrupa'ya tarımsal ürün ihracının Rus ekonomisi için artan önemi, Ukrayna'da sanayileşmenin başlaması ve Bakû'de petrol sanayinin ortaya çıkışıydı. Fakat bu çıkar, barış zamanında Boğazlarda serbest ticari deniz taşımacılığını güvenceye alan uluslar arası anlaşmalarla ve Yakındoğu'da Berlin Kongresini izleyen genel istikrarla az çok korunmuştu. Rusya'nın Bab-ı Ali'ye karşı herhangi bir ciddi düşmanca hareketin karşılığı olarak ödemek zorunda kalacağı malum bedel, Boğazların Rus ticaretine otomatik olarak kapanmasıydı. Bu yüzden mesele büyük ölçüde Rusya'ya bağlıydı.[23]

Boğazlar, şimdi Rusya'nın denetiminin tamamen dışındaki bir dizi koşul yüzünden kapatılabilirdi. Bu durum, Hariciye Nazırı İzvolskiy'i ve sınaî-ticari tarımsal çıkarları temsil eden Rus kamuoyunu Boğazlar'ın kapalı olması ilkesinden vazgeçilip ticaretin korunması için Rus savaş gemilerine açtırmanın bir yolunu bulmak gerektiğine ikna etti. Bu sorunu çözmek savaşa kadar Rus dış politikasının belirleyici amacı

---

[22] "Konstantinopol i Prolivı" , **Krasnıy Arhiv**, s. 49.
[23] Bodger, a.g.m., s. 95.

oldu.[24] Rus Hariciye Nazırı Muravyev ve Çar 2. Nikola 1900 yılı başında İngiltere'nin Güney Afrika'da meşgul olduğu bir sırada, ani bir baskınla tıpkı 1882 ve 1896'da Nelidov'un yaptığı gibi İstanbul Boğazı'nın işgalini ciddi olarak düşünmüşlerdi. Fakat ilgili nezaretlerden alınan cevaplar, Hariciye nazırının görüşlerini desteklemekten uzaktı.[25] Rus Hariciye Nazırı, diğer nezaretlerden gelen cevaplardan şu anda İstanbul Boğazı'na karşı bir baskın hareketinin yapılamayacağı kanaatine varmıştı. Fakat Muravyev'e göre Osmanlı Devleti'ne Karadeniz sahili boyunca demiryolu yapmamayı kabul ettirmek, İstanbul Boğazı'nın tahkim edilmesini durdurmak suretiyle, Rusya için Boğaz'ın işgali yolunda bir adım daha atılmış olacaktı.[26]

1900'ün başlarında, Rusya'nın bütün Asya'da dış politika ihtimallerini gözden geçiren önemli Rus bakanlar, İstanbul Boğazı'nın ele geçirilmesinin "Rusya'nın 20. yüzyıldaki en önemli görevi "olduğunda Savaş Bakanı General Kuropatkin ile hemfikirdiler, fakat Maliye Bakanı Kont S.Y Witte'nin, genel bir Avrupa savaşı –iç ekonomik ve siyasal zorluklar ve emperyal yükümlülükler dikkate alındığında Rusya'nın hiç de hazır olmadığı bir şey- bağlamı dışında bunun düşünülemez olduğuna dair ciddi uyarısına da önem verdiler. Donanma ve Savaş Bakanları Rusya'nın öngörülebilir bir gelecekte İstanbul Boğazı'na karşı herhangi bir harekât başlatamayacağını vurguluyordu.[27]

M.T. Florinskiy'e göre bu dönemde Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Yakındoğu ve Balkanlar'da yayılmacı bir politika takip etmeleri Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusunda aktif bir biçimde harekete geçmesine neden olmuştu.[28] Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman nüfuzunun hızla artması Rusya'nın Boğazlar ile ilgili çıkarlarına bir tehdit oluşturuyordu. "Bağdat Demiryolu" projesine

---

[24] A.g.m., s. 95.
[25] Kurat, a.g.e., ss. 130-131.
[26] A.g.e., s. 132.
[27] Bodger, a.g.m., s. 91.
[28] A.V.Ignatiyev, **Vneşnyaya Politika Rossii (1907–1914), Tendentsıyı, Lüdi, Sobıtiya**, Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut Rossiyskoy İstorii, Moskva, Nauka, 2000, ss.6-7.

karşı çıkan Rusya, Osmanlı Hükümetine başvurarak Rus sınırında demiryolu inşasının yapılmamasını talep etmişti.

Nitekim İstanbul'daki Rus elçisi tarafından Bab-ı Ali'ye bu hususta bir nota verilmiş ve kısa süren müzakereler sonunda Sultan 2.Abdülhamit 1900 yılı Nisan'ında Rusya'yı tatmin edecek bir taahhüt imzalamak zorunda kalmıştı. Bu taahhütle *"On yıl müddetle Osmanlı Devleti tarafından Karadeniz sahilleri ve Kafkaslar'daki Rus sınırı istikametinde demiryolu yaptırılmayacaktı; hiçbir yabancı devlete bu hususta imtiyaz verilmeyecekti."*[29]

Teoride, Boğazların sahipliği ve Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçme hakkı Rusya'nın tartışmasız hedefleriydi. Pratikte ise, Berlin Kongresinden sonra Rusya'nın politikası Boğazlar'ı savaş gemilerine kapalı tutma ilkesini sineye çekip savunmak oldu.[30] Rusya'nın Boğazlar'dan savaş gemilerini geçirmek için 1884'ten sonra yaptığı hemen her teşebbüs İngiltere'nin tepkisine yol açtı. Yine de Ruslar çeşitli bahanelerle savaş gemilerini geçirdiler ve ticaret gemisi olarak maskelenmiş savaş gemilerinin geçişini engelleyen Bab-ı Ali'ye pek çok kez nota verdiler.[31]

Rusya 1902 yılında Petersburg'da inşa ettirmiş olduğu dört Rus torpidosunun silahsız olarak Karadeniz'e gitmek üzere Boğazlar'dan geçmek müsaadesini istedi.[32] Petersburg ile İstanbul arasında karşılıklı görüşmeler yapıldıktan ve notalar alınıp verildikten sonra nihayet Bab-ı Ali bu gemilerin birer gün ara ile geçmesi için müsaadeyi verdi.[33]

1904 yılı Temmuz'unda Rus donanmasına ait olan "Petersburg", "Smolensk" ve diğer bir harp gemisi ticaret bandırası altında Boğazlardan geçtiler ve Kızıldeniz'de harp bayrağı altında dolaşarak İngiliz ticaret gemilerini tutup araştırma yaptılar. Bunun üzerine İngiltere hükümeti, gerek Bab-ı Ali ve gerek Petersburg hükümeti nezdinde

---

[29] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 132.
[30] Bodger, a.g.m., s. 90.
[31] Akgün, a.g.m., s. 55.
[32] Tukin, a.g.e., s. 334.
[33] A.g.e., s. 338.

şiddetle protestoda bulundu. Bab-ı Ali, İstanbul'daki İngiliz elçisi O'Connor'un, donanmasına mensup diğer gemilerin Boğazlar'dan geçişini tarafsızlığın ihlali olarak kabul edileceğini bildirmesi üzerine Rus hükümeti nezdinde teşebbüse girişti.[34] Rus Dışişleri bakanı Lamsdorf, bu münasebetle Petersburg'daki Osmanlı elçisine verdiği cevapta Boğazlar'dan geçecek olan gönüllü donanması vapurlarının Bab-ı Ali tarafından açıklanan maksattan gayri bir maksatları olmayacağını ve seyahatlerini ve Hükümet-i Seniyye'nin vuku bulan teklifini tamamıyla tasvip ettiğini bildirdi.[35] O sırada İstanbul İngiliz elçiliğinden Bab-ı Ali'ye sunulan bir muhtıra Rus gönüllü vapurlarının Boğazlar'dan geçişine dair Devlet-i Aliye ile Rusya arasında yapılan tartışmalara son verdi. Ticaret gemilerinin harp gemilerine çevrilmesi meselesi sonradan Lahey Barış Konferans'ında 27 Eylül 1907'de bir düzene konuldu ise de bu çevrilişin nerede yapılması gerektiği hususunda bir anlaşmaya varılamadı.[36]

2.1.4. Rus-Japon Savaşı'ndan Sonra Boğazlar Meselesi

Boğazların Rusya için taşıdığı önem, Rus-Japon Savaşı sırasında bir kez daha anlaşılmıştı. Berlin Antlaşması'nın savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini yasaklaması ilk bakışta Rusya'nın lehine bir gelişme olarak algılansa da bunun böyle olmadığı Rus-Japon Savaşı sırasında ortaya çıkmıştı. Çünkü bu savaş sırasında Rusya filosunu Karadeniz'den çıkaramamıştı.

Rus-Japon savaşının sonunda Karadeniz filosu savaşamaz durumdaydı. Modası geçmiş altı zırhlı, üç eski kruvazör ve değişik küçük gemilerden oluşuyordu. Üsler ve tersaneler iş görmez haldeydi; donanma yüzde 50 kapasiteyle çalışıyordu ve siyasal bakımdan kuşkuluydu. Geçen yirmi yılda, Boğazlar'ın kapalı ve Osmanlı filosunun daha da zayıf olması sayesinde asgari görevlerini yerine getirebilmişti.

---

[34] A.g.e., ,ss.340-341.
[35] A.g.e., s.339.
[36] A.g.e., ss. 343-344.

Yeni istikrarsızlık çağında ve İzvolskiy'in Boğazlar'ı açma tutkusuyla birlikte, kuruma muazzam bir görev düşüyordu. Donanma Komutanı Amiral Dikov, bunu, sadece Karadeniz'e hükmeden değil, açık denizlere giden yolu da kontrol eden, bütün Güney Rusya'nın gelişmesini sağlayan ve Rusya'nın nüfuzunu Balkanlar'a yayan Rus gücünün önemli bir aracı olarak görüyordu. İzvolskiy, Rus filolarının politikanın kararlaştırdığı her yere gitme özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini kabul ediyordu. Britanya'yla yakınlaşmanın, Avusturya'yla yeni bir anlayış birliğinin ve Fransa'nın desteğinin, büyük bir Karadeniz filosuna Alman muhalefetini etkisiz hale getireceğini ve Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakacağını umuyordu. Ne var ki, 1907'de silahlı kuvvetlerin talep ettiği büyük meblağın nasıl bölüştürüleceğiyle ilgili bakanlıklar arası uzun tartışmalarda Baltık Filosu'nun ihtiyaçlarına öncelik verildi.[37]

3 Şubat 1908 tarihinde Dışişleri Bakanı İzvolskiy'nin başkanlığında yapılan toplantıda, Harbiye Nazırı yardımcısı General Polivanov ordunun savaşa hazır hale getirilmesinin çok zaman alacağını belirtirken, Bahriye Nazırı da Karadeniz donanmasının Boğazlara karşı harekete geçmek için hazır olmadığını belirtmişti.[38] Sonuç olarak denilebilir ki, Rusya'nın sorunlarına hangi açıdan bakılırsa bakılsın, cevap Boğazlar'da ve etrafında yatıyor gibiydi. Bu cevabın ne olduğu konusunda hemfikir olmak zordu; fakat koşullar Rusya'ya fazla seçenek bırakmıyordu. Yapılacak şey eski, Boğazlar'ı zorla ele geçirme amacına geri dönmekti, ama bu da ancak yıllarca sürecek bir Avrupa savaşının sonucuna bağlıydı ki Rusya böyle bir savaştan kaçınmayı diğer Avrupa güçlerinden daha fazla istiyordu ve böyle bir savaşa henüz hazır değildi.[39]

Bu toplantıda Rusya'nın ancak Büyük Güçlerle ortak bir şekilde harekete geçebileceğine karar verilmişti. Rusya'nın çıkarlarının garantiye

---

[37] Bodger, a.g.m., s. 101.

[38] V.İ Bovkin, **Vneşnyaya Politika Rossii, Konets 19. Naçalo 20. Geka**, Gos. Uçebno-Pedagofiçeskoye İzdatelstvo, Ministerstvo Prosveşeniya, RSFSR, s. 74.

[39] Bodger, a.g.e., s. 106.

alınması için ise Büyük Güçlerle kolektif bir şekilde Boğazın yukarı kısmının ele geçirilebileceği düşünülmüştü. Fakat böyle bir operasyon için gerekli araçların mevcut olmadığının anlaşılması üzerine bu harekâttan vazgeçilmişti. Sonuçta, gerekli araçların hazırlanmasına karar verilmişti. Bu toplantıda alınan kararların Çar tarafından da onaylanmasının ardından, Genelkurmay Başkanı Palitsın, Odessa askeri bölgesi karargâhının ve Karadeniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın acil bir çıkarma operasyonu için gerekli önlemleri almaya başladıklarını bildirmişti. Diğer yandan Kara ve Deniz kuvvetleri Komutanlığı'nın yaptıkları toplantılarda, uygun maddi olanakların sağlanması durumunda bir çıkarma operasyonunun yapılabileceğine karar verilmişti. Fakat İstanbul'da Büyük Güçlerin müdahalesini gerektirecek herhangi bir karışıklık çıkmamıştı.[40]

[40] İgnatiyev, a.g.e., s. 73.

2.2. İZVOLSKİY'NİN BOĞAZLARIN STATÜSÜNÜ DEĞİŞTİRMEK İÇİN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DİPLOMASİ TURLARI ve SONUÇLARI

2.2.1. Reval Görüşmesi ve Genç Türk Devrimi'nden Sonra Boğazlar Meselesi

Rusya'nın Asya'daki ve Uzakdoğu'daki faaliyetlerinin hepsinde İngiltere bir duvar gibi karşısına dikilmiş ve kendisini her yerde başarısızlığa uğratmıştı. O halde Rusya dünyanın bu bölgesinde İngiltere ile olan anlaşmazlıklarını sona erdirip, kendisinin geleneksel faaliyet alanı olan Boğazlara ve Avrupa'ya dönmeliydi. İşte bunun içindir ki, Japon yenilgisinin hemen arkasından Rusya 1907'de İngiltere ile bir anlaşma yapıp, Üçlü İtilaf'ın üçüncü halkasını meydana getirdi.[41] Alman tehlikesi sebebiyle İngiltere'nin hızla Rusya'ya yaklaşması, hele 31 Ağustos 1907'de İngiliz-Rus İttifak Antlaşması'nın imzalanması, Rusya nezdinde ilk ümit ışıklarını yaktı. Bu antlaşmayla, Asya'daki nüfuz alanları iki ülke arasında paylaşılmıştı. Antlaşma metninde Boğazlar ve Osmanlı İmparatorluğu ile direkt ilgili bir madde yoktu. Ama İngiltere'nin kendisi açısından Rusya'nın meşru isteklerine sempati ile bakma kapısı açılmıştı.[42]

Şimdi İngiltere ile Rusya aynı safta bulunuyordu. Bu ise Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerinin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktı. Bundan dolayıdır ki, 1907'den sonra Rusya'nın ağırlığı Osmanlı Devleti üzerine çökecektir. Bir başka deyişle Japonya'nın Rusya'yı yenmesi, Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir durum ortaya çıkarıyordu.[43] Rusya, bu onur kırıcı yenilgiden sonra Yakındoğu'nun tek çıkar alanı olduğunun farkına varmıştı.[44]

---

[41] Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul,1984, s.95.
[42] Süleyman Kocabaş, **Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul 1989, s. 362.
[43] Armaoğlu, a.g.e., s. 96.
[44] İ.O.Levin, "Konstantinopolskiye Prolivı", **Russkaya Mısl**, Kniga 5, 1915, s.245.

9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı 7.Edward ile Rus Çarı 2. Nikola Reval limanında bir araya gelmişlerdi. Şüphesiz ki bu görüşmede ele alınan konuların yanında İzvolskiy Boğazlar sorununu da gündeme getirmişti.[45] Petersburg'da dolaşan söylentilere göre Boğazlardan Rus savaş gemilerine serbest geçiş hakkının tanınması konusunda İngiltere, resmi olmayan bir taahhütte bulunmuştu. İzvolskiy'nin Reval'den dönüşünde Aerenthal'e yazdığı mektubu da Boğazlar konusunda Reval'de Rus çıkarları doğrultusunda bir karar alındığı izlenimini vermekteydi.[46]

1908 yılında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen devrimci hareketler ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan özel toplantıda, bölgede Rusya'nın çıkarlarının korunması için, İzvolskiy, 90'lı yıllarda meydana gelen Doğu Krizi sırasında olduğu gibi, bir hareket planının hazırlanmasını ve bunun için gerekli araçların olup olmadığının araştırılmasını önermişti. İzvolskiy'e göre bu bölgede İngiltere artık Rusya'ya karşı harekete geçemeyeceğinden böyle bir harcket başarılı sonuçlar verebilirdi.[47] 18 Mart 1910 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Rusya Siyasetinin En Son Tezahüratı* başlıklı makalesinde Rus gazetelerinden birinde çıkan bir makaleden şu alıntıya yer verilmişti: *"Genç Türkiye'ye karşı şimdiden bir hatt-ı harekât ittihaz eylemeliyiz. Zira Genç Türkiye bize karşı yeni bir Japonya olabilir. Ya Genç Türkiye'nin dostluğunu kazanalım yahut kuvvetlenmesine meydan vermeyelim. İbtidai ikinci fikri tedkik edelim."*[48]

Sonraki birkaç yılda Rusya'nın konumu kötüleşti. Jön Türk Devrimi'nde, Osmanlı-İran sınır çatışmalarında, Avusturya'nın Balkanlar'daki demiryolu planlarında ve nihayet 1908'un İlhak Krizinde, Yakındoğu'da Rus askeri ya da donanma varlığına rastlanmadı. İzvolskiy'in Boğazlar'ı diplomasiyle açma planları suya düşmüştü; Boğazlar'da herhangi bir Rus eylemi söz konusu olamazdı.[49]

---

[45] Bovıkin, a.g.e., s. 78.
[46] A.g.e., s. 79.
[47] İgnatiyev, a.g.e., s. 98.
[48] **Tasvir- i Efkâr**, 18 Mart 1910.
[49] Bodger, a.g.m., s. 101.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen karışıklıkların büyük güçlerin müdahalesine yol açmasını bekleyen Rusya, Boğazları ele geçirmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Bunun için diplomatik araçlara başvuran İzvolskiy, 1907'de İngiliz desteğine güvenmiş, 1908'de ise Avusturya'yla anlaşma yoluna gitmişti.

2.2.2. Buchlau Görüşmesi'nde Boğazlar Meselesi

Bu dönemde meydana gelen Bosna Krizi'nin (1908) yarattığı karışık ortamdan istifade eden Rusya Boğazlar Sorunu'nu gündeme getirmiş ve çıkarları doğrultusunda çözülmesi için çalışmıştır. 1908 yılının Eylül ayında İngiltere ile görüşmelerini sona erdiren İzvolskiy, Viyana'ya yaptığı resmi bir ziyaret sırasında Aerenthel ile yaptığı görüşmede şöyle demişti: "*Rusya Rus-Japon Savaşı sonucunda hem Mancurya ve Port Artur'u hem de Uzakdoğu'dan denize çıkış yollarını kaybetmiş, dolayısıyla Rusya'nın askeri ve deniz gücünün odak noktası Karadenizdir, ancak buradan Rusya Akdeniz'e inebilir.*" Aerenthal ise Boğazlar statüsünün Rusya'nın lehine çözülmesinin bir bedeli olarak Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakına Rusya'nın karşı çıkmaması talebinde bulunmuştu. Bu bedel İzvolskiy'e ağır gelse de Aerenthal bu görüşmeden Rusya'nın taviz verebileceği sonucunu çıkarmıştı.[50]

Sonuçta, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakını Rusya'nın kabul etmesi karşılığında Avusturya-Macaristan Boğazlar konusunda Rusya'ya destek sözü vermişti.[51] Bununla ilgili olarak *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Boğazlar Meselesi* başlıklı makalesinde, Buhlau mülakatında Aerenthal'in, Bosna-Hersek'i ilhakı mukabilinde Boğazlar Meselesi'nde Rusya'ya destek sözü verdiğinden bahsedilmişti.[52]

---

[50] Bovıkin, a.g.e., s.72.

[51] A.g.e., s. 80.

[52] "*Malum olduğu üzere geçen sene Eylül'de Buchlau mülakatında Baron Aerenthal'in Bosna-Hersek'i ilhakı mukabilinde Boğazların güşad edilmesine müzaheret edeceğini Mösyö İzvolskiy'e temin ettiği anlaşılmıştır.*" **Tasvir-i Efkâr**, 18 Ağustos 1909.

Ayrıca, İzvolskiy, Karadeniz'e kıyısı olan bütün devletlere Boğazlardan serbest geçiş hakkının tanınmasını, ancak Boğazların savaş gemilerine kapalı olması prensibinin korunmasını talep etmişti.[53]

Sonuç olarak Buhlau'da ne ilhakın süresi, ne de Boğazların statüsünün değiştirilmesiyle ilgili resmi bir anlaşma imzalanmamıştı.[54] Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı olayı, bu devletle Boğazlar konusunda pazarlık yapmak için Rusya'yı cesaretlendirdi.[55] Fakat Ruslar hedefleri için diğer güçlerin onayını alamadan, Avusturyalılar tek taraflı harekete geçtiler. Bunun yarattığı gürültü içerisinde Ruslar harekete geçme şansını yitirdiler.[56] Görüldüğü üzere İzvolskiy Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını Rusya'nın kabul etmesi karşılığında Boğazların açılacağını ummuştu. Fakat Rusya'nın bu talebi uluslararası arenada kabul görmeyince Rusya adeta diplomatik bir yenilgiye uğramıştı. Sonuçta ise Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı Rusya'nın Balkan politikasını alt üst etmiş ve bu olay Sırplar tarafından bir ihanet olarak algılanırken Slav yanlısı Rus kamuoyunun da tepkilerine yol açmıştı.

Görüldüğü üzere İzvolskiy'nin Boğazlar statüsünü değiştirmek konusundaki çabaları bir sonuç vermemişti, tersine Rusya için olumsuz sonuçlara yol açmıştı. Bosna-Hersek'in ilhakının ardından Rusya, Büyük Güçlere başvurarak, Osmanlı Devleti, Rusya ve Balkan devletlerine tazminat ödenmesini ve Berlin Antlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesini talep etmişti.[57]

---

[53] Bovıkin, a.g.e., ss. 80.
[54] İgnatiyev, a.g.e., s. 77.
[55] Kocabaş, a.g.e., s. 364.
[56] Rıchard C. Hall, **Balkan Savaşları,1912-1913**, (Çev.) M.Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10.
[57] İgnatiyev, a.g.e., ss. 82-83.

2.2.3. Boğazlar Konusunda Osmanlı-Rus Görüşmesi

Rus Hariciye Nazırı İzvolskiy, Boğazların statüsünün değiştirilmesi konusunda bir teklifi de 6 Ekim'de Osmanlı Devleti'nin Paris sefiri Naum Paşa'ya[58] ve bir müddet sonra aynı teklifi Londra'da İngiliz Hariciye Nazırı Grey'e vermişti. Teklifte şunlar yer alıyordu: Boğazlar, yalnız Karadeniz ile sınırı olan devletlerin savaş gemilerinin geçişine açık olmalıdır. Harp gemileri en az üçü birlikte beklemeden 24 saat ara ile geçmelidir. İstanbul Türklerde kalmalıdır. Grey, bu teklife verdiği cevapta, kabul edilmesi halinde İngiliz kamuoyunun tepkisinin hükümetleri üzerine çekileceğinden bahisle olumsuz tavır takındı.[59] Sadrazam Kâmil Paşa ise, İstanbul'daki İngiltere elçisine Boğazlar meselesinde Rus isteklerine katî olarak muhalif olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Çarlık Rusya devleti bu şartlar altında girişmiş olduğu teşebbüslerden vazgeçerek ilerde husule gelebilecek daha elverişli bir fırsatı beklemek zorunda kaldı.[60]

2.2.4. Çarıkov'un Projesi

İzvolskiy'in Avrupa'da diplomasi turlarında bulunduğu sırada Dışişleri bakanı yardımcısı Çarıkov, Osmanlı Devleti'nin Petersburg büyükelçisi ile yaptığı görüşmelerinde Boğazlar statüsünün değiştirilmesi konusunu gündeme getirmiş ve bu görüşmeler sonucunda bir Osman-

---

[58] İzvolskiy, Naum Paşa'ya ile temasa geçmiş ve hatta onunla 6 Ekim'de yaptığı konuşmaya dair ona bir de muhtıra vermişti: Bunda Osmanlı Devleti'nin içten dostu olan Rusya'nın dileği ve bu devletin güven ve menfaatlerine zarar gelmemek şartıyla Boğazlar konusu üzerinde görüşüp anlaşmak olduğu belirtilmekte ve Boğazların yalnız Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin harp gemilerine açık diğerlerine kapalı bulundurulması ve aynı zamanda bir korunma ve saldırma paktı teklif edilmekteydi. Bu muhtırada bilhassa dikkat çeken bir nokta da İzvolskiy'nin bu meselede Fransa, İngiltere ve Rusya arasında güya bir anlaşma vuku bulmuş olduğu zannını uyandırmaya çalışması keyfiyeti idi. Babı Ali, Petersburg ve Paris'ten bu konuya dair aldığı haberlerden endişeye düşmekle beraber bu hususta gevşek davranmadı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tukin, a.g.e., s. 347.

[59] Kocabaş, a.g.e, s. 363.

[60] Tukin, a.g.e., s. 347.

lı-Rus projesi oluşturulmuştu. Buna göre Avusturya-Macaristan'ın Budapeşte'de yapılması öngörülen delege toplantısında Bosna ve Hersek konusunu gündeme getirmesi durumunda bu Osmanlı-Rus Projesi uygulamaya konacaktı. Bu bağlamda Rusya, Osmanlı Devleti lehine hareket etmeyi vaat ediyor, bunun karşılığında ise Osmanlı Devleti'nden Bulgaristan'ın bağımsız bir krallık olarak yönetilmesine karşı çıkmamasını ve Boğazlar statüsünün Rusya lehine değiştirilmesini kabul etmesini istiyordu. 6 Ekim günü Çar tarafından onaylanan bu proje Osmanlı Hükümeti tarafından henüz onaylanmamıştı. Bununla birlikte Osmanlı Hükümeti Rusya'nın Boğazlar ile ilgili taleplerine karşı çıkmamıştı. 4 Ekim günü ise Paris'e varan İzvolskiy, Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i ilhak ettiğini öğrenmişti. Fransa Dışişleri Bakanı Pishon ile yaptığı görüşmesinde İzvolskiy, Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlerin uluslar arası bir konferansta bir araya gelmelerini önermiş ve bu konferansta Boğazlar sorununun ele alınması gerektiğini belirtmişti. Fransa Dışişleri bakanı ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve bu konuda İngiltere'nin onayının alınmamsı şartıyla İzvolskiy'nin önerisini kabul edebileceğini belirtmişti. Fakat Çarıkov'un Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmadan Pishon'un haberi yoktu" [61]

İzvolskiy, Petersburg'a gönderdiği 24 Eylül (7 Ekim) tarihli telgrafında şöyle diyordu: "*Rusya, Boğazları ele geçirmek niyetinde değil, tersine Osmanlı hükümetiyle anlaşma temelinde hukuki bir formül üreterek Osmanlı Devleti dâhil Karadeniz'e sahili olan tüm devletlere Boğazlar'dan serbest geçiş hakkının tanınmasını talep ettiğimizi bildirin.*" 26 Eylül (9 Ekim) günü Londra'ya giden İzvolskiy, burada Dışişleri bakanı Grey ile yaptığı görüşmesinde de Boğazlar konusunu gündeme getirmişti. Grey ise Boğazların Karadeniz'e sahili olan tüm devletlere açık tutulması ile ilgili Rus teklifine şiddetle karşı çıkmış ve bu konuda Çarlık diplomasisini destekleyemeyeceğini bildirmişti.[62]

---

[61] Bovıkin, a.g.e., s. 83.
[62] A.g.e., s. 83.

Rusya, Büyük Güçlerin onayının alınması ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması koşuluyla Rus savaş gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınmasını talep etmişti. 9 Ekim günü Osmanlı hükümeti birkaç ilave ve düzeltmelerle Rus teklifini kabul edebileceğini bildirmişti. Fakat Osmanlı tarafı her zaman olduğu gibi çekimser kalmış ve bu projenin İngiltere ve Fransa tarafından da kabul edilmesi konusunda ısrar etmişti. Çarıkov ise aşırı iyimserliğiyle bu cevabı olumlu olarak nitelemişti.[63] Rusya'nın İstanbul elçisi İ.A.Zinovyev ise durumu gerçekçi bir biçimde değerlendirerek, şöyle yazıyordu: "*Mevcut Osmanlı Hükümeti, Boğazlar Sorunu'nu Rusya'nın çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulması konusunda pek istekli değil.*"[64] İzvolskiy'nin diplomasi turunun bir sonraki durağı İngiltere olacaktı. 26 Eylül tarihinde Londra'ya varan İzvolskiy, burada da Boğazlar Sorunu'nu gündeme getirmişti.[65] 14 Ekim günü Grey, İzvolskiy'e sunduğu memorandumunda bu sorunun çözümünde Osmanlı Devleti'nin de onayının alınması gerektiğini belirterek, mevcut şartlarda Boğazlar Sorunu'nun gündeme getirilmesinin uygun olamayacağının altını çizmişti.[66]

---

[63] İgnatiyev, a.g.e., s. 82.

[64] **Vostoçnıy Vopros vo Vneşney Politike Rossii, Konets 18v.-1917 God,** Moskva, 1978, s. 330.

[65] Fakat bir yandan İngiliz kamuoyunun Boğazlar konusunun gündeme getirilmesini tepki ile karşılayabileceğini, diğer yandan ise bu durumun Osmanlı Devleti'nde endişelere yol açabileceğini öne süren Grey, İzvolskiy'nin konferans teklifini reddetmişti. Bu sefer İzvolskiy Boğazlar Sorunu'nun konferansta değil, İngiltere'nin de katılımıyla Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılacak bir anlaşma ile çözüme kavuşturulmasını önermişti. Grey bu konunun Bakanlar Kurulunda ele alınması gerektiğini belirterek yine ihtiyatlı davranmıştı. Bkz..İgnatiyev, a.g.e., s. 84.

[66] İzvolskiy, misyonunun en önemli bölümlerinden birinin başarısızlığa uğramasını engellemek amacıyla, barış zamanında sadece Karadeniz'e sahili olan devletlerin savaş gemilerinin, savaş zamanında ise tüm savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine müsaade edilmesini önermişti. Bu koşullar barış zamanında Rusya'nın yararına idi, fakat savaş zamanında ancak Boğazların ele geçirilmesi durumunda olumlu sonuç verebilirdi. İzvolskiy'nin bu önerisine olumlu bakan Grey, uygun bir zamanda İstanbul üzerindeki etkisinden faydalanarak Osmanlı hükümetinin onayını almayı vaat etmişti. İgnatiyev, a.g.e., ss. 83-84.

2.2.5. Racconigi Anlaşması'nda Boğazlar Meselesi

Bundan sonra da Rus diplomasisi boş durmadı, 24 Ekim 1909'da Çar 2. Nikola İtalyan Kralı 3. Emanuel Viktor ile Racconigi'de bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma ile İtalya, Rusya'nın Boğazlar rejimini değiştirme girişimlerine karşı çıkmama sözü karşılığında Trablusgarb'taki emellerini gerçekleştirmek için Rusya'nın onayını almıştı.[67] Rusya böylece Boğazlar üzerindeki emellerini mümkün olduğu kadar birçok devlete daha evvelden kabul ettirmeye çalışırken İngiliz Hükümeti de Karadeniz Boğazı'nda korunma vasıtalarının bir an evvel tamamlanmasına gayret gösterilmesi için Bab-ı Ali nezdinde çoktan teşebbüsü ele almış bulunuyordu.[68]

Dışişleri Bakanı İzvolskiy, Bosna Krizi'ndeki başarısızlığının ardından dış politikada daha dikkatli davranmaya karar vermişti. Bunun ilk örneği İzvolskiy'nin Osmanlı Devleti'nde meydana gelen karşı devrimci ayaklanma karşısındaki tutumunda görülebilir. Dışişleri Bakanlığı'nın 7 Nisan 1909 tarihli özel toplantısında konjonktürün Boğazlara karşı harekete geçmek için elverişli olmasına rağmen savaşa yol açabilecek herhangi bir hareketten kaçınılması gerektiği vurgulanmıştı. Bu toplantıda Harbiye Nazırı F.Palitsın, Rusya'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan'a nazaran askeri hazırlıklarını henüz tamamlamadığından Boğazlara karşı bir girişimin başarı şansının olmadığını belirtmişti.[69] Fakat Osmanlı Devleti'nde anarşiye geçildiği takdirde Akdeniz'de Büyük Güçler ile ortak bir harekete katılmaya karar verilmişti. Bunun için Çar 2. Nikola Baltik Denizi'nden 2-3 kruvazörün Akdeniz bölgesine gönderilmesini emretmişti. Ayrıca her ihtimale karşı Karadeniz donanmasının da savaşa hazır hale getirilmesine karar verilmişti.[70] Fakat çok geçmeden Osmanlı Devleti'ndeki isyan hareketi bastırılmış ve Genç Türkler iktidarlarını sağlamlaştırmışlardı.

---

[67] Bovıkin, a.g.e., s. 91.
[68] Tukin, a.g.e., s. 349.
[69] İgnatiyev, a.g.e, s. 98.
[70] **Krasnıy Arhiv**, 1931, Cilt:2 (45), s. 43.

Görüldüğü gibi Çar 2. Nikola ve İzvolski'nin bir yandan Genç Türk Devrimi ve Karşı Devrim ile Kasablanka Krizi'nin yarattığı karışık ortamdan yararlanarak diğer yandan ise Büyük Güçler ile anlaşma yoluna girerek Boğazlar rejimini değiştirmek için başlattıkları diplomasi oyunu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Çünkü bu fikir en baştan temelsiz ve maceracı idi ve Rusya'nın iç durumunu göz önünde bulundurmuyordu. Sonuçta Boğazlar statüsü değişmedi ve Osmanlı Devleti ile yakınlaşma girişimi de bir sonuç vermedi.

Diğer yandan bu dönemde Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin silahlanmasına katkıda bulunması ve bu bölgede nüfuzunu sağlamlaştırması, Rusya'nın tepkilerine yol açmıştı. 1910 yılından itibaren Çarıkov Hakkı Paşa'ya gönderdiği mektuplarında, bu silahlanmayı protesto etmişti. Ayrıca Sazonov, Petersburg'daki Osmanlı büyükelçisi Turhan Paşa'ya gönderdiği mektuplarında, Rusya'nın herhangi bir gücün Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmasına asla müsaade etmeyeceğinin altını çizmişti.[71] Yıldız Esas Evrakında yer alan bir dosyada ise Rus hükümeti'nin Bab-ı Ali'ye dört madde halinde hazırladığı şu tekliflerini sunduğu belirtilmektedir: 1.Boğaziçi'nde kâin Kireçburnu'nda Rus gemileri için tersane ve liman verilmesi; Rus gemilerine Karadeniz Boğazı'ndan geçiş hakkı tanınması; 2. Beyoğlu'ndaki Rus elçiliğinde bulunan yeniçeri ortasının kaldırılarak yerine bekçiler konulması; 3. Rus asıllı kişilerin davalarına Rus elçiliğinde bakılması; 4. Sırplara serbestiyet verilmesi. Kudüs'e gidecek Rus hacıların yolda rahatlarının temini için bunlara Anadolu tarafından ayrı bir yol tahsisi, her altışar saatlik mesafede konaklamaları için bir han yapılması ve refakatlerine bir Rus generalinin verilmesi.[72]

---

[71] Şatsıllo, **Russkiy Emperyalizm i Razvitiye Flota**, ss. 117-118.
[72] **BOA, Y.EE**, dosya no.36/116.

2.3. BOĞAZLARIN RUS EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Boğazlar 20.yy. başına kadar sadece siyasi ve askeri açıdan stratejik bir öneme sahipken kapitalistleşme süreci ile birlikte ekonomik yönü de büyük bir öneme sahip olmuştu. Rusya'da kapitalizmin gelişmesi ve dünya pazarı ile bütünleşme sürecine girmesi ile birlikte Boğazlar Rus ekonomisi açısından değer kazanmıştı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, emperyalist güçlerin sömürge elde etme ve "Osmanlı mirası"nın paylaşılması için mücadele verdikleri bir dönemde Boğazlar Sorunu özel bir öneme sahip olmuştu. Rus iktidar çevreleri, Boğazlar Sorunu'nun en etkili çözüm yolunun, İstanbul ve Çanakkale Boğazlar'ını ele geçirmek olduğu konusunda hemfikirlerdi. Tabi bu her şeyden önce Büyük Güçlerin Yakındoğu'da hâkimiyet kurmak için verdikleri mücadelenin sonucuna bağlıydı. Çarlık diplomasisinin bu süreçte üzerine düşen görev ise Boğazlar'ın başka bir gücün eline geçmesini önlemekti.[73] Rusya, Büyük Güçler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda sermaye yatırımları, demiryolu payları ya da imtiyazları bulunmayan tek devletti.[74] Bu dönemde Rus sınaî ve ticari çevrelerinin Yakındoğu piyasalarına olan ilgisi ise gittikçe artıyordu.[75]

Rusya, Osmanlı Devleti ile olan iktisadi münasebetlerinde önde gelen bir devlet olması gerekirken, ekonomik açıdan geri kalmışlığından dolayı bu konuda Avrupa devletleriyle rekabet edecek durumda değil-

---

[73] Bovıkin, a.g.e., s.109.

[74] Bodger, a.g.m., s. 99.

[75] 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi üzerine Türkiye Avusturya mallarını hoykot etmişti. Novoye Vremya gazetesi ticari ve sınaî çevrelerinin bu fırsatı kaçırmamaları gerektiğini yazıyordu.1908'de İstanbul piyasalarındaki durumu araştırmak amacıyla tekstil fabrikacıları tarafından bir komisyon gönderilmişti. Bu dönemde Donbas sanayicilerin de Yakındoğu piyasalarına olan ilgileri artmıştı. 1910 yılında Yakındoğu limanlarında ürünlerini sergilemişlerdi. 1910 yılının Mayıs ayında Moskova'da ticari ve sanayi çevrelerinin bir araya geldikleri kongrede Yakındoğu ile olan ticari ilişkiler ele alınmıştı. Aynı konu Ekim 1910 yılında Odessa'da toplanan Birinci Güney Rusya Sanayi ve Ticaret Kongresinde de ele alınmıştı. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı da 1911'den itibaren bu konuyu özel oturumlarında ele almış ve Yakındoğu piyasalarını araştırmak üzere bir ekip göndermişti. Bkz. Bovıkin, a.g.e., s. 108.

di. Rus hükümetinin bu konuda ticaret burjuvazisini desteklemek amacıyla herhangi bir girişimde bulunmaması, Rus konsoloslukların-da ticari ataşelerin ve ticaret odasının bulunmamasından dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde bir ilerleme kaydedilememişti. Rusya'nın İstanbul konsolosluğu, yerel piyasalar ve büyük güçlerin ekonomi politikaları konusunda her hangi bir bilgiye sahip değildi. Bu nedenle Rus ticaret burjuvazisinin Avrupalı rakipleriyle rekabet etmesi beklenemezdi.[76]

2.3.1. Rusya'nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Ekonomi Politikaları

Burada İ.A.Zinovyev de Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek ticari çıkar gruplarının bulunmamasını, Rusya'nın Bab-ı Ali'deki nüfuzunda ciddi bir zaaf örneği olarak göstermişti; fakat Rus-Japon Savaşı'nın sonrasına kadar olumlu hiçbir şey de yapılmadı. 1907'de Rus Dış Ticaret Bankası'nın bir şubesi İstanbul'da açıldı; İstanbul ve İzmir konsolosluklarında ticari komiteler kuruldu. Sonraki birkaç yılda, modern ekonomik emperyalizm ve dış pazarlar için mücadele düşüncelerinden kuvvetle etkilenen donanma dâhil birçok kesimden, Rusya'nın Yakındoğu'daki ticaretinin geriliğiyle ilgili eleştiriler geldi. Donanma Komutanlığı'nın kurucu üyelerinden biri ve 1909'da İstanbul'da deniz ataşesi olan A.N.Şçeglov yakınıyordu: "*Bugün, sağlam ekonomik bağların gerçekçi ve sahiden ulusal bir politikanın aracı ve temeli olduğu bir sırada, Osmanlı devletinde Rus ticaret odaları, ticaret ataşeleri, ticari sergileri, Pazar ya da ticaret yollarıyla ilgili hiç bir bilgi*" yoktur. Rus hükümeti yavaş yavaş harekete geçme gereğinin farkına varıyor-

---

[76] **Vneşne-Ekonomiçeskiye Svyazi Osmanskoy İmperii v Novoye Vremya**, (*Konets 18. naçalo 20. Veka*), Orden Truda Krasnogo Znameni, İnstitut Vostokovedeniya, Glavnaya Redaktsıya Vostoçnoy Literaturı, Moskva, Nauka, 1989, s.143.

du. 1909'da İstanbul'da birkaç gün için gezici bir Rus malları sergisi açıldı.[77]

1911'de devlet görevlilerinden ve iş dünyası temsilcilerinden oluşan bir ortak komisyon Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli sahil kentlerini dolaştı. Raporları, Rus ticaretine yönelik genel eleştiriyi tekrarlıyordu: yetersiz kredi, yetersiz tanıtım, yetersiz kalite, yetersiz piyasa bilgisi ve yüksek fiyatlar. Geleneksel Rus ihraç ürünleri bile, yerini Alman ve Avusturya[78] mallarına bırakıyordu. Tek parlak ışık, Karadeniz kıyılarındaki ticari taşımacılığa egemen olan devlet sübvansiyonlu Rus Buharlı Gemi Şirketiydi.[79]

Sanayi burjuvazisi için Boğazlar Sorunu yeni pazarlar bulmak açısından önemliyse, buğday ihracatı yapan burjuvalaşmış aristokrasi ve ticaret burjuvazisi için Boğazlar hayati bir öneme sahipti.1903-1912 yılları arasında toplam ihracatın % 37'si ve buğday ihracatının % 60-70'i Boğazlardan geçiyordu. Dolayısıyla Boğazlar konusunda geniş burjuva çevrelerinin ve aristokrasinin çıkarları birleşiyordu. Boğazlar'dan yapılan buğday ihracatında gözlenen artış, Rus burjuvazisinin Yakındoğu piyasalarına olan ilgisinin artmasına ve Çarlık diplomasisinin de bu konuda aktif bir politika izlemesine neden olmuştu.[80] Rusya, Düyun-u Umumiye idaresinde temsil edilmiyordu. Sonuç olarak, 1881–1909 arasında Babıâli'deki nüfuzunu sadece bir tek mali araca

---

[77] Sergiyi 70.000 kişi ziyaret etti; büyük miktarda ayakkabı, demiryolu traversi ve reçel siparişi alındı. Bkz. Bodger, a.g.m., s. 98.

[78] Avusturyalı rakipler, Rus şeker fabrikatörlerini Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahillerinden uzaklaştırmak için Rus şekerinin içinde cam tozunun bulunduğunu ve bu nedenle parlak olduğunu ve içinde bulunan domuz yağı katkılarından dolayı şekerin sarımsı bir renkte olduğunu öne sürüyorlardı. Diğer yandan Türk halkının tercih ettiği Rus "flanel"inin yumuşak olmasının nedeninin de onun içinde bulunan domuz kılından kaynaklandığını öne sürüyorlardı. Fakat tüm bu olumsuzluklara Avrupalıların ulaşım alanındaki üstünlüğü de eklenince Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzu gittikçe azalıyordu. Ayrıca deniz taşımacılığı Osmanlı dış ticaretinde büyük bir öneme sahipti. Bu nedenle Osmanlı piyasalarında üstünlüğü ele geçirmek için Osmanlı limanlarında üstünlüğü ele geçirmesi şarttı. Bkz. **Vnesnc-Ekonomiçeskiye Svyazi Osmanskoy İmperii v Novoye Vremya**, s.144.

[79] Bodger, a.g.m., s. 98.

[80] Bovıkin, a.g.e., s. 108.

borçluydu: Osmanlının yılda 8.000.000 franklık taksitlerle ödemek zorunda olduğu 802.000.000 franklık 1878 Savaş Tazminatı. Rus büyükelçileri Nelidov ile Zinovyev ödenmemiş borçların birikmesine izin vermiş ve daha sonra bunu Osmanlı Devleti'ne verilecek dış borçları bloke etmek, Bağdat demiryolundaki kilometre garantisini düşürmek ve 1900 tarihli Karadeniz'in "tarafsızlığı" anlaşmasını güvenceye almak için kullanmışlardı.[81]

1900-1909 arasında bütün Rus ihracatının üçte biri ila yarısı Boğazlar'dan geçti. Bu yeni sanayilerin makineleri de, Akdeniz'den deniz yoluyla ithal ediliyordu. 1913'e gelindiğinde Boğazlar'dan geçen gemilerin tonajı, Süveyş Kanalı'ndan geçen tonajın yaklaşık üçte ikisine ulaşmıştı.[82] İmparatorluk nüfusunun neredeyse üçte biri savaşın arifesinde Karadeniz çevresinde toplanmıştı. Bu nedenle Rus hükümetinin, toprak sahibi ve sınaî çıkar gruplarının, Boğazlar ablukaya alınırsa bütün bu bölgenin etkileneceğinden korkmaları şaşırtıcı değildi. Rusya'nın bütün kilit ekonomik unsurlarının varlığı tehlikedeydi. 1911 ve 1912'de Osmanlı-İtalyan Savaşı sırasında Boğazlar kısa bir süre kapatıldığında korkuları doğrulandı.[83] 1912 yılının ilk yarısında Rus ihracatında[84] 1911 yılına kıyasla %45 dolaylarında bir düşüş gözlenmişti. Rus burjuva ve aristokrasi çevreleri Petersburg'daki Dışişleri Bakanlığı'na protestolar yağdırmışlardı.[85] *Tanin* gazetesinin 25 Nisan 1912 tarihli

---

[81] Bodger, a.g.m., s. 99.

[82] A.g.m., s. 96.

[83] A.g.m., s. 97.

[84] 1908-1913 arasında Boğazlar'dan geçen 300-400 milyon ruble değerinde yıllık ihracatla karşılaştırıldığında, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla ticareti önemsizdi. 1901–1913 arasında Osmanlılara Rus ihracatı 21.000 000 rubleden 35 000 000 rubleye, toplam Rus ihracatının yaklaşık yüzde 2,5'ine yükseldi. Rusya'ya Osmanlı ihracatı ise 1913'te sadece 18.000.000 rubleydi. 1910 1911'de Rusya, Osmanlı dış ticaretinin sadece % 6'sına sahipti; İngiltere'nin (%22), Avusturya'nın (%16), Fransa'nın (%13), Almanya'nın (%9), hatta İtalya'nın (%8,5) gerisindeydi. 1913'e gelindiğinde Rusya İtalya'yı geçmeyi daha yeni başarmıştı (%6'ya karşı %8,3). Rusya'nın Balkan ticaretindeki payı daha da küçüktü. 1909'da Romanya'nın ithalatının sadece %2,7'sini, Bulgaristan'ın ithalatının %3,9'unu ve Sırbistan ithalatının %2,4'ünü karşılıyordu. Bkz. Bodger, a.g.m., s.97.

[85] Bovıkin, a.g.e., s. 109.

Rusya'nın Muhtırası başlıklı yazısında, Rus sefarethanesi baş tercümanının Dışişleri Bakanlığı'na gelerek Müsteşar Kuyumcıyan Efendiye bir muhtıra verdiğinden söz edilmektedir. Bu muhtırada Boğazların kapatılmasının hem Rus hem Osmanlı hem de diğer devletlerin ticaretine verdiği hasardan söz edilmiş ve Boğazların yakın zamana kadar açılıp açılmayacağı konusunda bilgi istenmişti.[86]

İlk defasında tahıl, Rus limanlarında hızla dağ gibi yığılmaya başladı, fiyatlar yüzde 15–20 düştü, navlun ücretleri aynı oranda arttı. Bankalar poliçe almayı durdurdular ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, yerel yetkililerden ve tüccarlardan gelen panik halinde yardım başvurularıyla doldu taştı. Boğazların ikinci kez kapanışı daha ciddiydi, 1912 yılı ticaret dengesinde 100 000 000 rublelik bir düşüşe ve faiz haddinde yüzde 1-1,5'luk bir artışa yol açtı. Kasım 1913'te Çar'a sunulan bir raporda Sazonov, Rus baskısına Osmanlılar kadar boyun eğmeyecek bir devletin Boğazlar'ı ele geçirmesinin potansiyel tehlikesine işaret ediyordu.[87] *Tanin* gazetesinin 1 Mayıs 1912 tarihli *Rus Notası Cevabı* başlıklı makalesinde Rusya'nın Boğazların en kısa zamanda açılmasını ümit ettiği belirtilmişti. Osmanlı tarafı ise payitahtını korumak amacıyla Boğazları kapatmak zorunda kaldığını bildirmiştir.[88] Aynı gazetenin 30 Nisan 1912 tarihli nüshasında ise Osmanlı Devleti'nin

---

[86] "*Haber aldığımıza göre pazartesi günü Rusya sefarethanesi baştercümanı Hariciye Nezaretine gelerek Nazır Asım Bey Efendi'nin rahatsız bulunduğu sebebiyle Müsteşar Kuyumcuyan Efendiye bir muhtıra tevdi eylemiştir. Rusya hükümeti bu muhtırada Çanakkale Boğazı'nın mestudiyetinden bahis ile her ne kadar Boğazların seddi hükümet-i Osmaniye'nin lüzum gördüğü bir tedbir-i tedafü olmak itibarıyle mucib-i itiraz bir cihet bulunmasa da bu halin gerek Rus gerek Osmanlı ve ecnebi ticaretine icra eyleyeceği su-i teessür mühim olduğu ve bilhassa bundan Rusya ticaretinin pek ziyade duçar-ı hasar olacağı aşikâr bulunduğu cihetle Bab-ı Alice Boğazların kariben tekrar güşadına imkan-ı mevcud olup olmadığını istilam eylemiştir. Muhtıra tamamen dostane bir mahiyette haiz olup Bab-ı Alice kariben cevap verilecektir.*" **Tanin**, 25 Nisan 1912.

[87] Bodger, a.g.m., s. 97.

[88] "*Hükümet-i Osmaniye işbu cevabnamesinde Boğazın insidatında takib edilen maksadın payitahtın melhuz olan tehlike-i vahimeden muhafazası esbabına müsedded olduğunu izah ediyor. Bab-ı Ali muahedat-ı mevcude ile bu hakkı kendisinde görüyor.*" **Tanin**, 1 Mayıs 1912.

Boğazlar konusunda karar verebilecek tek güç olduğunun da altını çizmişti.[89]

Savaştan hemen önce Rusya, güçlü Fransız baskısı altında, siyasal nüfuzunun hiç olmazsa kırıntılarını kurtarmak umuduyla Osmanlının ekonomik gelişimine yönelik olumsuz tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştı. İstanbul'daki Rus büyükelçiliğinde görevli Gulkiyeviç, 1913'te Sazonov'a, sadece siyasal baskıyla Bab-ı Ali'de nüfuz sahibi olmanın artık mümkün olmadığını yazıyordu. Rusların itibarı, ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "Rus maddi çıkarları"nın geliştirilmesiyle yükselebilirdi. Ekim 1913'te Rus hükümeti, Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi'nde bir üyelik ve en büyük Osmanlı bankalarından biri olan Selanik Bankası'nı satın alan İngiliz-Fransız ortaklığına Rus-Asya Bankası'nın da katılması karşılığında, gümrük vergilerinin % 4 arttırılmasına, 1900 tarihli demiryolu anlaşmasının gözden geçirilip düzeltilmesine ve geleneksel olarak Rusya'dan ithal edilen mallardan Osmanlı devlet tekelinin kurulmasına razı oldu. Bu anlaşma, diye yazıyordu Giers, "*Rusya'ya ilk kez, Osmanlı Devleti'nde kendi ekonomik nüfuzunu kurma şansını verdi; böyle bir ekonomik nüfuz olmadan Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki tarihi görevlerini yerine getiremezdi*". Bu anlaşmanın ardından Rus Dışişleri Bakanlığı, Rus kapitalistlerin Anadolu'daki uluslararası bankacılık ve madencilik imtiyazlarından pay kapma çabalarına biraz ilgi gösterdi. Ermeni işadamlarının işin içine girmesi yüzünden hassas olan bu araştırmalar, savaşın patlak vermesiyle yarıda kaldı.[90]

Artık İtilaf Devletleri'nin yedeğinde sürüklenen Rusya, müttefiklerinin baskısıyla, İngiliz-Fransız çıkar gruplarının egemen olduğu girişimlere lâfzen ve küçük bir ortak olmak için, bağımsız nüfuz araçların-

---

[89] "*Boğazlardan zaman-ı sulhta olsun zaman-ı harbte olsun ticarete güşad bulundurulması lüzumu tezkar ediliyor ve nihayet kariben ilk fırsatta Boğazların yine serbest-i ticarete eda olunacağı ümit olunuyor. Fakat her halde eminiz ki devlet Boğazlar meselesinde hâkimiyet-i mutlakasını izah etmiş ve kendi hanesinin kapısını açıp açmamak hususunda yegâne hâkim ve sahib-i rai kendisi olduğunu bildirmiştir.*" **Tanin**, 30 Nisan 1912.

[90] Bodger, a.g.m., ss.99-100.

dan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Bu, Rusya'nın Büyük Güç özlemleriyle gerçek kaynakları arasındaki ölümcül uçurumun başka bir işaretiydi.[91]

2.4. OSMANLI-RUS YAKINLAŞMASI FİKRİ ve ÇARIKOV'UN DEMARCHE'I

Temmuz 1909'da İstanbul'a gelen Petersburg'un yeni İstanbul elçisi Çarıkov, Osmanlı-Rus yakınlaşması sayesinde Boğazları açmayı planlamıştı. Çarıkov'a göre, Rusya, geleneksel Osmanlı politikasından vazgeçmeliydi. Böylece göreve geldiği ilk günden itibaren Osmanlı Devleti ile işbirliği konusunda aktif bir politika izlemişti. Çarıkov, jandarma örgütlenmelerinin yeniden yapılandırılması, uluslar arası mali komisyon, Girit ve Makedonya konularında Osmanlı Devleti'ne destek vermişti. Çarıkov'un asıl amacı ise Osmanlı Devleti'nin, Rusya için uygun olmayan bir zamanda yıkılmasını önlemekti.[92] Diğer yandan Çarıkov'a göre Osmanlı Devleti'ni desteklemenin ve ekonomik açıdan gelişmesini sağlamanın büyük bir önemi vardı. Her şeyden önce Rusya, Alman karşıtı bir tutumunun olmadığını Alman hükümetine ispatlamalıydı. Çarıkov'a göre ancak bu şekilde Boğazlar'ın statüsü Rusya'nın lehine değiştirilebilirdi ve İstanbul ile Çanakkale Boğazları'nın Almanya'nın eline geçmesi önlenebilirdi. Çünkü İstanbul ve Çanakkale Boğazları Rus buğday ticaretinin adeta bir can damarı konumunda idi.[93]

---

[91] A.g.m., s. 100.

[92] Bunun için Rusya savaş tazminatının geri kalan kısmından vazgeçmeyi ve kapitülasyonların kaldırılması dâhil Türkiye'nin öne sürdüğü bir dizi talebi yerine getirmeyi kabul ediyordu. Türk tarafından ise Bulgaristan'ın bağımsız hir krallık olarak yönetilmesine karşı çıkmaması bekleniyordu. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., ss. 81-82.

[93] İ.V.Bestujev, **Borba vRossiii po Voprosam Vneşney Politiki, 1906-1910**, Akademiya Nauk SSSR, İnsrtitut İstorii, Moskva, 1961, s. 349.

2.4.1. Basında Osmanlı-Rus İşbirliği Çağrıları

Bu dönemde Rus ve Osmanlı basınında iki devletin dostça geçinmeleri gerektiğine dair yazılar yer almıştı. Stolıpin ve Çarıkov tarafından öne sürülen Rus-Osmanlı yakınlaşması fikri Çar 2. Nikola tarafından da büyük ilgi görmüş ve Çarıkov'tan bu fikre açıklık getirmesi istenmişti. Böylece Dışişleri bakanlığı yöneticileri tarafından dört bölümden oluşan bir proje hazırlanmıştı. Bu projeye göre ilerde yapılması öngörülen bir konferansta tarafların birbirini desteklemesi öngörülmüştü.[94]

Tanin gazetesinin *Osmanlı-Rus Mukareneti* başlıklı makalesinde, Rus gazetelerinin de Osmanlı-Rus yakınlaşmasının tek aracının Boğazlar olduğu konusunda hemfikir olduklarından söz edilmiştir. *Reç* Gazetesi Karadeniz'de her hangi bir devletin Rus donanmasına karşı harekete geçememesi için Boğazların tahkim edilmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Böylece Boğazlar meselesinin çözülmesi için Osmanlı Devleti'nin Rus limanlarını muhafaza etmesi gerekmekteydi.[95] Yine aynı gazetenin 4 Haziran 1911 tarihli nüshasında yer alan *Rusya Notası* başlıklı makalede Çarıkov'un, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yakın ilişkilerin kurulmasına çalıştığından ve hükümetinden aldığı talimatlar doğrultusunda daha ciddi teşebbüslerde bulunacağından

---

[94] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 157.

[95] *"Rus gazetelerinin mukabelelerinden anlaşılıyor ki, Osmanlı ve Rus mukareneti için bizim elimizde bulunan en kıymetli meta Boğazlardır. Rus gazeteleri bunun kıymetini takdir ediyorlar, bunu bir itilafa zemin teşkil etmek kabiliyetinde görüyorlar. Utro v Rossii gazetesi Türkiye'de Rusya ile akd-ı itilafa doğru peyda olan temayülden istifade edilerek Devlet-i Osmaniye'yi başka bir hükümetin ağuşuna atılmaktan men etmek la-büdd olduğunu söylemekle iktifa ettiği halde Reç gazetesi itilafın şeraiti hakkında bazı mütalaat ve tenkidat serd ediyor ki biz de asıl bunları gözden geçirmek istiyoruz. Reç gazetesi Boğazların bitaraflığını Rusya menfaatine muvaffak görmüyor. Yani Boğazlardan her devletin sefain-i harbiyesi geçmeyecek. Bunun için biz Boğazları katiyen geçilemez bir hale getirmek üzere son sistem-i vasıta ile tahkim ve müdafaa edeceğiz. Boğazların böyle müstahkem bulunmasından dolayı hiçbir devlet zırhlıları ile geçip de Karadeniz'de Rus donanmasına taarruz edemeyecek ve Rus limanlarını tehdit eylemeyecek."* **Tanin,** 3 Teşrinisani 1327.

söz edilmiştir.[96] *Tanin* gazetesinin 14 Mart 1912 tarihli nüshasında da şöyle deniliyordu: "*Memleketimizde inkılâb-ı idare vukua geldikten sonra eski sefir Mösyö Zinovyev hazretlerinin yerine şehrimize gönderilen Mösyö Çarıkov Osmanlı-Rus dostluğunun en kuvvetli bir taraftarı ve müdafii idi. Bunun kolay bir vazife olduğu iddia edilemez. Türkiye-Rusya münasebatı hiçbir vakit Mösyö Çarıkov zamanında olduğu kadar dostane bir şekil almamıştı.*"[97] *Tanin* gazetesinin 28 Mayıs 1911 tarihli nüshasında yer alan bir makalede ise şöyle deniliyordu: "*Çarıkov'un tebligatındaki maksadın muhafaza-i sulh ve müsalemat lehine icra-i teessürden ibaret olduğuna her tarafça itimad edilmelidir.*"[98] Rus tarihçi İgnatiyev ise Çarıkov'un, bu "dostluk perdesi" arkasında belli maksatları göz önünde bulundurduğunu; bunların en önemlisinin ise "Boğazlar rejimi"nin Rusya lehine değiştirilmesi olduğunu belirtmiştir.[99]

2.4.2. Trablusgarp Savaşı Sırasında Rusya'nın Boğazlar Politikası

Boğazlar Meselesi, Fas Buhranı ve Trablusgarp Savaşı esnasında tekrar gündeme gelmişti. Rusya hükümetinin Londra'daki büyükelçisi Kont Benkendorf'un sonradan İngiliz dışişleri bakanına açıkladığı gibi, Osmanlı Devleti ile sıkı ve dostça münasebetler kurmak zamanının geldiğini belirterek, gerçekte ise Boğazlar meselesini kendi lehinde halletmek üzere harekete geçti. Bu amaçla İstanbul'daki elçisi Çarıkov'a 19 Eylül (2 Ekim) 1911'de yolladığı bir talimatta Osmanlı-İtalya

---

[96] "*Mösyö Çarıkov Cenapları Rus-Osmanlı dostluğu taraftarı olup iki memleket münasebetlerde ciddi bir reng-i sulh ve samimiyet vermeye çalışmış ve Rus hükümetinin tebliyat-ı sabıkasında bir reng-i samimiyet vermiş ise de hükümet-i metbuasından Bab-ı Ali nezdinde daha ciddi ve kati bir teşebbüsatta bulunmak için emr ve talimat-ı katiye aldığı zaman hükümet-i metbuasının bu tebligatına muhalif hareket etmeyeceği de ilave ediliyor.*" **Tanin**, 4 Haziran 1911.

[97] **Tanin**, 14 Mart 1912.

[98] **Tanin**, 28 Mayıs 1911.

[99] İgnatiyev, a.g.e., s. 119.

Harbi'nin ve Fas üzerinde yapılan Alman-Fransız tartışmalarının doğurduğu durumdan faydalanmaya ve özellikle Rus harp gemilerinin Boğazlardan geçişi gibi bazı müsaadelerinin yeni Osmanlı Hükümeti'nden elde etmesini emretmişti.[100] *Tanin* gazetesinin 8 Kanunuevvel 1911 tarihli nüshasında yer alan *Boğazlar Meselesi* başlıklı makalesinde *New Freya Press* gazetesinden alıntı yapılmış ve Rusya'nın Doğu'da meydana gelen her krizden istifade ettiği gibi Osmanlı-İtalyan Savaşı'ndan da istifade edebileceği belirtilerek şöyle denilmişti: "*Rusya Boğazları sefain-i harbiyesi için kabul-ü mürur bir hale getirmek fikrinden hiçbir vakit feragat etmemiş olup İtalya'nın bir harekât-ı harbiyede bulunacağı tebligatından bu zeminde bir teşebbüste bulunmak suretiyle istifade edeceği akla yakındır. Bu ana kadar Rusya şarkta zuhur eden her ihtilafı Boğazlar Meselesi'ni ortaya koymak için fırsat ittihaz etmiş olmakla şimdi de bu mesele ile meşgul olması ve Türkiye ile bir itilaf husulüne çalışması istibad edilemez.*"[101] *Tanin* gazetesinin 10 Ekim 1911tarihli nüshasında yer alan *Boğazlar Meselesi* başlıklı makalede ise Rus Çar'ı 2. Nikola'nın Boğazların sadece Rus ve Osmanlı savaş gemilerine açık tutulması gerektiği konusunda açıklama yaptığına dair bir yazı neşredilmişti.[102]

Diğer yandan Rusya, bu savaşın uzamasını istemiyordu. Çünkü Osmanlı hükümeti Boğazları ticaret gemilerine kapatılmasına karar vermişti. Savaş alanlarının Ege Denizi'ne doğru kayması tehlikesi üzerine ise Rus Dışişleri Bakanlığı 1871 Londra Antlaşması ve 1909 deklarasyonuna dayanarak tarafsız devletlerin ticaret gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınması için Büyük Güçlerin desteğini almaya çalışmıştı. Fakat Rusya'nın bu inisiyatifi destek görmemişti.[103] Bu-

---

[100] İgnatiyev, a.g.e., ss.119-120.

[101] **Tanin**, 8 Kanunuevvel 1327.

[102] "*Rusya İmparatoru Rusya için bir taviz talebinin taht-ı karara alınmak üzere Rus şura-i valasının fevkalade içtimasına riyaset edecektir. Rivayete nazaran bu taviz kala-i sultaniyenin ve İstanbul Boğazlarının münhasıran Rus sefain-i harbiyesine tamamıyle güşad bulunması ve serbest-i mürurdan Rusya ve Türkiye'den başka hiçbir devletin müstefid olmaması keyfiyetinden ibaret olacaktır.*" **Tanin**, 10 Teşrinievvel 1327.

[103] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 161.

nun neticesi olarak buğday yüklü birçok Rus gemisi Haliç'te yığılıp kaldı. Bunun Rus dış ticaretinde çok büyük tesiri görüldü; o seneki Rus hububat ihracatında % 43 azalma kaydedildi. İşte böyle bir durumun bir daha tekrarlanmamasını temin için, Osmanlı Devleti'nin harp zamanında dâhi ticaret gemilerine Boğazlardan serbest geçit vermesi talep edilmeliydi.[104] Osmanlı Devleti, Boğazlar'ı en kısa zamanda açacağını bildirmiş olsa da, bu savaş sırasında Rus ticareti yaklaşık 10 milyon rublelik bir zarara uğramıştı.[105]

Dışişleri Bakanı danışmanı M.Giers, 28 Nisan 1911'de Boğazların statüsünün değiştirilmesi için harekete geçmişti. Giers'e göre Osmanlı donanmasının güçlenmesinin önüne geçilmeli ve Boğazlar Rus savaş gemilerine açık olmalıydı. Fakat donanma Bakanlığı, Giers'ın bu teklifine karşı çıkmıştı. Donanma Bakanı Amiral Grigoroviç'e göre Boğazların açık olmasının Rusya için yararından çok zararı olabilirdi. Grigoroviç, bu konuda tek çözümün Boğaz'ın üst kısmının ele geçirilmesi olduğu kanaatindeydi. Bunun için ise Karadeniz donanması hazır hale getirilmeli, Osmanlı dretnotlarının Karadeniz'deki üstün konumuna son verilmeli ve Nikolayevo'daki Rus donanması yeniden yapılandırılmalıydı.[106] Bilindiği üzere Ağustos 1910'da üç drednotun (2.Yekaterina, 2.Çar Aleksandr ve Çariçe Maria) inşasını da kapsayan iddialı bir program ilan edilmişti. Mayıs 1911'de Duma, gerekli 150.000.000 rublelik ödeneği vermişti. Üç dretnot, 1915-1917arasında hizmete girecekti. Osmanlı savaş gemilerinin 1913-1915 arasında hizmete girmesi beklendiği için, Rusya için Osmanlıların ezici bir üstünlüğe sahip olacakları iki yıllık bir tehlike dönemi söz konusuydu. 1911'de Rus hükümeti bu mesafenin nasıl azaltılabileceğini ve Rusya'nın Boğazlar politikasının şimdi ne olması gerektiğini tartıştı. Güçlü bir Osmanlı filosu Rusya'yı, Berlin Kongresi'nden beri Boğazlar'ın kapatılmasıyla sağlanan korumadan bütünüyle mahrum edecekti.[107]

---

[104] A.g.e., s. 162.
[105] İgnatiyev, a.g.e., s. 149.
[106] A.g.e., s.122.
[107] Bodger, a.g.m., s. 102.

Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan bir yazıda Osmanlı hükümetinin deniz gücünü arttırmaya yönelik çabalarının Rusya'da endişeyle karşılandığı ve Karadeniz'de üstünlüğü elde etmek için harekete geçmesine neden olabileceğinden söz edilmişti.[108] Yine *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Osmanlı Donanması ve Rus Matbuatı* başlıklı makalesinde Rusya'da çıkan *Birjeviye Vedomosti* isimli gazeteden şu alıntıya yer verilmişti: "*Türkiye'nin mütemadiyen vuku bulmakta olan teslihat-ı askeriyesini Rusya'ya karşı bir nümayiş addetmeliyiz. Türklerin Berlin ve Avusturya'ya bu derece kapılmalarından şark-ı karibde Rusya'ya karşı ihzar olunmuş geniş bir planın mevcut olduğunu anlamalıyız.*"[109] *Tanin* gazetesinin 10 Ağustos 1911 tarihli nüshasında yer alan *Karadeniz'de Rusya* başlıklı makalesinde ise Osmanlı Devleti'nin Karadeniz donanmasını kuvvetlendirmek için teşebbüse geçmesi üzerine Rus hükümetinin de harekete geçtiği belirtilmiş ve şöyle denilmişti: "*Rusya'nın Karadeniz donanması Karadeniz sahilindeki hükümetlerin kuvve-i bahriyeleri mecmuunun bir buçuk misline suret-i daimada müsavi olacaktır.*"[110] *Tanin* gazetesinin 20 Ağustos 1911 tarihli nüshasının *Rusya'nın Bahr-i Siyah Filosu* başlıklı yazısında Rusya'nın bu dönemde deniz üstünlüğünü ele geçirmek için bazı teşebbüslerde bulunduğu belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: "*İnşasına karar verilen 84 milyon rublelik üç dretnottan başka Bahr-i siyah filosu için 19 milyon ruble sarfiyla 9 torpidonun inşasına karar verilmiştir.*"[111]

2.4.3. Neratov'un Boğazlar ile İlgili Projesi

Donanma Bakanlığı'nın yukarıda sözü edilen önerisi Dışişleri Bakanlığı'nın tepkilerine yol açmıştı. Neratov'a göre, Boğazlar Sorunu

---

[108] "*Petersburg'dan yazılıyor: Hükümet-i Osmaniye'nin kuvve-i bahriyesini takviyedeki faaliyeti Rus rical-i hükümetinde endişeler tevlid etmekte. Az bir zaman içinde Rusya'nın Karadeniz hâkimiyetini kaybedeceğinden korkulmaktadır.*" **Tasvir- i Efkâr**, 21 Teşrinievvel 1326.

[109] **Tasvir- i Efkâr**, 8 Teşrinievvel 1326.

[110] **Tanin**, 10 Ağustos 1911.

[111] **Tanin**, 20 Ağustos 1911.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından önce çözülmeliydi. Neratov, bu konuda Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gidilmesini önermişti. Bu anlaşma ile Rusya, Küçük Asya'da demiryolu inşasını kabul etmesi karşılığında Boğazların açılmasını talep edilebilirdi. Çarıkov ise Neratov'a gönderdiği 30 Eylül tarihli gizli mektubunda, Osmanlı-İtalyan Savaşı'nın yarattığı karışık ortamdan faydalanarak Boğazlar Sorunu'nu ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan diğer sorunların gündeme getirilmesinin tam zamanı olduğunu belirtmişti.[112] Neratov ise Çarıkov'a gönderdiği 2 Ekim tarihli cevabında Osmanlı Devleti ile 1900 yılında imzalanan anlaşmanın tekrar gözden geçirilmesi için siyasal konjonktürün elverişli olduğuna dikkat çekmişti.[113]

Neratov'un projesinde, Rus savaş gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkının tanınması karşılığında Çarlık yönetiminin Boğazlar rejiminin korunması konusunda Osmanlı Devleti'ne destek vermesi öngörülüyordu. Ayrıca yabancı diğer devletlerin saldırılarına karşı Boğazlar ve yakın çevresinin Rusya tarafından korunması öngörülmüştü. Dışişleri Bakanlığı'ndan Çarıkov'a gönderilen 7 Ekim tarihli telgrafta, zaman kaybetmeden görüşmelere başlaması gerektiği belirtilmişti. 12 Ekim'den itibaren Çarıkov görevini yerine getirmek için harekete geçecekti. [114]

---

[112]Çarıkov, bundan sonra yazdığı mektubunda ise Boğazların statüsünün Rusya'nın lehine değiştirilmesi için Büyük Güçlerin ve özellikle de İtalya ve Fransa'nın desteğine ihtiyaç olduğunu belirtmişti. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., s. 122, Bovıkin, a.g.e., s. 114.

[113] Neratov, öngördüğü anlaşmanın maddelerini de şöyle sıralamıştı: 1. Küçük Asya'da demiryolu alanının daraltılması; 2.Osmanlı Devleti'nin Armstrong'a sipariş ettiği dretnotların Rusya tarafından satın alınması; 3.Osmanlı Devleti'nin Boğazlar konusundaki Rus taleplerine karşı çıkmayacağını vaat etmesi; 4. Büyük Güçlerin de onayının alınması koşuluyla,1914 yılından sonra Rusya'nın Osmanlı gümrük vergilerinin % 3 arttırılmasına karşı çıkmayacağını vaat etmesi. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., s. 122.

[114] Bunun için Çarıkov, hükümetinden şu iki konuda destek istemişti. 1.Osmanlı-İtalyan anlaşmazlığında arabuluculuk görevini üstlenerek Osmanlı Devleti'ne iyi niyetli olduğumuzu göstermek; 2. Fransa ve İngiltere'nin de Osmanlı Devleti ile yakınlaşmasını sağlamak ve Boğazlar konusunda Büyük Güçlerin onayını almak. Fakat Çarıkov, aradığı desteği bulamamıştı. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., ss.122-123, Bovıkin, a.g.e., s.115.

2.4.4. Çarıkov'un Demarche'ı ve Sonuçları

Çarıkov tarafından 12/25 Ekim 1911 günü Sadrazam Sait Paşa'ya, bir deklarasyon sunulmuştu. Deklarasyonun dördüncü bölümü Boğazlar ile ilgiliydi ve Neratov'un projesinin aynısıydı.[115] 6 maddeden ibaret olan bu muhtıranın Boğazlar'a ait olan maddesinde şöyle bir kayıt vardır: "*Bundan gayri Rusya İmparatorluk Hükümeti İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının bugünkü rejimini ipka için Osmanlı hükümetine tesirli yardımda bulunmayı – bu yardımı yabancı silahlı kuvvetler tarafından tehdit edildikleri takdirde komşu topraklara da teşmil etmek suretiyle – taahhüt eder. Bu maddenin yürürlüğe konulmasını kolaylaştırmak için Osmanlı Devleti gerek barış ve gerek savaş halinde Rus harp gemilerinin Boğazlar'dan geçmelerine –bu gemilerin ayrıca bir anlaşma olmadıkça oralarda durmamaları şartıyla - karşı koymayacaktır.*"[116]

Son bölümde ise Rusya, kapitülasyonların Osmanlı hükümeti lehine değiştirilmesi konusunda destek sözü vermişti.[117] Sözün kısası Rusya, Osmanlı Devleti'ne "askeri bir ittifak" teklif ediyor ve bunun karşılığında da "Boğazlar'ın Rus harp gemilerine açık tutulmasını" istiyordu. Sadrazam Sait Paşa, tamamıyla "hususi mahiyetteki" bu "muhtıra" üzerinde herhangi bir fikir beyan edemezdi; çünkü öne sürülen talepler büyük değişikliklere yol açacak mahiyette idi.[118] Bu girişimle elçinin, Neratov'un amaçladığından ileri gittiği kesindir. 27 Kasım'da Çarıkov, Bab-ı Ali'ye Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine açılması karşılığında, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruyacağı sözüyle bir kere daha gelerek, girişimlerine devam etti. Bu öneri Ekim ayındaki öneri ve sene içinde daha önce St. Petersburg'da yapılan diğer tartışmalar gibi Osmanlıların Karadeniz filosunun Rusya'dan daha güçlü olduğunun farkına varılmasına ve dolayısıyla Rus

[115] İgnatiyev, a.g.e., s. 123.
[116] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 164.
[117] İgnatiyev, a.g.e., s. 123.
[118] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 164.

Baltık donanmasını Boğazlar'dan Karadeniz'e geçirilmesi dileğinin ortaya çıkmasına yol açtı.[119]

Çarıkov, Sait Paşa'nın bu konuda görüşmelerin başlatılması için acele etmediğini hükümetine bildirmişti. Çarıkov'a göre bu "eski tip Osmanlı siyasetçisi" 1908-1909'larda yaptığı gibi geleneksel taktiğine başvurarak, Boğazlar Sorunu'nun Rusya'nın çıkarları doğrultusunda çözülmesine karşı olan Büyük Güçlerin bu işe müdahale etmesini bekliyordu. Çarıkov'un ısrarı üzerine Hariciye Nazırı Asım Bey'le başlatılan müzakerelerin de başarı şansı azdı. Çarıkov, beklentilerinde yanılmamıştı, Rusya'nın müttefiki Fransa bile Rusya'nın Boğazlar konusundaki taleplerine karşı çıkmıştı.[120]

Diğer yandan Rusya'nın bu yeni önerisi İngiltere tarafından da destek görmemişti. Paris'te bulunan Sazonov, Çarıkov'a gönderdiği 9 Aralık 1911 tarihli talimatında, Osmanlı devleti ile Boğazlar konusunda yaptığı görüşmelerin özel bir nitelikte olduğunu ve bu görüşmelere resmi bir anlam yüklenmemesi gerektiğini bildirmişti. Aynı gün Sazonov, *Le Matin* gazetesi muhabirine yaptığı açıklamada, basında bu konuyla ilgili olarak yazılanların asılsız olduğunu, Rusya'nın Boğazlar'a dair hiçbir talepte bulunmadığını ve Çarıkov'un yaptığı görüşmelerin resmi bir nitelikte olmadığını belirtmişti.[121] Ayrıca Rus dışişleri bakanı Sazonov, bu başarısızlığı *Le Temps* muhabirine de yalanlayıcı mahiyette demeciyle inkâr ederek örtmek zorunda kalmıştı.

Sazonov, Rusya'nın Boğazlar'a ilgisinin ticaret için Boğazlar'ı açık tutmakla sınırlı olduğunu söylüyordu. Ayın 15'nde Çarıkov'a Osmanlılarla görüşmelere son vermesi talimatı verilecekti, 1912 Mart'ında geri çağrılacak ve emekliliğe ayrılacaktı. Bütün bu olaylar Rus dış politika-

---

[119] Mattehew Smith Anderson, **Doğu Sorunu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 301.

[120] Neratov ise Rusya'nın Paris elçisi İzvolski'ye ve Londra'daki elçi Benkendorf'a gönderdiği 2 Kasım 1911 tarihli talimatlarında, Rusya'nın Boğazlar ile ilgili taleplerine Fransa ve İngiltere'nin kesin tutumunu öğrenmelerini istemişti. Fakat bu konuda Rusya yine müttefiklerinden umduğu desteği bulamamıştı. Bkz. Bovıkin, a.g.e., ss. 115-116.

[121] İgnatiyev, a.g.e., s. 124

larının tutarsızlığının, gerçek bir plan veya yönden yoksun oluşunun göstergesiydi.[122] Osmanlı matbuatında Çarıkov'un tamamıyla şahsi bir siyaset takip ettiğinden ve bu nedenle görevinden alındığından söz edilmiş olsa da Sovyet dönemi Rus kaynaklarında Çarıkov'un, hükümetinin verdiği talimatlar doğrultusunda hareket ettiği belirtiliyor.

Bab-ı Ali, Çarıkov'un bu muhtırasına sarih bir "hayır" cevabı vermiş ve yürürlükteki Boğazlar rejiminin katiyen değiştirilmeyeceğini bildirmişti. Bu red cevabı karşısında Rusya'nın ya Boğazlar'ı zorlamak için Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmek veya bu meselenin üzerine sünger çekmek şıkkı kalıyordu. Rus hariciyesi ikinci şıkkı tercih etti; çünkü bu tarihlerde Rusya harbe başladığı takdirde, karşısında yalnız Almanya değil İngiltere'yi de bulmaktan çekinmişti.[123] Görüldüğü gibi Çarıkov'un doğrudan bir Osmanlı-Rus yakınlaşmasıyla Boğazları açma girişimi sonuçsuz kalmıştı.[124] Şu halde Rusya için tek bir çare kalıyordu: Boğazlar'ı ve bitişik sahayı tamamıyla Rusya'nın işgali altına koymak.[125]

2.5. BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI

Rus iktidar çevrelerine göre, Rusya'nın Boğazlar ve çevresindeki çıkarlarının korunmasının tek yolu, Balkanlar'da nüfus sahibi olmaktan geçiyordu. Fakat mevcut uluslar arası ortamda Boğazlar konusundaki planlarının gerçekleştirilemeyeceğinin farkına varan yöneticiler, Balkanlar'da etkinliği arttırarak, bir yandan Boğazlar'ı ele geçirmek için uygun şartları hazırlıyor, diğer taraftan da Boğazlar'ın başka bir gücün eline geçmesine engel olmaya çalışıyorlardı. Bunun için Çarlık diplomasisi Balkan Bloku'nun oluşturulması sürecinde aktif bir rol üstlene-

[122] Anderson, a.g.e., s. 302.
[123] Kocabaş, a.g.e., s. 368 .
[124] Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 170.
[125] A.g.e.,, s. 171.

cekti.[126] Balkanlarda savaşın patlak vermesi, Rus basınında şövenist propagandanın yükselmesine neden olmuştu. Bu propagandalar Rus dış politikasına yön veren çeşitli partiler arasında birlik ve beraberliğin doğmasına yol açmıştı. Bunlar, Çarlık diplomasisine "Büyük Amac"ı, yani İstanbul'un ele geçirilmesi gerektiğini hatırlatıyorlardı. Kadet partisinin liderlerinden biri olan Struve, Rusya'nın uygun bir zamanda Boğazların kontrolünü ele geçirmesi gerektiğini belirtiyordu. Böylece Karadeniz merkezli bir ekonomiye sahip olan Rusya'nın Akdeniz'e çıkış yolları üzerinde de hâkimiyet kurması bekleniyordu. Diğer yandan Oktyabrstler'den milliyetçilere, yani *Novoye Vremya'dan Russkoye Slovo*'ya kadar olan tüm gazeteler, Avusturya-Macaristan ile savaş ihtimali üzerine endişeye düşüyor ve Osmanlı Devleti'nden parça koparmak için "Slavlık görevleri"nden bahsediyorlardı.[127]

Böylece 1912 yılına gelindiğinde Rus dış politikasının temel amacı Boğazlar Sorunu'nun çözümüne yönelik olacaktı.[128] Sazonov, Çar'a gönderdiği 6 Aralık 1913 tarihli raporunda: *"Osmanlı Devleti'nin ömrü tükenmek üzeredir. Bu nedenle Boğazlar'ın başka bir gücün eline geçmesine engel olmalıyız. Çünkü Boğazlar'ın başka bir gücün eline geçmesi, Güney Rusya'nın ekonomisinin tamamıyla bu gücün hâkimiyetine geçmesi anlamına gelir. Şu anda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklar Rus ekonomisi açısından büyük kayıplara yol açıyorsa, Boğazlar'ın başka bir devletin eline geçmesi durumunda Rus ekonomisi alt üst olur. Bu nedenle en kısa zamanda Karadeniz donanmasının istenilen seviyeye çıkarılması gerekmektedir."*[129]

Görüldüğü üzere, yeni amaçlar yeni araçları da gerektiriyordu. Bu nedenle askeri ve teknik sebeplerden dolayı tatbiki güç olduğu için askeri bir hareketten vazgeçildi. Hâlbuki Boğazlar'ı ele geçirmenin en kolay yolu Osmanlı Devleti'ne savaş açmaktı. Fakat Osmanlı Devleti ile savaş aynı zamanda Avusturya-Macaristan ile de savaşı beraberinde

---

[126] Bovıkin, a.g.e., s. 119.
[127] Bovıkin, a.g.e., s. 120.
[128] Y.Zaher, "Konstantinopol i Prolivı", **Krasnıy Arhiv,** Cilt: 6, 1924, s. 50.
[129] Bovıkin, a.g.e., s. 132.

getirir ve İngiltere'nin müdahalesine yol açabilirdi. Diğer yandan Rusya bu dönemde savaşa hazır değildi. Bu konuda Rusya müttefiklerinin de desteğine güvenemiyordu. Örneğin Fransa, Balkan meseleleri yüzünden savaşı göze alamayacağını bildirmişti. Bundan dolayı tek çözüm yolu, başka devletler aracılığıyla karışıklık yaratmaktı. Bu amaçla Rus diplomasisi Balkan Birliği'nin temelini atacaktı.[130]

Rus Hariciye Nazırı Sazonov, Boğazlar Meselesi'ni çözmek maksadıyla Rus siyasetine yeni bir istikamet vermek niyetinde idi: Balkanlar'daki Devletleri, Avusturya-Macaristan'a karşı bir ittifak halinde birleştirerek Boğazların Rusya'nın eline geçmesi için gerekli tedbirler alınacağını sanıyordu.[131] Çarlık Rusya son bir defa Balkan Devletlerine dayanmaya ve onlarla Osmanlı Devleti arasında aracılıktan faydalanmaya kalkıştığı zaman, Boğazlar meselesinde kontrol elinden kaydı. Üçüncü bir defa hezimete uğradı. Bulgaristan ile Sırbistan arasında 29 Şubat 1912'de imzalanan ittifak muahedesinde hakemliğe seçilmiş olan Rusya, bu iki Balkan hükümetinin ittifaklarına Karadağ ve Yunanistan katıldıktan sonra Osmanlı Devletine karşı Ekim ayında girişmiş oldukları harpten faydalanarak iki defa İstanbul üzerine yürümeyi düşündü.[132] Balkan Birliği'nin temellerini atan Rusya, müttefiklerine güvenmediği halde İstanbul yolunu açmak için onların ordularından faydalanmayı düşünüyordu. Balkan devletlerinin beklenmedik başarıları ise Rusya için sevindirici bir olay olarak nitelendirilemezdi.[133]

2.5.1. İstanbul Üzerinde Bulgar Tehdidi ve Rusya'nın Boğazları Ele Geçirme Teşebbüsü

Osmanlı ordularının Çatalca istihkâmına doğru çekilmesi üzerine Petersburg'da İstanbul'un işgali ile ilgili planlar tekrar gündemi meşgul etmeye başlamıştı. Bu durumda Rusya, Boğazlar ve İstanbul'un

---

[130] Zaher, a.g.m., s. 50.
[131] Tukin, a.g.e., s. 354.
[132] Zaher, a.g.m., s. 51.
[133] A.g.m., s. 51.

koruyucusu rolünü üstlenmeye hazırlanıyordu. Çünkü Osmanlıları yenilgiye uğratan Bulgarlar, Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar uzanacak olan Büyük Bulgaristan hayaline kapılmışlardı. Ruslar ise, Boğazlar'ın Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın etkisi altında bulunan Bulgaristan'ın eline geçmesinden ise zayıf bir Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasından yanaydı. Bu nedenle Bulgarların İstanbul'a 45 kilometre yakınına kadar ilerlemesi Rusya'da büyük paniğe neden olmuştu.[134]

Rus diplomasisi Karadeniz'in savaş alanının dışında tutulmasını sağlamak amacıyla Osmanlı hükümetiyle görüşmelere başlamıştı. Böylece Rusya Güney bölgelerindeki ticaretinin güvenliğini sağlamayı umuyordu. Fakat Osmanlı Devleti ile yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmıştı. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin Rus ticaretine engel olmayacağını ve uluslar arası hukuka göre hareket edeceği vaadinde bulunmuştu.[135] Dışişleri Bakanlığı'nın Ekim ayında yapılan toplantısında Çar 2.Nikola, her şeyden önce, Rusya'nın bu savaşta tarafsız bir politika izlemesi gerektiğini ve Karadeniz'deki çıkarlarının korunması gerektiğinden söz etmişti.[136]

Dışişleri Bakanlığı'nın raporlarında Boğazlar Meselesi'nin Rusya'nın lehine çözülmesinin önemine değinilirken, Bahriye Nezareti'nin 20 Ekim 1912 tarihli belgesinde Rusya'nın Karadeniz donanmasının İstanbul Boğazı'na doğru hareket etmesinin ve Büyükdere'yi ele geçirmesinin artık kararlaştırılmış olduğu anlaşılıyordu.[137] Bu belgenin

---

[134] Bovıkin, a.g.e., s. 123.

[135] İgnatiyev, a.g.e., s.157.

[136] H.A. Pisarev, **Velikiye Derjavı i Balkanı Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı**, Moskva, 1985, s. 108.

[137] 20 Ekim, 1912 tarihli bu belgede şöyle deniliyordu:*"Karadeniz donanması kumandanlığı, İstanbul'da karışıklıkların baş göstermesi durumunda bölgedeki Hıristiyan ahalinin korunması için bölgeye asker gönderilmesi kararlaştırmıştır. İstanbul'daki anarşi ortamının ihtilal halini alması durumunda Büyük Güçlerin bölgeye kuvvet göndermesi muhtemeldir, biz ise İstanbul'a olan yakınlığımızdan istifade edip onlardan evvel harekete geçip onlardan fazla kuvvet göndermeliyiz. Boğazın Avrupa yakasına kuvvet göndermek için her fırsattan yararlanıp Büyükdere'yi ele geçirmeliyiz. Bu şekilde İstanbul'a gönderilecek olan kuvvetlerimizi güvenliğini de sağlamış oluruz. Diğer yandan Bo-*

devamında ise şöyle deniliyordu: "*Bütün bunların gerçekleştirilmesi için uygun bir fırsatı yakalamalıyız. Bu fırsatı yakalayamaz isek onu yaratmalıyız.*"[138] Rus Bahriye Nazırı Grigiroviç, Karadeniz donanması kumandanına gönderdiği bu 20 Ekim 1912 tarihli ve 292 numaralı telgrafında İstanbul'da meydana gelen karışıklıklardan dolayı Rus savaş gemilerinin hazır olması gerektiğini belirtmişti. Ayrıca gerekirse bütün donanmanın İstanbul'a gönderilebileceğinin de altını çizmişti.[139]

Bunun üzerine iki Rus savaş gemisi İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Fakat 24 Ekim'de Osmanlı ordusunun Çatalca istihkâmına doğru çekilmesi üzerine bu önlemin yetersiz olduğu anlaşılmıştı. Amiral Grigoroviç, Spale'de bulunan Çar Nikola'ya gönderdiği 26 Ekim tarihli ve 320 numaralı telgrafında, Karadeniz Donanması kumandanının İstanbul'daki elçi Giers ile irtibata geçmesini ve ondan alacağı talimatlar doğrultusunda hareket etmesini ve gerekirse bütün donanmanın İstanbul'a gönderilmesi için Çar'dan izin istemişti. Bu telgrafı aldıktan sonra paniğe kapılan Çar, aynı gün gönderdiği cevabında: "*Söz konusu önlemin en baştan alınması gerekirdi, izin veriyorum*" demişti.[140] Giers'e gönderilen 26 Ekim tarihli telgrafta ise, St. Petersburg'a sormaksızın donanmayı talep etmek hakkı verilmişti. Diğer yandan Bulgar ordusunun İstanbul'a girmesi durumunda İstanbul ve Boğazlar konusunda alınacak kararların Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda olması için bölgeye yeterli miktarda donanma gönderilmesi talep edilmişti.[141]

Fakat Büyük Güçler'den her birinin Osmanlı başkentine üçer tane büyük filo göndermesi üzerine, Çarlık diplomasisi, tek başına hareket

---

ğazın yukarı kısmının ele geçirilmesinin uzun zaman alması, bizim kuvvetlerimizin bölgede uzun süre kalmasına yardımcı olur" .Bkz. Zaher, a.g.m., s. 52.

[138] Görüldüğü gibi Dışişleri Bakanlığı'nın bu planının 1896-1897 planlarıyla da benzerliği vardır. Yani, İstanbul'da meydana gelebilecek karışıklıklardan faydalanarak, karışıklıklar çıkmaz ise de onları yaratarak Boğazın yukarı kısmının ele geçirilmesi. Bkz. Zaher, a.g.m., s. 52.

[139] Tukin, a.g.e., ss.354-355.

[140] Zaher, a.g.m., s. 51

[141] A.g.m., s. 51.

etmekten vazgeçmişti. Bunun üzerine Rus hükümeti asayişin sağlanması ve yabancı devletlerin temsilcilerinin korunması amacıyla bölgeye 5 bin kişilik bir kuvvet göndermeyi öngörmüştü. Böylelikle, Boğazlar Sorunu'nun çözümünde daha fazla söz sahibi olmayı ummuştu.[142] Kasım 1912'de Bulgaristan'a bir nota veren Rusya, İstanbul'a girmemesi için onu ikaz etmişti. Bulgarların bu şehri işgali halinde, Rus menfaatlerini korumak için buraya 5 bin asker gönderileceği Sofya'ya bildirilmişti.[143] Sazonov'a göre bu kuvvet, Osmanlı ordusunun geri çekilmesi durumunda İstanbul'da asayişi sağlayabilecek ve Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki sınırların Rus çıkarları doğrultusunda çizilmesinde bir baskı aracı olarak kullanılabilecekti. Fakat sıra bu planların uygulanmasına gelince İstanbul'a herhangi bir çıkarma birliğinin gönderilmesinin çok zor bir iş olduğu anlaşılmıştı.[144]

Sazonov, donanmaların Boğazlar'dan geçmesi için Osmanlı Devleti'nden müsaade alınması ve Midye-Enes[145] sınırı konusunda Büyük Güçlerin değişiklik yapmayacaklarını Bulgaristan'a bildirmeleri gerektiğini vurgulamıştı. Fakat son anda askeri baskı araçları kullanılmadan sorun çözüme kavuşturulmuştu. Rus diplomasisi, Bulgaristan'ın İstanbul'a doğru ilerlemekten vazgeçmesini sağlamış, bunun karşılığında ise barış için yapılacak görüşmelerde Bulgaristan'a destek sözü vermişti. Sonuçta Büyük Güçler donanmalarını İstanbul'a göndermişlerdi.[146]

---

[142] İgnatiyev, a.g.e., s. 161.
[143] Kocabaş, a.g.e., ss. 371-372.
[144] İgnatiyev, a.g.e., ss. 171-172.
[145] Enes-Midye hattının, aslında Rusya tarafından teklif edildiği ve Bulgarları mümkün mertebe İstanbul'dan "uzak tutmak" maksadını taşıdığı anlaşılıyor. Bkz. Kurat, a.g.e., s.181.
[146] İgnatiyev, a.g.e., s. 171.

2.5.2. Boğazları Ele Geçirme Projelerinin Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Nedenleri

Rusya'nın Boğazları ele geçirmek için hazırlamış olduğu bütün projeler hayata geçirilememişti. Her şeyden önce şunu belirtmekte fayda var ki, Balkan Savaşları'nın bundan sonraki seyri, Rus planının gerçekleştirilmesine engel teşkil etmişti. Bilindiği üzere Bulgarlar Çatalca hattını geçemedikleri için İstanbul'a girememişlerdi. Dolayısıyla Rusya'nın beklediği karışıklıklar meydana gelmemişti. Fakat bu planın hayata geçirilmesi önündeki tek engel bu değildi. Rusya'nın bu planını gerçekleştirmesi için İstanbul'a Büyük Güçlerden önce gelmesi gerekiyordu. Fakat 1896-1897 yılında olduğu gibi ulaşım araçlarının yetersizliği de bu planların hayata geçirilmesi önündeki en büyük engeller arasındaydı. Daha Ocak-Mart 1911 yılında yapılan toplantılarda ulaşım araçlarının yetersizliği nedeniyle bu tür operasyonların gerçekleştirilemeyeceğine karar verilmişti. 1912 yılına gelindiğinde de bu sorunlar henüz giderilmiş değildi. Sonuçta Kasım ayında Boğazlar'ı ele geçirme planından vazgeçilmiş ve Rusya Yakındoğu ile ilgili amaçlarına ulaşmak için, Osmanlı Devleti ile müttefik devletler arasında imzalanan anlaşmalardan istifade etmeyi denemişti.[147]

Rusya her şeye rağmen Boğazlar üzerindeki emellerinden asla vazgeçmemişti ve Boğazların ele geçirilmesi ile ilgili yeni projeler hazırlanmıştı. Bunlardan biri Karadeniz ikinci hareket dairesi sorumlusu Nemits tarafından kaleme alınmıştı. Nemits, 25 Kasım 1912 tarihli raporunda, her şeyden önce Slav-Osmanlı savaşının önlenmesi gerektiğini belirtmişti. O güne kadar Boğazlar Sorunu sadece stratejik bir öneme sahip iken, 1911–1912 yıllarında Boğazlar'ın kapatılmasının Rus ticareti açısından olumsuz sonuçlara yol açması üzerine Boğazlar Sorunu'nun farklı bir açıdan ele alınması zorunluluğu belirmişti. İşte Nemits'in[148] raporu da bunları göz önünde bulundurarak kaleme

---

[147] Zaher, a.g.m., ss. 53-54.

[148] Nemits'e göre Boğazlar Sorunu'nu çözmenin üç yolu bulunuyordu. 1.Boğazlar, Osmanlı denetiminde olacak, fakat sadece Rus savaş gemilerine Boğazlar'dan geçiş hakkı tanınacak. Boğazlar'ın zayıf bir Osmanlı Devleti'nin elinde kalması her zaman daha iyidir. 2. Boğazlar tüm devletlere açık olacak ve Osmanlılara

alınmıştı: "*Rusya'nın Büyük devlet statüsünü koruması Sırbistan'ın çıkarlarından daha önemlidir. Rus milletinin ihtiyaçları da her hangi bir Balkan devletinin ihtiyaçlarından daha önemlidir. Bu nedenle, sanayileşme yolunda önemli adımlar atan Rusya'nın Akdeniz'e inmesi şarttır. Böylece, devletin en önde gelen stratejisi, Boğazlar ve yakın çevresinin ele geçirilmesine yönelik olmalıdır. Fakat bu konuda Rusya hem İngiltere hem de Almanya ile karşı karşıya gelmişti. Son zamanda yaşanan gelişmeler ise Rusya'nın siyasi çizgisini de yeniden belirlemesini gerektirmiştir. Büyük Slav Birliği'nin oluşturulmasında önemli adımlar atmış bulunuyoruz ve bu tarihi gerçekten gurur duyuyoruz. Fakat Boğazlar Sorunu'nu da çözmenin zamanı gelmiştir. Çünkü bu sorun Slavlık Sorunu değil, Rus Sorunu'dur. Fakat Rusya ancak Slav-Osmanlı Savaşı'nın sona ermesi durumunda Boğazlar Sorunu Rusya'nın lehine çözebilirdi. Büyük Güçler'in bu duruma müdahale etmesi halinde ise bu planın başarıyla sonuçlanması beklenemezdi.*"[149]

Aynı tarihte Sazonov,[150] Grigoroviç'e gönderdiği 832 numaralı mektubunda şöyle diyordu: "*Savaşa son verilmesi için yapılan çalış-*

Boğazlar'ı tahkim hakkı verilmeyecektir. Fakat bu durumda Boğazlar uluslar arası bir anlaşma ile tarafsızlaştırılabilir ve Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirme planları hayata geçirilemeyebilirdi. 3. Büyükdere'nin Rusya'ya verilmesi. Bkz. Zaher, a.g.m., ss.55-56.

[149]Amiral Liven de aynı gün Grigoroviç'e gönderdiği 296 numaralı raporunda: "*Balkan Savaşları'nın yarattığı ortam Boğazlar Sorunu'nu tekrar gündeme getirmiştir. Bu tarihi misyonumuzun gerçekleştirmesi için gerekli araçların olup olmadığını araştırmalıyız. Karadeniz sahillerimizin güvenliği açısından da Boğazlar büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle Karadeniz sahillerimizin savunulması için gerekli önlemleri almalıyız. Bunun için ise sadece Boğazlar'ı değil yakın çevresini de ele geçirmeliyiz. Yani sadece Anadolu ve Balkanlar'ı değil Girit dâhil Ege Denizi'ndeki Yunan Adaları'nın da ele geçirmeliyiz. Rus diplomasisinin üzerine düşen görev ise Boğazlar'ın Rusya'nın eline geçmesi için bütün koşulların hazırlanmasıdır*". Bkz. Zaher, a.g.m., ss. 54-59.

[150] Sazonov, İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği 31 Ekim tarihli mektubunda üç teklifte bulunmuştu: 1. Büyük Güçlerin tarafsızlığı, 2. Balkan Devletleri arasındaki tazminatların eşit olması, 3. İstanbul'dan Karadeniz'e kadar olan hattın Sultan'ın gerçek egemenliği altında bulunması, İstanbul'da güvenliğin sağlanması, Rusya ve Avrupa devletlerinin bu konudaki çıkarlarının korunması. Görüldüğü gibi bu teklifleri öne süren Sazonov, sadece Balkan devletlerinin memnuniyeti-

malar sırasında, Yunanistan'ın ele geçirdiği Ege Adaları Sorunu da gündeme gelebilir. Boğazlar'ın güvenliğini sağlamak için hangi adaların Osmanlı Devleti'nin elinde ve hangi adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiği kararlaştırılmalıdır. Bu konuda sizin görüşlerinizi öğrenmek istiyorum." Grigoroviç, 27 Kasım günü Sazonov'a gönderdiği 3964/442 numaralı mektubunda: "*Ege Adaları'nın zayıf bir devletin elinde kalması gerekmektedir. Çünkü bu adaların güçlü bir devletin eline geçmesi, Karadeniz kuvvetlerimiz için tehdit oluşturabilir. Özellikle bu adaların Avusturya-Macaristan'ın eline geçmesine müsaade edilmemelidir. Bu nedenle Çanakkale Boğazı'na yakın adaların zayıf bir devletin elinde kalması gerektiği kanaatindeyim.*"[151]

Savaş tehlikesinin tekrar belirmesi üzerine Çarlık yönetimi Bulgaristan'ın İstanbul'u ele geçireceğinden endişe duymaya başlamıştı. Çarlık diplomasisinin savaşa engel olma girişimleri ise sonuçsuz kalmıştı. 26 Mart 1913 tarihinde Edirne'nin Bulgarlar tarafından zaptı, Rusya'da tekrar endişelerin uyanmasına yol açtı. Bu konuda *Pravda* gazetesinin 30 Mart 1913 tarihli nüshasında şöyle yazıyordu: "*Edirne'nin düşmesi ve Çatalca mevziilerine yönelik saldırılar, Bulgarları adım adım İstanbul'a yaklaştırıyor. Boğazlar Sorunu yeniden Avrupa'nın gündemini meşgul edecek ve bu durumdan istifade etmek isteyen Büyük güçlerin dikkatini çekecek.*"[152]

Sazonov ise, Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı uygulanması konusunda Londra ve Paris hükümetleri ile işbirliğine hazır olduğunu bildirmişti. Bu işbirliği sağlanamadığı takdirde ise Rusya'nın tek başına hareket edebileceğini belirtmişti. Sonuç olarak Büyük Güçler denizde gövde gösterisi yapmaya karar vermişlerdi. Fakat Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti lehine bazı düzenlemeler yapılmasını önermeleri üzerine Sazonov, müttefiklerine başvurarak, ya denizde gövde gösterisinin yapılmasını, ya Osmanlı Devleti'ne mali boykot ilan edilmesini, ya da

---

ni sağlamak amacını gütmemişti. Balkan devletlerinin Türkleri İstanbul'dan atmak istediklerini öğrenen Çarlık yönetimi paniğe kapılmıştı. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., s. 159.

[151] Zaher, a.g.m., s.60, İgnatiyev, a.g.e., s. 174.

[152] Bovıkin, a.g.e., s. 128.

İstanbul'dan diplomatik temsilcilerin geri çağrılması gerektiğini bildirmişti. Büyük Güçler'in ortak önlem almayı reddetmeleri durumunda ise Rusya'nın Osmanlı Asyası'nı geçici bir süre için işgal edebileceği tehdidini savurmuştu.[153]

Bu dönemde de Petersburg Hükümeti Karadeniz'deki Osmanlı limanlarından birini işgal etmeyi bile düşünmüştü. Bu nedenle Çar'ın onayını alan ve Bahriye Nazırını haberdar eden Sazonov, İstanbul elçisi Giers'e gönderdiği 28 Mart 1913 tarihli telgrafında, Karadeniz donanmasını çağırmak yetkisinin yeniden kullanabileceğini bildirmişti.[154] Ancak Rusya'nın İstanbul elçisi Giers, bu tür bir önlemin, ancak sınıra eş zamanlı olarak çok sayıda asker gönderilmesiyle ve ya Büyük devletlerin ortak bir gövde gösterisi yapmaları durumunda mümkün olabileceğinin altını çizmişti. Görüldüğü üzere Rusya'nın İstanbul elçisi Giers Boğazlar'a bir tek Rus filosunun gönderilmesinin yeterli olmayacağı kanaatindeydi.[155] Sazonov ise Bulgar hükümetine başvurarak, Çatalca mevzilerine yönelik saldırılardan vazgeçmeleri gerektiği uyarısını yapmıştı. Bunun karşılığında ise Bulgaristan'a askeri yardımda bulunmayı ve 1912 tarihli Sırp-Bulgar Antlaşması'na karşı çıkmayacağı vaadinde bulunmuştu. Sonuçta, Bulgar Hükümeti, Rus taleplerini kabul etmiş ve çok geçmeden Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında ateşkes imzalanmıştı.[156]

Bu konuda denilebilir ki, Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgar ilerlemesi Boğazlar'ı tehdit ettiğinde, Rusya güç kullanarak bunu durdurma gücünden yoksundu, İkinci Balkan Savaşı'nda Osmanlılar Ocak 1913'te Edirne'yi yeniden aldıklarında, Sazonov diplomatik nedenlerle Bulgarların Edirne ile ilgili hak iddiasını desteklemek zorunda kaldı; fakat Osmanlıları geri çekilmeye zorlamak için bağımsız bir deniz gücü gösterisinde bile bulunamadı. Rusya Boğazlar bölgesinde Osmanlı gücünün giderek yok olmasını durduramıyordu.[157]

---

[153] İgnatiyev, a.g.e., s. 178.
[154] Bovıkin, a.g.e., s.128.
[155] İgnatiyev, a.g.e., s. 180.
[156] Bovıkin, a.g.e., s. 128, İgnatiyev, a.g.e., s. 174.
[157] Bodger, a.g.m., s. 108.

Kriz, Boğazlar'da ne tür bir Osmanlı varlığının gerektiğini tam olarak tanımlama ihtiyacını ortaya çıkardı. Dışişleri Bakanlığı'nın siyasi dairesinin başkanı Prens G.N. Trubetskoy savunma kaygılarının öncelikli olduğunu ileri sürdü. Hedef, bir düşman filosunun Karadeniz'e girişinin reddiydi ve Çanakkale Boğazı'nın tarafsız hale getirilmesi ya da askerden arındırılmasıyla birlikte İstanbul Boğazı'nda bir üs elde edilerek bu hedefe daha kolay ulaşılabilirdi. Karadeniz Filosu'nun zayıf durumu dikkate alındığında, bu tür önlemlerin nasıl hayata geçirilebileceği belli değildi.[158]

2.5.3. Liman Von Sanders Krizi

Balkan Savaşları sonucunda Rusya'nın Karadeniz üzerindeki üstünlüğü ele geçiremeyeceğinin farkına varması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştu.[159] 1913 Mayıs tarihinde Osmanlı Hükümeti'nin isteği üzerine, ordunun yeniden organizasyonu için Liman Von Sanders başkanlığında bir Alman askeri heyetinin İstanbul'a gönderilmesi ise ilişkilerin büsbütün bozulmasına neden olmuştu.

Tanin gazetesinin 19 Haziran 1914 tarihli nüshasının *Boğazlar Meselesi* başlıklı makalesinde *Daily Telegraph* gazetesinin yorumuna yer verilmişti. Bu gazetede, Rusya'da Boğazlar Meselesi kadar önem taşıyan bir mesele olmadığından söz edilmişti. Ayrıca Bulgarların ve Yunanlıların Osmanlı'ya karşı savaş açmalarını ve Alman askeri heyetinin Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sahibi olmasını da Rusya'nın hep bu sebepten dolayı engellediği belirtilmişti.[160]

---

[158] A.g.m., ss.108-109.

[159] Ekim 1913'te Hariciye Nezareti'nin kâtiplerinden H.Bazili, raporunda, en geç 1914 yılının baharına kadar Karadeniz tersanesine üç dretnotun gönderilmesini ve Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe indirilmesi için Akdeniz'e Rus filosunun gönderilmesi gerektiğini belirtmişti. Son olarak da Bazili, İngiliz tersanelerinde inşası tamamlanmak üzere olan iki dretnotun satın alınmasını önermişti. Rusya'nın İstanbul elçisi Giers da aynı konuda bir rapor hazırlamıştı. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., ss. 187-188.

[160] *"Elyevm Rusya'da Boğazlar Meselesi kadar ehemmiyetle telakki edilen bir şey yoktur. Rus mahafili hususiyle 1913 senesinde Türkiye'nin Boğazlar'ı sed et-*

Sorun, Liman Von Sanders'ın İstanbul bölgesinin savunmasından sorumlu olan Birinci Kolordu'nun komutanlığını talep etmesinden kaynaklandı. Alman bir generalin Boğazlar'ın komutasından sorumlu olması Rus hükümeti için kabul edilemezdi. Kentin daha güçlü ve tehlikeli bir gücün dolaylı denetimine gireceğini görmek için, Bulgaristan'ı Balkan Savaşları sırasında İstanbul'dan uzak tutmaya bu kadar çaba sarf etmemişti. Alman hükümeti, askeri heyet gönderme talebinin Osmanlılar'dan geldiğine, Boğazlar'ın etkili bir biçimde savunuluyor olmasının Rusya'nın çıkarına olduğuna, Rusya'nın daha önce Osmanlı başkentinde İngiliz donanması bulunmasına hiç itiraz etmediğine dikkat çekti. Ama boşuna. Ruslar Liman Von Sanders'in stratejik açıdan daha az önem taşıyan bir yere transfer edilmesini talep ettiler.[161]

Aralık başında Çar'a sunulan ümitsiz bir raporda[162] Sazonov, Boğazlar'ın "ne çok güçlü, ne çok zayıf" bir Osmanlı Devleti'nin elinde kalması gerektiğine ve "Karadeniz ile Akdeniz'in anahtarları"nın üçüncü bir devletin eline geçmesine asla izin verilmememsi gerektiğine dair

---

mesinden beri Rus zahire ticaretinin her halde Boğazların serbest-i mürûruna istinad eylemesi lazım geldiğini tekrar söylemektedir. Bulgarların ve Yunanlıların Dersadet üzerine hücum eylemelerini Rusya'nın akim bırakmaya çalışması hep bu sebepten ileri gelmiştir. Rusya'nın Alman heyet-i askeriyesinin dersadette fazla nüfuza malik olmasına şiddetle itiraz eylemesi de aynı sebepten ileri gelmiştir. Hakikat-ı halde Rusya Devlet-i Osmaniye'nin ibkasını menafi-i zatiyesi nokta-i nazarından pek ziyade şayan-ı ehemmiyet bulmaktadır. Talat Bey Livadya'ya gittiği zaman Boğazlar Meselesi orada dahi mevzu-i bahis olmuştu." **Tanin**, 19 Haziran 1914.

[161] Anderson, a.g.e., s. 314.

[162] Sazonov, bu konuda alınması gereken kararları şöyle sıralamıştı: 1.Osmanlı Devleti'ne mali boykot; 2.İstanbul'dan temsilcilerin geri çağrılması; 3. Küçük Asya'daki Osmanlı limanlarının geçici bir süre için işgal edilmesi. Sazonov, bu tedbirlerin Alman müdahalesine yol açabileceğinin de farkında olmasına rağmen İngiltere ve Fransa'nın desteğine güveniyordu. Bu konu ile ilgili olarak Kokovtsev'ın başkanlığında yapılan özel bir toplantıda, Rusya'nın Almanya ile savaşa hazır olmadığına karar verilmişti. Sonuç olarak Almanya ile diplomatik görüşmelere devam etme kararı alınmıştı. İngiltere ve Fransa'nın katılımı sağlanamadığı takdirde ise Rusya'nın alacağı önlemlerin Almanya ile savaşa yol açabilecek boyutta olmaması gerektiğine karar verilmişti. Bkz. İgnatiyev, a.g.e., s. 193.

kararlılığını tekrarladı. Hâlâ hiçbir sonuç vermeyen on yıllık boş konuşmalara ve müsrifçe harcamalara üzülüyordu. Rusya'nın müttefiki Britanya tarafından yeniden donatılan ve eğitilen Osmanlı filosunun birkaç yıl içinde Karadeniz filosundan üstün duruma geleceğini belirtiyordu. Bu "hoş görülemez" di ve Karadeniz filosunun yapımının hemen hızlandırılmasını istedi. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Liman von Sanders'ın atanmasını değiştirmeye nasıl zorlanacağını kararlaştırmak için 31 Aralık'ta bir Özel Konferans topladı. Konferans ne askeri ne mali baskı yapılabileceği konusunda hemfikirdi. Bunun için İtilaf'ın eksiksiz oybirliği gerekiyordu; fakat Fransızların ve İngilizlerin[163] Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik çıkarları ve malum olduğu üzere Rusya'nın çıkarları için savaş riskine girmek istememeleri dikkate alındığında, böyle bir umut hemen hemen yoktu. Liman von Sanders'ın atanması ile ilgili genel öfke Almanya'yı tutumunu değiştirmeye itti; fakat generalin muharip olmayan bir komutanlığa – Osmanlı ordusunun genel müfettişliğine transferi, Rusya için boş bir zaferdi. Bab-ı Ali'deki Alman nüfuzunun potansiyelini hemen hemen hiç azaltmadı.[164] Çarlık hükümeti ise Almanya ile bir savaşı göze alamadığı için Almanya'nın bu "tavizi" ile yetinmek zorunda kaldı. Sazonov ise

---

[163] Sazonov, Fransız ve İngiliz hükümetlerine başvurarak İstanbul hükümeti üzerinde baskı yapılmasını, diğer devletlerin ise Osmanlı Devleti'nden tazminat talebinde bulunmalarını önermişti. Fakat İngiltere hükümeti Sazonov'un önerisine olumlu bakmamıştı. Grey, Osmanlı hükümeti üzerinde etki yaratması imkânsız olan ortak bir notanın verilmesini kabul etmişti. Bu nota 13 Aralık 1913'te Osmanlı hükümetine verilmişti. Osmanlı hükümeti ise bu notayı reddetmişti. Rus basınında bu olaylar büyük tepkilere neden olmuştu. *Russkiye Vedomosti* adlı gazete bu konuda şöyle yazıyordu:" *Bu durum Rusya açısından bir savaşı kaybetmekten daha ağır bir durumdur. Boğazlar üzerindeki Alman nüfuzu, Rusya'nın barış zamanında bile Boğazlar'ı kullanmasına engel olabilir.*" *Birjeviye Vedomosti* adlı gazete ise bu konuda şöyle yazıyordu:" *Osmanlı Devleti'ne Alman askeri heyetinin gönderilmesi, hem askeri hem de ekonomik bir istila olarak nitelendirilebilir.*" Reç gazetesi ise Çarlık diplomasisinin kararlı bir biçimde Osmanlı hükümeti üzerinde baskı uygulamasını talep ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bovkin, a.g.e., ss. 137-140, İgnatiyev, a.g.e., s. 190.

[164] Bodger, a.g.e., s. 109.

Liman von Sanders'ın yeni görevinin, onun Osmanlı ordusundaki yetkilerini azalttığı anlamına gelmediğini belirtmişti.[165]

Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar politikası hep aynı temel üzerinde inşa ediliyordu: statükonun korunması, statükonun değişmesi durumunda ise Rus çıkarlarının göz önünde bulundurulması. Bu nedenle Almanya'nın İstanbul'da askeri yönetimi ele geçirmesine Rusya seyirci kalamazdı.[166] Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde gittikçe artan nüfuzu, Çarlık diplomasisinin Boğazlar'ı ele geçirme planlarını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştu. 8 Şubat 1914 tarihinde yapılan toplantının ana maddesi Boğazlar ile ilgiliydi. Bu toplantıda artık İstanbul kıyılarında sembolik bir gövde gösterisinden ziyade bölgeye askeri kuvvet gönderilmesi gerektiğinden söz edilmişti. Sazonov, açılış konuşmasında: "*Boğazlar'ın Osmanlı Devleti'nin denetiminden çıkması durumunda, Rusya bu bölgenin herhangi bir gücün eline geçmesini engellemek zorundadır. Bu nedenle Boğazlar'ı işgal etmekten başka bir çıkar yol bulamıyorum.*" demişti. Bu konuda Sazonov'a itiraz eden olmamıştı. Fakat Boğazlar'ı ele geçirmek için Rusya'nın askeri gücünün yetersizliği, Rus planının uygulanmasının çok zor bir iş olduğunu tekrar gözler önüne sermişti.[167]

Rusya'nın askeri gücünün yetersizliğine dikkat çeken Silinskiy ile Danilov, Boğazlar'ın ele geçirilmesi için 4 kolordunun hazır hale getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. Boğaz Harekâtı için tahsis edilen 7. ve 8. nci kolordularının ise ancak Almanya ve Avusturya yenilgiye

---

[165] S.D.Sazonov, **Vospominaniya,** Rossiya v Memuarah Diplomatov, Mejdunarodnıye Otnoşeniya, 1991, s. 149.

[166] A.g.e., s. 150.

[167] Her şeyden evvel Rusya'nın bölgede iki kolordu bulundurması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nin ise bu bölgede 7 kolordusu bulunuyordu. Harbiye Nazırı Jılinskiy, İstanbul'u ele geçirmenin ancak genel bir Avrupa savaşı durumunda mümkün olabileceğinin altını çizmişti. Bahriye Nazırı ise gerekli ulaşım araçlarının hazır hale getirilmesinin uzun zaman alacağını belirtmişti. Ayrıca, Rus Karadeniz filosunun zayıf olmasından dolayı Boğazlar'ı ele geçirmenin mümkün olamayacağını belirtmişti. Bu konuda *Jurnal Osobogo Soveşçaniya* dergisinde şöyle yazıyordu: "*Donanmamız üstün bir konuma gelinceye kadar bu operasyonu iptal etmeliyiz.*" Bkz. Bovıkin, a.g.e., s. 141.

uğratıldıktan sonra savaşın sadece Rusya ile Osmanlı Devleti arasında cereyan etmesi durumunda olumlu sonuç verebileceğine değinilmişti. Sonuç olarak, çıkarma gemilerinin arttırılmasına ve seferberliğin hızlandırılması için Kafkasya'da demiryolu inşasının başlanmasına karar verilmişti.[168]

Sonuç olarak, Boğazlar Sorunu ve Karadeniz'de Rus gücünü yeniden tesis etmenin teknik gereklerini gözden geçiren 8 Şubat 1914 tarihli Özel Konferans yine "içi boş öğretiler"i ortaya serdi. Fakat ordu genelkurmayı, Witte'nin 1900'deki uyarısını tekrarladı: Boğazlar Sorunu ancak genel bir Avrupa savaşının parçası olarak çözülebilirdi. Donanmanın sözcüsü Yüzbaşı Nemits, sorunu açıkça ortaya koydu: "*öyle de olsa Rusya, sadece kendi çabalarına yaslanmak zorunda kalacaktır. Avrupa'da bir İtilaf zaferi, Boğazlar'ı Rusya'ya vermeyebilirdi, biz batı cephesinde savaşırken, başkaları Boğazlar'ı ele geçirebilir.*" Fakat konferans Rus silahlı kuvvetlerinin durumunu yeniden incelediğinde, en erken 1917'ye kadar aktif bir politikanın söz konusu olamayacağı anlaşıldı. Boğazlar'ın ele geçirilmesi için hiçbir plan yapılmadı; ruh hali "tamamen savunmaya dönük"tü.[169] Sazonov, yakın bir gelecekte statükonun korunmasının mümkün olamayacağını ve Boğazlar'ın üçüncü bir devletin eline geçmesine Rusya'nın asla müsaade etmeyeceğini belirtmişti. Bunun için deniz hareketinin yanında bir çıkarma operasyonunun daha hazırlanması gerektiğini vurgulamıştı.[170] Karadeniz filosunun ve kara kuvvetlerinin güçlendirilmesi ile ilgili Yasa Tasarısı, 1914-1917 yılları arasında uygulanacaktı. Böylelikle Boğazlar'ı ele geçirme işi ertelenmişti.[171]

1913-1914 krizi Rusya'yı eskisine göre Fransa ve İngiltere'ye çok daha yakınlaştıracak ve Boğazlar'ın Alman denetimine geçmesi Rusya'ya Üçlü İttifak'ın diğer üyelerinden daha fazla zarar vereceği için Yakındoğu ile ilgili konularda Rusya'yı da onlara karşı dezavantajlı bir

---

[168] V.A.Emets, **Oçerki Vneşney Politiki Rossii**, 1914-1917, İzdatelstvo Nauka, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii SSSR, Moskva, 1977, ss. 62-63.
[169] Bodger, a.g.m., s. 110.
[170] Sazonov, a.g.e., ss.151-152.
[171] Bovıkin, a.g.e., ss. 141-142.

konuma sokacaktı.[172] Görüldüğü gibi Liman von Sanders krizi, Üçlü İtilaf devletleri arasında işbirliği sürecini hızlandıracaktı. Sazonov'un başkanlığında yapılan 21 Şubat 1914 tarihli toplantıda İngiltere ve Fransa ile işbirliğinin önemine de değinilmişti. Böylece İngiltere ve Rusya arasında ki işbirliği sayesinde Rusya'nın Kuzey cephesinden Boğazlar'a karşı saldırıya geçme şansı artmıştı. Fakat Boğazlar'ı ele geçirmek için bölgede askeri deniz üssüne sahip olmak gerekiyordu. Bu nedenle Kaptan Volkov'a gönderilen talimatta, Rus donanmasının Doğu Akdeniz'deki İngiliz limanlarını üs olarak kullanabilmesi için İngiltere ile anlaşmaya varması istenmişti. Fakat Kaptan Volkov'a, Rusya'nın asıl amaçları konusunda bilgi vermemesi gerektiğinin de altı çizilmişti. [173]

2.6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI

2.6.1. Karadeniz Üzerinde Osmanlı-Rus Rekabeti

1913–1915 arasında Osmanlı deniz gücü üstünlüğünün potansiyel tehlikesi, giderek artan ve bir paradoks olan daha da büyük bir tehlikeyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun "erken" çökmesi tehlikesiyle birleşti. İtalyan-Osmanlı Savaşı, Dışişleri Bakanlığı'na Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Boğazlar Sorunu'nu diplomasiyle çözmek için son şansını verdi. 1911 sonbaharında Çarıkov'un Boğazlar'ın açılması karşılığında Osmanlıların toprak bütünlüğünü garanti etme ve 1900 demiryolu anlaşmasının yeniden gözden geçirme teklifi, Almanya'nın ve Britan-

---

[172] Anderson, a.g.e., s. 315.

[173] 19 Şubat günü yapılan ilk toplantıya Grey, Benkendorf ve Kambon katılmış ve İtilaf devletleri arasındaki ilişkileri düzenleyecek olan mekanizma işlemeye başlamıştı. Prens Bettenberg ile Kaptan Volkov arasında yapılan görüşmeler sonucunda Volkov'un hazırladığı öneri Çar tarafından da onaylamıştı. Buna göre İngiliz ve Rus donanmaları işbirliği halinde hareket etmeliydi. **Mejdunarodnıye Otnoşeniya v Epohu Emperializma**, Seriya:3, Cilt:1, No: 295, Moskva, 1931-1940, ss.373-391.

ya'nın baskısı nedeniyle Osmanlılar tarafından geri çevrildi. Sonraki bir kaç yılın tekrarlanan krizleri sırasında (Boğazlar'ın kısa süre ticarete kapatılması, Balkan Savaşları ve Liman von Sanders olayı) Rusya hâlâ bağımsız bir deniz harekâtına girişme gücünden yoksundu. Boğazların kapalı olması nedeniyle savaş gemilerini Karadeniz'e getiremediği için, yeni birinci sınıf gemilerini büyük miktarda dış mali ve teknik yardımla, yurt dışında inşa ettirmenin iki katı maliyet ve zamanla, kendi Karadeniz tersanelerinde inşa etmek zorundaydı. Bu arada Osmanlı Devleti iki üç dretnot daha satın almak için görüşmelerde bulunuyordu ve Almanya, Fransa ve Britanya'ya destroyerler ve kruvazörler, Britanya'ya bir dok sipariş etti. Kasım 1913'te Rus donanması bir zırhlı gemi programı talebinde bulundu; bu program, 1917'dè Rusya'nın on bir zırhlı ve destek gemisini Ege'ye yığmasına olanak sağlayacaktı.[174]

Sazonov 1913 Kasımının sonunda Rusya'nın zor durumunu Çar'a bildirip donanmada daha fazla artış istedi. Aralıkta donanma Rusya'nın o sırada Amerika'da yapılmakta olan ve Osmanlılara gidebilecek dört zırhlıyı satın alarak Osmanlıların donanma inşasını önlemeye çalışmasını önerdi. Fakat maliyet (her biri için 35. 000.000 ruble) pahalıydı. Liman von Sanders krizi Rus hükümetini harekete geçmeye teşvik etti. Mart 1914'te Çar, 110.000.000 rublelik bir maliyetle dördüncü zırhlı *Çar Nikola I* 'in ve iki hafif kruvazörün Nikolayev'de yapılmaya başlanmasını onayladı. Bu, Haziranda Duma'dan geçip yasallaştı. Kuropatkin'in 1900'de ortaya attığı "Rusya'nın 20. yüzyıldaki ana görevi"nin -Boğazlar'ın kontrolü- büyüklüğüyle orantılı bir Karadeniz Filosu'nun yaratılması, böylesine tutkulu bir amaç için kullanılamayacak kadar geç başlamıştı. Savaş patlak verdiğinde *Çariçe Maria* sadece yüzde 65 oranında, diğer iki zırhlı ise yüzde 53 ve 33 oranında hazırdı. *Amiral Nahimov* ile *Amiral Lazerev* kruvazörü sadece yüzde 14 oranında hazırdı. "Gizli. Sadece dört kişinin bilgisine!" damgalı 1914 Rus savaş planları sadece savunma görevlerini belirtiyordu: İstanbul Boğazı'nın girişini mayınlama ve Rus üslerini koruma. Plana göre "*ordusu-*

[174] Bodger, a.g.m., ss. 102-103.

nu 1913 Alman ve Avusturya genişlemesine paralel büyütmemiş olan, ne güçlü bir filosu ne de büyük bir kara gücünü taşımak için yeterli araçları bulunan ve iç karışıklıklardan korkan (Rusya) savaşı başlatmayacaktır. 1914'de Karadeniz'de savaş, Osmanlı Devleti'nin savunma durumundaki Rusya'ya karşı bir saldırı savaşı olabilir."[175]

Askeri açıdan Boğazlar Sorunu'nu çözmek için yeterli olanaklara sahip olmayan Rusya, diplomasi yolunu deneyecekti. Bunun için Çarlık diplomasisi bir yandan, Osmanlı Devleti ve Boğazlar'ın koruyucusu görevini üstlenecek diğer yandan da Boğazlar'ı ele geçirmek için uygun şartların oluşmasını bekleyecekti.[176] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 25 Mayıs 1914 tarihli nüshasında Sazonov'un Duma'da yaptığı konuşmasından söz edilmişti. Sazonov'a göre Rusya için hayati bir öneme sahip olan güney ticaretinin gelişmesi ancak barış içinde yaşayan bir Osmanlı Devleti sayesinde mümkün olabilirdi.[177] Böylece Çarlık diplomasisi, Boğazlar'ı ele geçirmek için uygun bir zaman gelinceye kadar statükonun korunmasına çalışacaktı. Fakat bu konuda Çarlık diplomasisi bir takım güçlüklerle karşılaşacaktı. Çünkü Boğazlar Sorunu'nun çözümünde sadece Rusya'nın değil, diğer emperyal güçlerin de görüşü alınmalıydı.[178] Görüldüğü gibi Rusya bu dönemde tek başına hareket edecek güçten yoksundu. Bu devlet, Karadeniz'de üstünlüğü ele geçiremediği sürece ancak savunma taktiğini kullanabilirdi. Bu nedenle, Osmanlı başkentini ve Boğazlar'ı ele geçirmek için gerekli araçlar elde edilmeliydi. Sonuçta, 1914 yılının yazına gelindiğinde bu konuda herhangi bir hareket planı hazır değildi.

---

[175] Bodger, a.g.m., s. 103.

[176] Emets, a.g.e., ss. 54-55.

[177] *"Mösyö Sazonov'un Duma'da vuku bulan beyanatı da bunu ıspat eder: Rusya için bir menfaat-i hayatiyeye haiz bulunan serbest-i ticaret-i bahriyenin ancak Türkiye'nin sulh ve sükûn dairesinde kesb-i kuvvet etmesi sayesinde temin edebileceğine ve Anadolu Şark-ı mesailesinin iktisab ettiği şeklinin Osmanlı niyat-ı sulhperveranesine bir nişane olduğu Livadya'daki mülakatların Türkiye'nin halisane arzuları beslediği hissini tevellüd eylediğine" dair olan ifadesine biz lazım gelen kıymeti ve ehemmiyeti veriyoruz."* **Tasvir- i Efkâr**, 25 Mayıs 1914.

[178] K.F.Şatsıllo, **Russkiy Emperyalizm i Razvitiye Flota**, Moskva, 1977, s. 103.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu Büyük Güçlerin Boğazlar üzerindeki rekabetinin bir alanı haline gelmişti. Rus hükümetinin bu savaşta tüm dikkatini Boğazlar Meselesi üzerinde yoğunlaştırmasına şaşmamak gerekir, çünkü Çarlık diplomasisi bu sorunun ancak bir Avrupa savaşı sonucunda çözülebileceğine inanmıştı. Sazonov anılarında şöyle demiştir: "*Ancak Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurarak Rus halkının savaşta aldığı yaraları sarabiliriz. Savaşın ilk aylarında kamuoyunun baskısını üzerimde hissetmiştim. Çünkü Rus halkı savaş ortamının, Boğazlar'ı ele geçirmek için en uygun bir ortam olduğuna hükmetmişti. Bu nedenle ya savaş sırasında Boğazlar'ı ele geçirmek ya da halkımızı ekonomik sıkıntılar içerisinde yaşamaya mahkûm etmek gibi iki seçeneğimiz vardı. 1914 yılında savaşın patlak vermesi üzerine Boğazlar'ı ele geçirmeyi kararlaştırmıştık. Çünkü Rusya ancak İstanbul ve Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurarak büyük güç olma statüsünü koruyabilirdi. Rusya'nın doğal zenginliklerinin Avrupa'ya ve Avrupa'nın sanayi ürünlerinin Rusya'ya ulaştırılmasında Boğazlar büyük bir önem taşıyordu. Fakat Rus halkının Tsargrad (Çar'ın şehri) olarak adlandırdığı İstanbul konusundaki görüşlerine ise katılmıyordum. Bana göre İstanbul, Boğazlar Sorunu'nun Rusya'nın lehine çözüme kavuşturulması önündeki en büyük engeldi. Çünkü Moskova ile İstanbul arasında ne milli ne de dini bir bağ mevcuttu. Boğazlar'ın Rusya'nın hâkimiyetine geçmesi ve İstanbul üzerinde uluslar arası bir denetim kurulması hakkındaki projem ise Çar tarafından da kabul edilmişti.*"[179]

2.6.2. Karadeniz'de Osmanlı-Rus Çatışması

1914 yılının ilk ayları Rusya'nın Karadeniz'deki konumu açısından endişe vericiydi.[180] Çünkü Genç Türkler, Osmanlı deniz gücünü art-

[179] Sazonov, a.g.e., ss. 292, 301.

[180] Bahriye Nazırı Grigoroviç, Sazonov'a gönderdiği 9 Mayıs 1913 tarihli mektubunda:" *Boğazlar'a karşı bir çıkarma operasyonu yapmadan önce, Rusya'nın Karadeniz'de güçlü bir filoya sahip olması şarttır. Karadeniz'deki gemi inşaatı tamamlanmadan Boğazlar Sorunu'nu gündeme getirmemeliyiz. Karade-*

tırmak için yoğun bir çaba içerisindeydiler. İngiliz Amiral Limpus deniz kuvvetlerinin kumandanlığına getirilmişti. Bütün bunlar Karadeniz'deki güç dengesini Rusya'nın aleyhine değiştirebilirdi.[181] 21 Şubat 1914 tarihli toplantıda Harbiye Nazırı Jılıinskiy: "*Ancak batı cephesinde başarı elde edildiği takdirde Boğazlar Sorunu'nu lehimize çözebiliriz.*" demişti. Bu konuda farklı bir bakış açısına sahip olan Nemits ise: "*Batı cephesinde elde edilecek olan başarılar, Rusya'ya Boğazlar yolunu açmaz*" diyordu. Nemits'e göre batı cephesinde savaş devam ederken İstanbul ve Boğazlar ele geçirilmeliydi. Çünkü ancak bu şekilde Avrupa Boğazlar Sorunu'nu Rusya'nın lehine çözümlenmesine müsaade edebilirdi. Bu toplantı sonucunda anlaşıldı ki, Rusya'nın güçlü bir orduya sahip olması durumunda bile bu orduyu bölgeye sevkedecek araçların yetersizliğinden dolayı başarı elde edilemezdi. Böylece, Boğazlar'ı ele geçirmek için yeterli güce sahip olmayan Çarlık Hükümeti, onların düşmanın eline geçmemesi için çalışacaktı. 14 Eylül 1914'te Sazonov, Rus savaş gemilerine Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanınması için müttefiklerine başvurmuş ve İstanbul ile çevresinin Osmanlıların elinde kalması gerektiğini belirtmişti. Fakat İngiliz ve Fransız hükümetleri Sazonov'un bu teklifine sıcak bakmamışlardı. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi ise Rusya ve müttefiklerinin dünyayı paylaşmak adına verdikleri mücadelenin ağırlık merkezinin, bir kez daha Yakındoğu'ya kaymasına neden olmuştu.[182]

Sazonov'a göre, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi, düşman devletlerin gemilerinin Karadeniz'den serbest geçiş

---

niz'deki gemi inşaatı ise 5 sene içerisinde tamamlanabilecektir. Herhangi başka bir gücün Boğazlar'ı ele geçirmesine engel olmalıyız. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da güçlü olması gerekmektedir" demişti. Sonuç olarak Donanma Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın ortak çalışması sonucunda bir proje hazırlanmıştı. Karadeniz kuvvetleri komutanı A.V.Nemits, Baron Şilling ile yaptığı konuşmasında genel bir Avrupa savaşı durumunda, Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirmesi gerektiğinin altını çizmişti. Bkz. **Krasnıy Arhiv,** 1924, Cilt: 6, s. 64.

[181] Sazonov, a.g.e., ss.156-157.

[182] Emets, a.g.e., ss. 64-66.

hakkı elde etmelerini sağlayabilir, Osmanlı sınırında çok sayıda asker bulundurmayı gerektirir ve müttefiklerle irtibat kurmayı engelleyebilirdi. Bu durum ise Rusya'nın, savaşın en önemli cephelerinden uzak kalmasına yol açabilirdi. Diğer yandan denize tek çıkış yolu Arhangelsk limanı olacağından, Rusya ciddi ekonomik sorunlarla da karşılaşabilirdi.[183] Bu nedenle Çarlık diplomasisi, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için çalışacaktı. Çünkü Rusya'nın aynı anda hem merkezi imparatorluklarla hem de Osmanlı Devleti ile savaşması mümkün değildi.[184]

Rusya ile 5–14 Ağustos tarihlerinde İstanbul ve Petrograd'da harpten kaçınmak amacıyla Enver ve Talat Paşaların teklifi ile bazı görüşmeler yapıldığı bilinmektedir. Enver Paşa, Ruslara Balkanlar'da Bulgaristan'ın merkezi kuvvetlere kaymasını önlemek amacıyla ve Kafkaslarda Osmanlı kuvvetlerinin tarafsız kalmasını teklif etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde "eğitim" için bulunan Liman Von Sanders gibi Alman subayları da Osmanlı Devleti'nden çıkarılacaktır. Ancak Ruslar vakit kazanmak için müzakereleri uzattılar. Öte yandan böyle bir ittifak İstanbul'dan vazgeçmek demek olacağından Rusya'nın işine gelmiyordu. Zaten görüşmeler başlamadan evvel 2 Ağustos'ta Osmanlı-Alman ittifakı imzalanmıştı. Bu durumda Enver Paşa'nın samimiyetine inanmak güçtür. Zira bu ittifak Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasını gerektiriyordu. Osmanlı Devleti pek harbe girmeye taraftar değildi ve harpte tarafsızlığını ilan etmişti. Bu tarafsızlık özellikle Rusya için önemliydi. Bir büyük savaşı kaldıramayacak kadar zayıf endüstrisi ancak Boğazlar yoluyla beslenebilirdi.[185] Hariciye Nezareti Siyasi evrakında yer alan bir belgede Osmanlı'nın savaş hazırlıklarının kendilerine yönelmesi ihtimaline karşı Rusya Hariciyesi Birinci Departman şefinin bunun Osmanlı için kötü olacağını ve iyi ilişkileri devam ettirmek istediklerini Rusya sefiri Fahreddin Bey'e açıkladığından söz edilmektedir.[186] İngiltere ve Fransa da savaş bo-

[183] Sazonov, a.g.e., s. 277.
[184] Emets, a.g.e., s. 110.
[185] Gürsel, a.g.e., ss. 159-160.
[186] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2401/57

yunca Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamaya çalıştılar. Ama ne var ki, Osmanlı Devleti'nin ileri sürdüğü en hafif şartları bile (kapitülasyonların kaldırılması), kabule yanaşmadılar. Böylece Osmanlı Devleti merkezi devletlere kaydı.[187]

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu Ruslarla Kafkas cephesinde savaşmışlardır. Almanya ile akdedilen 2 Ağustos tarihli "İttifak Anlaşması" gereğince, Rusya'nın Almanya'ya karşı savaşa girdiği takdirde, Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesi şartı koşulmuştu.

Bu anlaşmaya rağmen savaş başlayınca Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmişti. Ancak 10 Ağustos'ta İngiliz donanmasının takibinden kaçan iki Alman gemisinin, *Goeben* ve *Breslau*'nun Çanakkale'ye sığınması Osmanlı Devleti'nin kaderini etkiledi. Bu olaydan sonra Osmanlı donanması, bu iki geminin komutanı olan Amiral Souchon komutasına verildi. 29-30 Ekim'de ise niçin ve nasıl olduğu hâlâ bilinmeyen şekilde bu gemiler Odessa ve Sevastopol'u bombardıman ettiler. Rus donanmasına saldırdılar. Bunun üzerine Rusya, 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 2. Nikola bu münasebetle, halkına yayınladığı tebliğde şöyle diyordu: *"Osmanlı Devleti'nin haksız saldırısı, ancak Karadeniz kıyılarında atalarımızdan bize gelen tarihi problemin çözümüne imkân hazırlamaktan başka bir işe yaramayacaktır."*[188] Çar'ın bu beyannamesi Rusya'nın Karadeniz siyasetinin bütün gayelerini gözler önüne sermişti. Bu konuda Viyana gazetelerinde çıkan makalelerde de, Çar'ın İstanbul'u almaya yönelik bir politika izlediğini hiç gizlemediği yazılıyordu.[189] Osmanlı donanmasının baskın şeklinde yapmak istediği bu hareketten askeri cihetten hiçbir kazanç elde edilemedi ise de, siyasi bakımdan derhal büyük gelişmelere yol açtı. Osmanlı savaş gemilerinin bu tahrip edici hareketlerine, Rusya ve müttefikleri tarafından karşılık verileceği muhakkaktı. Nitekim Rusya, İngiltere ve Fransa'dan derhal şiddetli protesto-

[187] Gürsel, a.g.e., s. 163.
[188] A.g.e., ss. 163-164.
[189] Sazonov, a.g.e., s. 282.

lar ve talepler başladı.[190] Sazonov'a göre, Osmanlı devleti ve Bulgaristan'ın Alman cephesinde savaşa katılması ve Boğazlar'ın kapatılması sadece savaşın seyrini değil, savaşın sonucunu da derinden etkileyecek olan iç siyasi çalkantıların da şiddetlenmesine neden olabilirdi.[191]

Bu beklenmedik durumu güya düzeltmek maksadıyla hükümetçe bazı teşebbüslere girişildi ve başta Rusya olmak üzere, İngiltere ve Fransa ile bazı şartlar altında uzlaşmaya hazır olduğunu bildirdi. Fakat her üç devlet de, her şeyden önce Osmanlı Devleti'ndeki Almanların uzaklaştırılmalarını ve iki savaş gemisinin de silahtan tecrit edilmesini talep ettiler. Bu talepler tabiatıyla Osmanlı hükümetince kabul edilmedi ve bunun üzerine ilgili devletler İstanbul'dan elçilerini geri çağırarak, Osmanlı Devleti ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Rus sefiri Giers ve maiyeti 2 Kasım tarihinde İstanbul'dan ayrıldı.[192]

Çarlık hükümeti, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği 20 Ekim (2 Kasım) 1914 tarihli manifestosunda: "*Osmanlı hükümetinin düşüncesiz bir şekilde gerçekleştirdiği bu müdahalesi büyük felaketlere yol açabilir. Rusya ise milli görevini yerine getirmek konusunda çok kararlıdır.*" denilmişti. [193] Görüldüğü üzere savaşın başlamasıyla Rus devlet adamları uygun fırsatı yakaladıklarına hükmetmişlerdi.

2.6.3. Rusya'nın Boğazlar Üzerinde Hâkimiyet Kurma Çabaları

Bu dönemde Rus Hariciye Nezareti, Boğazlar Sorunu'nun Rusya'nın lehine çözüme kavuşturulması için yoğun bir çaba içerisindeydi. Bu konuda en önemli çalışma, Rus Hariciye Nezareti Özel Kalem Müdürü Bazili, General Danilov, Kaptan Nemits ve Kaptan Bubnov tarafından yapılmıştı. Bunların hazırlamış oldukları programa göre, Boğazlar Sorunu'nun çözüme kavuşturulması için, Çanakkale ve İstanbul

[190] Kurat, a.g.e., s. 244.
[191] Emets, a.g.e., s. 111.
[192] Kurat, a.g.e., s. 245.
[193] **Konstantinopol i Prolivı**, Cilt:1, No: 17, Moskova, 1914.

Boğazları ile bir kısım Ege Adaları'nın, Boğazlar'ın güvenliğinin sağlanması amacıyla Marmara Denizi kıyılarının ve Avrupa kıyılarının savunulması amacıyla Trakya ve Edirne'nin de ele geçirilmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde Rusya'nın büyük güç statüsünü koruyabileceğinin de altı çizilmişti. Ayrıca, Boğazların kontrolünü ele geçiren Rusya'nın Akdeniz'de de nüfus sahibi olabileceği ve itibarının da artacağı dile getirilmişti. Fakat Boğazlar'ın savunulması için büyük bir askeri güce ve surların inşası için 300–400 milyon rubleye ihtiyaç olacaktı. Bu nedenle gerekli maddi olanakların olup olmadığı araştırılmalıydı. Bazili ve Danilov bu konuda ümitsizlerdi ve Akdeniz'e ekonomik bir açılımı sağlamanın mümkün olamayacağı görüşündeydi. Nemits, "Konstantinopol Operasyonu" için gerekli hazırlıkların vakit kaybetmeden başlatılmasını, Bazili de Rusya'nın bu uygun uluslar arası ortamdan istifade ederek Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmasını önermişti.[194]

Sonuç olarak, Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmak için Rus filosunun hazır hale getirilmesi ve güçlü kalelerin inşa edilmesine karar verilmişti. Ayrıca bu konuda Balkan devletleriyle sorun yaşanmamasına da özen gösterilecekti.[195] Hariciye Nazırı Yardımcısı Neratov ise Boğazlar'ın karadan işgal edilmesi ile ilgili bir plan hazırlamıştı.[196] İngiltere ve Fransa ise İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'ya verilmesi için acele etmiyor ve Rusya'nın Almanya'ya karşı yapılacak olan savaşta aktif bir rol üstlenmesi için baskı yapıyorlardı. İngiltere'nin Boğazlar konusundaki tutumunun değişmesi üzerine Çarlık diplomasisi, bu

---

[194] Emets, a.g.e., ss. 120-121.

[195] Bunun için Limni Adası'nda Rus askeri deniz üssünün kurulması koşuluyla bu adayı Yunanistan'a ve Çatalca'dan Bolayır hattına kadar olan Marmara kıyılarını Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırılmıştı. Bkz. Emets, a.g.e., s. 123.

[196] Neratov'a göre, Boğazlar ile ilgili kararlar Hariciye Nezareti'nin görev alanıyla sınırlandırılmamalıydı ve bu konuda gerekli diplomatik hazırlıklar yapılmalıydı. Neratov'un planına göre, Romanya ile anlaşma yoluna giderek Rus ordularının Romanya topraklarından geçişi sağlanmalıydı. Neratov, Romanya'nın Rusya'nın yanında savaşa gireceğinden emindi. Bkz. Emets, a.g.e., s. 123.

savaşta Rusya'nın en büyük amacının Boğazlar'ı ele geçirmek olduğunu vurgulamıştı.[197]

2.6.4. Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Çabaları ve Çarlık Diplomasisi

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunu ilk gündeme getiren devlet İngiltere'dir. Grey, Rus hükümetine gönderdiği 14 Kasım 1914 tarihli resmi bir notasında, İstanbul ve Boğazlar ile ilgili kararların, ancak Almanya'nın yenilgiye uğratılması sonucunda, Rusya'nın bilgisi dâhilinde alınacağını belirtmişti.[198] Çar ise Paleolog ile yaptığı 8(21) Kasım 1914 tarihli konuşmasında, Rusya'ya Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanınmasını ve İstanbul'un uluslar arası denetim altında tarafsızlaştırılması gerektiğini belirtmişti.[199]

Rus Hariciye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında Aralık 1914-Ocak 1915 yılları arasında yapılan müzakereler, savaşın amaçları konusunda fikir ayrılıklarını tüm boyutlarıyla gözler önüne sermişti. 8 (21) Aralık 1914'te Harbiye Nazırı N.N. Yanuşkeviç'e başvuran Sazonov, Boğazlar ve çevresinin işgal edilmesi için askeri operasyonların başlatılması gerektiğini söylemişti. Sazonov'a verilen cevapta, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yenilmesinin ardından yapılacak barış görüşmelerinde İstanbul ve Boğazlar diplomatik yollardan ele geçirilemezse özel askeri bir operasyonun gerçekleştirilmesi için harekete geçileceği bildirilmişti. General Danilov ise Bazili ile yaptığı görüşmesinde Boğazlar'ın işgal edilebilmesi için 8-10 kolordunun hazır bulundurulması gerektiğini belirtmişti. Fakat Batı cephesinde savaş sona erinceye kadar bu kolordların hazır hale getirilmesi mümkün değildi.[200] Danilov ise, Avusturya ile barış imzalansa dâhi, Batı cephesinden gerekli kuvvetin Boğazlar Operasyonu için bölgeye sevkedilmesinin

---

[197] A.g.e., s. 124.
[198] Bovıkin, a.g.e., ss.180-181, Emets, a.g.e., s. 119.
[199] Emets, a.g.e., s. 120.
[200] Emets, a.g.e., s. 125.

mümkün olamayacağını belirtmişti. Çünkü Kafkas ordusunun da güçlendirilmesi gerekebilirdi. Danilov'un son cümlesi ise şöyle idi: "*Biz tek başımıza Boğazlar'ı ele geçiremeyiz.*" Knyaz Nikolay Nikolayeviç ise: "*Müttefiklerimizle yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz sonuçlarla yetinmek zorundayız.*" demişti.[201] Görüldüğü gibi bu dönemde Rusya Boğazlar politikasında da bağımsız bir biçimde hareket etme gücünden yoksun olduğu için kaderini Büyük Güçlere bağlamak zorunda kalmıştı. Fakat ilerde Çanakkale Harekâtı'nda da görüleceği üzere müttefikler Rusya ile olan ilişkilerinde hiç de samimi değillerdi.

Sovyet tarihçisi V.V Gotlib, İngiliz ve Fransız ordularının büyük kayıplar verdiği 1914 yılında İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya başvurarak onun Boğazlar konusundaki taleplerini kabul ettiklerini bildirdiklerini, fakat 1915 yılında batı cephesinde durumun müttefikler lehine değiştiği bir sırada ise Boğazlar Sorunu'nun gündemden kalktığını belirtmektedir. Üstelik Boğazlar'ın Rusya'nın eline geçmesini önlemek amacıyla bu iki devletin Çanakkale Harekâtı'nı başlattıklarını vurgulamaktadır.[202]

Diğer yandan 1915 ilkbaharının ilk günlerinde Rusya, her ne kadar geçici de olsa, geniş ölçüde başarılar elde etmişti. Bütün bunlardan şu izlenim olmuştu ki, Rus ordusu bugün değilse yarın "Budapeşte" üzerine yürüyüşe geçecek ve oradan merkezi hükümetlerle Osmanlı Devleti arasındaki kara ulaşım yollarını keserek "İstanbul"un yakın gelecekteki talihine karar verecekti. İşte bu şartlar altında Boğazlar'a bir çıkarma hareketi yapılması İngiltere için bir siyasi zorunluluk haline gelmişti.[203]

---

[201] **Konstantinopol i Prolivı** Cilt: 2, No:4, **Mejdunarodnıye Otnoşeniye v Epohu Emperyalizma,** Cilt:6, Kısım:2, No: 705.

[202] İ.S.Galkin, " V.V. Gotlib, Oçerki Sekretnoy Diplomatii v Period Pervoy Mirovoy Voynı", **Voprosı İstorii,** 1959, s. 169.

[203] Adamof, a.g.e., ss.102-103.

2.6.5. Çanakkale Savaşı Sırasında Müttefikler Diplomasisi

Boğazlar'a düzenlenecek başarılı bir saldırı, birçok avantajı sağlayacaktı. İstanbul'un fethine giden yolu açacak, Osmanlı İmparatorluğu'nun adeta kesinlikle teslim olmasına ve Jön Türk rejiminin çökmesine yol açacaktı.[204] *İkdam* gazetesinin 28 Şubat 1916 tarihli nüshasında yer alan *Rusya'nın Siyaset-i Hariciyesi* başlıklı makalesinde, Çanakkale Boğazı'nın Rus ekonomisi için büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmişti. Özellikle Osmanlı-İtalyan savaşı süresince Rusya'da hububat fiyatının, Osmanlıların Trablusgarp'ta uğradıkları yenilgi veya elde ettikleri başarıların etkisinde kalarak sürekli bir değişme gösterdiği ve Çanakkale'de meydana gelen herhangi bir olayın da Rusya'nın hububat pazarını olumsuz etkilediğine değinilmişti. Hatta Ayasofya Camii'nde hac görmek gibi amaçlara kayıtsız kalan köylülerin bile Çanakkale'nin Ruslar tarafından ele geçirilmesini talep ettikleri belirtilmişti. Oktyabrist fırkasından Kovalevskiy ise Çanakkale Ruslar tarafından ele geçirilemediği takdirde Osmanlı Devleti ile savaşmak için hazırlıklı olmak gerektiğinin altını çizmişti.[205]

Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan sonra Rusya, müttefikleri üzerinde baskıda bulunarak Boğazlar'ın kendisine verilmesini talep etti. İngiltere ve Fransa genel olarak olumlu cevap verdiler. Ancak İngiltere

---

[204] Anderson, a.g.e., s. 332.

[205] "*Bu hususta Duma meclis-i azasından bir zat şu yolda bir beyanatta bulundu: "Çanakkale'nin Rusya için haiz olduğu ehemmiyeti size arz edeceğim. Türk-İtalyan harbinin imtidadınca Rusya'nın en mükemmel mevki-i merkeziyesinde hububat fiyatı Türklerin Trablusgarp'ta duçar oldukları mağlubiyetler ve yahut ihraz ettikleri muzafferiyetler tesiriyle daimi bir tebeddüle maruz bulunuyordu. İşte bu suretle Çanakkale'de husule gelen her vaka derhal Rusya hububat pazarında bir aksi-i teessür ika eylemişti. Çanakkale'nin haiz olduğu ehemmiyet Rusya'da her türlü fütuhat ve istila projelerine muhalif bulunan bil umum sınıf-ı ahaliye mezkûr Boğazın Rusya tarafından temlikine sevk etmektedir. Hatta Ayasofya Camii'nde salibi görmek ameline oldukça lakayıd bulunan köylüler bile Çanakkale'nin Rusya tarafından temellük olunmasını tevellüd edecek fevaide vakıftırlar.*" Oktyabrist fırkasından Kovalevskiy diyor ki: "*Çanakkale'ye malik olamadığımız takdirde Türkiye ile bitekrar harb etmek üzere hazırlıkta bulunmalıyız. Bu herkesin fikridir. Rusya Çanakkale'yi hâkimiyetine alması fikrini er geç hal etmelidir. Bu bir vazife-i milliyetperverane değil, belki vazife-i maliyedir.*" **İkdam**, 28 Şubat 1916.

paylaşmayı Almanya'nın yenilgisine bıraktı. Fransa ise kendisinin Suriye ve Filistin üzerindeki isteklerini bildirmiş, Rusya da bunları kabul etmişti. Teşebbüsler böyle devam ettiği sırada Churchil'in meşhur Çanakkale'yi geçme planları ortaya çıktı. Müttefikler Rusya'nın da donanmasını İstanbul'a gönderip Boğaz'ı zorlamasını teklif ettilerse de Rusya, donanmasını bu işe yeterli görmedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Çanakkale'ye saldırdılar. Rusya bu tasarının gerçekleşmesi ihtimali üzerine telaşa düştü. Zira İngiltere ve Fransa İstanbul'u ele geçirirlerse onları oradan çıkarmak kolay olmayacaktı. Bu sebeple Rusya'nın baskısı arttı.[206] *Tanin* gazetesinin 27 Teşrinievvel 1914 yılına ait bir nüshasında yer alan *Harb-i Umumi ve Boğazlar* başlıklı bir yazısında Boğazlar konusunda İngiltere'nin Rusya'ya hiçbir hak tanımak istemediği belirtilmişti.[207] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 15 Nisan 1915 tarihli nüshasında yer alan *Boğazlar Etrafında* başlıklı bir makalede Boğazlar konusunda Rusya'nın ileri sürdüğü çözümlerin, hiç bir zaman müttefiki İngiltere'nin işine gelmediğinden bahsediliyordu.[208]

Tanin gazetesinin 17 Şubat 1915 tarihli nüshasında yer alan *Boğazlar ve Harb-i Hazır* başlıklı makalesinde ise Rusların Boğazlar'ı ele geçirmek istediklerinden dolayı İngiliz ve Fransız filolarının Çanakkale'yi zorlamalarına bile tahammül edemedikleri belirtilmektedir. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa'nın da aynı hissiyat içerisinde oldukları ve Rusların Boğazlar'ı zorlamalarına ve İstanbul'a girmelerine karşı ol-

---

[206] Gürsel, a.g.e., s. 167.

[207] *"Rus filosunun Boğazlar etrafında vakit vakit icra edeceği harekâtın harekât-ı sevk-ül-ceyşiyeden ibaret olacağını ifade eden bu noktası bir taraftan Osmanlı payitahtının ve bütün devlet-i Osmaniye'nin maruz bulunduğu tehlikeyi göstermekte olmakla beraber diğer cihetten de bilhassa İngiltere'nin Boğazlar'da Rusya'ya hiçbir hak tanımamak istediğini anlatır."* **Tanin,** 27 Teşrinievvel 1329.

[208] *"Rusya'ya göre Boğazlar Meselesi Boğazlar'ın bila kayd-u şart Rusya'nın eline geçmesinden buraya yerleşecek Rusya'nın Boğazlar'a tamamen ve her şekil ve surette tahkim eyleyebilmesinden ibarettir. Bu nokta-i nazar şimdiye kadar hiçbir zaman İngiltere'nin işine gelmemişti."* **Tasvir- i Efkâr,** 15 Nisan 1915.

duklarından söz edilmektedir.[209] Çanakkale Harekâtı'nın başlaması üzerine Harbiye Nezareti'nde yapılan toplantıda, müttefiklerin Boğazlar'ı ele geçirmeleri durumunda Rusya'nın bölgeye kuvvet göndermesinin bile mümkün olamayacağına değinen Kudaşev, müttefiklerin Osmanlı Devleti ile yapacakları barış görüşmelerinde Rusya'nın çıkarlarını da göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmişti.[210] Çanakkale harekâtı sırasında Harbiye Nezareti'nde yapılan 24 Şubat tarihli toplantıda, Kudaşev, Sazonov'a yaptığı açıklamasında, müttefiklerin Çanakkale'de zafer kazanmaları durumunda, Kafkas kolordularından birinin Boğazlar'a gönderilebileceğini belirtmişti. Kudaşev'a göre, bu tür bir önlem müttefikleriyle olan ilişkilerinde Rusya'nın konumunu güçlendirebilirdi. Sazonov ise müttefiklerinin deniz harekâtıyla yetinmeyip İstanbul'u ele geçirmek amacıyla 80 bin kişilik orduyu göndermek üzere oldukları haberini alınca endişeye kapılmıştı. Bunun üzerine Sazonov, 28 Şubat günü Harbiye Nazırlığı'na başvurarak Sırbistan için tahsis edilmiş olan kuvvetlerin Boğazlar bölgesine gönderilmesini talep etmişti. Çar'a, gönderdiği mektubunda ise çıkarma birliklerinin en kısa zamanda hazır hale getirilmesi gerektiğinden söz etmişti. Fakat bu girişiminden bir sonuç alamamıştı.[211]

Nitekim Çar 2. Nikola 3 Mart'ta huzuruna kabul ettiği Fransız sefirine, Rus milletine mükâfat olarak asırlarca devam ede gelen eski dileğini yerine getirmeksizin şimdiki harbin korkunç yükünü ona (Rus milletine) yükleme hakkını kendisinde bulamayacağını söylemişti.[212]

---

[209] *"Reç gibi bazı Rus gazetelerinin neşriyatını da ilave edersek teessüratın ne kadar mühim olduğu tezahür eder. Ruslar İstanbul ve Boğaları tasarruflarına almak hayaliyle o kadar şiddetle terk-i nefes etmiştir ki hatta İngiltere ve Fransa'nın filolarının Çanakkale'yi zorlamalarına bile tahammül edemiyorlar ve böyle bir teşebbüste Rusya'nın kemal-i şiddetle muhalif etmesi lazım geldiğini söylüyorlar. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa da aynı hissiyat içerisindedir onlar da Rusların Boğazları zorlamalarına İstanbul'a girmelerine açıktan açığa itiraz etmiyorlarsa bile harbin şu devresinde müttefikler arasında bu gibi mesailin tahdişine mani olmak lazım geleceği kanaatini izhar ediyorlar."* **Tanin**, 17 Şubat 1915.

[210] A. Kolenkovskiy, **Dardanelskaya Operatsıya**, Moskva, 1938, s. 17.

[211] Emets, a.g.e., ss.139-140.

[212] Tukin, a.g.e., s. 364.

Rusya, Çanakkale harekâtının sonunu beklemeden Boğazlar'ın kendisine verilmesi için ısrar ediyordu. Bunun için yoğun bir çaba içerisinde olan Sazonov, kamuoyu ve sivil toplum kuruluşlarına yaptığı açıklamalarında, Rusya'nın Boğazlar ile ilgili hukuki haklarının müttefikler tarafından tanınması gerektiğini vurguluyordu. Diğer yandan, Duma'da bütçe komisyonunun gizli oturumunda Boğazların her iki yakasının da Rusya'ya verilmesi konusunda müttefiklerle tam bir mutabakata varıldığının da altını çiziyordu. Sonuç olarak Duma'da yapılan oturum şu sözlerle kapatılmıştı: "*Devlet Duma'sı savaşta milli gayelerimize ulaşmak konusunda kesin karar almıştır.*" [213] *Tanin* gazetesinin 16 Ağustos 1916 tarihli nüshasında yer alan *Türkiye ve Rusya* başlıklı makalesinde Sazonov'un, Rusya'nın harbe girişinin asıl sebebinin Boğazlar olduğunu hiçbir zaman gizlemediğinden söz edilmişti.[214] Başkan İ.L.Goremıkin başkanlığında yapılan 22 Şubat 1915 tarihli toplantıda ise şu pratik sonuçlar da elde edilmişti: 1.Çarlık Rusya'nın Boğazlar ve çevresi ile ilgili talepleri kesinlik kazanmış ve bunların müttefiklere bildirilmesine karar verilmişti. 2. Bahriye Nezareti Boğazlar operasyonu için gerekli hazırlıkları başlattığını bildirmiş ve 1,5–2 ay sonra 2 kolordunun bölgeye gönderilebileceğinden söz etmişti.[215]

Çanakkale'ye yöneltilen askeri harekâtta Rusya'ya pek mütevazı bir görev ve katılma payı verilmişti: Bu saldırı, işin başında yalnız deniz harekâtı olarak düşünülmüş ve o sırada Nikolayef tersanesinde inşa edilmekte olan Rus zırhlı savaş gemilerinin yapımı henüz sona ermemiş olduğundan, pek zayıf bir halde olan Rus Karadeniz donanmasının müttefiklere geniş ölçüde yardıma gücü yetmeyeceğinden, bu filoya yalnız Osmanlı gemilerinin Romanya ve Bulgaristan limanlarına

---

[213] **Gos. Duma**, IV. Sozıv, Sessiya III. Zasedaniye, 1. Stenografiçeskiy Otçet. 1915, Stb. 7;10;17.

[214] "*Rus Çarları asırlardan beri kendilerini Bizans kayzerlerinin varisleri addetmişler ve Ayasofya Camii üzerine Ortodoks hacını dikmeye çalışmışlardır. Sazonov, Rusya'nın harbe girişinin asıl maksadının Deli Petro'nun vasiyetnamesi ve İmparatoriçe 2.Katerina'nın tasavvuratını mevki-i icraya koymak olduğunu Duma'nın heyecanlı alkışları arasında söylemiştir.*" **Tanin**, 16 Ağustos 1916.

[215] Emets, a.g.e., ss. 136-138.

sığınmalarını önlemek üzere dönüş yollarının kesilmesi görevi verilmişti. Rus Genel Karargâhı'ndaysa bir çıkarma müfrezesi hazırlanmış ve bu savaş gücüne katılacak askeri birlikleri yola çıkarmak üzere Çar dahi güneye kadar inmişti. Bütün bunlardan İstanbul'un ilk fırsatta müttefiklerin elinden alınması hususuna karar verilmiş olduğu açıkça anlaşılıyordu.[216] Sazonov ise, Almanya ile barış imzalandığı takdirde Rusya'nın Boğazlar konusundaki emellerine ulaşamayacağı fikrindeydi.[217] 1915 Şubat'ının sonunda, İngiliz-Fransız güçlerinin kısa bir süre içinde Çanakkale'ye saldıracağı kesinleşince, Rus hükümeti harekete geçmek zorunda kalacaktı.[218]

2.6.6. Hariciye Nazırı Sazonov'un 4 Mart 1915 Tarihli Muhtırası

Rus Hariciye Nazırı Sazonov, Paris ve Londra'daki Rus Büyükelçilerine 4 Mart 1915 tarihinde Çar 2. Nikola tarafından da tasvip edilmiş olan şu muhtırayı sunmuştu: "*Boğazlar Sorunu'nun kesin çözüme kavuşturulması için İstanbul'un, Boğaziçi'nin, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazı'nın batı kıyıları ve Enez-Midye hattına kadar Güney Trakya'nın Rusya'ya verilmesi gerekiyor.*" Diğer yandan Boğaziçi ile Sakarya Nehri arasında ve İzmir Körfezi üzerinde belirtilecek bir noktada Asya sahilinin bir bölümü, Marmara Denizi'ndeki adalarla Bozcaada ve İmroz adalarının da Rusya'ya verilmesi gerektiğinden söz ediliyordu.[219] Petrograd'daki İngiliz büyükelçisi ise hükümetinden aldığı talimatlar doğrultusunda Sazonov'a gönderdiği 6 Mart 1915 tarihli muhtırasında, Çanakkale harekâtının Rusya'nın çıkarları açısından da büyük bir önem taşıdığını ve ortak bir amaca yönelik oldu-

---

[216] Adamof, a.g.e., s. 101.

[217] Emets, a.g.e., s. 137.

[218] Anderson, a.g.e., s. 334.

[219] **Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami**, "Soglaşeniye Rossii s Velikobritaniyey i Frantsıyey o Prolivah, Paınatnaya Zapiska Sazonov'a Frantsuzkomu i Velikobritanskomu Poslam v Petograd'e Paleologu i Bukenenu", ss. 428-429.

ğunu belirtmişti. Diğer yandan Kraliyet Hükümetinin, Rus çıkarlarına aykırı olan bir durumun, yani Yunanistan'ın Boğazlar'da her hangi bir noktayı elde etmesinin imkânsız olduğunun da altını çizmişti. Son olarak da Çanakkale harekâtının başarıyla sonuçlanması için Rusya'nın da katılımını arzuladıklarını belirtmişti.[220] *İkdam* gazetesinin 18 Temmuz 1915 tarihli nüshasında yer alan *Rusya ve Boğazlar* başlıklı bir yazıda *Reç* Gazetesi'nin Çanakkale hakkında neşrettiği bir makalesinden alıntı yapılmış ve Rusya'nın içinde bulunduğu şartlardan dolayı müttefiklerine yardımda bulunamayacağı ve onlara ancak diplomatik destek verilebileceğinden söz edilmişti.[221]

Petrograd'daki İngiliz büyükelçiliği Sazonov'a gönderdiği 12 Mart 1915 tarihli muhtırasında, Rusya'nın Boğazlar ile ilgili teklifine muvafakatini bildirmişti. Petersburg'daki İngiliz elçisi Buchanan tarafından Rusya'ya verilen notada: "*Eğer savaş başarıyla sonuna kadar devam ettirilir ve İngiltere ile Fransa'nın gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek diğer yerlerdeki istekleri gerçekleştirilecek olursa, İngiliz ve Fransız hükümetlerine Sazonov tarafından sunulan 4 Mart 1915 tarihli muhtırada yer alan esasları kabul edeceğiz*". demişti.[222] Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında bu konu ile ilgili bir belgede Çanakkale ve İstanbul üzerinde Rus hâkimiyetinin Fransa ve İngiltere tarafından kesin kabulü konusunda Duma'da çoğunluğu teşkil eden terakkiperver muhalefet mümessillerinin Hariciye Nazırı Sazonov'a verdikleri malumattan söz edilmiş ve şöyle denilmişti: "*Boğazlar ve İstanbul üzerinde Rusya'nın hâkimiyeti Fransa ve İngiltere tarafından katiyen kabul ve bu babda Rusya ile 1915 de bir mukavele akd edilmiş olun-*

---

[220] Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, ss.429-430, Emets, a.g.e., s. 140.

[221] "*Reç gazetesi Çanakkale hakkında neşr eylediği bir makalede Rusya'nın elyevm bulunduğu hal ve vaziyet icabatı olarak İstanbul'un zabtı hususunda müttefiklerine fiilen muavenette bulunması kabil olamadığını onlara ancak diplomasi sahnesinde müzaheratta bulunabileceğini beyan eyledikten sonra Bulgaristan'a nakl-i kelam ederek diyor ki: "İstanbul'un zaptı meselesinde en ziyade haiz-i ehemmiyet olan Bulgaristandır. Fakat Bulgaristan ile itilaf-ı murabba arasındaki müzakerat mümkün değil, ilerlemiyor.*" **İkdam**, 18 Temmuz 1915.

[222] Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, ss. 430-431.

duğunu bugün müttefiklerimizin muvaffakiyetiyle Duma kürsi-i haziresinde resmen ilan olundu."[223]

Diğer yandan Çanakkale harekâtının başarıyla sonuçlanmasının sadece Rusya lehine bir durum teşkil edeceğini ve İngiliz hükümetine herhangi bir fayda sağlamayacağını bildirmiştir. Bu nedenle Rus hükümetinin bu savaşta Yunanistan'ın da katılmasına engel olmaması talebinde bulunmuşlardı. Bunların yanında Boğazlar'ın Rusya'nın eline geçmesinden endişe duyan Bulgaristan ile Romanya'nın kuşkularını gidermek üzere Rusya'nın elinden gelen çabayı göstereceğini ümit ettiklerini de eklemiştir. Son olarak da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan bu görüşmelerin gizli tutulmasını arzu ettiklerini bildirmiştir.[224]

Rus Hariciye Nazırı Sazonov'tan Londra'daki Rus büyükelçisi Graf A.K. Benkendorf'a gönderilen telgrafta: *"İstanbul ve Boğazlar Sorunu'nun Rusya'nın isteklerine göre çözümlenmesine İngiliz Hükümeti'nin tamamıyla ve kesin olarak razı olmasından dolayı imparatorluk hükümetinin derin minnettarlıklarının Sir E.Grey'e bildirilmesini rica ederim. Ayrıca, İmparatorluk hükümeti, İstanbul ve Boğazlar'da ticaret şartları hakkında vaatlerde de bulunmak yoluyla, aşağıdaki esasları tanımakta bir engel görmemektedir: 1.Rusya'dan çıkmayan ve Rusya'ya girmeyecek olan mallarla diğer ticari eşyanın İstanbul'dan transit suretiyle geçmesi serbestîsi, 2. Ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçmesi. Müttefikler tarafından Çanakkale Boğazı'nın zorlanarak geçilmesi için girişilen harekâtı kolaylaştırmak üzere işbirliği yapması İngiliz ve Fransız hükümetlerince yararlı olacağı düşünülen hükümetlerin, makul şartlar altında bu girişime katılmalarına imparatorluk hükümeti onayını açıklar."* denilmişti.[225]

Petrograd'daki Fransız Büyükelçiliği'nin Rus Hariciye Nazırı Sazonov'a verdiği sözlü nota ise: *"Paris'teki Rus büyükelçisi tarafından Mösyö Delkase'ye verilen İstanbul ve Boğazlarla ilgili muhtırada ileri*

---

[223] **BOA, HR. SYS**. dosya no. 2428/72.
[224] A.g.e.,, s.432.
[225] Adamof, a.g.e., ss. 173-174.

sürülen isteklere cumhuriyet hükümeti ancak savaşa- başarılı bir sonuca ulaşıncaya kadar – devam edilmesi ve Rus muhtırasında da yer aldığı üzere, Fransa'yla İngiltere'nin gerek Doğu'da, gerek öteki yerlerdeki planlarının gerçekleştirilmesi halinde rıza ve onayını gösterecektir." 10 Nisan 1915. [226]

Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan *Boğazlar Hakkında Rusya'nın Maksadına Dair* başlıklı bir belgede, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerine dair Hariciye Nazırı Halil Bey'e Stogholm'de yayınlanan *Dageus Nyheter* isimli gazetede 02.12.1916 tarihinde çıkan bir makalenin gönderildiğinden söz edilmektedir. Bu gazetenin bir yazarı Petersburg'a yaptığı seyahati sonucunda Rusya'nın Osmanlı politikası ile ilgili şunları söylemiştir: "*Rusya'da bugün en aciz köylüden en münevvir rical-i siyasiye varıncaya kadar herkes Bahr-i Siyah ve Akdeniz Boğazlarının Rus hâkimiyetine geçmesini bütün ruhuyla temenni etmektedir.*" Ayrıca Duma liberallerinden bu hususta işittiği sözleri de naklederek liberallerin İstanbul ve Boğazlar'ın ele geçirilmesini siyasi bir amaç olarak gördüklerinin de altını çizmişti. Hatta Rusya'nın ileri gelen siyasilerinden birinin: "*Harb-i hazır bize Boğazlar hâkimiyetini vermişse, ertesi günü hemen teslihata başlayarak Türklerle muharebeye hazırlanmalıyız.*" dediğini belirtmiştir.[227]

Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada, Berlin sefiri Hakkı Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 7 Aralık 1916 tarihli telgraftan söz edilmiş ve Rusya'nın yeni başvekili Trepof'un 2 Kasım 1916'da Duma'da irad eylediği nutkunda Boğazlar Meselesi'nin Rus emellerine uygun bir surette halledileceği konusunda 1915 yılında İtilaf devletleri arasında bir mukavele akd olunup sonra İtalya tarafından iştirak edilen mukavelenamenin Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki haklarını tanıdığını bildirmişti. Diğer yandan Rusya'nın kuzeyden denize bir yol arayışı içinde olduğunu hatırlatarak Rusya'nın tarih boyunca beslemiş olduğu emellerine şimdi daha da

---

[226] A.g.e., s. 177.
[227] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2323/56.

yaklaşmış olduğunu ve sonuna kadar harbe devam etmesi gerektiğini belirtmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu savaşa girmemesi için Rusya ve müttefiklerinin yoğun çaba harcadıkları halde Almanya'nın yalancı vaatlerine kapılan Osmanlı Devleti'nin savaşa sürüklendiğini eklemişti. Son olarak da harbin başlangıcından beri Rusya'nın bu emeline daha da yaklaşmış olduğunu söylediği belirtilmişti.[228] Yine bir arşiv belgesinde 12.05.1916 tarihli *Manchester Guardian* gazetesinde yayınlanan *İtilafçılar ve İstanbul* adlı makaleden söz edilmiş ve Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın Rusya'ya verilmesi konusunda İtilaf Devletleri arasında önceden bir anlaşma akd olunduğu ile ilgili Trepof'un Duma'da kullandığı ifadelerin doğrulandığı belirtilmişti.[229]

Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada *Morning Post* gazetesinin *İstanbul Rusya'ya* başlıklı yazısında Trepof'un nutku ile ilgili olarak şöyle denildiği belirtilmektedir: "*Mutabakat Boğazlar ve İstanbul üzerinde hukuk-u katiyenin Rusya ile İtilaf devletleri arasında takrir ve tesis ettiğimize dair olan başvekilin Duma'daki nutkunu tasvire kadir değildir. Yalnız bu muvafakatin ahalice büyük bir mahzuziyetle kabul edeceğine işaret ediyor.*"[230]

---

[228] "*Rusya yeni reisi vükelası Trepof, ahiren Duma Meclisi'nde irad eylediği nutkunda Lehistan, Sırbistan ve Devlet-i Osmaniye'ye dair ifadatı şayan-ı dikkattir. Devlet-i Osmaniye'ye dair ifadatı bervech-i ati tercümeten nakl edilmiştir: "Bin seneden beri Rusya cenubunda denize bir çıkış aramaktadır. Bahr-i Siyah ve Bahr-i sefid Boğazlarının inhitarı ve Konstantinye kapısının açılması Rus milletinin her zamanda intacını ümit eylediği kadim amaçtır. Harbin ibtidasından bize bu imkân yaklaşmıştır. Hayat-ı mübeşeri muhafazası için Devlet-i Osmaniye'nin bu muharebeye karışmaması hususunda her ne mümkün ise müttefiklerimizle beraber yaparak Fransa, İngiltere ve Rusya Devlet-i Osmaniye'yi muharebeye sevk etmek amelinde değildiler ve devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin bitaraf kalmasına mukabil tahammüt-ü milliyesi ve istikbalini temin ve bir takım menafi daha vaad ediyorlardı. Fakat bu mesai sonuçsuz kaldı. Devlet-i Aliye-i Osmaniye Almanya'nın yalanlarına kapılarak bila mülahaza kendisini bu hale sevk etti. Rusya'nın menafi-i hayatiyesini müttefikleri dâhi bizim kadar takdidr ettiler. Bunun üzerine 1915 senesinde Fransa ve İngiltere devletleri Rusya'nın Boğazlar ve Konstantinye üzerindeki hukukunu tasdik hususunda bizimle itilaf ettiler ve İtalya da bunu tasdik eyledi.*" **BOA, HR. SYS**. dosya no. 2428/67.

[229] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2428/72.

[230] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2428/72.

Rus dış bakanı Pokrovskiy'nin 6 Mart 1917 tarihli notasında belirttiği gibi İstanbul ve Boğazlar hakkındaki bu anlaşma, gerçekte İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından, Rusya'ya gelecek için verilmiş olan bir poliçeden başka bir şey değildi. Bunun ödenmesi ise, anlaşmaya dâhil olmayan üçüncü bir tarafın (yani Osmanlı Devleti'nin) rıza göstermesine bağlıydı. Boğazlar Ruslar tarafından işgal olunmadıkça, bu poliçenin değeri ise bir paçavradan farksızdı. Diğer taraftan o zaman bu anlaşmanın muhtemel bir gözden geçirilme tehlikesinden kurtarılması Rus dış bakanlığının başlıca amacını teşkil etmişti.[231] Aynı zamanda İngiliz ve Fransız basınında, İstanbul'un uluslar arası bir yönetim altında tutulması ve Boğazlar'ın tarafsızlaştırılması gerektiği konusunda yoğun bir propaganda yapılmaktaydı. İngiliz ve Fransız iktidar çevreleri ve basını Rusya'yı Çanakkale Harekâtı'na katılmamakla suçlayarak faaliyetlerini meşru zemine oturtmaya çalışıyorlardı. Bütün bunları endişe ile izleyen İzvolskiy, Petrograd'a gönderdiği telgrafında, İstanbul'a karşı yapılacak bir harekâtta Rusya'nın öncü bir rol alması için gerekli hazırlıkların yapılması konusunda ısrar etmişti.[232] Ne var ki, ülkesi paylaşılmak istenilen Osmanlıların Çanakkale'de kazandığı büyük zafer, bu ihtiraslı komşunun kaderini bambaşka bir yöne çevirmiştir.[233]

Bir arşiv belgesinde, Stockholm Sefareti'nden gönderilen belgelere yer verilmiş ve "*Almanya yenilinceye kadar sulh yapmamak niyetiyle harbe başlayan Rusya'nın şu sıralarda tek başına sulh yapmaya hazır olduğu ve harbe girişinin asıl sebebinin Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından Rus donanmasının serbestçe geçmesini sağlamak olduğu.*" belirtilmişti.[234] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 16 Kanunusani 1917 tarihli nüshasında yer alan *Türkiye ve İtilaf* başlıklı makalesinde

---

[231] Tukin, a.g.e., ss. 368-369.
[232] Emets, a.g.e., s. 142.
[233] Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi,** MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 169.
[234] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2429/41

de Rusya'nın İstanbul ve Boğazları ele geçirmek için savaşa girdiğinin herkesçe bilinen bir gerçek olduğu vurgulanmıştı.[235]

Bütün bu hararetli konuşmalara rağmen Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'u elde edeceği hülyası günden güne sönüyordu. Bir arşiv belgesinde Stockholm Sefareti'nin gönderdiği bir telgraftan bahsedilmiş ve Duma'nın açılışında muhalif grup şeflerinden Kerenski'nin, "*Rusya'nın çökmeye doğru gittiğini itiraf etmek lazım geldiğini, savaşın sonunu iyi görmediğini ve devletin Rusya'yı savunmaktan aciz olduğu bir halde İstanbul'u almaktan ve Avrupa haritasını değiştirmekten bahsetmenin saflık olduğunu*" söylediği belirtilmişti.[236] Hatta Pokrovskiy, 6 Mart 1917 yılında Çar'a sunduğu bir muhtırada İstanbul'u zapt etmek üzere hemen oraya bir deniz kuvvetinin gönderilmesi için gerekli hazırlığın yapılmasının lüzumunu anlatmaya çalıştıysa da, ancak Rus Genel Karargâhı'nda böyle bir planın gerçekleştirilmesinin imkânsızlığı bilindiği için, o zaman hayal mahsulü denilebilecek olan bu planın tatbikinden vazgeçildi.[237] Sonuçta, 1915 Mart müzakereleri, bir kere daha Rusya ve Batılı ortakları arasındaki güvenin ve ortak bakış açısının gerçekten ne kadar zayıf olduğunu gösteriyordu.[238] Boğazlar Meselesi'nin çözümü ise tamamıyla Çanakkale Savaşı'nın sonucuna bağlıydı. Ancak bu konuda İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile olan ilişkilerinde samimiyetlerine inanmak güçtür. Çanakkale harekâtından kendilerinin bir çıkarının olmadığını ve savaşın tüm meyvelerinin Rusya'ya verileceğini vaat etmişlerdi. Fakat gerçekte ise İstanbul ve Boğazların Rusya'nın eline geçmesini istemeyen müttefiklerin, Çanakkale harekâtındaki asıl amaçları, Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'nın eline geçmesini önlemekti.

---

[235] "*Rusya'nın bu harbe en ziyade Boğazlar'a ve İstanbul'a el atabilmek için ika eylemiş olduğu hakikate beyan olanlardan hiç kimse meçhul değildi.*" **Tasvir-i Efkâr,** 16 Kanınisani 1332.

[236] **BOA, HR. SYS,** dosya no.2432/29

[237] Tukin, a.g.e., s. 370.

[238] Anderson, a.g.e., s. 336.

2.6.7 Rusya'nın Boğazlar Politikasının Sonuçları

Sonuçta İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar kanalıyla yardım göndermesine Osmanlı Devleti'nin izin vermemesi üzerine tam bir kaosa sürüklenen Çarlık Rusyası 1917 Bolşevik İhtilali ile harpten ayrılarak yeni bir hayata girmiştir.[239] Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada, Stockholm Sosyalist Kongresi'ne gönderilen *Journal de Geneve* adlı gazetede yayınlanan bir telgraftan bahsedilmiş ve "*Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'dan vazgeçtiğini resmen ilan eylemesi üzerine İtilaf Devletleri arasında evvelce akdedilen muahedenin de bir hükmü kalmadığı*" bildirilmişti.[240]

Sonuç olarak denilebilir ki, incelenen dönem boyunca Rus hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu konusunda her şeyin üstündeki kaygısı Boğazlar'ın üçüncü bir gücün eline düşmesini, ya da Bâb-ı Ali'nin üçüncü bir gücün egemen nüfuzuna boyun eğmesini önlemekti. Her iki durumda da tehlikeye girecek olan sadece Rusya'nın Karadeniz'deki mülklerinin güvenliği değil, Boğazlar'dan yaptığı yaşamsal ticareti de engellenecekti. İmparatorluktaki öteki Rus kaygıları, sultanın Hıristiyan tebaasının kaderi, misyonerlik faaliyeti, ticari ve mali kaygılar sadece ikinci derecede kaygılardı ve ana hedefe ulaşmanın olası araçları olarak görüldüler. Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, kendi başına Rus çıkarlarıyla bağdaşmaz değildi; Rusya'nın mücadelesi, dost ya da düşman güçlerin muhalefetine karşı bir Büyük Güç olarak kendi çıkarlarını öne çıkarmaktı. Rusya bu dönem boyunca savunmadaydı ve en azından kendi iç ekonomik, siyasi ve askeri sorunlarının üstesinden gelinceye kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün sürmesini istiyordu. Boğazlar'ın ele geçirilmesi, 1913'ten önce ciddi biçimde düşünülmedi. Her seferinde, hep son bir umutsuz çare olarak sözü edildi ve gerçekleşmesi için gerekli kaynaklar hep yoktu.[241]

---

[239] Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 245.
[240] **BOA, HR. SYS**, dosya no. 2436/70
[241] Bodger, a.g.m., s. 115.

Rusya'nın tutkuları ile kaynakları arasındaki uyumsuzluk büyüktü. Boğazlar Sorunu'na verilen önceliğe rağmen güçlü bir Karadeniz filosunun gerçekleştirilememesinde bu açıkça görülür. Kriz zamanlarında Rusya, Boğazlar'ın ele geçirilmesi bir yana, bu bölgede inanılır bir donanma gösterisi bile yapamadı. Her koşulda "azami" Karadeniz'den serbest çıkış hedefi aslında çözümsüzdü. Nisan 1915'teki hedefe ulaşmışlık görüntüsü bir yanılsamaydı, müttefiklerin Rus arzularını becerikli bir şekilde manipüle etmelerinin sonucuydu. Sonunda bütün Avrupa'yı Rusya'ya karşı sıraya dizecekti.[242]

[242] A.g.m., s. 116.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASI

3.1 DOĞU ANADOLU'NUN RUSYA AÇISINDAN ÖNEMİ

Tarihte Osmanlı-Rus ilişkisi, diğer devletlerle olan ilişkilerden bambaşka özellikleriyle ayrılmaktadır. Avrupa'ya, Asya'ya ve Sibirya bölgelerine yerleşmiş Rus İmparatorluğu'nu bu kazanımları hiçbir zaman tatmin etmemiştir. Çünkü siyasi ve iktisadi hedefleri arasında bulunan sıcak denizlere ulaşma arzusu henüz gerçekleşmemişti. Bu durum Rusya'nın tarihi emellerine ters ve onların politikalarının olmazsa olmaz bir şartıydı. Şu halde Rusya'nın bu politikası ve hedefleri, Osmanlı Devleti'yle karşı karşıya gelmesini doğurmuştur. Çünkü Rusya bu hedefini Balkanlar, Boğazlar ve Vilâyât-ı Şarkiye'ye hâkim olması durumunda gerçekleştirebilirdi. Bunun için Kırım ve Kafkasya'nın işgali ve ilhakından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı aralıklarla aşağı yukarı 200 yıl süren bir savaş politikası takip etmiştir.[1]

17.yüzyılda Osmanlıların can düşmanı Rusya sahneye çıktı. Ermeniler bunu fark ettiler ve bu düşmanın yavaş yavaş Osmanlı Devleti'ne ağır darbeler indirdiğini ve ağır ağır güneye inmeye başladığını gördüklerinde, Rusya henüz Ermenistan'dan uzak olmasına rağmen bundan yararlandılar ve Rusya'nın himayesine girmek istediler. Ermeniler daha çok sempati uyandırmak amacıyla kendi dinleriyle ilgili hileye başvurdular ve kendilerini Ortodoks olarak gösterdiler.[2] Ayrıca Ruslar, saygın ilim kurumlarından olan Petersburg'daki İmparatorluk İlimler Akademisi'nde Ermeni tarihi ve edebiyatı üzerine metin ve tercümeler

---

[1] Erdal Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, ss.27-28

[2] **Çarlık Polis Raporlarında Taşnaklar**, (çev.Kayhan Yükseler), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.17.

yayınlamaya başlayarak Ermeni aydın sınıfının da yetişmesine ve onların kültürel kimliklerini geliştirmelerine yardımcı oluyorlardı.[3]

Bilindiği üzere Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetinde en önemli ve tarihsel iki amacı bulunmaktaydı. Bunlardan birisi, Boğazları açarak Akdeniz'e inmek, öteki de doğu illerinden geçerek İskenderun körfezini tutmaktı.[4] Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlerin düğüm noktalarından birini de, 19. yüzyıl ortalarından beri, "Ermeni Meselesi" teşkil etmeye başlamıştı.[5] Çünkü Kafkasya, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasında, elinde bulundurması gereken önemli bölgelerden biriydi. Bu bölge 19. yüzyıldan itibaren Rus-Osmanlı ve Rus-İran ilişkilerine damgasını vurmuştu. Rusya bu bölgeyi, Akdeniz'e, Hint Okyanusu'na ve Orta Doğu'ya geçişinde bir üs olarak kullanmak istiyordu.

Askeri vaziyeti ile ziraî ve iktisadi açıdan Vilâyât-ı Şarkiye Bölgesi, Rusya için büyük bir önem taşıyordu. Özellikle Erzurum'un işgaliyle Kafkasya, İran ve Vilâyât-ı Şarkiye üçgeninde yolların kontrolünün sağlanmasıyla, Rus ordularının hareket alanı genişleyecekti. Çünkü Erzurum'un Doğu Anadolu'nun anahtarı konumunda olduğu biliniyordu. Bu işgal sağlanırsa, güneye doğru yönelme daha da kolay olacaktı. Şu iddia edilebilir; Rusya Devleti bu bölgeyi işgal ve buralarda mümkünse uzun yıllar kalabilmeyi düşünmekteydi. Bunun için de buralarda iskân bölgeleri oluşturma gayreti içinde olmuştur.[6]

---

[3] Hasan Babacan, "2.Abdülhamit döneminde Ermenilerin Çeşitli Ülkelere Göçü ve Ermeni Diasporasının Oluşumu", **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, (24-25 Nisan 2003)**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, Balıkesir, 2004, s. 30.

[4] **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik
Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 224.

[5] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 203.

[6] Aydoğan, a.g.e., ss. 29-30.

3.2 RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ AMAÇLARI

3.2.1.Ermeni Meselesinin Uluslararası Bir Boyut Kazanmasında Rusya'nın Rolü

19.yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki farklı etnik grupları etkisi altına alan milliyetçilik akımı Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkmasında da büyük bir rol oynamıştı. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin eski gücünü giderek kaybetmesinin bir sonucu olarak Büyük Güçler Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan azınlıkları kendi siyasi, ekonomik ve dini menfaat ve emelleri doğrultusunda yönlendirmeye başlamışlardı. Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerden biri de Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne ve Ermenilere karşı takip ettikleri politikalardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunan Ermenilerin özerklik ve bağımsızlık talepleri Rusya'nın yayılmacı siyasetinin en gözde araçlarından biri idi.

Rus General Mayevskiy anılarında Ermenilerin Osmanlı hâkimiyetinde bulundukları sürece durumlarından gayet memnun olduklarını, ahalinin en zengin tabakasını teşkil ettiklerini, sanayi, ticaret ve çiftçilikle meşgul olduklarını ve üst düzeyde görevlere geldiklerini belirtmektedir.[7] Bu da dış güçlerin müdahalelerinin geniş çapta etkilediği uyuşmazlığın sunî olarak çıkarıldığını göstermektedir.[8] Ermeniler arasında propaganda yapmak suretiyle onları kazanmak için Rusya'da eğitilmiş Ermeni ve Rus ajanları Kafkasya ve Karadeniz'den Anadolu'ya geçerek çalışmalar yapmaktaydılar. Bu ajanlar çok değişik yöntemlere başvurmak suretiyle çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Kimi zaman tüccar, kimi zaman tiyatrocu gibi hareket ederek Ermenileri, hatta Kürtleri, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır. Bu ajanlardan bir kısmı "Doğulu İzdanya" denilen büyük bir tiyatroda, Rus-

---

[7] Bayram Bayraktar, **20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevskiy'nin Türkiye Gözlemleri**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2007, s. 163.

[8] Halil Kemal Türközü, **Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1982, s. 1.

ya'dan gelen bazı Ermenilerin teşvikiyle bir miting tertip ederek, halka ayaklanmanın tam zamanı olduğu yolunda telkinlerde bulunmuş, silah ve bombalarla Anadolu'ya geçerek büyük bir ihtilal çıkarılacağı yolunda propaganda yapmışlardır.[9]

Osmanlı Devleti'nin dışta ve içte güç durumlarla karşı karşıya kaldığı zamanlardan başlayarak, özellikle 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nın 16'ncı ve Berlin Antlaşması'nın 61'nci maddeleriyle ortaya atılan Doğu Anadolu'da reform yapılması sorunu; bundan sonra her elverişli ortamdan yararlanılarak öne sürülmüş ve kimi zaman hızını yitirerek, kimi kez Osmanlı Hükümetinin iç işlerine karışmak için bir bahane olarak kullanılmış ve son zamanlara dek sürdürülmüştü. Balkan Savaşı'ndan sonra ise en aşırı ve kronik dönemine girmiştir.[10] Berlin Muahedesi'nin 61. maddesiyle "Bab-ı Ali, Ermenilerle meskûn sahada ahalinin durumunu düzeltmek için birtakım reformlar yapmayı ve zaman zaman bu hususta Berlin Muahedesi'ni imzalayan devletleri, tabi başta Rusya ve İngiltere'yi, haberdar edeceğini taahhüt" etmişti. Dolayısıyla Rusya, adeta, "Ermeni reformlarının nazırı, müfettişi" rolünü benimsemişti.[11]

Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlarda yapacak pek bir şeyleri olmadığını gören Ruslar dikkatlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerine çevirdiler. Bu maksatla da Ermenileri kullanmaya başladılar. Ermeniler, gösterdikleri büyük çabalara rağmen, Ayastefanos, daha sonra Berlin Antlaşmalarına kendileri için konan maddelerden memnun kalmadılar. Ermeni temsilcisi başpiskopos Hrımyan, Berlin Antlaşmasının 61. Maddesi üzerine: "*Ermeni delegasyonu doğuya, mücadelesiz ve isyansız hiçbir şeyin kazanılmayacağı hakkında öğrenmiş olduğu dersi de beraberinde götürecektir.*" demektedir. Büyük ümit ve tahriklerle yola çıkan Ermenilerin uğramış oldukları hayal kırıklığı bundan sonra başlatacakları silahlı mücadelenin gerek-

---

[9] Aydoğan, a.g.e., s. 270.
[10] Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, s.1.
[11] Kurat, a.g.e., s. 203.

çesi olmuştur. Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilere vermiş olduğu hakları yetersiz bulup; onları devamlı kışkırtmasına rağmen hiçbir zaman bu teşebbüslerinde samimi değillerdi. Bunları düşündüren, Ermenilere verilecek hakların, özerkliğin, hatta bağımsızlığın kendi uyruğunda bulunan Kafkas Ermenilerini de uyandırması, ayaklandırması idi.[12]

Berlin Kongresi'nde kabul edilen "Ermeni Reformları," bazen İngiltere ve bilhassa Rusya tarafından ele alınması itibarıyla, Bab-ı Ali üzerinde bir baskı konusu teşkil etmesi yönünden mühimdi.[13] Fakat Rusya 1896 Ermeni Krizi sırasında, İngiltere'nin Ermeniler lehine uluslar arası müdahalede bulunma çabalarına karşı sultanın otoritesini destekleyip onu Doğu Anadolu'da özerk bir Ermeni bölgesinin kurulması gibi radikal reformlara zorlamayı kabul etmedi. Kafkaslar'da kendi nüfus bölgelerindeki devrimci Ermeni faaliyetleri korkusu da Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu olduğu gibi koruma kaygısını güçlendiriyordu.[14] Rusya, içeride Ruslaştırma politikalarına devam ederken dışarıda da bağımsızlık hareketlerine karşı bir politika sürecine girmiştir. Bu yüzden Berlin Antlaşması'ndaki ıslahat isteklerini rafa kaldırmış, hâkimiyeti altındaki Ermenileri de baskı altına almaya başlamıştır.[15]

3.2.2. Rusların Ermenileri Osmanlı Devleti Aleyhine Kışkırtma Politikası

Böylesine önemli bir bölgede Rusların uzun yıllar buralarda tutunabilmesi için başvurdukları metotlardan birisi de bölgedeki unsurları menfaatleri ölçüsünde kullanmaktı. Özellikle de Kürtler ve Ermenile-

---

[12] Hamza Bektaş, **Ermeni Soykırımı İddiaları ve Gerçekler**, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama Araştırma Merkezi, Bursa, 2001, s. 35.

[13] Kurat, a.g.e., s. 115.

[14] Alan Bodger, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (der. Marien Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 90.

[15] Aydoğan, a.g.e., s. 243.

rin aynı soydan geldiği tezi işlenmeye çalışılmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu ele geçirmek için Ermenileri ve Kürt aşiretlerini kandırarak, parasal destekler vererek isyan çıkarmaları için teşvik etmiştir. Şîr Yezdan İsyanı, Şeyhî Abdüsselam Olayı, Bitlis Olayı, bu kabil bölücü fikirlerin neticesinde meydana gelmiştir. Ruslar yalnızca Ermeni ve Kürtleri kışkırtmakla kalmamıştır. Aynı zamanda Keldanî, Süryanî ve Nasturîlere de bu yolda destek vermişlerdir. Bu politikaların başarıya ulaşması için de bu bölgeye elçilik mensuplarını, özel akademik ajanlarını göndermişlerdir.[16]

Ermenilerin ilk milli hareketi 1860 yılında başlamıştır. Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra cemiyetlerin sayısında büyük bir artış olmuştur. Bu cemiyetler ve dernekler daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldıran, ayaklanan Ermeni komitelerinin nüvesini teşkil etmişlerdir. Bunların kurucuları başta din adamları olmak üzere özellikle Kafkasyalı Rus Ermenileridir.[17] Kafkasya'da Ruslar Ermeni düşünürlerini, yazarlarını elde ederek, Osmanlılara karşı yapıtlar, Ermenistan bağımsızlığı, ulusal ideallerinin canlandırılması için destanlar yazdırıp yayınlatıyor, komiteler kurduruyor, her türlü araçla, kendilerini özendiriyor ve yüreklendiriyorlardı.[18] Rus-Osmanlı savaşından sonra Rusya'da ve özellikle Kafkasya'da egemen olan ihtilâl düşünceleri, yavaş yavaş Ermeniler üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı.[19] Özellikle Berlin Antlaşması'ndan sonra Doğu Anadolu'daki bazı toprakların Ruslara bırakılması sonucu Osmanlı ve Rus Ermenilerinin temasa geçmesi ile Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanarak, bir devlet kurma arzu ve istekleri, Rusya'nın güneye inme arzusuyla birleştirilerek, Ermeni faaliyeti programlanmaya, teşkilatlanmaya, finanse edilerek silahlanmaya başlanmıştı.[20]

Ermenileri bütün güçleriyle destekleyen Rusların maksadı, Doğu Anadolu'dan Basra'ya veya Çukurova'ya doğru uzanan ve kendi kont-

---

[16] Aydoğan, a.g.e., ss. 30-31.
[17] Bektaş, a.g.e., s. 45.
[18] Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, s. 8.
[19] A.g.e., s. 9.
[20] Bektaş, a.g.e., s. 45

rolünde kalacak olan bir Ermenistan yaratmaktı. Böylece Rusya, sıcak denizlere açılma fırsatı bulacaktı. Rusların bu gayesini sezen ve böyle bir hayali 1877-78 harbi sonlarında gerçekleştirme fırsatını bulacaklarını gören İngilizler, derhal müdahale ederek, biraz da olsa hadiselerin seyrini değiştirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu İngiliz müdahalesi neticesinde Ermeniler, ikiye ayrılarak bir kısmı Rusların, diğer kısmı da İngilizlerin patronajlığında devlet kurma hayallerini gerçekleştirmek için mücadelelerini hızlandırmışlardır.[21] 1900'lerden itibaren Ermeni meselesinde İngiltere'nin inisiyatifi ele alması ve Balkanlar'daki gelişmeler Rusların Ermeni politikasındaki sertliğini yumuşatmış ve yeniden Ermenileri kazanmak için çaba içinde olmuşlardır.[22]

3.3. 1900–1911 RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ DURGUNLUK DÖNEMİ

Vilâyât-ı Şarkiye'de yaratılan Ermeni meselesi 1900'lerde bir durgunluk dönemine girmişti. Bunun nedeni de Çarlık Rusya'sının politikalarında meydana gelen değişimlerdi. Osmanlı Devleti'ndeki tüm Ortodoksların hamiliğine soyunan Rusya, aynı zamanda Ermeni terör örgütlerinin en büyük destekçisi olmuştu.[23] Hariciye Nezareti'nden Petersburg Sefareti'ne gönderilen 16 Temmuz 1904 tarihli telgrafnamede Rusya'dan Osmanlı ülkesine geçen Ermeni çetelerini engellemek için Rus hükümetinin askeri memurlarına kesin emir vermesi gerektiği belirtilmektedir.[24] Fakat Rusya Hükümeti Ermeni çetelerinin sınırı aşarak Osmanlı topraklarına geçmelerinin engellenmesi hususunda vermiş olduğu söze rağmen gerekli dikkati göstermemiştir.[25] Diğer yandan bu dönemde Rusya, Vilâyât-Şarkiye'de yalnız bağımsız bir

---

[21] Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 166.

[22] Aydoğan, a.g.e., s. 243.

[23] A.g.e., s. 240.

[24] **Osmanlı Belgelerine Ermeni-Rus İlişkileri, (1899-1906)**, C:2, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:79, Ankara 2006, s.118.

[25] A.g.e., s.126.

Ermenistan değil, aynı zamanda bu bölgeyi ve Ermenileri de Slavlaştırma, Ruslaştırma gayretleri içinde olmuştu. Bu yaklaşımları da 1900'lerde Kafkasya'daki Ermeni kiliselerinin mallarına el koymalarıyla başlamış oluyordu. Rusya'nın bu yaklaşımı 1911 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra Ermeni meselesine yeniden ağırlığını koymaya başlamıştır. Yaklaşık on senelik bu durgun politikaların bir başka sebebi Rusya'nın yönünü Uzak Doğu'ya çevirmiş olmasıydı. Ancak değişen dünya dengeleri Rusya'yı da bu gibi politikalarını gözden geçirmeye mecbur ediyordu.[26]

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki stratejik çıkarları iki özgül askeri sorunla bağlantılıydı: asgari olarak Rusya kıyılarını savunma amacı ve azami olarak Boğazlar'ı ele geçirme göreviyle Karadeniz'e hâkim olma ve Kafkasya sınırının savunulması. Rus silahlı kuvvetlerinin 1907'deki durumu korkunçtu. Pasifik ve Baltık filoları yok olmuştu; üç yıllık savaş ve devrimde ordunun düzeni kalmamış ve morali çökmüştü. Resmi ve gayri resmi bütün kesimler, silahlı kuvvetlerin yenilenmesinin, bağımsız bir güç olarak Rusya için bir ölüm kalım meselesi olduğunda hemfikirdi.[27]

İngiltere'nin Güney Afrika'da "Boer Harbi"nde meşguliyeti, 1904-1905'de Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi ve 1905'te "Rus İhtilâli" Ermeni reformları ile yakından ilgilenen iki devletin bu hususta Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmalarına imkân bırakmamıştı. Rusya'da ihtilal hareketi tavsayıp, devlet rejimi yeniden oturduktan sonra, Rus hükümeti, Boğazlar Meselesi ile birlikte tabiatıyla Ermeni Meselesi'ni de ele alacaktı. Ermeni reformlarının halli nispeten daha kolaydı, çünkü Berlin Kongresi ile Rusya'ya muayyen haklar tanındığı gibi, reform yapılacak saha da Rusya'nın bitişiğinde idi. Rusya'nın içinde tam o sırada, oldukça kalabalık bir Ermeni zümresinin bulunması, hatta Ermeni ruhanî reisi Katolikos'un Rus sahasındaki Eçmiyadzin'da yaşaması, Ermeni meselesinde Rusya'nın ayrı bir mevki almasına imkân

[26] Aydoğan, a.g.e., s. 240.
[27] Bodger, a.g.m., s. 100.

vermekte idi.[28] Rus Dışişleri Bakanlığı ise Petersburg Sefaretine gönderdiği 8 Şubat 1906 tarihli telgrafnamede Ermeni komitelerinin Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerinin Rusya Hükümeti tarafından asla desteklenmeyeceğini bildirmişti.[29] Diğer yandan Doğu Anadolu vilayetlerindeki Rus konsolosları, belki ilerde gerekince kullanılabilir diye, birçok Ermeni köylülerine Rus tebaası olmak için dilekçeler imzalatmışlardı.[30] Örneğin Hariciye Nezareti'nden gelen 10 Mart 1907 tarihli yazıda, Erzurum vilayetinde bazı Ermenilerin Erzurum Rusya konsolosunun teşvikiyle mezhep ve tabiiyetlerini değiştirmeye çalıştıkları ve Erzurum bölgesindeki Ermenileri isyana teşvik ettikleri bildirilmiştir.[31]

Bitlis Vilayeti'nden gelen 15 Mayıs 1908 tarihli telgrafnamede ise Bitlis Rus konsolosunun da, köyden gelen Ermenilerin merkezde dolaştıkları yerlere adamlarını göndererek köyler ve özellikle de Bulanık kazasındaki Ermenileri Rus vatandaşlığına geçmeleri için tahrik ettiği bildirilmektedir. Bitlis Vilayeti'nden gelen 27 Nisan, 11 Mayıs, 5 Mayıs, 2 Haziran ve 16 Mayıs 1908 tarihli telgrafnamelerde de, Erzurum, Bitlis ve Van Vilayetleri'nde Rus konsoloslarının himayesindeki Ermenilerin bir karışıklık çıkarma hazırlığı içerisinde oldukları bildirilmiştir.[32] Tiflis Baş şehbenderi Fevzi Bey tarafından gönderilen 16 Mart 1908 tarihli telgrafnamede ise Ermeni ihtilâlcilerinin Tiflis'te çeşitli toplantılar yaptıkları ve Rus Hükümeti'nin de Ermenileri açıkça desteklediği bildirilmiştir. Van Vilayeti'nden gelen 11 Nisan 1908 tarihli telgrafnamede de İran'daki Ermeni fedailerine Osmanlı ülkesinde karışıklık çıkarmaları için Rusya tarafından silah verildiği ve her türlü masrafları Rusya Hükümeti tarafından karşılanmak üzere bazı çete

---

[28] Kurat, a.g.e., s. 205.
[29] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, C:2, s. 175.
[30] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** C: 3, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991. ss. 24-25.
[31] **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, (1907-1921),** C:3, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:80, Ankara, 2006, s. 175.
[32] A.g.e., ss.13-17.

reisleriyle anlaşma yapıldığı bildirilmiştir.[33] Bir arşiv belgesinde ise Rusya askeri guvernörü tarafından gizlice Batum Başşehbenderliğine gönderilen telgrafname yer almış ve Taşnaksutyun Cemiyeti'nin Rus Hükümeti'ne bir nota vererek göstereceği bağlılık ve itaate karşılık Ermenilerin Osmanlı ülkesindeki emellerini gerçekleştirmeleri için Rusya'nın yardımda bulunması şartını koştukları belirtilmiştir. Hatta papazların malları iade edilmese ve mektepler yeniden açılmasa bile itaatten ayrılmayacaklarını temin etmişlerdi.[34]

1890–1908 yılları arasında cereyan eden olaylardan ortaya çıkan sonuç şu idi: Rusya, Katogikos Krimyan'ın etkisini de kullanarak, bir taraftan kendi sınırlarındaki Ermeniler'e göz açtırmamaya çalışırken, diğer yandan da Osmanlı Ermenilerini el altında sürekli kışkırtıyordu. Bu şekilde hem Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını, hem de Ermenilerin düşündükleri muhtar idarenin İngiltere'nin değil ancak kendi himayelerinde olabileceği imajını vermeye çalışıyordu.[35]

---

[33] A.g.e., ss.33-37.

[34] *"Hariciye Nezareti'ne 8 Kanun-i Sani sene 1906 tarihiyle Rize tarıkıyla Batum Başşehbenderliği'nden irsal olunan telgrafnamenin tercümesidir. Mufassal tahrirat-ı acizânemle zât-ı ali-i asafânelerine arz eylemiş olduğum vechle askeri guvernörü "Taşnaksutyun" namı altında birleşen Ermeni komitesinin Rusya Hükümeti'ne bir nota irsal ederek papazların emvali iade olunmazdan ve mekatibin tekrar küşadına müsaade edilmezden evvel bile kendisinin tarîk-ı sadakat ve itaatden inhiraf etmeyeceğini temin ettiğini ve fakat Ermenilerin memalik-i şahanedeki amalinin hayyiz-ı fi'leisali hususuna Rusya hükümeti tarafından muavenet edilmesi şart-ı kat'isini dermöiyan eylediğini suret-i mahremanede bendenize bildirmiştir. Gürcülerle Ermeniler arasındaki zıddiyet ve münaferetden naşi Gürcüler Ermenileri ihanetle itham ediyorlar. Binaenaleyh hal ve mevki kesb-i vehâmet etmiştir. Cereyan-ı ahvale dair zat-ı âli-i nezaret- penahilerine etrafıyla arz-ı malumat eyleyeceğim."* **BOA. Y.PRK. EŞA,** dosya no. 48/56.

[35] Haluk Selvi, "Ermeni Çete Faaliyetleri, 1900-1918", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri,** (23-25 Kasım 2005), Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, s. 57.

3.4. 1912–1913 YILLARI ARASI RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ CANLANMA DÖNEMİ

3.4.1. Rusya'nın Vilâyât-ı Şarkiye'de Reform Yapma Çabaları

Günümüzde Rus tarihçilerinin büyük bir çoğunluğuna göre, Rusya, Ermeni meselesinde tamamıyla insancıl yaklaşımlara göre hareket etmekteydi. Fakat şu da bir gerçektir ki, Doğu Anadolu, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının vazgeçilmez halkalarından biri idi. Dolayısıyla da Rusya'nın Ermeni politikası kendi menfaatleri icabı yürütülüyordu.

Dışişleri Bakanı Sazonov anılarında şöyle diyordu: "*Ermenilerin devrimci Taşnaksutyun örgütünün faaliyetleri hakkında Rusya haberdar ediliyordu. Ermeni isyanlarının Rus sınırına sıçrama tehlikesi üzerine Kafkasya'daki yerel yöneticilerimiz sınır komşumuzun Kafkas vilayetlerindeki bu taşkınlıkların önüne geçilmesi için Osmanlı yetkililerine başvurmuşlardı. Çünkü Kafkasya bölgesi her türlü isyan hareketlerine açık bir bölge idi ve Kafkas sınırımızın güvenliğini sağlamak amacıyla Ermeni vilayetlerinde reform yapılması konusunda teşebbüsü elimize aldık. Hiç bir büyük devlet Ermeni reformları uğruna Bab-ı Ali ile olan ilişkilerini tehlikeye atmayı göze alamadı. Çarlık yönetiminin Ermeni vilayetlerinde reform yapma teşebbüsünü ele almasının nedeni ise sadece Ermenilerin çektiği sıkıntılar ve bu sıkıntılar karşısında Rus hükümetinin duyduğu rahatsızlık değildi ve biz bu konuyla sadece insanlık namına ilgilenmiyorduk. Bunun bir diğer nedeni de bu isyanların pek sakin olmayan bölgelerimizde huzur ve asayişi bozacağından korkuluyordu. Çünkü bu isyan hareketlerinin Rus Ermenistan'ına da sıçrama tehlikesi mevcuttu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle meskûn vilayetlerinde reform yapılması konusu en çok Rusya'yı ilgilendiriyordu.*":[36]

---

[36] S.D.Sazonov, **Vospominaniya,** Rossiya v Memuarah Diplomatov, Mejdunarodnıye Otnoşeniya, 1991, ss.168.

Ermeni-Rus ilişkileri, Trablusgarp ve Balkan savaşlarıyla yeni bir sürece girmiş, Rus taraftarı Ermeniler, yeniden Vilâyât-ı Şarkiye'de ıslahat yapılmasını gündeme taşımak gayreti içinde olmuşlardır. Ermeniler her defasında belki bu sefer diyerek Rus kontrolünde bağımsızlık için bu bölgelerin işgalini daha bir hevesle istemekteydiler. Ermeni örgütleri de Petersburg'da eğitilmiş ve buralarda hazırlanan fedailer Vilâyât-ı Şarkiye'de huzursuzluklar çıkarmak suretiyle büyük devletlerin ilgisini çekerek amaçlarına ulaşmak istemekteydiler. Özellikle Taşnak örgütü, Vilâyât-ı Şarkiye'de ıslahatlar yapılacağını, dolayısıyla buraların Ruslar tarafından işgalinin kaçınılmaz olduğu şeklinde propagandalar yaparak, halkın maneviyatını kırmaya ve hükümetin baskı altında tutulması yolunu seçmişken, Rusya da Kafkasya ve Kiev'deki ordularının savaşa hazırlanması için bazı teşebbüslerde bulunmakta, böylece Osmanlı hükümetini baskı altında tutmaya gayret etmekteydi.[37] Böylece 1908–1913 yılları arasında yaşanan son gelişmeler karşısında Ermeni ıslahatının yeniden uluslar arası bir boyut kazanması Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirmişti.[38] *Tanin* gazetesinin *Osmanlı-Rus Mukarenatı* başlıklı makalesinde Osmanlı Devleti'nin her türlü askeri harekâta karşı olduğu belirtilmiş ve şöyle denilmişti: "*Rusya da Kafkasya taraflarına Osmanlı ordularının bir fırsattan istifade ile hücum etmeyeceğine emin olabilir.*"[39]

Bu süreç Balkan Savaşları'yla yeni bir boyut kazanmıştır. Rusya kaybettiği prestijini 1912 yılında Balkan devletlerini kışkırtmak suretiyle yeniden kazanabileceğini düşünmüştü. Savaşın sonunda da Ermeniler harekete geçerek 7 Ekim 1912'de Tiflis'te bir konferans düzenlemişler ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde belirtilen Vilâyât-ı Şarkiye ıslahatlarının hayata geçirilmesi için Londra Konferansı'nın gündemine getirilmesi yönünde kararlar almışlardır. Bu aşamada Rusya'nın Osmanlı Devleti büyükelçisi Giers de hükümetine başvurarak ıslahatın desteklenmesini, aksi halde de bölgenin işgal edilmesini

---

[37] Aydoğan, a.g.e., s. 243.
[38] A.g.e., s. 291.
[39] **Tanin**, 3 Teşrinisani 1327

teklif etmişti.[40] *Tanin* gazetesinin 20 Mart 1912 tarihli nüshasında yer alan *Rusya'nın Tahşidatı* başlıklı makalesinde şöyle yazıyordu: "*Novoye Vremya'nın bir müddetten beri neşriyatı hep bu merkezdedir: "Güya Devlet-i Osmaniye Kafkasya'yı tehdit ediyormuş. Huduttaki Rus asakirleri kâfi gelmediği için hududumuz üzerinde ne olur ne olmaz tahşidat icrasına karar verilmiştir. Yalnız gazeteler değil, oldukça maruf rical-i siyasiye bile böyle çocukça sözler söylemektedir.*"[41]

Bitlis Rus Konsolosluğunca, İstanbul'daki Rus elçisine gönderilen 24 Aralık 1912 tarihli ve 63 sayılı genel raporun bir kısmında Taşnaksutyun Cemiyeti'nin Ermenilerle Müslümanlar arasında düşmanlık meydana getirmeye ve Ermeniler için vilayette meydana gelebilecek felaketlerin neticesi olarak Rusya'nın müdahalesini ve memleketin Rus askeri tarafından işgal edilmesini temin etmeye son derece gayret ettikleri bildirilmektedir.[42] Bir arşiv belgesinde görüldüğü üzere bazı Rus gazetelerini satın alan Ermeni komitacılarının Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığı içerisinde bulunduğunu yazdıkları ileri sürülmektedir. Buna karşı Rus Hükümeti'nin ise Osmanlı Devleti'ne karşı hiçbir savaş hazırlığı yapmadığını ve savaş ilan etmeye taraftar olmadığını resmen açıkladığı ve bu iddiaların bazı Rus gazetelerini satın alan Ermeni komitacıları tarafından ortaya atıldığı ifade edilmektedir.[43]

---

[40] Aydoğan, a.g.e., ss. 291-292.

[41] **Tanin**, 20 Mart 1912

[42] Bu raporun tam metni için bkz. Azmi Süslü, **Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1987, ss.22-26.

[43] "*Efkâr-ı Umumiye'yi tahrik ve her türlü arzularına muvaffak olmak maksadıyla muhtelif ihtilal komitelerine mensup Ermenilerinin para kuvvetiyle elde ettikleri menfaatperest bazı ecnebi ve Rus matbuatı tarafından dört beş aydan beri ve hemen her gün hükümet-i seniye-i şahaneleriyle Rusya beninde yakında güya bir muharebe zuhur edeceğine dair neşr edilen havadis Avrupa'da ve hususiyle Rusya'da o derece tamim etmiş ki herkes vukuatın zuhurunu beklemekte iken bunun üzerine Rusya harbiye nezareti bu şaianın bazı Rus gazetelerini satın alan Ermeni komitacılarının fesadıyla vuku bulduğunu.*" **BOA, Y.PRK. EŞA**, dosya no. 52/49.

1912 yılı sonbaharında Rus ve Avrupa basınında Ermenilere karşı Türk ve Kürt zulmü üzerinde duran birçok yazı çıkmış; Kafkasya'da ve Çar ordularının çizmesi altında bulunan İran'daki Ermeniler arasında birçok toplantılar yapılmış ve her yana yazıları gönderilmiştir. 7 Ekim 1912'de Tiflis'te büyük bir toplantı yapılmış ve Eçmiyadzin'e gidilip, Osmanlı Ermenileri işini ele almasının Katogikos'tan istenmesine karar verilmişti. O sırada Katogikos, Rus hükümetiyle barışmıştır ve onunla işbirliği yapmaktadır. Petersburg'daki Osmanlı büyükelçiliğinin Bab-ı Ali'ye bildirdiğine göre Katogikos, 4/17 Haziran 1912 tarihinde Petersburg'da çıkan *Novoye Vremya* gazetesine verdiği bir demeçte: "*Osmanlı Ermenileri Meşrutiyetten bir iyilik görmediler, durumları kötüdür, yalnız Rusya'da rahat ediyorlar*" yollu sözler söylemiştir.[44]

Rusya, Osmanlı Devleti'ne İstanbul büyükelçisi Giers aracılığıyla 26 Mayıs 1913 tarihinde gönderdiği notada, doğu illerinin ıslahı ile ilgili müfettişlerin gönderilmesi konusunun ancak genel ıslahat içinde ele alınabileceğini ve konunun Rusya, İngiltere ve Fransa arasında İstanbul'da büyükelçiler düzeyinde ele alınması gerektiğini ileri sürdü.[45] Fakat Osmanlı elçiliklerinden Bab-ı Ali'ye gelen raporlara rağmen Rus belgeleri Çar hükümetinin işin Londra'daki büyükelçiler konferansına götürülmesini istemediğini sandıracak biçimdedir; çünkü Kafkas Genel valisi Kont Vorontsov-Daşkov'un Sazonov'a 7/20 Şubat 1913'te yazdığına göre, Katogikos'un Bogos Nubar Paşa'yı Avrupa halk efkârına ve hükümetlerine Ermenilerin durumunu ve ıslahat yapılmasının gerektiğini anlatmak için yollamış olduğunu bildirmekte ve bu işin Londra Büyükelçiler konferansı önüne götürülemeyeceğini eklemektedir. O tarihte Ermeni Katogikos'u tamamıyla Ruslarla işbirliği yaptığından bu yön Rusların Ermeni meselesine öbür büyük devletleri karıştırmak istemediklerini gösterir. Olaylar da bu bakımdan Rus isteklerine göre gelişecektir. Bogos Nubar Paşa'nın Rıfat Paşa'ya söyledikleriyle o sıradaki Rus durumu ve düşünceleri karşılaştırılırsa

---

[44] Bayur, a.g.e., s. 22.

[45] Zekeriya Türkmen, **Vilâyât-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914**, TTK Yayınları, s.37.

şu sonuçlara varmak gerekir: Rusya, Ermeni özgürlüğünü isteyemezdi; çünkü bu onun önüne İskenderun Körfezi yolu üzerinde -35 yıl önce Bulgaristan'ın kurulmasıyla İstanbul yolu üzerinde olduğu gibi- bir duvar dikmek olurdu. Yine Rusya, Doğu Anadolu'yu o sırada kendi ülkesine katmak istediğini ortaya atmaya yüreklenemezdi; çünkü bu, daha Balkan durumu karmakarışık iken belki bir genel savaş çıkarabilirdi; dolayısıyla o anda Rusya'ya en uygun olanı, Doğu Anadolu'da geniş ölçüde bir ıslahat yapılmasını sağlamak olabilirdi; bu ona, oraların işlerine karışmak hakkını az çok vereceği için o yerleri, ilerde en uygun göreceği bir sırada, kendine katmak imkânını da verirdi.[46]

Giers'ın, Ermeni Taşnak komitesi murahhası Doktor Zavrief'e söylediği şu sözler de, bu genel çizgiye uygundur: "*İmparatorluk hükümeti (Rus), Ermenistan'ın mukadderatıyla pek yakından ilgilidir. Ancak Ermeniler bu andaki durumun olağanüstü olduğunu gözden kaçırmamalı ve ihtiyatsız davranışlarıyla durumlarını daha da kötüleştirmemelidirler. Ermenilerin Avrupa gözünde Osmanlı keyfi idaresinin kurbanları gibi görüne durmaları önemlidir ve (bu durumu bırakıp) ulusal amaçlarına erişmek için Osmanlı askeri başarısızlıklarından faydalanmaya kalkışan siyasal ihtilalciler durumunu takınmamalıdırlar. Dolayısıyla Ermeniler hiçbir biçimde Osmanlıları kışkırtmamalıdırlar ve hele bir ayaklanma işine başlamamalıdırlar. Avrupa karşısına siyasal dileklerle de çıkmamalıdırlar; buna karşılık olarak Ermeniler basınlarıyla ve her türlü demeç ve gösterileriyle Kürtlerden ve Osmanlı idaresinden gördükleri dayanılmaz kötülükler üzerinde genel bakışı çekmekte herhalde haklıdırlar.*" Kolayca anlaşılabileceği gibi Giers burada Zavrief'e programın ilk evresini, yani ıslahat isteme kısmını açıklamaktadır.[47]

Rus elçisi Giers, 26 Mayıs 1913'te Rus hükümetinin Ermeni reformuna verdiği ehemmiyeti anlatan bir muhtırayı Bab-ı Ali'ye sundu. Buna göre: Ermeni reformu Anadolu'nun başka yerlerinde girişilen reformlardan tamamıyla başka türlü olmalı idi. Makedonya'da olduğu

---

[46] Bayur, a.g.e., s. 24.
[47] Bayur, a.g.e., ss.25-26.

gibi yerli bir otonomiye götürme tehlikesi ta baştan bertaraf edilecekti. Sazonov'un fikrine göre: Antanta'ya dâhil üç devlet bu meseleyi ele almalı ve mevcut şartlara en uygun bir şekilde bir ıslahat taslağı hazırlamalıydılar. Bunun üzerine İngiliz hükümetinin de muvafakatiyle Rus elçiliği, böyle bir proje hazırlamayı taahhüt etmişti.[48] Bütün bu çabaların büyük savaşın arifesinde yeni bir şekil aldığını, dolayısıyla tarafların gerçek niyetleri ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Ağustos 1914'te Katogikos Kevork, Eçmiyadzin'in resmi yayını olan *Ararat*'a şöyle bir yazı yazar:

"*Şimdi, Ermeni milletinin geçmişte, tarihte yüzyıllardır bilinen bağlılığını, Rus İmparatorluğu tahtına karşı olan sadakatini en yüksek inanç ve istekle göstermesi zamanı gelmiştir...*" Bu gibi gayretler sonunda zaten altyapısı hazırlanmış olan ayaklanmalar ve katliam tetiklenmiş ve Vilâyât-ı Şarkiye'de "cephe gerisinde beşinci kol çalışmaları faaliyete" başlamıştır. Yani Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girdiğinde komiteler de Rusların yanında yerlerini almışlardı.[49] Fakat *Tanin* gazetesinin *Rusya ve Türkiye* başlıklı makalesinde *Tan* gazetesinin Petersburg muhabirinin telgrafından söz edilmiş ve şöyle denilmişti: "*Türkiye'nin harekât-ı askeriyesi bu son günlerde Rus mahfil-i siyasesini en ziyade işgal eden bir mesele olmuştur. Rusya'nın Bab-ı Ali'yi bir Ermenistan işgali ile tehdit eylediği şayiası külliyen asılsızdır.*"[50] Aynı gazetenin Rusya'nın *Harekât-ı Askeriyesi* başlıklı makalesinde şöyle bir ifade yer almıştı: "*Londra'dan New Freyya Press gazetesinden bildiriliyor ki, Rusya hükümeti Kafkasya civarında harekât-ı askeriye icra etmektedir. Kafkasya daire-i askeriyesine ait birçok fırkalar Osmanlı hududunda içtima etmek üzeredirler. Ermenistan'a doğru icra edilecek harekât-ı askeriye için Rusya Kafkas ordusuna malik bulunmaktadır.*"[51]

---

[48] Kurat, a.g.e., s. 207.
[49] Aydoğan, a.g.e., s. 244.
[50] **Tanin**, 29 Temmuz 1913.
[51] **Tanin**, 29 Temmuz 1913.

Dışişleri Bakanı Sazonov, Ermenilerle meskûn vilayetlerde reform yapılması için büyük bir çaba gösteriyordu. Sazonov'a göre, bu sorunun çözüme kavuşturulması, Osmanlı sınırında yaşayan Ermeni nüfusu açısından da büyük bir öneme sahipti. Bu konuyu Sazonov, Talat Bey'in Livadya ziyareti esnasında da gündeme getirmişti. Sazonov'a göre Jön Türk hükümeti, Rusya'nın Ermeni vilayetlerinde reform yapma çabalarından rahatsız oluyordu. Jön Türkler Rusya'nın bu teşebbüsünü Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Bu nedenle Ermenilere güvenmeyen Genç Türklerin bu konuda desteğini kazanmak imkânsızdı.[52]

Sazonov bu konuda anılarında şöyle demektedir: "*Talat Bey ile yaptığım görüşmemin amacı, Ermeni Sorununa büyük bir önem verdiğimizi ve Osmanlı idaresinde bulunan Ermenilerin huzur içinde yaşamalarını öngören bu reformların hayata geçirilmesi için elimizden geleni yapacağımıza inandırmaktı. Diğer yandan Osmanlı hükümetinin milliyetçi bir politika izlemekten vazgeçmesi gerektiğini hatırlatmıştım. Sonuçta Talat Bey ile Ermeni reformları konusunda yaptığım görüşmeden şu sonuca varmıştım: Yakındoğu'da siyasi nüfuz elde etme konusunda Rusya ve Almanya mücadele halinde bulunuyorlardı. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin iyi yaşam koşullarına kavuşmaları için çalışacaktım. Çünkü Ermeniler de Yahudiler gibi topraksız bir milletti ve 1914'te gelindiğinde toprakları daha da küçülmüştü ve birçok Ermeni hayatını kaybetmişti. Fakat bu olaylardan da önce ne Rus Ermenistan'ında ne de Osmanlı Ermenistan'ında Ermeniler nüfus çoğunluğunu oluşturmuyorlardı. Osmanlı yönetiminin ve Kürt toprak ağalarının baskısına dayanamayan Ermeniler sonunda isyan etmişlerdi.*"[53]

Berlin Antlaşması'nın 63. maddesine göre Osmanlı Hükümeti Ermenilerle meskûn bölgelerde reform yapacağını belirtmiş olmasına rağmen bunu hiçbir zaman uygulamaya koymamıştı. Sazonov, Rus

---

[52] Sazonov, a.g.e.,ss. 162-163.
[53] Sazonov, a.g.e., ss. 163-168.

teşebbüsünün Berlin'de tepkiyle karşılanacağını bildiği için Mayıs 1913'te Berlin'deki büyükelçi S.N.Sverbeev'e gönderdiği talimatta, Rus hükümetinin Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle meskûn vilayetlerde reform yapılmasını talep ettiğini ve bu konuda bütün büyük güçlerle işbirliği halinde hareket etmeye hazır olduğunu bildirmesini istemişti. Rus hükümetinin bu teşebbüsünün bölgede Osmanlı Devleti'nin haklarının ihlali anlamına gelmemesi gerektiğini, tersine Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni tehlikelerden korumaya çalıştığını da eklemişti. Fransa ve İngiltere hükümetleri Rus teklifine olumlu yaklaştılar ve bu konuda İstanbul'daki elçilerine gerekli talimatları verdiler. Üçlü İttifak ülkelerinin elçileri ise bu reform sürecine katılabilmek için şu şartları öne sürdüler: 1. Sultan'ın Ermeniler üzerindeki haklarının korunması; 2. Bu konu ile ilgili toplantılara Osmanlı temsilcilerinin de katılması. Almanya ise Rus çabalarını takdir etmek yerine Almanya'nın desteği olmadan reform konusunda bir sonuç elde edilemeyeceğini öne sürmüştü.[54]

3.4.2. Rus Elçiliği Baş Tercümanı A.N.Mandelştam'ın Reform Projesi

Rus elçiliği baş tercümanı A.N.Mandelştam tarafından hazırlanan reform projesi haziran ayı sonunda komisyona sunulmuştu. Rus projesi, Ermenilerle meskûn altı vilayette (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas) idari açıdan tek bir vilayet halinde birleştirilmesini öngörüyordu. Bu vilayetin yönetimini ise büyük güçlerin onayı alınmak suretiyle Padişah tarafından beş yıllık bir süre için atanacak olan Hıristiyan bir valiye verilmesini öngörüyordu. Bu vali geniş yetkilerle donatılmış olacak, hiç istisnasız bütün memurları hatta kaza yargıçlarını da tayin ve azil hakkına sahip olacaktı. Polis ve jandarma da onun emrinde olacaktı. Yargıç, memur ve jandarma eşit sayıda Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşturulacaktı. Ayrıca, ona yardımcı olmak üzere, eşit sayıda Hıristiyanlardan ve Müslümanlardan oluşturulacak olan

[54] A.g.e., ss. 170-171.

İdare Meclisi, yerel sorunların çözümünde yasal sorumluluklarını yerine getirecekti. İstişare Meclisi'nin çıkaracağı kanunlar ise Sultan'ın onayına sunulacaktı. Her nahiyenin ahalisi tarafından seçilmiş bir meclisi olacaktı ve her nahiye ve kaza merkezinde genel vali tarafından atanacak olan birer sulh yargıcı olacaktı. Barış zamanında vilayet ahalisi askerliğini vilayet içinde yapacaktır. Kürt (Hamidiye) süvari kıtaları ilga edilecekti. Bütün kanunlar Türkçe, Kürtçe ve Ermenice olmak üzere üç dilde neşredilecekti. Her millet özel okul açabilecekti. Bunların yanında inanç ve ibadet özgürlüğü, adalet, milli eğitim, askerlik, tarım ve vergilendirme konusunda Ermeni halkına çok sayıda garanti veriliyordu. Ermenilerin ellerinden alınmış toprakların geri verilmesi için komisyonlar kurulacaktı, vilayetin anayasasının oluşturulmasında ise Osmanlı devletinin ve büyük devletlerin temsilcilerin de katılacağı bir komisyon oluşturulacaktı.[55] Rusya tarafından ayrıca Kilikya yani Adana bölgesinde bulunan Ermeniler lehine de ıslahat yapılması teklif edilerek, buraya da bir kanca takılmak ve ilerde kurulması muhtemel Ermeni devleti için denize açılan bir kapı aralamak isteniyordu.[56]

Bunlardan en önemlisi bu reformların büyük güçlerin denetiminde hayata geçirilecek olmasıydı. Fakat ne yazık ki, komisyon çalışmalarının bir sonuç vermeyeceği ilk oturumdan anlaşılmıştı. Çünkü İngiltere ve Fransa tarafından destek gören Rus projesi Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Böylece komisyon çalışmaları da çıkmaza girmişti. Birkaç gün sonra Rus hükümeti, Petrograd'daki Berlin elçiliği aracılığıyla Almanya'dan Rus projesini eleştiren bir nota almıştı. Bu notada reform konusunda Osmanlı hükümetinin taleplerinin de dikkate alınması gerektiği belirtiliyordu.[57] Diğer yandan Mandelştam'ın bu tasarısı, Osmanlı Hükümeti'nce kabul edilemez şartlar içermekteydi.[58]

---

[55] Sazonov, a.g.e., s. 171.
[56] Türkmen, a.g.e., s. 38.
[57] Sazonov, ss.171-172.
[58] Aydoğan, a.g.e., s. 309.

Bu Rus projesi kabul edildiği takdirde, Ermeniler tamamıyla imtiyazlı bir duruma geleceklerdi. Sayı itibarıyla Müslüman ahaliye nispetle, bazı nahiyelerde ancak üçte bir, bazı yerlerde bundan daha az oldukları ve sadece Harput çevresinde nüfusun yarısını teşkil ettikleri halde Ermenilere, memuriyette, meclis idare azalığında, jandarma ve polislikte, Müslümanlar ile aynı hak verilecek ve Ermeni dilinin devlet dairesi ve mahkemelerde Türkçe ile yan yana yürütülmesi istenecekti. Bununla, Ermenilerin, önce reform, sonra da bir otonomi ve nihayet Osmanlı Devleti'nden tamamıyla ayrılmaları için tedbirler alınmış olacaktı.[59]

Rus tasarısına bir türlü karşılık olmak üzere yeni Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın 25 Haziran 1913 tarihli bir genelgesi vardır. Bunda Bab-ı Ali'nin yapmış olduğu ıslahat ve gerçekleştirmek istediği tasarılar (çıkarılmış olan kanunlar v.s.) sayılmaktadır.[60] 1Temmuz 1913 tarihinden itibaren de bu genelgeyle kanun ve ek olarak hazırlanan hususlar İstanbul'daki büyükelçiler toplantısında gündeme getirilmiş ve daha sonra da büyük devletlerin büyükelçilerine bildirilmişti. Nitekim Osmanlı Hükümeti'nin Doğu Anadolu Islahat Müfettişliği konusunda hazırlamış olduğu tasarıyı Almanya, Avusturya, İtalya ve İngiltere temsilcileri olumlu karşılarken, Rusya temsilcisi olumsuz bir tavır sergileyerek kabul etmemişti.[61]

1913 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti için büyük bir öneme sahip olan Ermeni Sorunu'nda da inisiyatifi ele almaya çalışan Almanya, Osmanlı Devleti'nin koruyucusu sıfatıyla hareket ediyor gibi görünse de, aslında Osmanlı Asyası'nda çok büyük bir ekonomik güce sahip olan Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışıyordu.[62] Bu nedenle Rus projesinin her bölümü Alman temsilcisi tarafından tepkiyle karşılanmıştı ve komisyon sekizinci oturumundan sonra çalışmalarına son verdiğini açıklamıştı. Çünkü Alman hükümetinin bu projeye getirmek

---

[59] Kurat, a.g.e., s. 208.
[60] Bayur, a.g.e., s.113.
[61] Türkmen, a.g.e., s. 41.
[62] Andrey Mandelştam, "Mladoturetskaya Derjava," **Russkaya Mısl**, Kniga 6, 1915, s. 27.

istediği değişiklikler dikkate alınmış olsaydı bu projenin pratik değeri kalmazdı.[63] Bu toplantıda Alman elçisi Baron Von Wangenheim Rus tasarısına şiddetle karşı çıktı ve bunun ileride bir Ermeni muhtariyetine ve çok yakın bir gelecekte de Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına sebep olabileceğini belirtmişti. Fransız elçisi Bompard da Rus tasarısını uygun bulmadığını belirterek ıslahat için görevlendirilecek memurların daha çok Avrupa'daki küçük devletlerden seçilerek görevlendirilmesini tavsiye etti.[64]

Bu arada Ermenilerle meskûn vilayetlerde durum daha da kötüye gidiyordu. Rusya amaçlarına ulaşmak ve Ermeni vilayetlerinde idarenin Avrupa devletlerinin denetiminde olması için diğer yolları deneyecekti. Bu amaçla Hariciye Nezareti İstanbul'daki büyükelçiye gönderdiği talimatlarında, Alman elçisi Baron Von Wangenheim ile reform programı konusunda işbirliği teklifi yapmasını önermişti.[65]

Fransız teklifi diğer elçiler tarafından da kabul edilince, altı devlet elçisi (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya) tekrar bir araya geldiklerinde, Bab-ı Ali tarafından hazırlanan teklifleri esas olarak aldılar. Yeni hazırlanan projeye göre yapılacak reformlar, sadece Ermenilerle meskûn sahada olmayıp, umumi mahiyet taşıyacaktı; ama şimdilik ancak yedi vilayette tatbik edilecekti. Rusların teklif ettiği bir Avrupalı umumi vali müessesesi olmayacaktı; fakat müşavirler ve mütehassıslar vasıtasıyla kontrol icrası esası muhafaza edildi. Kürt (Hamidiye) kıtaları ise Rus teklifi üzerine lağvedilecekti; Ermenice ile Kürtçe, Türkçe ile yan yana kullanılacaktı. İdare meclisine ise Rusların teklif ettikleri gibi, yarı yarıya değil, ahalinin sayısına göre azalar seçilmesi, bilhassa İttifak-ı Müsellese devletlerince öne sürülmüştü; ama bunun fiiliyata geçirilmesi zor gibi geliyordu. Rusların istedikleri mahalli askeri hizmet usulüne Avusturya ve Almanya elçileri şiddetle karşı geldiler. Görüşmeler sonunda, Osmanlı teklifine uyularak, reform yapılması düşünülen bu altı vilayetin iki bölgeye

---

[63] Sazonov, a.g.e., s. 173.
[64] Türkmen, a.g.e., s. 41.
[65] Sazonov, a.g.e., ss. 173-174.

bölünmesi ve her grubun başına da, devletlerin muvafakati ile birer yabancı umumi müfettişin tayini ve bu müfettişlere, valiler de dâhil olduğu halde, bütün memurları tayin ve azil hakkı tanınması hususunda mutabakata varılmıştı.[66]

3.5. DOĞU ANADOLU'DA RUS-ALMAN İŞBİRLİĞİ DÖNEMİ

Rusya, Ermeni ıslahatı hususunda her yolu göze almıştır. Ruslar strateji olarak üç aşamalı bir yol benimsemişlerdi. Birinci aşamada Ermenileri Osmanlı Devleti nezdinde imtiyazlı konuma getirmek, ikinci aşamada; muhtariyetle yönetilecek bir Ermenistan kurmak, üçüncü aşamada ise Osmanlı Ermenistan'ı diye bilinen Vilâyât-ı Şarkiye'yi de kapsayacak Rus hegemonyası altında, piyon bir Ermenistan hülyasını Rus isteklerine göre gerçekleştirmekti.[67] Öteden beri Doğu Anadolu'da Ermenileri kendi safına çekerek onlar üzerinde hâkimiyet kurarak sıcak denizlere kapı açmak emelinde olan Rusya, -her ne kadar Ermeniler lehine gibi bir ıslahat teşebbüsünde bulunuyormuş görüntüsünü verse de – kendi tezini kabul ettirmek için Almanya'nın onayını almak zorunda olduğunu anladı.[68] Rus sefaret baş tercümanı Andrey Mandelştam da *Russkaya Mısl* adlı süreli yayında neşrettiği bir makalesinde, bu dönemde Rusya'nın büyük güçlerle birlikte hareket etmek zorunda olduğundan dolayı reform konusunda Almanya'ya taviz verdiğinden ve Almanya ile Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmak konusunda birlikte hareket ettiklerinden bahsetmiştir.[69]

Viyana'da çıkan *Revue Militaire* gazetesinin *Rusya ve Ermenistan* başlıklı makalesinde Rusya'nın açık denizlere inme yolunun Ermenistan'dan geçtiği ve buna İngiltere ve Almanya'nın karşı çıktığı belirtilmiştir.[70] Bu sırada İngiltere ve Almanya'nın Anadolu'daki gelişmeler

---

[66] Kurat, a.g.e, .s. 208.
[67] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 337.
[68] Türkmen, a.g.e., s. 45.
[69] Mandelştam, a.g.m., s. 28.
[70] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, C:3, s. 106.

sırasında politik çıkarlar açısından birlikte olduğunu gören Rusya; Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana bir görüşü olmadığını tekrarladı. Rusya bu sırada görünürde Ermenileri korumak adına hareket ettiğini gösteriyor; devletlerarası ilişkilerde nabız yokluyor; gerçekte ise "ya bu bölgede istediğim olur veya kargaşalık çıkararak ordumla güneye inerim" demek istiyordu. Rusya, meseleyi tek başına çözemeyeceğini anlayınca mecburen Ermeni meselesi konusunda, Almanya ile yakın temas kurmaya dikkat etti. Nitekim bu iyimser tavırlar bir süre sonra meyvesini verdi: 22 Eylül 1913'te Rusya ve Alman temsilcileri bir araya gelerek Ermeni ıslahatı konusunda Doğu Anadolu vilayetleriyle ilgili Rus tasarısı üzerinde anlaşmaya vardılar. Bunun üzerine Rusya, Almanya ve diğer büyük devletlere dayanarak Osmanlı hükümetine baskıda bulunmaya başladı. Böylece Çarlık Rusyası Bulgarlar vasıtasıyla başarıya ulaştıramadığı Boğazlara hâkimiyet düşüncesini, Ermenileri kullanarak, Doğu Anadolu vilayetlerini ele geçirerek sıcak denizlere ulaşmak amacına biraz olsun yaklaşmasını sağlayacak hedefe -kendince- emin adımlarla gidiyordu.[71] Diğer yandan da Ruslar, Kafkasya'ya komşu Osmanlı Vilayetlerini ele geçirmek amacıyla Erzurum, Van, Bitlis ve Bayezid'deki Rus konsoloslukları ve Anadolu'da araştırma yapan profesörleri aracılığıyla bölgedeki Ermenileri ihtilâle teşvik ediyorlardı.[72] *Vetchernaya Vremia* Gazetesinde yayınlanan "*Ermeni İşlerine Aid Konferans*" başlıklı yazıda ise Petersburg'da bir Ermeni-Rus Komitesi kurulması maksadıyla konferans düzenlendiği ve bu konferansta yapılan konuşmalarda Ermeniler ile Rusların beraberce nasıl hareket edeceklerinin belirlendiği ifade edilmişti.[73] Hariciye Nezaretine gönderilen bir yazıda Rusya'nın ihtilal çıkartmak maksadıyla Osmanlı sınırlarına çeteler gönderme hazırlığı yaptığı, Rusya'dan Anadolu'ya bazı Ermeni ihtilalcilerinin gönderileceği ve Rus Hükümeti'nin yapılan ıslahatları akamete uğratmak için girişim-

---

[71] Türkmen, a.g.e., ss. 45-46.
[72] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s. 81.
[73] A.g.e., s. 87.

lerde bulunmak düşüncesinde olduğu ve bunun için de bazı hazırlıklara teşebbüs ettiği bildirilmiştir.[74]

Müfettişlik konusunda Rusya'nın, Avrupa devletleri nezdindeki girişimlerinden basın yoluyla haberdar olan Doğu Anadolu'daki Osmanlı vali ve diğer idareciler ise endişelerini devlet merkezine aktarmaktan geri durmamışlardı. Sadrazam Sait Halim Paşa, bu sırada İstanbul'daki Alman büyükelçisi Wangenhaim ile yaptığı görüşme sırasında bir takım yeni tekliflerde bulundu. Sait Halim Paşa bu önerisinde, ülkenin içinde bulunduğu mevcut siyasi durumdan dolayı ıslahat işi için Osmanlı Hükümeti'nin genel müfettiş atayabileceğini, bunun yanında yer alacak Avrupalı yardımcısının emrinde yine Avrupalı teknik elemanların bulunabileceğini, ancak bu yapılırsa ıslahatın başarılı olabileceğini açıklayınca, bu teklif Alman elçisini şaşırtmıştı. Sadrazamın bu teklifini Alman elçisi Wangenhaim ile Rus sefiri Giers olgunlaştırıp 7 Kasım 1913'te aşağıda belirtilen hususlar üzerinde anlaşmaya varmışlardı:

1. Doğu Anadolu vilayetlerinin iki kısma (Ruslar bu bölgeyi Ermenistan olarak adlandırıyor) bölünmesi, bu bölgelerde Avrupa'nın tavsiyesiyle Bab-ı Ali tarafından genel müfettişin tayini, bu müfettişlerin ve bütün memurların gereğinde görevinden alınması, bunların yerine başkalarının tayini;
2. Yüksek memurların ve bütün hâkimlerin padişah tarafından tayini için onay yetkisinin verilmesi;
3. Her bölgede eşit sayıda Hıristiyan ve Müslümanlardan meydana gelecek bir meclisin teşkili;
4. Memuriyetlerin Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında eşit olarak dağıtılması;
5. Islahatın uygulanması sırasında devletlere kontrol hakkının tanınması, bunun elçileri ile illerdeki konsoloslar vasıtasıyla yapılması;

[74] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s.89.

6. Doğu Anadolu vilayetlerinde yapılacak diğer ıslahatlar için Osmanlı Devleti'nin diğer devletler ile anlaşacağının bildirilmesi; [75]

İstanbul'daki büyükelçilerle Osmanlı hükümet yetkilileri arasında Ermeni ıslahatı konusundaki görüşmeler, 1913 yılı Kasım ve Aralık aylarında aralıksız devam etti. Özellikle Rus ve Alman elçilerinin baskıları üzerine, Sadrazam Sait Halim Paşa, Osmanlı kamuoyunu memnun edecek değişikliklerin yapılması halinde ıslahat tasarısını kabul edebileceğini; genel müfettişlerin yabancılardan seçilmesinin de uygun bulunabileceğini sözlü olarak bildirdi. Osmanlı Hükümeti bir nota ile tayin edilecek iki müfettişi on yıllık bir kontrat imzalayarak genel müfettiş olarak atadığını, bunların görev ve yetkilerini de bildirmekle mükellef olacaktı. Bu gelişmeler olurken Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti ileri gelenleri ve Osmanlı parlamentosunda yer alan Ermeni milletvekilleri Hallaçyan, Zöhrap, Malumyan, Şahirikyan, Vartakes, Vahan ve Pastırmacıyan Efendilerle 1914 Mart ayından itibaren birkaç defa toplantı yapılmıştır. Talat Bey, yapılan bu toplantılarda Ermeni mebuslarına: "... *bu tedbir Rusya'nın bir kapanıdır, sizde düşmeyin, biz de düşmeyelim. Rusya hiçbir zaman Akdeniz yolu üzerinde beynelmilel yardıma dayanan bir Ermenistan teşkilini arzu etmez. Geliniz, vazgeçiniz, şu ıslahatı el birliğiyle yapalım.*" teklifinde bulunmuşsa da Ermeni mebuslarını ikna edememiştir.[76] Diğer yandan *Tanin* gazetesinin 24 Kasım 1913 tarihli nüshasında şöyle bir ifade yer almıştı: "*Reis-i vükela Kokovtsov Berlin'den Petersburg'a Rus gazetecilerini çağırarak: "Rusya için şayan-ı ehemmiyet olan nokta Vilayat-ı Şarkiye ıslahatıdır. Ermeniler ağır bir tecrübeye maruz bırakılır demişti."*[77] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin *Osmanlı-Rus Müzakeratı* başlıklı makalesinde bu dönemde Bab-ı Ali ile Rusya arasında cereyan eden müzakerelerde üç nokta üzerinde durulmakta olduğu ve bu müzakerelerin sonuçlandırılması için ıslahatın ve Düyûn-u Umumiye'ye bir Rus vekilinin tayini meselesinin çö-

[75] Türkmen, a.g.e., s. 48.
[76] A.g.e., s. 50.
[77] **Tanin**, 24 Teşrinisani 1329.

züme kavuşturulması gerektiğinden söz edilmektedir. Islahat meselesinde ise iki sorunun bulunduğu belirtilmektedir: 1.Vilayet meclislerinde gayrimüslimlerin ne nispette temsil edilecekleri; 2.Mütehassıs müşavirlerin valilere karşı salahiyetleri. Bu makalede şöyle devam edilmektedir: "*İstihbar ettiğimize göre birinci meselede Bab-ı Ali, mukaddema serd ettiği nokta-i nazarda ısrar eylemiş olup anasır-ı muhtelifenin vilayat meclislerinde nüfusları nisbetinde temsil edilmeleri fikrini tervic eylemektedir. Nisbet-i temsil Fransız mütehassıslarının taht-ı idaresinde icra eyleyecek tahrir-i nüfusla tayin eyleyecek ve bu nisbet bilahare icra eyleyecek yeni tahrir-i nüfuslara nisbeten tadil olunabilecektir. Her ne kadar Mösyö de Girs bu babda hükümet-i metbuasının nokta-i nazarını izah eylemiş ise de müzakeratın tarz-ı ceryanı Rusya'nın Osmanlı nokta-i nazarını kabul edeceğini ihsas eylemektedir. İkinci nokta hakkında Rusya ecnebi mütehassısların valileri azl etmek salahiyetini haiz olmalarını taleb ediyor. Bu teklif ise hukuk-u hükümraniyeye muhalif olduğundan Bab-ı Ali tarafından kabul edilmemiştir. Bu babda verdiği cevapta Bab-ı Ali, valileri ecnebi müşavirlerinin teklifi üzerine ve fakat evvelce tayin edilecek şerait dâhilinde azl edebileceğini bildirmiştir.*"[78]

3.5.1. Yeniköy Antlaşması ve Doğu Anadolu Vilayetleri Islahat Müfettişliği

1913 yılında başlayan ve 1914 yılı Şubat sonlarına kadar devam eden Osmanlı-Rus elçileriyle hükümetleri arasındaki görüşmelerde Ermeni ıslahatı meselesine bağlı olarak gelişen Doğu Anadolu Vilayetleri Islahat Müfettişliği konusu iki devlet ilişkilerine büyük ölçüde yön vermiştir. Uzun süren görüşmelerden sonra, nihayet Alman ve Rus elçileri prensip ve ayrıntılar üzerinde anlaşmaya vardılar, iki genel müfettişle birlikte iki yabancı müşavirin tayini kabul edildi. İlk önce jandarma teşkilatı için görevlendirilmiş olan subaylar getirildi. Bu sırada Rusya'nın hazırlamış olduğu Doğu Anadolu vilayetleriyle ilgili

[78] **Tasvir-i Efkâr**, 20 Kanunusani 1330.

ıslahat projesi 8 Şubat 1914 tarihinde Sait Halim Paşa ile Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Gulkiyeviç arasında İstanbul'da imzalandı.[79] Tarihe Yeniköy Antlaşması olarak geçen bu anlaşmaya göre:

1. Reform yapılması öngörülen bu altı vilayetin iki bölgeye bölünmesi: 1.Erzurum, Trabzon, Sivas; 2.Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve her grubun başına da, birer yabancı (Avrupalı) genel müfettişin tayini;

2. Bu müfettişlere, valiler de dâhil olduğu halde, sivil idare, adliye, polis ve jandarmayı tayin ve azil hakkı tanınması hususunda anlaşmaya varılmıştı. Ayrıca genel müfettişler bulundukları bölgede idare, adliye, polis ve jandarmasını denetleyeceklerdi.

3. Ayrıca asayişin sağlanması için genel müfettişin talebi üzerine emrine askeri kuvvet de verilebilecekti. Asayişin sağlanması için bölgedeki emniyet kuvvetlerinin yetmemesi durumunda müfettişin talebi doğrultusunda devlet merkezince uygun görülen yerden kendisine yeterli sayıda kuvvet gönderilecekti.

4. Müfettişler yetersiz veya suçlu gördükleri memurları mahkemeye sevk edebileceklerdi.

5. Müfettişler acil tedbirler gerektiren konularda (Adliye Nezareti'ne bilgi vermek şartıyla) adliye memurlarını görevlerinden alabilecekti. Valilerin kanunlara aykırı hareket etmeleri durumunda ise Dâhiliye Nezareti'ne haber verilecekti. Dâhiliye

---

[79] Bu Ermeni reformunun Bab-ı Ali'ce kabulünü tasdik eden 26 Ocak / 8Şubat 1914 tarihli muamele münasebetiyle, maslahatgüzar Gulkiyeviç 27Ocak / 9Şubat 1914 tarihli Hariciye Nazırı Sazonov'a gönderdiği uzun bir mektupta şunları yazmıştı: "*Bu 26 Ocak / 9Şubat muamelesi hiç şüphe yok ki, Ermeni milletinin tarihinde, yeni ve daha mesut bir devrin başlangıcını teşkil etmektedir*". Gulkiyeviç'in yazısının son kısmı bilhassa dikkat çekiciydi:" *Ben, Rusya'nın tarihi mukadderatı icabı İstanbul'a sahip olduğunda, orada kaçınılması mümkün olmayan Rum unsuruna karşı mücadelemizde İstanbul'daki iki yüz bin Ermeni'ye dayanabileceğimiz kanaatindeyim*" Yani İstanbul'daki Ermeniler Rusya'ya minnet hisleri ve bağlılıklarını bu tarzda ifa edecekler ve İstanbul'daki Ermenilere, daima Rusya'nın müttefikleri sıfatıyla bakılması doğru olacaktı. Bkz. Kurat, a.g.e., ss 210-211, Sazonov, a.g.e., ss. 174-175.

Nezareti ise konunun dört gün içinde karara bağlanmasını sağlayacaktı. Toprak işleri ile ilgili konularda yani Ermenilerin ellerinden alınan topraklar genel müfettişlerin gözetimi altında çözülecekti.

6. On yıl içinde müfettişlerin yerlerinin boşalması durumunda Osmanlı devleti büyük devletlerden onay alarak yenisini atayacaktır.

7. Bütün yasalar, talimatlar, ilanlar ve emirler yerel dillere çevrilecek ve umumi müfettişin onayı alınmak suretiyle mahkemelerde yerel dilde konuşulacaktı. Islahat müfettişi uygun gördüğü takdirde, mahkemeye müracaat eden taraflardan her biri kendi dilini kullanabilecekti. Mahkeme kararları da Türkçe yazılacak, gerektiğinde yerel dillere de çevrilecekti.

8. Askerlik görevi barış zamanında oturduğu müfettişlik bölgesi sınırları içinde yapılacaktı. Hamidiye alayları yedek süvari birliklerine dönüştürülecek, silahları depoda bekletilecek, seferberlik zamanında kendilerine verilecekti. Herkes ırk ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin (Ermeniler ve Rumlar dâhil), askerlik görevini yapabilecekti.

9. Aynı mezhepten olan cemaatlerin okullarının yönetimine hükümet karışmayacaktı.

10. Müfettişlerin gözetimi altında bir yıl içinde nüfus sayımı yapılacak, milliyet, mezhep ve konuşulan dillerin oranları tayin edilecekti. (Van, Bitlis vilayetleri genel meclis ve komisyonlarının üyeleri yarı yarıya Müslüman ve Hıristiyanlardan eşit seçilecekti)

11. Genel Meclislerin yetkileri 26 Mart 1913 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilâyât- Kanun-ı Muvakkati"nin esaslarına göre tespit edilecekti.

12. Erzurum'da seçim bir yıl içerisinde bitirilemezse genel meclis üyeleri yukarıdaki gibi eşit olarak seçilecek, Sivas, Harput ve

Diyarbakır vilayetleri genel meclis üyeleri şimdiden nüfus oranı kuralına uyularak seçilecek, şimdiye kadar Müslüman seçmenlerin sayısı son seçime esas olan listelere göre belirli ve sınırlı kalacak, Hıristiyanların sayısı da cemaatlerine verilecek listelerine göre tespit edilecekti.

13. Seçimin yapıldığı yerlerde, azınlıkların encümenlerde üyeleri bulunacaktı.

14. Müfettişler gerekli gördüklerinde, zabıta ve jandarma tayininde Müslüman ve Gayrimüslimlerden eşit olarak seçilecekti. [80]

Ayrıca her etnik unsur için vilayetin milli eğitim bütçesinden onların ödediği vergilerle orantılı olarak bütçe oluşturulacak.[81] Rus Ermenileri ise bu reformların daha geniş bir ölçüde yapılmasını ve Ermenilere daha şimdiden "muhtariyet" temin edilmesini beklemişlerdi.[82] Görüldüğü üzere Rusya, Anadolu'da kurmak istediği bağımsız Ermenistan sayesinde Osmanlı Devleti'ni çember içine almak ve böylelikle Rusya için her türlü tehlike ortadan kalktıktan sonra Osmanlıların Kafkasya'daki Müslümanlarla ilişkisini de büsbütün kesmek istiyordu.[83]

3.5.2. Yeniköy Antlaşması'nın Rusya'nın Ermeni Politikası Açısından Önemi

Bu anlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra *Tanin* gazetesinin 11 Şubat 1914 tarihli nüshasından da anlaşıldığı gibi Ermenilerle

---

[80] **Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami**, Soglaşeniye Mejdu Rossiyey i Turtsıyey po Armyanskim Reformam, ss. 421-422 (Konstantinpol 26 Ocak/ 8 Şubat 1914).

[81] **Sbornik Diplomatiçeskih Dokumentov, Reformı v Armenii**, 26 Kasım 1912-10 Mayıs 1914, Ministerstvo İnostrannıh Del, s.158.

[82] Kurat, a.g.e., s. 211.

[83] **Talat Paşa'nın Anıları**, (haz.Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 22.

meskûn vilayetlerde yapılması öngörülen reformlar halktan gizlenmiş ve bu reformlar genel reformlar biçiminde gösterilmiştir.[84] Rusya ile Osmanlı Devleti arasında, diğer devletlerin de tasvibi ile Ermeniler ile ilgili reformlar konusunda bir anlaşmanın imzalanması, Osmanlı ve Rus idaresinde yaşayan Ermeniler arasında "Rus Hayranlığı"nı en yüksek bir dereceye çıkarmıştır. Nitekim çok geçmeden siyasi şartların değişmesi ve Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaşması üzerine, Rus işgali altında bulunan Doğu Anadolu vilayetlerindeki Ermenilerden binlercesi Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak maksadıyla silahlanmaya başlamıştır. Bu Ermenilerin bir kısmı Rus idaresindeki Ermenilerle birlikte o sıralarda Ruslar tarafından tanzimine girişilen "Ermeni Birlikleri"ne katılarak askeri eğitim almaya başladılar. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı yapacakları savaşta Ermeni öncü birliklerine "en güvenilir" adamları olarak vazife verecek ve onların Müslümanları katletmesine ses çıkarmayacaktı.[85]

Ermeni meselesinden dolayı Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu vilayetlerinde ıslahat yapılmasını kabul ettiği anlaşma Rusya ile imzalandığından bu meselenin takipçisi de tek başına Rusya oluyordu. Böylece ıslahat meselesinde diğer Avrupa devletleri artık müdahil olamayacaklardı.[86] Antlaşmanın imzalandığı günün ertesinde (9 Şubat 1914) Gulkeviç, Rusya Hariciye Nazırı Sazonov'a gönderdiği mektupta, imzalanan bu projenin Ermeni milletinin tarihinde yeni bir devir açtığını belirtiyor, Ermenilerin Osmanlı boyunduruğundan kurtulacağını ifade ediyordu. Gulkeviç mektubunda, bu antlaşmanın imzalanmasıyla Ayastefanos Muahedesi'ndeki 16.ncı maddenin yürürlüğe girmiş olduğunu ve Rusya'nın uluslar arası alanda prestijinin arttığını da ileri sürüyordu. Ayrıca Rusya'nın tarihi isteklerinden bahsederek, İstanbul'a hâkim olmak arzusunda olan Rusya'nın şehirde (İstanbul'da)

---

[84] Tanin'in 11 Şubat 1914 tarihli nüshasında şöyle yazıyordu: "*Rüfekamızdan bazıları bu meseleden dolayı bir protokol tanzim ve imza olunacağını yazmışlarsa da bunun asl-u esası yoktur. Yalnız Bab-ı Ali ıslahat-ı mükerrerenin esaslarını sefaretlere tebliğ ile iktifa edecektir.*" Bkz. **Tanin** 11 şubat 1914.

[85] Mehmet Saray, **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 52.

[86] Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. 191.

bulunan Ermenilerle burada tutunmasının mümkün olabileceğini belirtiyordu. Gulkeviç'in Sazonov'a gönderdiği mektuptan bir müddet sonra İstanbul'da bir Osmanlı-Rus Dostluk Komitesi kurulmuş, karşılıklı iyi niyet gösterileri de sergilenmişti. Bu sırada Rusya'daki bazı gazetelerdeki ünlü yazarlar, imzalanan anlaşmanın Rusya açısından büyük bir başarı olduğu yorumunu yapıyorlar, Ermeni meselesinin büyük ölçüde çözüme kavuşturulduğunu yazıyorlardı.[87] *Tanin* gazetesinin *Rus Hariciye Nazırının Beyanatı* başlıklı makalesinde ise şöyle denilmişti: "*Rusya hükümeti Kafkasya ile hemhudut olan Vilayat-ı Şarkiye ahvali karşısında bitaraf kalmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kısmı için ihsar olunan ve ahali için ciddiyeti havi olan ıslahat Türkiye ile icra ettiğimiz müzakerat-ı dostanenin neticesidir.*"[88] Andre Mandelştam'a göre, bu antlaşma ile Rusya, İstanbul üzerinde Alman nüfusunun[89] gittikçe arttığı bir dönemde, büyük diplomatik başarı elde etmişti. Çünkü bu anlaşma ile Osmanlı Hükümeti, Ermeniler üzerinde Rusya'nın himayesini kabul etmişti. Böylece Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi de Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine dönüşmüştü.[90]

Bu anlaşma, Ermeniler açısından oldukça önemli bir başlangıçtı. Anlaşma aynı zamanda Rusya'nın uluslar arası platformda daha önce kaybettiği pozisyonunu yeniden kazanmak adına büyük bir öneme sahipti.[91] Bu anlaşma zaman kaybedilmeden uygulanmaya konulmuş-

---

[87] Türkmen, a.g.e., s. 59.

[88] **Tanin**, 20 Mayıs 1914.

[89] Rus devlet adamlarına göre bu bölge Almanya'nın eline geçtiği takdirde Rusya'nın Avrupa'ya yaptığı buğday ticaretine büyük bir darbe indirilmiş olacaktı. Ayrıca Rusya'nın Osmanlı Devleti ile zaten pekiyi olmayan ticari ilişkileri de büsbütün kesilmiş olacaktı. Bu nedenle Rusya her çareye başvurarak Almanya'nın Osmanlı Asyası'nda nüfus sahibi olmasını engellemeye çalışacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. B.M.Dantsıg, **Blijniy Vostok**, İzdatelstvo Nauka, Glavnaya Redaktsıya Vostoçnoy Literatun, Moskova, 1976, s. 289.

[90] Mandelştam, a.g.m., s. 28.

[91] Aydoğan, a.g.e., s. 315.

tur.[92] Doğu Anadolu vilayetlerinde ıslahat yapmak üzere Avrupalı müfettişlerin atanmaları ve müfettişlere verilen yetkiler konusunda Rusya'nın diplomatik anlamda isteklerini kabul ettirmiş olmasından dolayı başarılı olduğu söylenebilir. Fakat bir süre sonra Avrupalı müfettişlerin Osmanlı Devleti'ne gelmesi ve diğer gelişmeler dengeleri değiştirmiştir. Hatta Rus basınında bu sırada yer alan kimi haberlerde Rusya'nın müfettişlik konusunda kontrolü elden kaçırdığı yönünde yorumlar yapılmıştır. Rusya'da Melukov, 3 Temmuz 1915 tarihli *Reç* gazetesinde yer alan bir yazısında, Rusya'nın müfettişlik konusundaki antlaşmanın değiştirilmesine neden ses çıkarmadığını soruyor, İstanbul'daki Rus sefirinin olaylara vakıf olamadığından dolayı bu sonuçların ortaya çıktığını ifade ediyordu. Melukov ayrıca müfettişlik konusunda kontrolün tamamen Osmanlı hükümetinde olmasından dolayı, Anadolu'da Rusya'nın tabii dostu konumundaki Ermeniler lehine yapılacak reformların başarıya ulaşmaması konusunda endişeli olduğunu da belirtiyordu. Osmanlı Dâhiliye Nezareti ise savaş ortamında ıslahat yapmanın mümkün olmadığını belirtmişti.[93]

Ermeni meselesinin çözümlenmesi amacıyla teşkil edilen ve sözde Doğu Anadolu vilayetlerinde ıslahat yapılmasını öngören müfettişlik uygulaması Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yarıda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, bir yerde Doğu Anadolu'nun Ermeni yurdu haline getirilmesi gibi büyük bir felaketten kurtulmuş fakat bu defa bir başka felaket çemberinin içerisine girmiş, savaşın en sıcak çatışmalarından bir kısmı bu coğrafyada cereyan etmiştir. Osmanlı Devleti Doğu Cephesinde Ruslarla savaşa girince müfettişlik uygulamalarından vazgeçmek durumunda kaldı. Savaşın başlamasıyla birlikte Doğu Anadolu vilayetlerinde Ermeni çetelerinin taşkınlıkları giderek arttı. Ermeni tarihçilerinden Nalbandian'ın ifade ettiği gibi: "*Ermeni komiteleri için hedeflerini gerçekleştirecek topyekûn ayaklanmayı başlatmanın en uygun zamanı Osmanlı'nın savaş halinde oldu-*

---

[92] Anlaşmaya göre büyük devletlerce seçilen müfettişlerden Norveçli Albay Hoff; Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır'a, Hollandalı Westenek; Erzurum, Trabzon ve Sivas bölgelerine atanmışlardır. Bkz. Aydoğan, a.g.e., s. 315.

[93] Türkmen, a.g.e., ss. 60-61.

ğu zamandı." Nitekim Ermeni çeteleri bu fırsatı değerlendirmeye çalışarak Doğu Anadolu vilayetlerinde yaşayan Türklere karşı toplu katliam hareketlerinde bulundular. Öte yandan uygulamaya başlanmasından bu yana pek etkili olamayan Doğu Anadolu Islahat Müfettişliği teşkilatı ise, Dâhiliye Nezareti'nin 28 Aralık 1914 tarihli kararıyla lağvedildi; müfettişlik teşkilatına son verilmesine gerekçe olarak da savaşın çıkması gösterildi.[94]

3.6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUS-ERMENİ İLİŞKİLERİ

3.6.1. Ermenilerin Rus Ordusuna Katılması

Tanin gazetesinin 8 Kasım 1914 tarihli nüshasının *Ermeniler ve Harp* başlıklı makalesinde şöyle yazıyordu: "*Pozantyon* gazetesi bugünkü baş makalesinde: "*Vatan-ı Osmaniye'nin müdafaasında anasır-ı Osmaniye'den her birinin menfaati vardır. Türkiye'nin şu muharebe neticesinde bir kat daha kesb-ı kuvvet ve metanet etmesi uğrunda elden gelen gayreti sarf etmek bütün anasır-ı Osmaniye'nin menafi-i müşterekesi icabatındandır. Biz eminiz ki Ermeniler dahi 1827-28 ve 1877-78 muharebelerinde olduğu gibi bu defa dahi uhdelerine vezayif ifasında zerre kadar gaflet ve rehavet göstermeyerek vatan-ı Osmaniye'nin müdafaa ve selameti uğrunda her nevi fedakarlıkta bulunacaktır.*"[95] Fakat ne yazık ki Ermeniler, Osmanlı Hükümetinin seferberlik ilanını iyi bir fırsat olarak görmüş ve tarafların Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleriyle iyice cesaretlenmiş ve bazı organizasyonlara girişmişlerdir. Komitacılar Osmanlı Devleti aleyhine Rusya hesabına casusluk yapmakta, halkını silahlandırmakta, bölgesel isyanların çıkmasını teşvik etmekteydiler. Meselâ, daha önce olduğu gibi Zeytun'da yine ayaklanma başlatılmış, devlet aleyhine çalışılmış, *Zeytun Fedai Alayları* adıyla donanımlı çeteler teşkil etmek suretiyle

---

[94] A.g.e., ss. 82-83.
[95] **Tanin,** 8 Teşrinisani 1330

dağlara çıkmışlardı. Yine seferberlik ilan edilince Ermenilerin birçoğu İran ve Rusya'ya firar ederek Rus ordularına katılmaktan geri kalmamışlardır.[96] Bu arada Rusya, kendi idaresindeki Ermenilerle Osmanlı Devleti'nden getirdiği militanları askeri eğitime tabi tutmuş ve bunlardan dört gönüllüler birliği oluşturmuştu. Bununla da yetinmeyen Rusya, Kafkas genel valiliği kanalıyla Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere de silah ve para göndermiş, onların Osmanlı ordusunu arkadan vurmaları hususunda talimat vermişti.[97] Hariciye Nezareti Siyasi Evrakında yer alan bir dosyada da Ermenilerin Ruslar tarafından silahlandırılarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak için cepheye sevk edildikleri bildirilmektedir.[98]

Ermeniler Doğu Cephesi'nde Rusların, Güneydoğu Cephesi'nde ise Fransızların ardında katıldıkları savaşlarda binlerce Türk'ü korkunç bir şekilde katletmişlerdir. Rusların, İngilizlerin ve Fransızların koruyuculukları altında çeteler meydana getirerek Osmanlı sınırı dışında kalan Osmanlı köylerini yakıp yıkmışlar, Türk ahalisini de kadın, ihtiyar ve çocuklar çoğunlukta olmak üzere katletmişlerdir.[99] Taşralara verilen direktif "Rus ordusu sınırdan ilerler ve Osmanlı askeri çekilirse, her yanda birden eldeki araçlarla ayaklanılacak, Osmanlı ordusu iki ateş arasına bırakılacak, emir komuta kurumları ve binaları bombalarla havaya uçurulacak, yakılacak, hükümet kuvvetleri içeride oyalanacak, ikmal kollarına baskınlar yapılacak. Bunun tersi Osmanlı ordusu ilerlerse Ermeni askerleri, silahlarıyla Ruslara katılacak ve birliklerin-

---

[96] Aydoğan, a.g.e., s. 339.

[97] Saray, **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 56.

[98] "*Ermenilerin Rus Hükümeti tarafından teslih olunarak bize karşı muharebeye sevk edildikleri 18 Kanun-i Evvel sene 1915 tarihinde Petrograd'dan keşide olunup tekmil İsviçre cerâidinde neşrolunan tegrafnamedeki 17 Kanun-i Evvel sene 1915 tebliğ-i resmide beyan edilmiş olmakla Cenevre'de tab edilen La Tribune de Geneve gazetesinde münderic mezkûr telgrafnamenin maktû'ası manzûr-ı âlî-i âsafileri olmak üzere leffen takdim kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l- emrindir*". **BOA. HR. SYS**. dosya no. 2882/7.

[99] Mecbure Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivinden Rusça Belgelere Göre Ermeni Meselesi**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi:14, Ankara, 1999, s. 61.

den kaçarak çeteler oluşturacaklar." biçiminde idi.[100] 3.Ordu Kumandanlığı'ndan Başkumandanlık Vekâletine gönderilen 11 Ekim 1914 tarihli telgrafnamede, Rusların Kafkasya dâhilinde Rus ve Osmanlı Ermenileriyle Rumları silahlandırarak çeteler teşkil ettikleri, bunları bizim tarafa göndererek memalik-i Osmaniye'de dahi çete teşkilatını tevsi etmek istedikleri istihbar olunuyordu.[101] *Tanin* gazetesinin 2 Aralık 1914 tarihli nüshasında yer alan *Kafkasya'da Rus Mezalimi* başlıklı makalede şöyle denilmektedir: "*Ruslar Kafkasya ahali-i islamiyesine tüyleri ürpertecek derecede mezalim icrasına başlamışlardır. Kafkasya eşraf-ı islamiyesinden otuz kadarı Ruslar tarafından idam olunmuştur.*"[102]

Tahran Sefiri Asım Bey'den Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya gönderilen 12 Kasım 1914 tarihli yazıda, Ruslar tarafından organize edilen birçok Ermeni çetesinin meşhur Samsoun'un idaresine verildiği ve Bulgar ordusundaki Ermenilerin başında bulunacak Antranik'in de hududa gönderildiği belirtilmekteydi.[103] Rus Profesör Pletnef, Tiflis'te verdiği konferansta Ermeni Meselesi'nin Rusya için fevkalade öneme sahip olması sebebiyle bu meseleye aynı zamanda Rus Meselesi de denilebileceğini, ayrıca Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin tarihî bir kronolojisini vererek Büyük Petro'nun hedeflerinin gerçekleştirilmesi için bugün büyük bir fırsat doğduğunu, bunun için Ermenilerin Ruslarla elele vermeleri gerektiğini ve Osmanlı Devleti'nin Giritliler gibi Anadolu'da bulunan Ermenilere de mutlaka muhtariyet vermesi gerektiğini ifade etmişti.[104]

Osmanlı Devleti'nin büyük bir çatışmaya lojistik yönden hazır olmayışı hemen kendini göstermiştir. 1914 Aralık ayında, Enver Paşa, Doğu Anadolu'da Kars yönünde, Rus ordusuna saldırmıştır. Amaç elbette ki, 1878 yılında Rusya'nın ilhak ettiği toprakları geri almaktı.

---

[100] Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, s. 83.
[101] **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, (haz. Şinasi Orel, Süreyya Yuca), TTK Yayınları, Ankara, 1983, s.207.
[102] **Tanin**, 2 Kanunuevvel 1914.
[103] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s. 96.
[104] A.g.e., s. 96.

Birkaç hafta içerisinde, küçük bir ilerleyişten sonra, bu harekât Sarıkamış'ta bir felaketle son bulmuştur.[105] Bu arada şu hususu da belirtmek gerekir ki hızla gelişen Sarıkamış Harekâtı dolayısıyla 3.Ordu Birlikleri, Ermenilerin isyan hareketlerini daha sıkı bir şekilde kontrol altında tutamamıştır. Buna mukabil Ermeniler, Ruslardan aldıkları talimat üzerine hazırlıklarını tamamlayarak Kayseri'de Ocak 1914'te, Zeytun'da Ağustos 1914'te, Erzurum'da Ekim 1914'te sabotaj ve tedhiş hareketlerine başlamışlardı. Bunları Muş, Bitlis, Diyarbakır, Urfa, Elazığ, Sivas, Trabzon, Ankara, Bursa, Adana, Antakya, Antep, Maraş, Halep, İzmir ve İstanbul'daki yıkıcı Ermeni faaliyetleri takip etti. Fakat Osmanlı ordusunun Sarıkamış'ta yaşadığı faciayı duyan Ermeniler, Ocak 1915'te Bitlis'te ve Kayseri'de, Nisan 1915'te Zeytun, Muş, Sivas, Diyarbakır ve Van'da büyük kitleler halinde isyan ederek her tarafı talan etmişler, yolları kesip köprüleri tahrip etmişlerdir.[106] Rus Yarbay Tverdokhlebov, hatırasında Ermenilerin Türklerin evlerini yağma ettiklerini ve sahiplerini katlettiklerini yazmaktadır. Ayrıca Müslüman ahaliyi muhafaza etmek teşebbüsünde bulunan Rus subaylarını da ölümle tehdit ettiklerini belirtmektedir.[107]

Ermenileri isyandan vazgeçirmek ve Ruslara yardım etmelerini önlemek için Osmanlı Hükümeti, önce Dâhiliye Vekili Talat Bey, sonra da Başkumandan vekili Enver Paşa'yı vazifelendirerek Ermeni Patriği ve diğer Ermeni ileri gelenleriyle görüştürmüştür. Fakat bu görüşmelerden bir netice çıkamamış ve Ermeniler hem isyanlara, hem de Ruslarla birlikte hareket etmeye devam etmişlerdir.[108]

Seferberliğin ilanıyla birlikte Eçmiyadzin Katogikos'u Kevork da Çar'ın desteğini alabilmek için bir mektup yazarak Osmanlı Ermenileriyle birlikte Çar'a sadakatlerini sundu ve Büyük Ermenistan'ın Rus-

---

[105] Georgs de Maleville, **1915 Osmanlı-Rus-Ermeni Trajedisi**, (çev.Necdet Bakkaloğlu), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 100.

[106] Saray, Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri, s.57.

[107] Bu hatıranın tam metni için bkz. Azmi Süslü, **Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1987, ss.45-53.

[108] Saray, Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri, s.64.

ya'nın kontrolünde kurulması için destek istedi. Ermenilerin bu talepleri zaten Rusya'nın istediği yöndeydi ve Rusya tereddütsüz destek olunacağını bildirdi. Rusya, İran ve Kafkasya'daki Ermeni gönüllüleri toplama ve onları silahlandırma gayretini böylece hızlandırmış oluyordu. Bu gönüllüler, birlikler halinde organize edilerek Vilâyât-ı Şarkiye'ye sızmaları sağlanmış, Rusların öncü birlikleri gibi hedef bölgeleri yakarak, işgal ederek Rusların buraları işgalini kolaylaştırma görevini üstlenmişlerdi.[109] Gönüllülerin firarı o kadar büyük boyutlara ulaşmıştı ki, savaş boyunca Rus ordusunda 180.000 Ermeni askeri vardı. Bunların da çok büyük kısmı Kafkas Cephesi'nde Osmanlı Ordusuna karşı savaşmıştı. Fransız lejyonlarında da bu rakamlar az değildi. Ermenilerin bu tevessülleri, başta Rusya olmak üzere emperyalist devletlerin kullanabileceği eğilimde olmaları, onların cephelerde kullanılmak arzularıyla örtüşmekteydi.[110] *Tanin* gazetesinde yer alan *Rus Kitap Tezviri* başlıklı makalesinde ise şöyle deniliyordu: "*Rusya Hariciye Nezareti ahiren bir Turuncu Kitap neşretti. Bu kitap Rusya ile Türkiye arasında başlayan ve sonra Türkiye ile bütün İtilaf-ı Müselles devletlerine sirayet eden harbin mesuliyetini bize yüklemeğe matuf bir mecmua-i tezvirattır. Buna Ruslar Turuncu Kitap diyorlar. Ruslar, mesuliyet-i harbi bize istinad etmek için delil olarak gösterdikleri yegâne vesaik hep buradaki sefirlerinden aldıkları telgraflardır. Hâlbuki Rusya'nın sabık İstanbul sefiri Mösyö de Girs memuriyetinin ilk gününden beri bize karşı husumet-ı mahsusayı temyiz etmiş. Vilayat-ı Şarkiye'de isyanları körükleyen Rusya, Basra'da günden güne Arabistan'ın kalbine doğru nüfuz etmeye çalışan İngiltere ve Suriye'de bir Fransız müstemlekesi yapmak için resmi vapurlarıyla silah kaçakçılığı eden Fransa, velhasıl memleketi siyaseten, idareten, iktisaden kendi ellerine almak isteyenler bu üç devletten başkaları mıydı?*"[111]

Gönüllüler listesi yalnızca Osmanlı Ermenilerinden de oluşmuyordu. Amerika'dan, İngiltere'den, Fransa'dan, Bulgaristan'dan, Roman-

---

[109] Aydoğan, a.g.e., s. 339.
[110] A.g.e., s. 340.
[111] **Tanin**, 15 Kanunusani 1331.

ya'dan, Rusya'dan, Buhara'dan vs. nerede Ermeni varsa oradan gelmek isteyenler bu listede yer almıştır. Çünkü bu savaş Ermenilerin büyük ideallerini gerçekleştirmek için son fırsat olabilirdi. Yine bu işlerde en aktif rolü, Meşrutî idare ve İttihat ve Terakki yönetiminin iyi niyetli çabalarıyla Meclis-i Mebusan'a girebilmiş Ermeni milletvekilleri oynamıştır. Komitacılar arasında yer alan mebuslardan Pastırmacıyan ve Varamyan Efendiler de bu aşamada gelinen noktayı son bir fırsat olarak görenlerdendir. Bu yüzden de bölge mebusu sıfatıyla zaman zaman seçim bölgelerine gitmek adına komitacılarla oralarda işbirliği içinde bulunmuşlar, savaşla birlikte de Rusya'ya kaçarak gönüllü birliklerin organizasyonu ile ilgilenmişler, hatta bunların başında Vilâyât-ı Şarkiye'de eylemlere dahi katılmışlardı. Bu yüzden Dâhiliye Nazırı Talat Bey, 21 Mayıs 1915 tarihli telgrafta Van Valisi Cevdet Bey'in dikkatini çekmiştir: "*Varamyan muhtelif vesilelerle Nezaret'e icraat-ı hükümeti tenkiden hakaret telgrafları çekiyor. Bu adamın Van'dan ihracı ve Van, Erzurum, Bitlis valilerine verdiği muhtıralarla birlikte Erzurum Divan- ı Harbi'ne tevdii hakkındaki mütalaanızın serien işarı.*" Hükümet, bir yandan bu gibi tedbirleri alırken, diğer taraftan da Ermeni komiteleri ve halkla olan hukukunu yaşatmak ve onları kazanmak için de bazı çalışmalar yapmıştır.[112]

Paris'teki Rus Büyükelçisi A.P.İzvolski'den Hariciye Nazır Sazonov'a gönderilen 17 Mayıs 1915 tarihli telgrafın bir kısmında şöyle deniliyordu: "*Buraya gelen Dr.Zavrief, kendisinin bizim Hariciye Nezareti'nde yaptığı görüşmelerin sonuçlarını bir muhtıra halinde bana verdi. Bu muhtırada, birçok husus arasında Rusya'nın, Osmanlı sınırları içinde, Osmanlı Devleti'ne tabi, fakat üç hükümetin himayesi altında bir "Ermeni özerkliği" oluşturmak niyetinde olduğu; Ermenistan arazisinin, güya çevrede kalan bazı kısımları müstesna olmak üzere, bütün Ermenistan vilayetlerini içine almakla kalmayarak belki de Yumurtalık ile İskenderun Körfezi dâhil olmak üzere, Mersin Limanıyla birlikte Kilikya'yı da ihtiva edeceği yazılıdır.*"[113]

---

[112] Aydoğan, a.g.e., ss. 340-341.
[113] Adamof, a.g.e., s. 179.

Sazonov'un İzvolski'e gönderdiği 18 Mayıs 1915 tarihli telgrafında ise şöyle denmekteydi: "*Ermenilerle yapılan görüşmeler, sırf akademik mahiyettedir. Zavriev'e belirli hiçbir program gösterilmemiştir. Onun Kilikya'yı bağımsız bir Ermenistan'ın sınırları içine almak hususundaki projesine verilecek cevap; Kilikya'da Fransız çıkarları kuvvet kazanmakta olduğundan, Ermenilerin bu bölgeye ait isteklerine yardım edemeyeceğimiz yolunda olabilir.*"[114] Görüldüğü üzere, Fransız hükümetinin Kilikya'dan asla vazgeçmeyeceğinin farkında olan Rusya, Ermeni politikasında da müttefikleri ile uyum halinde hareket etmeye özen göstermiştir.

Rus komutanlarının emri altında hareket eden bu gönüllü Ermeni çetelerince gerçek kırımlar yapılmış, eskiden mamur olan şehirler ve köyler, bu eşkiya çetelerinin saldırıları sonunda harabeye dönmüş ve Müslüman halkın yok edilmesi planı da acımasızca sürdürülmüştür.[115]

Ermenilerin Rusları kurtarıcı olarak gördükleri, Rusların Vilâyât-ı Şarkiye'yi işgaliyle bu bölgenin kendilerine verileceğine inanmaları büyük bir hata olup hem Ermenilere hem de Osmanlı Devleti'ne çok ağıra mal olmuştur. Oysaki Ruslar, bu duruma hiçbir zaman Ermeniler gibi inanmamış, buralarda kalıcı olmak üzere savaşmayı göze alabilmişti. Bu maksatla da Van, Muş, Bitlis bölgelerini ele geçirmek için 1915 Haziranında bu istikametlerde harekete geçmişlerdir. Ermenilerin de büyük desteği ile Rus birlikleri kolayca Van'a kadar gelebilmiş, Diyarbakır, İskenderun, Kilikya bölgelerinde işgale maruz kalabilecek bir durum ortaya çıkmıştı. Yani Rusları bu savaşa sürükleyen de kendi emelleriydi.[116]

---

[114] Adamof, a.g.e., s. 180.
[115] Erdal İlter, **Ermeni ve Rus Mezalimi, (1914-1916)**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi:12, Ankara 1999, s.21.
[116] Aydoğan, a.g.e., ss. 341-342.

3.6.2. Rus İşgallerinde Ermenilerin Rolü

Bu savaşta Ermeniler Ruslara casusluk yapıyorlar ve Osmanlı kuvvetlerinin durumu, hareketleri hakkında Ruslara haber veriyorlardı. İşte bütün bu tahrikler neticesinde Van'daki Ermeniler 13-14 Nisan 1915 tarihinde ayaklandılar; camilere, hükümet dairelerine, bankalara ve hastanelere bombalar attılar; Müslüman ahaliyi öldürmeye başladılar. Şiddetli çarpışmalar sonunda Van şehri Ermenilerin eline düştü. İşte bu olay da Rus askeri hareketinin Van üzerine yöneltilmesinde mühim bir rol oynadı.[117]

Rusların Van'a yaklaşmaları üzerine civar şehir ve köylerde oturan Ermeniler, Osmanlı idaresine karşı ayaklanmaya ve düşmanca gösterilerde bulunmaya başladılar. Aynı zamanda, vergi ödenmesi hususunda da idarenin emirlerine itaat etmiyorlar, yaklaşan Rus ordusuna katılıyorlardı.[118] Daha önceden örgütlenmiş olan Ermeni komiteleri faaliyete geçmişler ve İran sınırında bulunan Rus birliklerinin kılavuzları ve kuryeleri olmuşlardır.[119] 22 Nisan günü, Sivas valisi telgrafla, Ermenilerin 30.000 kişiyi silahlandırdıklarını, bunlardan 15.000'nin Rus ordusuna katıldığını ve de kesinlikle, diğer 15.000'nin Osmanlı ordusuna arkadan saldıracağını bildirmiştir.[120] Ruslarla birlikte Anadolu'ya geçen Ermeni gönüllü alayları hakkında değişik sayılar verilmiştir. Bu alayların 100.000–200.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.[121] Rusya'nın başvurduğu yöntemlerden biri de, Kafkasyalı bazı Ermenilere Müslüman pasaportu vererek Osmanlı ülkesine göndermekti. Fakat bunun farkına varan Osmanlı Devleti, Rusya'dan gelecek olanları sıkı bir biçimde kontrol ediyordu.[122] Ermenilerin Ruslardan aldıkları silah ve para yardımı ile isyan hazırlıkları içinde olduklarını Osmanlı istihbaratı haber almıştı. Kafkas cephesindeki 3.Orduya mensup muh-

---

[117] Kurat, a.g.e., s 286.
[118] İlter, a.g.e., s. 83.
[119] A.g.e., s. 85.
[120] Maleville, a.g.e., s. 52.
[121] Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, **Her Yönüyle Ermeni Sorunu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001, s.250.
[122] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s.145.

telif birlik komutanları, ordu komutanlığına acil raporlar göndererek ne gibi tedbirler alınması gerektiği hususunda emir beklemişlerdir.[123]

Van vilayetindeki komitecilerin en samimi dostları, akıl hocaları İngiliz, Rus ve Fransız konsolosları idi. En önemli meseleler, komiteciler ile Rus konsolosluğunda görüşülüyordu. Van'da seferberliğe kadar çıkan bütün olaylar, komitenin tertipleri ile çıkarılmış siyasi cinayetlerden başka bir şey değildi. Seferberlikten sonra ise, bu bölgedeki Ermeniler, komitelerin verdikleri emirlere uyarak, Kafkasya Ermenileri ile beraber, Rusların hareketlerini kolaylaştırmak için faaliyetlerini birleştirmeye karar vermişlerdi. Van'ın, Rus nüfus ve istilası altında bulunan Azerbaycan ile sınır komşusu olması ve Rusya'ya yakınlığı dolayısıyla stratejik durumu önemli idi.[124] Seferberliğin ilanı üzerine, Taşnak Komitesi, Rusya'dan gelen talimat üzerine, Van bölgesinin idaresini meşhur komitecilerden Van milletvekili Vremyan'a Bitlis ve Muş çevresini de yine Van milletvekili Vahan Papazyan'a vermişti. Vremyan Van'da, Papazyan da Muş'ta bulunarak birtakım hareketleri hazırlayıp idare etmeye başladılar.[125] Kısa bir süre sonra Ruslar tarafından ele geçirilen Van kent valiliği, ordularına yaptığı yardımlar nedeniyle, Çar'ın özel kutlamalarıyla, Osmanlı Devleti'nden Aram[126] adlı bir Ermeni'ye verilmiştir.[127] Van'ın Rusların eline geçmesi üzerine, Rus Çarı 2. Nikola, Van'daki Ermeni komitesine 21 Nisan 1915'de bir

---

[123] Mehmet Saray, Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri, s.56.

[124] İlter, a.g.e., s. 15.

[125] A.g.e., s. 17.

[126] Van'a geçici hükümet başkanı olarak atanan Aram Manukyan 2. Nikolas'a şöyle yazmıştır: "*İki ay önce ayaklandığımızda Rusların geleceğine güveniyorduk. Durumumuz çok tehlikeliydi. Ya teslim olacaktık ya ölecektik. Ölmeyi seçtik ve siz en beklemediğimiz anda imdada yetiştiniz.*" Bkz. Ahmet Özgiray, "1915 Yılında Haziran-Temmuz Aylarında Ermenilerin Van'da Kurduğu Otonom Cumhuriyet", **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, 24-25 Nisan 2003**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, Balıkesir, 2004, s.36.

[127] Maleville, a.g.e., s. 97.

telgraf göndererek Rusya'ya yaptığı hizmetler sebebiyle teşekkür etmiştir.[128]

Ermenilerin ve Rusların Müslüman halka yaptıkları mezalim hakkında çok sayıda tanık ifadeleri de mevcuttur. 1915 Şubat ayı sonlarına doğru, Rusların Bitlis'i işgal etmek istediklerini önceden öğrenen Van ve Bitlis Ermenileri, Müslümanlara saldırdılar. Kaçış yollarını kapatarak Müslüman halkı merhametsizce katlettiler.[129] Van Vilayeti'ne bağlı Hoşab kazası dâhilindeki aşiretlere Ermeni çeteleri taarruzda bulunmuşlar ve çok sayıda Müslüman'ı katletmişlerdi. Bu sırada Ruslar da Ermenilerin bu katliamlarına 2 top ve 200 kadar askerle yardımcı olmuşlardı.[130] Osmanlı Hükümeti ise bu durumu İstanbul'da bulunan müttefik ve tarafsız devletlerin büyükelçileri nezdinde protesto etmişti.[131] Rus taarruzunda, Kazaklar tarafından desteklenen Ermeni çeteleri büyük Rus ordusuna öncülük ediyorlardı. Bu çeteler, sakin olan köylere saldırıp, karışıklık çıkartmakla görevliydiler.[132] Rus birliklerinin Bitlis'i boşaltmalarından sonra, şehir acınacak bir görünümde idi. Rusların vahşeti karşısında hiçbir kişi kendini, buna isyan etmekten alıkoyamazdı. Düşman birliklerinin Bitlis'e girişinde, Müslüman halk yaş ve cins ayrılmaksızın korkunç bir katliama maruz kalmıştır.[133] Kars ve Ardahan civarında yerli Ermenilerce katledilen Müslüman erkeklerin sayısı 30.000'e ulaşmış, Ruslara esir düşüp muhafazası Ermenilere verilen Osmanlı askerlerine yönelik kötü muamele ve adam öldürme gibi uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranışlar hakkında da diplomatik girişimlerde bulunulmuştu.[134] Örneğin Ruslar, Erzincan'da

---

[128] İsmet Binark, **Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim ve Soykırımın Arşiv Belgeleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2007, s.58.
[129] İlter, a.g.e., s. 23.
[130] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s.151.
[131] A.g.e., s. 152.
[132] İlter, a.g.e, s. 55.
[133] A.g.e., s. 81.
[134] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s. 131.

bulunan Müslüman ahaliyi Ermeni komitelerine teslim ederek öldürtmüşler ve mallarını yağmalamışlardı.[135]

Görüldüğü üzere Ermenilerin Ruslarla işbirliği sonucu gelişen olaylar Van ve çevresinde ciddi boyutlara ulaşmıştı. Çıkarttıkları isyan, yaptıkları katliam ve tahripler Rusların bir ay içinde Van, Malazgirt ve Bitlis'i işgali sonucunu doğurdu. Rusların her askeri harekâtı, Ermeni isyanları sayesinde hedefine ulaşıyordu. Van'da yaşananlar, Osmanlı ordusunun arkadan vurulduğunu açık bir şekilde gösterince, İstanbul Hükümeti ülkenin muhtelif bölgelerinde yaşayan Ermenilerin zorunlu sevk ve iskânına karar vermek zorunda kaldı. Osmanlı orduları cephede savaşırken, Ermeni çetelerinin Ruslarla işbirliği yaparak cephe gerisinde giriştikleri faaliyetler, devletler hukukuna göre "ihanet" kapsamında sayılıyordu.[136] Özellikle Osmanlı ordusunda görevli Ermenilerin firarlarının artması ve Rusya'ya sığınmaları karşısında, ordunun bundan etkilenmemesi için, Ermeni askerleri silahtan arındırılıp amele taburlarında istihdamlarının sağlanması çalışmalarının başlatıldığı görülmüştür. İttihat ve Terakki Hükümeti, bölgede vuku bulan bu gibi olaylara karşı, alınan tedbirlerin yeterli olmadığı durumlarda, olaylara karışan Ermenileri başka yerlere iskân ettirme yoluna gitmiştir.[137]

Netice itibarıyla örnekleri çoğaltılabilecek benzer binlerce olay Ermeniler tarafından bütün ülkede ve Kafkasya'da gerçekleştirilmiştir. Bu gibi haberlerin hem Müslüman ahalinin hem de hükümetim maneviyatını bozduğu şüphesizdi. Olup bitenler karşısında İttihat ve Terakki Hükümeti harekete geçerek bazı tedbirleri alma mecburiyetinde kalmıştı. Bu tedbir hiç kuşku yoktur ki savaş şartlarında ülkenin ve halkın huzur, asayiş ve güvenliği için elzemdi.[138] Maleville'ye göre, düşmanlığı kanıtlanmış bir halkı stratejik bir bölgenin dışına naklet-mek, Osmanlı ordusuna cephede manevra özgürlüğünü ve güvenliğini

---

[135] A.g.e., s. 154.

[136] Metin Ayışığı, "Tehcir Soykırım Anlamı Taşır mı?" **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, (24-25 Nisan 2003)**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, Balıkesir, 2004, s. 97.

[137] Aydoğan, a.g.e., s. 346.

[138] Maleville, a.g.e., s. 64.

sağlamak söz konusuydu.[139] Bu stratejik bir gereklilikti. Alınan önlem ne kadar katı olursa olsun, onlarca yıldan beri, Rus nüfusuna içeri sızma öğesi görevi yapmış oldukları gibi, Rus ordusuna haber sağlama görevi yapan Osmanlı hatlarına yakın yerleşim merkezlerindeki Ermeni halkını cepheden uzak olan Suriye'de tekrar bir araya getirmek gerekiyordu.[140] Taşnaksutyun Partisi'nin kurucularından ve 1918 yılında kurulan Ermenistan Devleti'nin ilk başbakanı Ovanes Kaçaznuni, 1923 yılında Parti Konferans'ına sunduğu raporunun bir kısmında, 1914 yılının sonbaharında Ermeni gönüllü birliklerinin kurulduğunu ve Osmanlılara karşı faaliyete geçtiklerini belirtmiştir. Bu dönemde Ermenilerin kayıtsız şartsız Rusya'ya bağlandıklarını ve Çar Hükümeti'nin bağımsızlık vaatlerine inanarak zafer havasına kapıldıklarını dile getirmişti. 1915 yılında yaşanan olayları da değerlendiren Kaçaznuni, bu konuda Türklerin bugün pişmanlık duymalarını gerektirecek bir husus bulunmadığını ve tehcir uygulamasının Ermeni Meselesi'nin temelli çözümü açısından bu yöntemin en kesin ve en uygun bir yöntem olduğunun altını çizmiştir. Diğer yandan Taşnakların Rus Hükümetine karşı olan inançlarının da temelsiz olduğunu ve Rusları ihanetle suçladıklarını vurgulamıştır.[141]

Öte yandan Rusya da, "Kilikya" iskelelerinden birisini de kapsamak üzere, Akdeniz'e kadar uzanan bağımsız bir "Ermenistan" oluşumu hakkındaki projeyi – ihtiyatlı bir şekilde- öne sürüyor, Fransa'ysa, Osmanlı Asyası'nda "Suriye" ve "Kilikya"yı yakın gelecekteki malikânesi arasına sokmak üzere sabırsızlanıyordu. Ermenilerin pek aşırı istekleri yüzünden -kâğıt üzerinde de olsa- bağımsız bir "Ermenistan" kurma girişimi başarıya ulaşamayınca, Rusya bu sefer bir başka teklifle ortaya çıkıyordu: Güya Cemal Paşa'yla varılan bir anlaşma sonunda sultan aleyhinde bir ihtilâl çıkarılacak ve Cemal Paşa'nın başkanlığı altında yeni bir Müslüman hükümeti kurulacaktı.[142] M.S. Anderson da

---

[139] A.g.e., s. 96.

[140] Maleville, a.g.e., s.96.

[141] Bu raporun tam metni için bkz. Ovanes Kaçaznuni, **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

[142] Adamof, a.g.e., s. 104.

kitabında Cemal Paşa'nın 1915 yılının Aralık ayında, Rusya ile yaptığı görüşmelerde, Sultanı ve bakanları devirmeyi önerdiğini yazmaktadır.[143] Sazonov, Paris, Londra ve Roma'daki Rus Büyükelçilerine gönderdiği 25 Aralık 1915 tarihli telgrafında, Cemal Paşa'nın Ermenilerin kurtarılması ve savaşın sonuna kadar beslenmeleri için tedbirler almayı şimdiden taahhüt ettiğini bildirmekteydi. Ayrıca, her türlü kargaşalığın, ancak Osmanlı Devleti'nin kuvvetlerini zayıflatacağını ve Rusya'nın çıkarlarına hizmet edeceğini, dolayısıyla Rusya'ya sadık Ermeniler aracılığıyla Cemal ile gizli görüşmelere girişmek gerektiğini vurgulamıştır. Cemal'in Almanları kovmayı ve İstanbul hükümetini devirmeyi başaramaması durumunda dâhi Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kargaşa ve fesat çıkarmasının bile Rusya'ya çok faydalı olacağının altını çizmişti.[144] Londra'daki Rus Büyükelçisi Benkendorf'tan Sazonov'a gönderilen 23 Ocak 1916 tarihli telgrafta ise İngiliz Hükümeti'nin, meseleyi yeni baştan inceledikten sonra, aracılarla Cemal arasında görüşmelere girişilmesi işinden vazgeçmeyi tercih ettiğini; çünkü Araplarla yapılmakta olan görüşmelerin, buna paralel olarak ve Arapların zararını göze almaksızın, başka görüşmelere girişme imkânlarını ortadan kaldırdığı belirtilmiştir.[145] Nihayet 1916 yılı Ocak ve Şubat aylarında siyasi entrikalar sona eriyor ve müttefikler arasında önce Londra'da sonra da Petrograt'ta görüşmeler başlıyordu.[146]

3.7. ERMENİ TEHCİRİ KARŞISINDA RUSYA'NIN TUTUMU

Sevk ve İskân Kanunu üzerine hemen harekete geçen İtilaf Devletleri, Osmanlı Hükümeti'ne Havas Ajansı vasıtasıyla müştereken aşağıdaki bildiriyi iletmişlerdir:

"Fransa, İngiltere ve Rusya Devletleri, bu bildirinin yayını hususunda birleşmişlerdir: Hemen bir aydan beri Türk, Kürt halkı, Os-

---

[143] Mattehew Smith Anderson, **Doğu Sorunu (1774-1923)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.356.
[144] Adamof, a.g.e., ss. 187-188.
[145] A.g.e., ss.199-200
[146] A.g.e., s.105

manlı idaresi memurlarıyla birlikte ve çok zaman bunların yardımıyla Ermenileri yok etmektedirler. Söz konusu katliamlar özellikle Nisan'ın 15'ine yakın günlerde, Erzurum, Tercan, Bitlis, Muş, Sasun, Zeytun ve bütün Kilikya bölgesinde yapılmıştı. Van yöresinde yüze yakın köyün halkı tamamen öldürüldüğü gibi, aynı zamanda Osmanlı Hükümeti İstanbul'daki sakin ve zararsız Ermenilere de musallat oldu. Osmanlı Devleti'nin insanlık ve medeniyete karşı izlediği bu cinayetlerden dolayı gerek Osmanlı Hükümeti üyelerini ve gerek bu katliamlara katılmış ve katılacak olanları şahsen sorumlu tutacaklarını İtilaf Hükümetleri Bab-ı Ali'ye açıkça bildirirler. 24 Mayıs-6 Haziran 1915" [147]

Bu konuyla ilgili olarak Osmanlı Başkumandanlığı'nda Kurmay Başkanı olarak görev yapmış olan General Schellendorf Bronsart ise, 24 Temmuz 1921 tarih ve 342 sayılı *Deutsche Allegeime Zeitung* Gazetesi'nde Ermenilerin değil Türklerin katliama uğradıklarını ifade etmiştir.[148]

Rus General Mayevskiy'e göre ise Ermeni Meselesi, son yüzyıl zarfında doğuda meydana gelen olaylarla yakından ilgili olduğundan, bunu kendi başına ayrı bir mesele olarak ele almak doğru değildir. Bu mesele birçok tarihi olayın, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şartların ve Rusya'nın dâhil olduğu Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerinin bir neticesidir.[149]

Günümüzde Rus tarihçilerinin Ermeni Meselesi konusundaki yaklaşımlarına bakacak olursak, bunlardan büyük bir çoğunluğu yaşanan olayların soykırım olduğu bir kısmı ise soykırım olmadığını fikrindedir. Rusya Federasyonu Duma Meclisi İnceleme Komisyonu Başkanı Aleksandr Dugin'e göre, Türkiye'yi soykırım yapmakla suçlamakta ısrar edenler, tarihsel geçmişle uyuşmayan bir amaç gütmektedirler. Ermenilerin Rus İmparatorluğu'nun çıkarları uğruna acı çektiklerini belirten Dugin, bu bağlamda suçun bir bölümünün de Rusya'ya ait

---

[147] Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, a.g.e., s.235.
[148] Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, a.g.e., s.241.
[149] Bayraktar, a.g.e., s. 168.

olduğunu kabul etmektedir. 1915 yılında Ermenilerin yaşadığı trajedinin, büyük bir jeopolitikanın sonucu olduğunu belirten Dugin, Osmanlı-Rus Savaşları sırasında bu iki devletin sınırlarında yaşayan farklı halkların da onların savaşlarının kurbanı olduklarını vurgulamaktadır.[150]

Ermeni Sovyet tarihçisi Boryan da karşılıklı kırının ve Ermeni halkının çektiği acıların sorumluluğunu Çarlık Rusya'sına yükler.[151] Diğer yandan bu konuda bazı tarihçiler asılsız iddialarda bulunabiliyorlar. Örneğin, İ.E.Petrosyan ve Y.A.Petrosyan, Genç Türklerin Ermenilerin yaşadıkları vilayetlerde reformların hayata geçirilmesi konusunda acele davranmadıklarını belirtmektedirler. Ayrıca 2.Abdülhamit'in politikasını devam ettiren Genç Türklerin Doğu Anadolu'da milletlerarası gerginlikleri tetiklediklerini, Kürtlerle Ermeniler arasında sorunların yaşanmasına yol açtıklarını ve böylece 1915'te yaşanan trajik olaylara giden süreci de hazırladıklarını belirterek tehcir esnasında 1,5 milyon Ermeni'nin öldüğünü, 800 bin Ermeni göçmeninin de başka ülkelere göç ettiğini iddia etmektedirler.[152] Ermeni tarihçi Leo Arakel Babakhanian'nun Paris'te 1935'te Ermenice basılan *Türkiye Ermenilerinin İhtilal İdeolojisi* adlı kitabının ikinci cildinde belirttiği gibi Osmanlı Devleti, Rus kışkırtmalarına kapılarak ve Rus silahlarına güvenerek karışıklık ve isyanlar çıkaran Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığını korumak hakkını kullanmıştır.[153]

---

[150] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aleksandr Dugin, "Büyük Ortadoğu Projesine Avrasyacı Cevap", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, ss. 68-70.

[151] Mehmet Perinçek, "Taşnak ve Sovyet Ermenistan'ı Kaynaklarında Taşnaksutyun Gerçeği", **Türk- Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (23-30 Kasım 2005), Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, s. 516.

[152] İ.E.Petrosyan, Y.A.Petrosyan, **Osmanskaya İmperiya Reformı i Reformatorı**, Moskva, Nauka, İzdatelstvo Vostoçnoy Literatuı, 1993, s. 154.

[153] Binark, a.g.e., s. 21.

Moskova Ermeni Enstitüsü'nde uluslararası hukuk uzmanı ve siyaset bilimci olarak görev yapan Aleksandr Svarants ise "*Genotsıd Armyan v Osmanskoy Turtsıı: Priçini, Etapı, Posledstviya v Natsıonalnoy i Mejdunarodnoy Jizni*" adlı eserinde daha da ileri giderek 1876–1923 yılları arasında 2 milyondan fazla Ermeni'nin öldüğünü iddia etmiştir. Svarants'a göre Ermeni Sorunu Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu krizin bir sonucuydu: Tanzimat döneminin reform çabalarının sona ermesi, burjuvazinin ortaya çıkışı, İmparatorluğun Türk olmayan halklarının bağımsızlık mücadelesine hız vermesi ve Büyük Güçlerin bölgede takip ettiği politikalar da Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin Büyük Turan projesinin önündeki en büyük engel Ermenilerdi. Bütün bunlar Pantürkçü ideolojiyi benimseyen Genç Türklerin Ermenilere yönelik sert tedbirlere başvurmasına yol açmıştır. Diğer yandan Ermenilerin ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamda elde ettiği başarılar onların bağımsızlık mücadelesinde hızla ilerlemelerini sağlamıştır. Svarants, Taşnaksutyun, Armenkan, Gnçak gibi Ermeni devrimci örgütlerinin Rusya, İngiltere ve Fransa'nın desteğine güvenerek bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını amaç edindiklerini belirtmektedir. Son olarak da Ermeni tehcirinden Enver ve Talat Paşa gibi popüler siyasetçilerden ziyade batıda eğitim görmüş, aydın bilim adamları olarak bilinen B.Şakir ve Dr. Nazım'ı sorumlu tutmaktadır. Svarants'a göre Ermeni tehciri ile ilgili tüm planları B.Şakir ile Dr. Nazım yapmış, Talat ile Enver Paşalar ise bu planları uygulamaya koymuştu.[154]

Moskova Devlet Üniversitesi'nden Kalerya Antoninova Belova ise Rusya'nın Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmeleri için kışkırtmadığını ve bu dönemde her türlü ihtilalci hareketten korkan Rusya'nın Ermeni ihtilalci örgütlerini desteklemesinin mümkün olmadığını belirtmektedir Ayrıca 1912 yılında St. Petersburg'da Taşnaksutyun üyelerine karşı büyük bir mahkemenin yapıldığını ve 150 Taşnak taraftarının da sanık durumunda olduğunu bildirmektedir. Diğer

[154] A.Svarants, **Genotsıd Armyan v Osmanskoy Turtsıı: Priçini, Etapı, Posledstviya v Natsıonalnoy i Mejdunarodnoy Jizni**, Moskva, 2000, ss. 25-28.

yandan Belova'ya göre Rus İç İşleri Bakanlığı Ermenilerin silahlanması konusunda da olumsuz bir yaklaşım içerisinde idi, çünkü bu silahların belirlenen amaçlar dışında kullanılacağından çekinmekteydi.[155] Bu konuda birçok arşiv belgesini incelediğini belirten Belova'nın, Kafkas Valilerinin Sazonov'a gönderdiği raporlardan habersiz olduğunu görmekteyiz. Bilindiği üzere Ruslar, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni problemini canlandırarak kendi Ermeni tebaası üzerindeki nüfuzunu da arttıracak ve Transkafkasya'da kendilerine yönelebilecek bir anarşiyi de önleyebileceklerini düşünmekteydiler. Rusların Kafkas valisi Vorontsov-Daşkov bu hadiseyi Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği bir yazıda dile getirmiştir. Daşkov, sadece Ermenileri Rus tarafına çekmek için değil, aynı zamanda Rusya Ermenilerinin Rusya'ya cephe alması ihtimalini önlemek için de Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere yardım etmek gerektiğini söylüyordu. Vali ayrıca savunma amaçlı olarak Osmanlı Ermenilerine silah dağıtılmasını öneriyordu. Çünkü Rusya Ermenilere silah tedarik edemezse, Kafkasya ve Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler batılı güçlere yönelebilirdi. Bu da Rusya'nın prestijine zarar verebilirdi.[156]

Diğer yandan 2. Nikolay'ın, İngiliz ve Fransız emperyalizminin sloganlarının Taşnaksutyun'un sloganları haline geldiğini belirten Ermeni Sovyet tarihçisi Boryan, "*Ermenistan, Uluslar arası Diplomasi ve SSCB*" adlı eserinde Taşnakların özellikle Çarlık ordularındaki koçbaşı misyonu üzerinde durur. Boryan, Taşnaksutyun'un Ermeni kitleleri üzerinde Osmanlılardan kurtulmak için Ermenilerin Çarlık ordusuna maddi ve fiziki olarak yardım etmesi ve aktif olarak katılması gerektiği bilincini yarattığı tespitini yapmış ve bu temelde Ermeni gönüllü birliklerinin Osmanlılara karşı Ermenilerin "kurtuluşu" için Çarlık ordusunda savaştıklarını belirtmiştir. Borayn, belgelerle örneklendirerek

---

[155] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kalerya Antoninova Belova, " Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Savaşanların Çıkarları," **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, ss. 101-106.

[156] Aydoğan, a.g.e., s. 237.

Taşnakların ne Ermeni halkı adına, ne de Ermeni toplumu için hareket ettiğini, tamamen Çarlık Rusya'sının ajanı rolünde davrandığı sonucuna varmaktadır. Çarlık Hükümetinin yazışmalarını aktaran Sovyet Ermeni tarihçisi A.A.Lalayan ise Taşnaksutyun'un "Ermeni kardeşlerimizin kurtuluşu" maskesi altında Rusya tarafında savaşa katılmak amacıyla yürüttüğü geniş kampanyaya dikkat çekmiştir. Çarlık Hükümetinin Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesinde bir dayanak yaratarak Boğazları ele geçirmek ve Akdeniz'e inmek için kullandığını belirtmiştir. Lalayan, Çarlık Bakanı Lobanov-Rostovski'nin yazışmalarına atıfta bulunarak Çarlık Rusya'sının "Ermenisiz Ermenistan" projesini gözler önüne sermiştir. Ermenilerin fiziksel olarak yok olması pahasına Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesinin işgal planlarını ve buralara Kazakların yerleştirilmesi amacını Çarlık Hükümeti'nin Ermenileri ve hatta Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak amacıyla yaptığı birçok yazışmayı belgeleyen Lalayan, Çarlık Dışişleri Bakanlığı'nın şu üç noktaya değindiğini tespit etmiştir: 1. Çarlık Hükümeti'nin çıkarları temelinde Osmanlı Ermenilerinin ayaklanmasının gerekliliği; 2. Aldatarak Ermenilerin Çar'a güvenini sağlamak; 3. Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta kullanmak amacıyla silahlandırarak Ermenileri (hatta Kürtleri) tetikte tutmak. Yeterince açıktır ki, Osmanlı Ermenilerinin kurtuluşu meselesini Rus silahlarıyla Çarlığın yardımına bağlayan Taşnaksutyun Partisi, sadece ve sadece Çarlığın ajanlığını yapmıştır. Lalayan, 1915 yılında Kafkas valiliğine atanan N.Nikolayeviç döneminde Taşnakların gönüllü birliklerinin örgütlenmesine hız verdiğine dikkat çekerken özellikle savaş bölgelerindeki Türk kadınları, çocukları yaşlıları ve malulleri yok etmeyi amansızca sürdürdüğünün altını çizmiştir.[157]

Diğer yandan Rusya, doğuda kurulacak bir Ermenistan'ın, uzun vadede kendisinin İskenderun ve Basra'ya inmesine karşı bir engel halini almasından ve kendi idaresindeki Ermeniler için bir bağımsızlık

[157] Perinçek, a.g.m., ss. 489-491.

ve cazibe merkezi olmasından çekinmekteydi.[158] Dolayısıyla Rusların ne Slavları ne de Ermenileri korumak gibi bir niyeti yoktu. Taşnaksutyun Partisi liderlerinden ve Ermenistan'ın ilk başbakanı Kaçaznuni'nin de dediği gibi savaşın sonlarına doğru Taşnaklar, Rusların sinsi politikalarının kurbanı olduklarını ve Ruslar tarafından aldatıldıklarını açıkça dile getirmişlerdi. Kaçaznuni, *Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok* adlı eserinde (1923 parti konferansına sunulan rapor) bu konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: *"Biz kayıtsız şartsız Rusya'ya yönelmiş durumdaydık. Herhangi bir gerekçe yokken zafer havasına kapılmıştık; sadakatimiz, çalışmalarımız ve yardımlarımız karşılığında Çar hükümetinin (Güney Kafkasya Ermenistan'ı ile Osmanlı Devleti'nin Ermeni eyaletlerinden oluşan) Ermenistan'ın bağımsızlığını bize armağan edeceğine emindik. Aklımız dumanlanmıştı. Biz kendi isteklerimizi başkalarına mal ederek, sorumsuz kişilerin boş sözlerine büyük önem vererek ve kendimize yaptığımız hipnozun etkisiyle, gerçekleri anlayamadık ve hayallere kapıldık."*[159]

Görüldüğü gibi Rusya'nın, Balkan politikasında olduğu gibi Ermeni politikasında da çelişkileri vardı. Örneğin Bulgaristan'ın bağımsızlığa kavuşmasında büyük bir rolü olan Rusya, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'un Bulgar ordusu tarafından işgal edileceğinden korkarak İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçirmek için hazırlıkları başlatmıştı. Aynı şekilde Ermenilere bağımsızlık mücadelelerinde her türlü desteği veren Rusya, Ermeni ihtilalci hareketlerinin kendi sınırları içerisinde yaşayan Ermenileri de etkileyeceği endişesiyle onları hareketlerinde aşırıya gitmemeleri konusunda uyarıyordu. Bütün bu çelişkili politikaların nedenini de şöyle açıklayabiliriz: Rusya'nın amacı Slavları ve Ermenileri bağımsızlıklarına kavuşturmak değildi, bölgede kendine bağımlı küçük devletler oluşturarak ve onları kullanarak Boğazları ele geçirmekti.

---

[158] Abdurrahman Çaycı, **Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 28.

[159] Kaçaznuni, a.g.e., s.34.

Ermeni Sovyet tarihçisi Boryan yukarıda adı geçen eserinde Ermeni Meselesinin özüne ilişkin benzer tespitleri dile getirmektedir: "*Berlin Kongresi'nden sonra Ermeni Meselesi, birlik devletlerin diplomasisi için Osmanlı Devleti'ne bir baskı aracı haline dönüşmüştür. İngiliz ve Rus diplomasisi (1880,1895–1896), onları takiben Rus ve Alman diplomasisi (1913–1914), Ermeni Meselesini Doğu'daki sömürgeci politikalarının bir aracı olarak kullanmışlardır.*"[160] Bükreş'te yayımlanan *İnkanavar Hayatsan* (Bağımsız Ermenistan) gazetesinin 19 Haziran 1916 tarih ve 25. No.lu sayısında Sabah Gülyan'ın *İç Düşman* başlığıyla çıkan yazısının son kısımlarında şöyle deniliyordu: "*Bizim bireylerimiz olduğu için Ermeni gönüllü çetelerini oluşturup savaş alanına göndermeyi başardık. Bu Rus Hükümetinin bizim için gösterdiği etkili yardım ve desteklere karşı bizim en büyük teşekkürümüzdür.*"[161] Diğer yandan özellikle Taşnak Komitesi'nin Rusya'daki Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine örgütleme çabaları, hükümet tarafından endişeyle takip edilmişti.[162]

Eçmiyadzin Katogikos'u, Rus Çar'ı 2. Nikola'yı "Ermenilerin hâmisi" olarak ilan ederken, resmi yayın organı *Ararat*'ın Ağustos 1916 nüshasında Katogikosluk, "*Bütün Ermenilerin malen, bedenen Rus ordularına yardım etmeleri gerektiğini*" yayımlamıştır. Rus Çar'ı ise, Ermenilere hitaben yayımladığı beyannamede şöyle bir ifade kullanmıştır: "*Ermeniler! Doğudan Batıya kadar büyük Rusya'nın bütün ahalisi davetimizi büyük bir saygıyla kabul etti. Ermeniler, birçoğunuzun altında ezildiği ve ezilmeğe devam ettiği beş asırlık istibdattan sonra hürriyete sahip olacağınız saat geldi. Ruslar, Ermeni evladını büyük bir iftiharla hatırlıyor. Lazoroflar, Melikoflar ve benzer Ermeniler Slav kardeşlerinin yanında vatanın gelişmesi için savaşmışlardı. Asırlardan beri devam eden sadakatiniz benim için bu büyük günde de bütün vazifelerinizi sarsılmaz bir iman ve kanaatle ifa edeceğinize ve gerçek davamızın ve silahlarımızın kesin zafere ulaşması için çalışacağımıza bir delildir. Ermeniler! Çarlar hükümetleri altın-*

[160] Perinçek, a.g.m., s. 489.
[161] Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, s. 138.
[162] Aydoğan, a.g.e., s. 351.

da kan kardeşlerinizle birleşerek nihayet hürriyet ve adalet nimetlerine kavuşacaksınız. Çar'ın bu beyanı üzerine, Ermenilerin bir kısmı Osmanlılara karşı savaşan Rus ordularına katılırken birçokları da mallarını, mülklerini satarak gönüllü alaylarına iştirak etmişlerdir. Bu sonuncular bölgeyi iyi tanıdıkları için hem Ruslara rehberlik etmiş hem de sabotajlar yapmışlardır. Rusya, Ermenileri sadece propaganda yoluyla desteklemekle kalmamış, onlara silah ve cephane[163] temin etmişti.[164]

3.8 SYKES-PİKOT ANTLAŞMASI ve RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASININ GERÇEK YÜZÜ

Her ne kadar Berlin Kongresi'nden beri Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından Ermeniler lehinde bir "ıslahat" ısrarla müdafaa edilmiş ve çeşitli vesilelerle bağımsız Ermenistan için vaatlerde bulunulmuş olmasına rağmen savaş başlar başlamaz yapılan gizli antlaşmalarda özellikle 26 Nisan 1916'da yapılan Sykes-Pikot Antlaşması'nda Ermenilere vaat edilen bölgeler de bu üç devlet arasında paylaşılmıştır. Buna göre Karadeniz kıyılarıyla Trabzon'un batısından itibaren geçen hat, Erzurum, Van, Bitlis, Muş ve Siirt yöreleri Rusya'ya,[165] Çukurova

---

[163] Bu husus 1915 Şubatında Tiflis'te yapılan Taşnaksutyun Partisi Milli Kongresi'nde askeri temsilci tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "*Bilindiği gibi savaşın başında Rus hükümeti, Osmanlı Ermenilerini silahlandırmak, talim yaptırmak ve savaş zamanında ülkenin içlerinde isyan çıkartmanın ilk masrafları olarak 242.900 ruble vermişti. Gönüllü müfrezelerimiz Osmanlı ordusu zincirini yararak geçmek ve isyancılarla birleşerek geride ve cephede, mümkün olduğunca da düşmanın arasında, yani Osmanlı Devleti'nde anarşi çıkartmak ve bütün bunlarla Rus ordularının ilerlemesini ve Osmanlı Ermenistan'ına hâkim olmasını sağlamak zorundaydı. Rus Hükümeti, Ermeni siyasilerine üzerlerine aldıkları görevleri zamanında Osmanlı Ermenistan'ında isyan çıkartması şartıyla kendi meselelerini serbestçe müzakere etmelerine ve isteklerini dile getirmelerine izin vermiştir.*" Bkz.Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, a.g.e., s. 168-169.

[164] A.g.e., ss. 167-168.

[165] Rus siyasetiyle ilgili olarak Boryan şu açık ifadeyi kullanmış ve bazı Ermeni politikacılarını hayalperestlikle itham etmiştir: "*Ermenistan'ın Rusya için önemli olduğu ortadadır. Bunu büyük İmparatorluğun politikacıları birçok*

(Kilikya), Harput ve Sivas yöreleri de Fransa'ya bırakılmıştır. Hâlbuki bu tarihlerde eski Osmanlı Hariciye Nazırı Noradunkyan Gabriel Efendi ve Bogos Nubar Avrupa başkentlerinde bağımsız Ermenistan hayalini gerçekleştirmek için temaslarda bulunuyorlardı. Yine 1916 yılı başlarında Rus ordusu Erzurum'u işgal ettiği zaman Rus başkomutanlık emrinde şu ifade yer almıştır: *"Ermeniler, Erzurum'da yerleşme hakkına sahip değiller."*[166] Görüldüğü üzere İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan antlaşmalar, Rusya'ya Ermenistan ve Kürt bölgelerinin önemli bir kısmını veriyordu, zaten bu bölgenin büyük bir kısmı Rus ordusu tarafından fethedilmişti bile. Yani Rusya Ermenilere vaat ettiği toprakları kendi etki alanlarına katmıştı.

Rusların istediği şuydu: Güneyde Arap Hilafeti veya Türk Padişahlığı ile komşu bulunmak. Rumiye Gölü'ne kadar da uzanmak. Sebebi buralara büyük bir devlet gelirse Rus olmayan ve ihtilalci ruh taşıyan halkı kolayca ellerine alabilirler. Küçük Ermenistan'ın Sivas, Harput, Kayseri üçgeninin Fransa'ya katılmasına Rusya razıdır. Çar'ın da hoşuna giden bu teklif Rus Dışişleri Bakanı tarafından 17 Mart 1916'da Petrograd'taki İngiltere ve Fransa sefirlerine de birer nota halinde verilmişti. Bu suretle Ruslar, Ermenistan diye eski ve yeni işgal ettikleri yerlerde Ermenilere bir şey tanımıyorlardı. Oralar Rus toprağı olacak o kadar.[167] Rusya'nın Londra Büyükelçisi Benkendorf'un Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği 17/30 Mayıs tarihli telgrafından da anlaşıldığı gibi İngiltere'nin Osmanlı Asyası'nı paylaşma tasarısının aldığı şekil şöyleydi: 1. Rusya: Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon bölgelerini, Karadeniz üzerinde seçilecek ve tayin olunacak bir noktaya kadar olan bölgeler Rusya'ya verilecektir. 2. Van ve Bitlis'in güneyindeki Muş,

---

defalar tekrarladılar. İmparatorluğun menfaatleri, bağımsız Ermenistan kurulmasında değil, orayı Ruslara kanalize etmekte, bir Kazakistan kurulmasındaydı. Bunu Ermeni ihtilalcileri anlamamış, anlamak istememişlerdir. Ermenistan'a nasıl bağımsızlık verilir ki? Oraları Rusya'yı İran'a, Fırat'a, Dicle'ye indirir, Küçük Asya'ya hâkim kılar. Trabzon, Erzurum ise bu yolların üstünde bulunur. Bu yerler, bu bölgeler Rus burjuvazisine Ermenilerden daha gereklidir." Bkz. Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, a.g.e., s.172.

[166] A.g.e., s.171.

[167] Kazım Karabekir, **Ermeni Dosyası**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, s.159.

Siirt, Dicle Vadisi, Cezire-i İbn-i Ömer, İmadiye'ye hâkim dağ zinciri hatları arasındaki Kürdistan bölgesinden başlayacak olan Arabistan, Osmanlı-İran sınırını ayıran dağlar boyunca gidecektir. 3. Rus Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde İngiliz çıkarlarının korunmasına özen gösterecektir. 4. Her iki hükümet de Osmanlı Devleti'nin yönetiminde söz sahibi olacaklardı.[168] İngiltere'nin razı olup Ruslara teklif ettikleri bu payı Ruslar tam hoş bulmadılar. Çar, bu teklifin altına: "*1.madde hariç kabul ediyorum. Eğer ordumuz Sinop'a kadar varmaya muvaffak olurlarsa o zaman sınırlarımızın da oradan geçirilmesi lazımdır*!" demiştir.[169] Yani Ruslar olabildiğince fazla toprak işgal etmeyi istiyorlar ve Ermenilere vaat ettikleri toprakları da almayı planlıyorlardı. Sonuç olarak Rusya'nın Sinop üzerindeki hak iddiası boşlukta bırakılmış ve Rusya'nın sınırlarının Trabzon'un batısına, Karadeniz kıyısına doğru ilerletilmesine karar verilmişti.

Ermeni asıllı Rus General G. Korganov kitabında, Rusya'nın Ermeni lejyonlarını nasıl örgütlediğini ve bunların Osmanlılara karşı nasıl savaştıklarını el ile çizilmiş 30 cephe planıyla birlikte açıklamıştır. 198 sayfalık kitabın "Ermeni Lejyonların Oluşması" başlıklı birinci bölümünde, Büyük Savaşta Ermeni nüfusunun %13'ünün Kafkasya'da savaştığı bilgisi yer almıştır. İkinci bölüm ise, savaşın ilk evresi, 1914 Ekim ve 1915 Ocak arasındaki beş aylık dönemi anlatmaktadır. General Korganof'a göre, Osmanlılara karşı Ruslar, Kafkasya Cephesi'nde 7 bölgede savaşmışlardır. Bunlar sırasıyla, Batum, Oltu, Sarıkamış, Kağızman, Erivan, Maku ve Azerbaycan bölgeleridir. Çatışmalar Erzurum-Sarıkamış bölgesinde yoğunlaşmış, 15 Kasım'da çatışmalara 4. Ermeni Lejyonu katılmış ve bu birlik General İstomine komutasında Sarıkamış ve Karaurgan istikametlerinde ilerlemiştir.[170] Toplam 6 Ermeni Lejyonu vardır ve bunların hedefi Van ve bölge topraklarını

---

[168] Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, s. 452.

[169] A.g.e., s. 453.

[170] Hikmet Özdemir, "Seferberlik İlanından Rus İşgaline Kadar Ermeni Milislerle Çatışmalar", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (23-35 Kasım 2005), Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, s. 109.

Osmanlı Devleti'nden koparmaktır.[171] General Korganof'un açıkladığı gibi Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde Ermeni milisler tarafından gerçekleştirilen ayaklanmaların yanı sıra, çeşitli bölgelerde de Müslüman ahali ve Ermeni milisler arasında da kanlı çarpışmalar cereyan etmiştir. Bu çatışmalarda ve ayaklanmalarda Dünya Savaşı'nın başlamasından Doğu Anadolu'da Rusya'nın işgaline kadar yaklaşık 16 aylık sürede 102 bin Müslüman öldürülmüştür. Ermeni milislerin Doğu'da Rusya'nın işgali ve bir yıl sonra çekilmesinin ardından sivil halka yönelik gerçekleştirilen toplu cinayetlerle 4 yılda 530 bin Müslüman yaşamını yitirmiştir.[172]

Rus mülazım Nikola'nın Ruslar ile Ermenilerin Erzurum'u işgali esnasında yaptıkları zulümleri anlatan mektubunda, Ermenilerin insanlığa sığmayan hareketlerinden bahsedilmektedir. Ermenilerin yağma fırsatını asla kaçırmadıkları, hatta Rus ve Türk cenazelerini bile soydukları ve namusa tecavüz ettikleri belirtilmektedir. Son olarak da Rus ordusundaki bütün yolsuzlukların Ermeniler tarafından yapıldığına değinilmektedir.[173] Rus Kafkas Orduları Başkomutanı General Prejevalski'nin Osmanlı Grup Komutanı'na gönderdiği 19 Aralık 1917 tarih (1 Ocak 1918) ve 7316 numaralı mektubunun bir kısmında da Müslüman halkına Ermeni çetelerine mensup olanlar tarafından mezalim yapıldığı belirtilmektedir.[174] Olayları yaşayan Rus subayları ve fikir adamlarının ifadelerinde de görüldüğü üzere, beş cephede savaşan Osmanlı askerlerinin bulunmadığı yerlerde birçok yağma, çapulculuk, işkence ve katliamda bulunan Ermeni çeteleri, Osmanlı ordusunun bölgeye ulaşması üzerine Osmanlı topraklarından, yine aynı cinayetleri yaparak geri çekilmişlerdir. Onların bu cinayetleri, Rusların yanı sıra, Osmanlı ve yabancı tahkik heyetlerinin mahallerinde yaptıkları incelemelerle de tespit edilmiş, belgelenmiştir.[175]

---

[171] A.g.e., s. 109.
[172] A.g.e., s. 110.
[173] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, ss.160-164.
[174] Bu mektubun tam metni için bkz. Süslü, **Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, s. 31.
[175] Süslü, **Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, s. 99.

Rus belgelerine göre, işgalden sonra Rusya'nın politik hedefi "Ermenisiz bir Ermenistan" yaratmaktı. Rusya, İran, Kafkasya ve Anadolu'da bulunan Ermenilerin birleşik bir kitle haline gelmelerinin çıkarlarına aykırı olacağı kanaatindeydi. Dolayısıyla bu üç ayrı coğrafi mekândaki Ermeniler arasına Rus Kazaklarını yerleştirmek fikrini benimsemiştir.[176] Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'un Kafkas Kral Vekili Nikolayeviç'e gönderdiği 17 Haziran 1916 tarih ve 540 No'lu tasarıda Ermenistan hakkında Bakanlığın düşünceleri şöyle bildirilmektedir: "*Ermeni Meselesini halletmek için bizde iki fikir akımı görülmektedir: Birisi 1913 yılında bizim teklif ettiğimiz tarzda fakat Rusya'nın himayesinde olmak üzere Ermenilere tam bir muhtariyet vermek. Diğeri de buna zıdolarak Ermenilerin siyasi önemini sıfıra indirmek ve onların yerine Müslüman koymak. Bana öyle geliyor ki, bu meselenin her iki türlüsü de iç ve dış siyaset bakımından Rusya'nın menfaatlerine uymaz. Ermenilere geniş bir muhtariyet vermek düşüncesi, unutulmamalıdır ki Rusya tarafından yeni fethedilmiş olan Büyük Ermenistan'da hiçbir vakit çoğunluğu teşkil etmemiştir. Bundan başka harp sıralarında Osmanlıların kendi şahadetlerine müracaat edilerek anlaşılmıştır ki, bu nispet Ermenilerin zararına olmak üzere daha çok değişmiştir. Zaten Ermeniler, ancak mevcut nüfusun dörtte birini teşkil etmekteydiler. Bu şartlar altında bir Ermenistan muhtariyeti teşkili azlığın çokluğu idare etmesi gibi bir haksızlığı icap ettirecektir.*"[177] Özetle Rusya, bağımsız bir Ermenistan istemediği gibi, özerk bir Ermenistan oluşmasını da çıkarlarına uygun görmemekteydi.[178]

Sovyet Ermenistan'ında gerek parti gerekse de devlet organlarında önemli görevler alan, ayrıca Ermenistan SSC Bilimler Akademisi'nde uzun yıllar çalışan A.B.Karinyan, Bütün Birlik Komünist Partisi Transkafkasya Bölge Komitesi'nin aylık yayın organı olan *Bolşevik Zakafkazya* Dergisi'nde 1928 yılında yayımlanan *Ermeni Milli Sürecinin Özelliklerine Dair* başlıklı makalesinde Taşnakların Çarlık Hü-

[176] Çaycı, a.g.e., s. 72.
[177] Karabekir, a.g.e., s. 163.
[178] Çaycı, a.g.e., s. 74.

kümetiyle ilişkilerini ayrıntılı olarak ortaya koymuştur: *"Savaş arifesinde Çarlık diplomasisi, Osmanlı Ermenilerini Rusya tarafına çekmeyi istediğini ve yaklaşmakta olan Kafkasya-Osmanlı Cephesi'ndeki askeri harekâtlara Ermenileri de katmanın tam zamanı ve çok yararlı olduğunu düşündüklerini gizlemedi. Bu duruma paralel olarak Rus liberal basını ise Osmanlı Ermenilerinin zavallı durumuna sayfalarca yer ayırırken Yakındoğu Hıristiyan halklarının koruyucusu olarak Rusya'nın tarihi misyonunu devamlı hatırlatmaya başladı."*[179] Cenevre'de neşredilen *La Tribune de Geneve* gazetesinin 3 Kasım 1917 tarihli nüshasında, Ermenistan'ın istiklal ve geleceğinin İtilaf Devletleri'nin elinde olduğu, İrlanda Nasyonalist Partisi Başkanı O'connor'un Rusya ve Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin birleşerek büyük bir Ermenistan teşkil edeceklerine dair açıklamalarda bulunduğu ve Rusya'daki Ermenilerin 150 bin kişilik bir ordu teşkil ederek Rus Ordusu'yla yan yana Osmanlı Devleti'nde kalan topraklarını kurtarmak için harp edeceklerine dair makaleler yer almıştı.[180]

Bu dönemde Rusya ve Batılı güçleri bölen karşılıklı güvensizlik eskisine oranla daha da artmıştı, Çar rejiminin giderek çözülmekte oluşu Rus devlet adamlarının gizli antlaşmalarda belirlenen haklarında son noktasına kadar inat etmelerine yol açıyordu.[181] Rusya'da çıkan Ekim İhtilâli ve Rusya'nın savaşan devler arasından ayrılması, müttefik hükümetler nazırlarının evvelce hazırlamış oldukları "Osmanlı Devleti'nin Geleceğini Düzenleme" planını da kökünden bozmuştu.[182] *Tanin* gazetesinin 30 Kasım 1917 tarihli nüshasında yer alan *Rus Hükümetinin Sulh Beyannamesi* başlıklı makalesinde şöyle yazıyordu: *"Bütün devletleri sulha davet, 1 Kanunuevvel'de sulh müzakeratı başlıyor. İstogholm, 29 Teşrinisani'de Rus hükümeti beyanname neşretmiştir: Düvel-i Muharebe ahalisine: Cumhuriyet ordusu sulh müzakeratına başlıyor. Müttefik devletlere sulh müzakeratı hakkında bir karar ittihaz etmeğe vakit bırakmak için işbu müzakeratın beş gün tehir*

---

[179] Perinçek, a.g.m., s. 487.
[180] Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, s.159.
[181] Anderson, a.g.e., s. 350.
[182] A.g.e., s. 114.

edilmesini teklif ediyor. Bu müddet zarfında Rus cephesinde faaliyet-i harbiye tatil edilecektir. Tabi düşman tarafından dahi hiçbir teşebbüste bulunulmayacaktır. Amele ve ihtilalci ahali sulh için son ve kati suali dermeyan etmiştir."[183] *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Yunus Nadi'nin *İhtilal ve İnkılâp Rusyası ve Biz* başlıklı bir makalesi yer almış ve şöyle denilmişti: *"Ermeni Meselesinin Çarlığın istila emellerine alet diye kullanıldığı biliniyor. Kendi vatanları aleyhine tahrik edilmek istenilen, tahrik edilerek bunca acı neticelere amel ve faal kılınan Ermeniler de onlarla beraber bütün dünya da gördü ki Çarlık hakikatte ne emeller takip ediyormuş. Ahiren neşrolunan muahedeler evrakında pek ala görüldüğü vecihle Çarlık istila siyasetlerinde İskenderun'a kadar inmek gayesini takip eylemekte ve Ermenilerin isimlerini bile ağzına almayarak onları paymal edip geçmektedir. Yeni Rus idaresiyle Çarlığın bütün bu emsal-i fesadlara nihayet verilmekte, Rusya'dan yalnız şarkın değil belki bütün dünyanın ve beşeriyetin baş belası olan Çarlık atılarak onun yerine insani bir idare vazolunmaktadır. Bu idare yalnız harpte ilhak-ı red etmekte kalmayarak her devletin ve her milletin mevcudiyetine hürmet etmeyi dâhi daimi bir düstur olmak üzere ortaya koyuyor. Yeni Rusya ile bizim hakikatte büyük bir inkılâba yaraşır yeni münasebetlere girişeceğimize ve bundan da filhakika yeni bir inkılâba yaraşır neticeler çıkacağına eminiz."*[184]

Brest-Litovsk Barışı ile de İttifak Devletleriyle Sovyet Rusya arasındaki savaşa resmen son verildi. İttifak Devletleri arasında en kazançlı çıkan ve Rusya'ya karşı uzun yıllardan sonra siyasi bir başarı elde eden ülke muhakkak ki Osmanlı Devleti idi. Brest-Litovsk Barışı'nın Osmanlı Devleti için büyük bir önemi bulunuyordu. Çünkü Osmanlı Devleti bu barış ile sadece Rus işgali altındaki topraklarını değil, aksine 1877-1878'de Ruslara bırakılmak zorunda kalınan "Elviye-i Selase"yi de elde etmişti. Böylece savaşın başlangıcından itibaren Rusya'ya karşı mağlup durumda olan Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Barı-

[183] **Tanin**, 30 Teşrinisani 1332.
[184] **Tasvir-i Efkâr**, 6 Kanunuevvel 1332.

şı ile büyük bir siyasi zafer kazanmış ve ikiyüz yıldan beri ilk defa Rusya'dan bir Osmanlı arazisi geri alınabilmişti.[185] *Tanin* gazetesinin *Brest-Litovsk Müzakeratı* başlıklı makalesinde Rusya'nın ilhaksız-tazminatsız bir barış için müttefiklerine başvurduğu belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: "*Rus murahhasları tarafından harp ile perverde ettikleri gayeye bakarak yeni bir mesele ihdas ediyorlar ki o da şudur: İttifak-ı murabba ilhaksız-tazminatsız sulh esasını kabul ettiklerini açık bir surette ve resmi bir lisan ile tamamen izhar eylemişlerdir. Şu halde Rus murahhasları için Rusya'nın müttefikleri nezdinde yeni bir teşebbüste bulunmakta zaruret kesb ediyor. Bunun üzerine Ruslar müzakeratı 10 gün kadar tatil ederek bu esnada Rusya'nın müttefiklerine müracaat ederek onların bu esası hakkındaki fikirlerini istimzaç eylemesine vakit bırakılmasını teklif eylemişler ve bu teklif de kabul edilmiştir.*"[186] Aslında ne Almanya, ne Osmanlı Devleti ve ne de Sovyet Rusya Brest-Litovsk Antlaşması'nı tam anlamıyla uygulayamadılar. Barışın imzasından hemen sonra bunun birçok hükmü bozulmaya başlandı. Ruslar propaganda yapmamayı ve silahlı kuvvetlerini terhis etmeyi taahhüt etmelerine rağmen bunu yerine getirmediler.[187]

Tanin gazetesinin 23 Mart 1917 tarihli nüshasında yer alan *Rus İhtilali ve Harp* başlıklı makalesinde İngiliz Hariciye Nazırının Rus İhtilali ile ilgili olarak Avam kamarasında verdiği beyanatında Rus İhtilali'nin barışı sağlamak için değil tersine harbe daha büyük bir şiddetle devam etmek amacıyla tertib edildiğini ileri sürdüğü belirtilmektedir: "*Petersburg'da ihtilal zuhur ettiği haberi şayi olur olmaz derhal zihinlere varid olan mütalaat arasında bu hareketın harb ve sulh nokta-i nazarından ne gibi teessüratı ika edeceği ciheti mühim bir mevki işgal etmiştir. Bu mesele hakkında ilk defa beyan-ı mütalaa eden İngiliz Hariciye Nazırı oldu. Mümaileyha Petersburg'da cereyan eden ahval hakkında ilk defa olarak avam kamarasında beyanatta*

---

[185] Selami Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, Ülke Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 425

[186] **Tanin**, 29 Kanunuevvel 1332.

[187] Kılıç, a.g.e., ss.425

bulunduğu sırada Rus ihtilalinin sulh yapmak için değil bilakis harbe daha büyük bir şiddetle devam etmek maksadıyla tertip edildiğini söylemiş ve bu sözler alkışlanmıştır."[188] Zaten bu barışın ve elde edilen kazançların devamı her şeyden önce Almanya'nın İtilaf Devletleri'ne karşı savaşı kazanmasına bağlıydı. Fakat bu gerçekleşmedi, Kasım 1918'de Almanya mağlup oldu ve Brest-Litovsk Barışı da kendiliğinden hükmünü kaybetti. Böylece bu barış sekiz ay gibi kısa bir süre yürürlükte kalmış ve Osmanlı Devleti, barış antlaşmasıyla boşaltılması kararlaştırılan topraklarını ancak savaşarak elde edebilmişti. Bununla birlikte, Brest-Litovsk Barışı, Osmanlı Devleti bakımından çok ehemmiyetli olmuştur. Nitekim Doğu Anadolu'nun Rus işgalinden kurtarılması ve Osmanlı Devleti'nin savunması açısından büyük bir önemi olan Kars'ın yeniden anavatana kavuşması, her şeyden önce Brest-Litovsk Barışı ile sağlanmış ve daha sonra Milli Mücadele'de kazanılan zaferle tam olarak güvence altına alınmıştı.[189]

[188] **Tanin**, 23 Mart 1917.
[189] Kılıç, a.g.e., ss.425-426.

SONUÇ

20.yüzyılın başında Osmanlı-Rus ilişkileri büyük ölçüde uluslar arası konjonktürde meydana gelen gelişmeler çerçevesinde şekillenmiştir. 19.yüzyıl ve sonrasında geniş yayılma alanları bulan milliyetçilik akımının etkisiyle çok etnik gruplu Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında yaşayan milletler kendi ulus devletlerini kurmak için mücadelelerine hız vermişlerdi. Böylece Ermeni ve Slav milliyetçiliği Rusya'nın Balkanlar, Doğu Anadolu ve Mezopotamya'yı hedef alan yayılmacı politikasının en gözde aracı olmuştu. Fakat bir yandan Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarının bu bölgede kendi emelleri olan Büyük Güçlerin çıkarları ile çatışması ve Rusya'nın kendi iç ekonomik ve toplumsal sorunları amaçlarına ulaşmasına engel olmuştu.

Tarih boyunca İstanbul ve Boğazlar, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkilerde daima belirleyici bir unsur olmuştur. 20.yüzyıla gelindiğinde de Rus dış politikasının nihai hedefi Boğazların kontrolünü ele geçirmekti. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda yürüttüğü bütün politikalar Boğazlar politikasının birer halkaları konumundaydı. Fakat Rusya tarihî amacına ulaşabilmek için gerekli olanaklara sahip değildi. Diğer yandan bu dönemde Osmanlı politikasında bağımsız bir şekilde hareket edemeyen Rusya'nın müttefikleriyle uyum halinde hareket etme zorunluluğu da Boğazlar'da kontrolü ele geçirmesinin önündeki engellerden biriydi. Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması durumunda kendi çıkarlarını güvenceye alacak kadar güçlü oluncaya kadar, zayıf bir Osmanlı Devleti'nin korunmasının, dağılmasına ve parçalanmasına tercih etmişti Sonuçta bölgede statükonun devamı ilkesine dayanan bir politika takip etmek zorunda kalan Rusya, Boğazlar ile ilgili çıkarlarına yardımcı olacak biçimde Balkanlar'da Slavların, Doğu Anadolu'da ise Ermeni azınlığın lehinde reformların hayata geçirilmesi için Büyük Güçlerle ortak bir biçimde hareket edecekti. Görüldüğü üzere bu dönemde ileriye dönük bir politika geliştir-

meyi göze alamayan Rusya'nın Osmanlı politikasının temel özelliği statükonun korunmasına yönelik olmasıydı.

Rus-Japon Savaşı'nda uğradığı yenilgiden sonra dış politikasına meşruiyet kazandırmak için Balkanlar'a yönelen Rusya, Panslavizm ideali ile hareket etmişti. Fakat kısa sürede Balkan devletleri üzerindeki kontrolünü kaybetmişti. Rusya Balkanlar'daki bu politikasına paralel olarak aynı politikasını, Doğu Anadolu'da da uygulamıştır. Bu bölgede ise Rusya ile işbirliği edecek Hıristiyan unsur olarak Ermeniler bulunuyordu. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ardından uluslararası bir nitelik kazanan Ermeni Sorunu'nun çözümünde ön ayak olmak isteyen Rusya'nın amacı Ermeni halkının koruyuculuğunu yapmak değil, Doğu Anadolu'da kendine bağımlı bir tampon devlet yaratarak sıcak denizlere inmekti. Rusya'nın bu bölgede Kürtleri de desteklemesi, bu tür politikaların Hıristiyanlık uğruna yürütülmediğinin bariz bir göstergesiydi.

Rusya, Balkan devletlerinin güçlenmesini istemediği gibi, Ermeni özgürlüğünü de istemiyordu. Çünkü bu onun önüne İskenderun Körfezi yolu üzerinde -35 yıl önce Bulgaristan'ın kurulmasıyla İstanbul yolu üzerinde olduğu gibi- bir duvar dikmek olurdu. Görüldüğü gibi nasıl ki Rus denetiminde olmayan bir Bulgaristan'ın Rusya'nın İstanbul üzerindeki çıkarlarına bir tehdit oluşturabileceğinden endişe edildiyse, bağımsız bir Ermenistan'ın da Rusya'nın İskenderun Körfezi'ne inmesini engelleyeceğinden endişe edilmişti. Ermenileri davalarında destekleyen Rusya'nın onların bağımsız bir devlete sahip olmasını istememesi de Rusya'nın Ermeni politikasında da samimi olmadığının bir göstergesiydi. Örneğin nasıl ki Bosna Krizi'nde İzvolskiy Slavlık davasını Boğazlar uğruna feda ettiyse, Kilikya'nın Fransa'ya verilmesini kabul ederek de Ermenilerin çıkarlarını Fransa için feda etmişti. Sonuç olarak denilebilir ki Rusya, dış politikasına meşruiyet kazandırmak için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklarla olan ortak etnik ve dini bağlarını elinden geldiği kadar kullanmıştı.

Balkan Savaşları sırasında Rusya'nın politikası tutarsız ve etkisizdi. Balkan Savaşları Rusya'nın Balkanlar'da büyük güç olma hayallerini

suya düşürmüştü Rusya, Sırp-Bulgar İttifakını sürdürmeyi bile başaramayınca savaşa da engel olamamış ve Balkan devletleri arasındaki düşmanlıklar iyice artmıştı.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise Rusya'nın Yakındoğu konusundaki beklentilerine kendi müttefikleri tarafından gölge düşürülecekti. Balkan İttifakı'nın kısa sürede Rusya'nın kontrolünden çıkması ise Rusya'nın Balkan politikasının iflas etmeye başladığının bir işaretiydi. Rusya, Balkan devletleri arasındaki ilişkileri düzenlemede başarı sağlayamamıştı. Çarlık diplomasisinin bütün çabalarına rağmen Balkanlar'da Bulgaristan önderliğindeki Balkan Birliği'ne dayanan güçlü Rus pozisyonu çökmüştü.

Sonuç olarak denilebilir ki bu dönemde Rusya, hem Balkanlar, hem Boğazlar hem de Ermeni politikasında bağımsız bir güç değildi ve Osmanlı politikasında Büyük Güçlerle birlikte hareket etmek zorundaydı. Rusya'nın Osmanlı politikasının odak noktası Boğazlardı. Boğazları önce diplomasi sonra da güç yoluyla ele geçirme çabaları ise sonuçsuz kalmıştı. Rusya Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve Boğazlar'ın üçüncü bir gücün eline geçmesini önlemek için elinden gelen çabayı göstermişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda bu bölgede kendi çıkarlarını koruyabilecek güçte değildi. Diğer yandan Balkanlar'daki Panslavizm davası ve Doğu Anadolu'da Ermeni azınlığının çıkarlarını koruma politikası sadece ikinci derecede bir öneme sahipti. Balkanlar politikası Boğazlar'ı ele geçirmek politikasının Doğu Anadolu politikası da İskenderun Körfezi'ne inme politikasının olası bir araçları konumundaydı. Bu dönemde Büyük Güç olma statüsünü korumaya çalışan Rusya, kendi iç ekonomik, siyasi ve askeri sorunlarının üstesinden gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını veya üçüncü bir gücün boyunduruğu altına geçmesini önlemeye çalışmıştı. Rusya'nın kaynakları ile amaçları arasındaki büyük uçurum ise amaçlarına ulaşması yolundaki en büyük engellerden biriydi. Boğazlar konusunda hazırladığı planlarını hayata geçirmek için ise gerekli kaynakları yoktu. Örneğin Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Boğazlar'ı ele geçirmeyi hep düşünmüş fakat bölgede

bağımsız bir donanma gösterisinde bile bulunamamıştı. Diğer yandan Balkanlar'daki Avusturya yayılmacılığına ve Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun artmasına da engel olamamıştı.

Balkanlar ve Kafkaslar Bolşevik İhtilalinden sonra da Sovyet dış politikasındaki önemini kaybetmemişti. Balkanlar, Rusya ile Avrupa'nın diğer büyük devletleri arasındaki çatışma alanlarının en önemlilerinden biri olmaya devam etmiştir. 1917 Devriminden sonra Sovyet Rusya'nın Balkanlar politikası daha çok komünizm ideolojisi ekseni üzerinde yürütülmüştür. SSCB'nin Doğu Avrupa'yı yeniden düzene sokma ve Moskova'nın liderliğini kabul ettirme politikası 1960 yılına kadar başarılı olmuş sayılabilir. Kısa bir süre için bölgeye belirli bir düzen ve barış gelmiştir. Ancak, 1960yılından sonra, özellikle Balkanlardaki komünist devletlerde bir "Moskova'dan Bağımsızlık" hareketi başlamıştır. 20.yüzyılın başında da olduğu gibi bu dönemde de Rusya Balkan devletleri üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve Balkan ülkeleri Rusya'nın şemsiyesi altında birleşmek yerine kendi bağımsız devletlerini kuracak olanaklara sahip olmayı tercih etmişlerdi. Günümüzde ise Rusya yine bu bölgeleri kontrol altında tutabilmek için eski emperyal reflekslerine geri dönmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki, tarihsel süreç içerisinde siyasi rejimlerin değişmesine rağmen Rusya'nın Balkanlar ve Kafkaslar politikası bir bakıma süreklilik arz etmiştir. Fakat 19.yüzyılda Panslavizm ve Panortodoksluk gibi milliyetçi ve dini argümanları kullanan Rusya, 20. yüzyıla gelindiğinde bölgeyi daha ziyade enerji kaynakları bakımından kendine bağımlı kılmıştır. Günümüzde her ne kadar Balkan ve Kafkas ülkeleri Batı'ya yönelme eğiliminde olsalar da, bölge ülkelerinin son zamanlarda Rusya'ya enerji alanında artan bağımlılığı dikkat çekicidir.

Rusya'nın Kafkasya politikasına gelince denilebilir ki, 1914-1917 yılları arası dönem Rusya'nın Kafkas politikasının iflası dönemiydi, 1920-1921 yılları arası dönemde ise Rusya Kafkasya'ya geri dönmüş ve iktidar boşluğundan yararlanarak bölgede nüfuzunu sağlamlaştırmaya çalışmıştı. Çarlık döneminde olduğu gibi Sovyet döneminde de Ermeniler Moskova'ya en sadık milletlerden biri olmuştu. Bugün de Erme-

nistan, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın ilişkilerinin iyi olduğu neredeyse tek ülke konumundadır. Rusya Ermenistan'a durmadan silah yardımı yapmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya-Ermenistan ilişkilerinde siyasi ve askeri boyut büyük yer tutmuş olup, bu iki alanda her iki ülke ilişkilerini en üst düzeye çıkarmıştır. Bu yeni dönemde, Rusya Erivan ile ilişkilerini askeri, siyasi ve ekonomik boyutta ciddi olarak geliştirmeye devam etmiştir. Rusya artık sadece askeri ve siyasi enstrümanlarla değil, iktisadi hamlelerle de bölgedeki ağırlığını tabana yaymaktadır.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

HR. SYS: Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım

Y.A.HUS: Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı

Y.EE: Yıldız Esas Evrakı

Y.MRZ-d: Yıldız Maruzat Defteri

Y.PRK.BŞK: Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y.PRK.DH: Yıldız Perakende Dahiliye Kısmı

Y.PRK.EŞA: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik

Y.PRK.HR: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı

Y.PRK.NMH: Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümâyûnlar

Y.PRK.UM: Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı

B. SÜRELİ YAYINLAR

a.Gazeteler:

İkdam

Tanin

Tasvir-i Efkâr

b.Dergiler:

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Krasnıy Arhiv

Russkaya Mısl

Russkoye Bogatstvo

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

Voprosı İstorii

C. Kitaplar ve Makaleler

ADAMOV, E.A., "Konstantinopol i Prolivı", **Krasnıy Arhiv**, Cilt: 6.

ADAMOF, E.E., **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.

ADANIR, Fikret, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

AKGÜN, Mensur, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

ANDERSON, Mattehew Smıth, **Doğu Sorunu (1774-1923)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul,1984

ANWEİLER, Oskar, **Rusya'da Sovyetler (1905-1921)**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.

AYIŞIĞI, Metin "Tehcir Soykırım Anlamı Taşır mı?" **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, (24-25 Nisan 2003)**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2004.

AYVERDİ, Samiha, **Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, İstanbul, 1970.

BABACAN, Hasan, "2.Abdülhamit döneminde Ermenilerin Çeşitli Ülkelere Göçü ve Ermeni Diasporasının Oluşumu", **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, (24-25 Nisan 2003)**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2004.

BADEM, Candan, "Rus ve Sovyet Tarih Yazımında Kırım Savaşı", **Toplumsal Tarih**, Sayı:155.

BAYRAKTAR, Bayram, **20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevskiy'nin Türkiye Gözlemleri**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2007.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: 3, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BEKTAŞ, Hamza, **Ermeni Soykırımı İddiaları ve Gerçekler**, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama Araştırma Merkezi, Bursa, 2001.

BELOVA, Kalerya Antoninova, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Savaşanların Çıkarları", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006.

BESTUJEV, İ.V., **Borba v Rossiii po Voprosam Vneşney Politiki, 1906-1910**, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii, Moskva, 1961.

BİNARK, İsmet **Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim ve Soykırımın Arşiv Belgeleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2007

BODGER, Alan, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (der. Marien Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

BOVIKİN, V.İ, **Vneşnyaya Politika Rossii, Konets 19. Naçalo 20. Geka**, Gos. Uçebno-Pedagofiçeskoye İzdatelstvo, Ministerstvo Prosveşeniya RSFSR, 1960.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınları, İstanbul, 2004.

ÇAYCI, Abdurrahman, **Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

ÇELİK, Bilgin, "Avusturya'nın Arnavutluk Politikası: Viyana'da Bir Arnavutluk Komitesi: "DİA", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı:3, Bahar 2006.

DANTSIG, B.M., **Blijniy Vostok**, İzdatelstvo Nauka, Glavnaya Redaktsıya Vostoçnoy Literaturı, Moskova, 1976.

DUGİN, Aleksandr "Büyük Ortadoğu Projesine Avrasyacı Cevap", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006.

EMETS, V.A., **Oçerki Vneşney Politiki Rossii**, 1914-1917, İzdatelstvo Nauka, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii SSSR, Moskva, 1977.

Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

EROĞLU, Mecbure, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivinden Rusça Belgelere Göre Ermeni Meselesi**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi:14, Ankara, 1999.

FEDOROV, M.P., **Realnıe Osnovı Sovremennoy i Mejdunarodnoy Politiki, Sp.b**, 1909.

GAGARİN, Kn.Sergey, "Balkanskiye Soglaşeniya i Soyuzı", **Russkaya Mısl**, 1915.

GALBERŞTAD, L, "Sobıtiya v Turtsıı, Starıy i Novıy Rejım, Naşı Tseli", **Russkaya Mısl**, Kniga 5.

GALBERŞTAD, L.,"Rossiya, Turtsıa i Balkanskiye Slavyane", **Russkaya Mısl**, Kniga 2.

GALBERŞTAD, L., "Rossiya, Avstriya i Balkanskiye Gosudarstva", **Russkaya Mısl**, İkniga 4.

GALKİN, İ.S., " V.V. Gotlib, Oçerki Sekretnoy Diplomatii v Period Pervoy Mirovoy Voynı", **Voprosı İstorii**, 1959.

Gos. Duma, IV. Sozıv, Sessiya III. Zasedaniye, 1. Stenografiçeskiy Otçet. 1915

GÖKAY, Bülent, **Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

GÜRSEL, Haluk F., **Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri**, Ak Yayınları, İstanbul 1968.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1983.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

HALL, Rıchard C., **Balkan Savaşları,1912-1913**), (çev., M.Tanju Akad), Homer Yayınları, İstanbul, 2003.

İGNATİYEV, A.V., **Vneşnyaya Politika Rossii (1907-1914), Tendentsıyı, Lüdi, Sobıtiya**, Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut Rossiyskoy İstorii, Moskva, Nauka, 2000.

İGNATİYEV, B., "19 Yüzyılın Sonu ile 20.Yüzyıl Başında Rus-Türk İlişkileri", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

İLTER, Erdal, **Ermeni ve Rus Mezalimi, (1914-1916),** Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi:12, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil , "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

KABACALI Alpay, **Talat Paşa'nın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

KAÇAZNUNİ, Ovanes, **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

KARABEKİR, Kazım, **Ermeni Dosyası**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

KILIÇ, Selami, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, Ülke Yayınları, İstanbul, 1998.

KOCABAŞ, Süleyman, **Kuzey'den Gelen Tehdit, Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989.

KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

KOLENKOVSKİY, A., **Dardanelskaya Operatsıya**, Moskva, 1938.

KOMAROVSKİY, Gr.L., "Derjavı i Blijniy Vostok", **Russkaya Mısl**, 1906.

KOTLYAREVSKİY, S., " Makedonya i Yevropa", **Russkaya Mısl**, Kniga 7, 1907.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

KURAT, Yuluğ Tekin, "19 Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavist ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı İmparatorluğu", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

KURAT, Yuluğ Tekin, 1878-1919 "Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491-1992**,Türk Tarih Kurumu, Ankara,1992.

KÜÇÜK, Mustafa, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.2, Ankara, 1999.

LENİN, V.İ. **Gorüçiy Material v Mirovoy Politike, Polnoye Sobraniye Soçineniy**, c.17.

LENİN, V.İ., **Probujdeniye Azii, Polnoye Sobraniye Soçineniy**, c.23.

LEVİN, İ.O., "Konstantinopolskiye Proliv", **Russkaya Mısl**, Kniga 5, 1915.

LEVİN, İ.O., "Balkanskiye Protivoreçiya", **Russkaya Mısl**, 1915.

MALEVİLLE, Georgs, **1915 Osmanlı-Rus-Ermeni Trajedisi**, (Fransız Avukatının Ermeni Tezleri Karşısında Türkiye Savunması), (çev. Necdet Bakkaloğlu), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

MANDELŞTAM, Andrey, "Mladoturetskaya Derjava", **Russkaya Mısl**, Kniga 6, 1915.

MELEK, Kemal **Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.

Mejdunarodnıye Otnoşeniya v Epohu Emperyalizma, Cilt: 6, Kısım:1.

Mejdunarodnıye Otnoşeniya v Epohu Emperializma, Seriya:3, Cilt:1, No: 295, Moskva, 1931–1940.

MEYER, Mihail, "18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

MİHEEV, S.M., **İmperskaya İdeya v Politike Rossii,** Moskva,1994.

MİLOV, L.V., **İstoriya Rossii, 20. naçala 21.Veka**, Moskovskiy Gosudarstvennıy Universitet İmeni Lamanosova, Moskva, 2006.

MUNÇAYEV, Ş.M, USTİNOV, B.M, **Vneşnyaya Politika Rossii ve 17, 18 i 19. Veke**, Moskva, 2005.

NOLDE B.E, Baron, "Bosfor i Dardanellı", **Russkaya Mısl**.

OREL Şinasi, YÜCA Süreyya, **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.

OREŞKOVA, S.F., "Rusya ve Osmanlı Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya,** (der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko) , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

ORTAYLI, İlber, "18. yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492-1992,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, (1899-1906), Cilt:2, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:79, Ankara 2006.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri, (1907-1921), Cilt:3, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:80, Ankara, 2006.

ÖZDEMİR, Hikmet, "Seferberlik İlanından Rus İşgaline Kadar Ermeni Milislerle Çatışmalar", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (23-3Kasım 2005), Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006.

ÖZEL, Sabahattin, "Balkan ve Birinci Dünya Savaşı Arasındaki Osmanlı Devleti-Rusya İlişkileri", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı:12, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

ÖZGİRAY, Ahmet, "1915 Yılında Haziran-Temmuz Aylarında Ermenilerin Van'da Kurduğu Otonom Cumhuriyet", **Belgelerin Işığında Er-**

meni Meselesi Semineri,24–25 Nisan 2003, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2004.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, GÜLERİ Ali, AKGÜL Suat, KÖROĞLU Mesut, **Her Yönüyle Ermeni Sorunu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001.

PERİNÇEK, Mehmet "Taşnak ve Sovyet Ermenistan'ı Kaynaklarında Taşnaksutyun Gerçeği", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Ulıuslararası Sempozyumu Bildirileri**, (23-30 Kasım 2005), Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006.

PETROSYAN,İ.E., PETROSYAN, Y.A, **Osmanskaya İmperiya Reformı i Reformatorı, (konets 18. veka naçalo 20. veka),** Moskva, Nauka, İzdatelstvo Vostoçnaya Literatura, 1993.

PETROSYAN, İ.E., PETROSYAN, Y.A., **Drevniy Gorod na Beregah Bosfora**, Moskva, Nauka, Glavnaya Redaktsıya Vostoçnoy Literaturı, 1993.

PİSAREV, H.A, **Velikiye Derjavı i Balkanı Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı**, Moskva, 1985.

PORTSHVERİYA, B.M, "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, (der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

SAATÇI, Meltem Begüm ,"Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Makedonya Sorunu", **Makedonya Sorunu Dünden Bugüne,** (der. Murat Hatipoğlu), ASAM, Ankara, 2002.

SARAY, Mehmet, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi,** MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

SARAY, Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

SARAY, Mehmet **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, (Soglaşeniye Rossii s Velikobritaniyey i Frantsıyey o Prolivah, Pamatnaya Zapiska Sazonov'a Frantsuzkomu i Velikobritanskomu Poslam v Petograd'e Paleologu i Bukenenu)

Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami, (Soglaşeniye Mejdu Rossiyey i Turtsıyey po Armyanskim Reformam, (Konstantinopol 26 Ocak/ 8 Şubat 1914)

Sbornik Diplomatiçeskih Dokumentov, Reformı v Armenii, (26 Kasım 1912-10 Mayıs 1914, Ministerstvo İnostrannıh Del.)

SELVİ, Haluk, "Ermeni Çete Faaliyetleri, 1900-1918", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslaraası Sempozyumu Bildirileri,** Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, (23-25 Kasım 2005), Ankara, 2006.

SAZONOV, S.D, **Vospominaniya,** Rossiya v Memuarah Diplomatov, Mejdunarodnıye Otnoşeniya, 1991.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** E Yayınları, İstanbul, 2000.

SİLİN, A.S., **Znaçeniye Slova Vostoçnıy Vopros v Bolşoy Sovetskoy Entsıklopedii.**, B.S.E.

STRUVE, Petr, "Balkanskiy Krizis i İstoriçeskiye Zadaçi Rossii", **Russkaya Mısl,** 1912.

SÜSLÜ, Azmi, **Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim,** Ankara Üniversitesi Yayınları, 1987.

SVARANTS, A., **Genotsıd Armyan v Osmanskoy Turtsıı: Priçinı, Etapı, Posledstviya v Natsıonalnoy i Mejdunarodnoy Jizni,** Moskva, 2000.

ŞATSILLIO, K.F., **Russkiy Emperyalizm i Razvitiye Flota,** Moskva, 1977.

ŞATSILLO, K.F., **Rossiya Pered Pervoy Mirovoy Voynoy,** Moskva, 1974.

TOKAY, Gül, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç,** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

TOKAY, Gül, **Makedonya Sorunu,** Afa Yayınları, İstanbul, 1995.

TROÇKİ, Leon, **Balkan Savaşları,** (çev. Tansel Güney), Arba Yayınları, İstanbul, 1995.

TUKİN, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.

TÜRKMEN, Zekeriya Vilâyât-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği, 1913-1914, TTK Yayınları, 1989.

TÜRKÖZÜ, Halil Kemal **Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1982.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Velikiye Derjavı i Blijniy Vostok, **Russkaya Mısl**, 1905.

VLÇEK, Radomir, "Adam Ejı Çartorıyskiy i Politika Rossiyskogo İmperatora Aleksandra I", Jurnal **Polskogo İnstituta Mejdunarodnıh Del**, Tom.6, no.2(19), 2006.

Vneşne–Ekonomiçeskiye Svyazi Osmanskoy İmperii v Novoye Vremya, (Konets 18. naçalo 20. Veka) Orden Truda Krasnogo Znameni, İnstitut Vostokovedeniya, Glavnaya Redaktsıya Vostoçnoy Literaturı, Moskva, Nauka, 1989.

Vneşnyaya Politika Rossii v Kontse 19. naçale 20. veka, Oteçestvennaya İstoriya, Rudn, 2002.

Vostoçnıy Vopros i Borba Slavyanskih Narodov Balkanskogo Poluostrova Za Natsıonalnoye Osvobojdeniye v 70 e Godı 19 Veka, Moskva, 1978.

Vostoçnıy Vopros vo Vneşney Politike Rossii, Konets 18v.-1917 God, Moskva, 1978.

WAYLET, Bonyar, JACKH, Ernst, **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu**, (çev.Vedat Atila), Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004.

YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

YUJAKOV, S., "Angliyskiye Vıborı i Angliyskiy Krizis, Dela Blijnego i Dalnego Vostoka, Tekusçiye Sobıtiya", **Russkoye Bogatstvo**, 1910.

YÜKSELER, Kayhan, **Çarlık Polis Raporlarında Taşnaklar**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

ZAHER, Y., "Konstantinopol i Prolivı", **Krasnıy Arhiv,** Cilt: 6, 1924.

ZAYONÇOVSKİY, A.M., **Soçineniya**, Moskva, 1997.

ZUYEV, M.N, **İstoriya Rossii**, Vısşee Obrazovaniye, Moskva, 2005.

D.Tezler:

ATALI, Esra, **1905 Rus Devrimi ile 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. S.B.E., Ankara, 2002.

E. Ansiklopedi

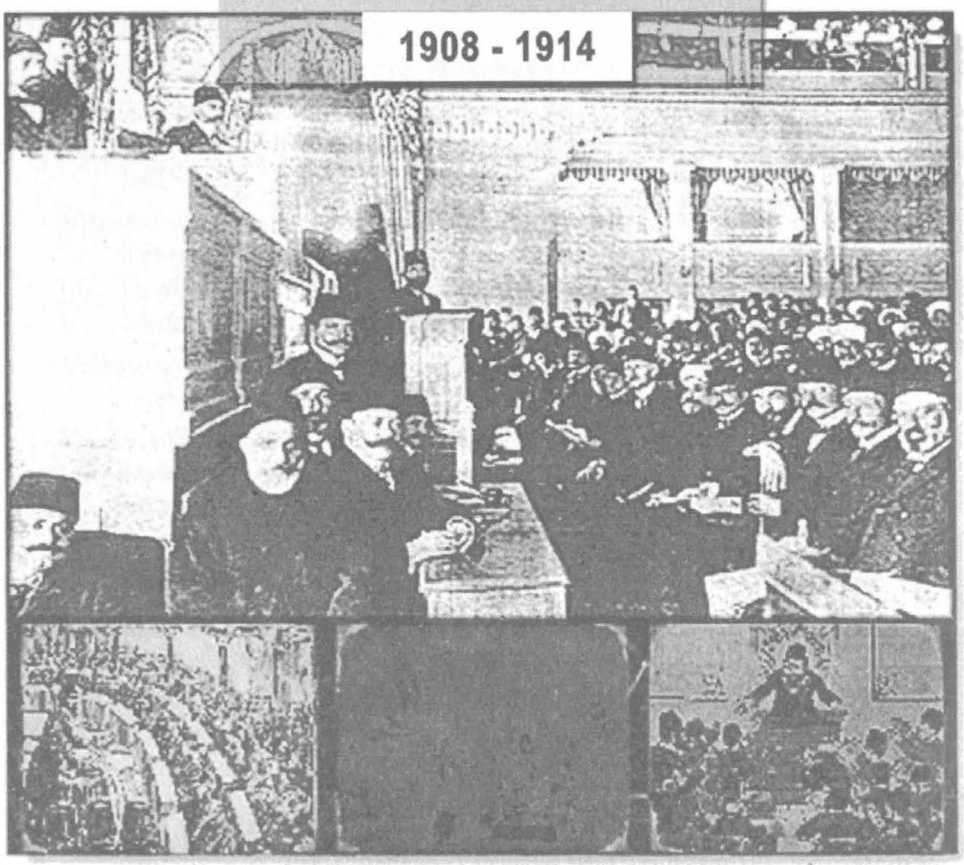
Bolşaya Sovetskaya Entsıklopediya

Osmanlı Ansiklopedisi

Mustafa Malhut

MECLİS-İ MEBUSAN'DA İMTİYAZLAR SORUNU VE TARTIŞMALARI

1908 - 1914

İklim Ozan Yayınları

Düşün Yazıları

ATATÜRKÇÜ VE TÜRK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Haziran '11

4 Neden Kalkınamıyoruz?
Prof. Dr. Cihan Dura

8 Türkiye'de Ayaklanma Koşulları Oluşturulurken!
Kaan TURHAN

16 Vazgeçilmez Unsur
Hüseyin Gündüz ÖKLEM

18 2011 Genel Seçiminde Partilerin Eğitim Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme
Fuat UÇAR

22 Merhaba, Yeniden..
Mehmet YALÇIN

24 Tarih Kendisinden Ders Almayanlara Karşı Çok Acımasızdır
Aydın ÖZÇELİK

28 Kuva-yı Milliye'den Kuva-yı Sermaye'ye
Prof. Dr. Anıl ÇİÇEK

36 "Kör Zaman"ı ve "Kültür Emperyalizmi"ni Aşmak
Öner YAĞCI

40 Emperyalizmin Kökeni Üzerine Genetik Arayışlar; Emperyal Genler Varmı?
Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı

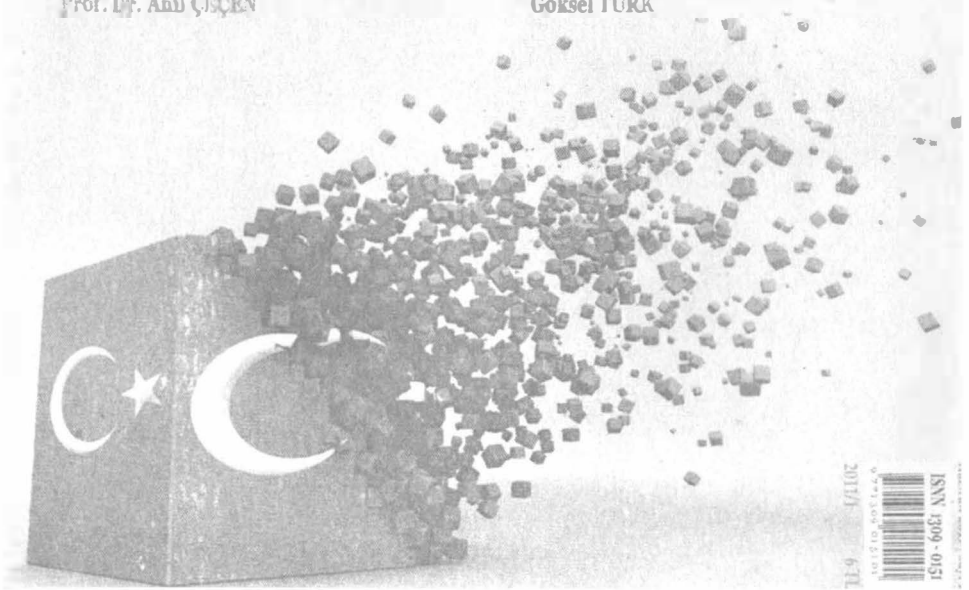
44 İnsanlık Anıtı ve İrtica
E. Askeri Yargıç Ertan URUNGA

48 Montrö (Monreux) Sözleşmesi'nin Ulusal Önemi
Hüsnü MERDANOĞLU

54 Sağlık Sisteminin Olumlu ve Olumsuz Yanları-Riskleri
Doç. Dr. Paşa GÖKTAŞ

60 G.D.O'lu Uyduruk Genetikdaşlar Kabilesi Meselesi
Tahir ÇALGÜNER

63 Karuş Maruş Döneminden, Sus Pus Dönemine mi?
Göksel TÜRK

2011/3 6 TL

ISSN 1309 - 0151

Düşün Yazıları

ATATÜRKÇÜ TÜRK KÜLTÜR DERGİSİ

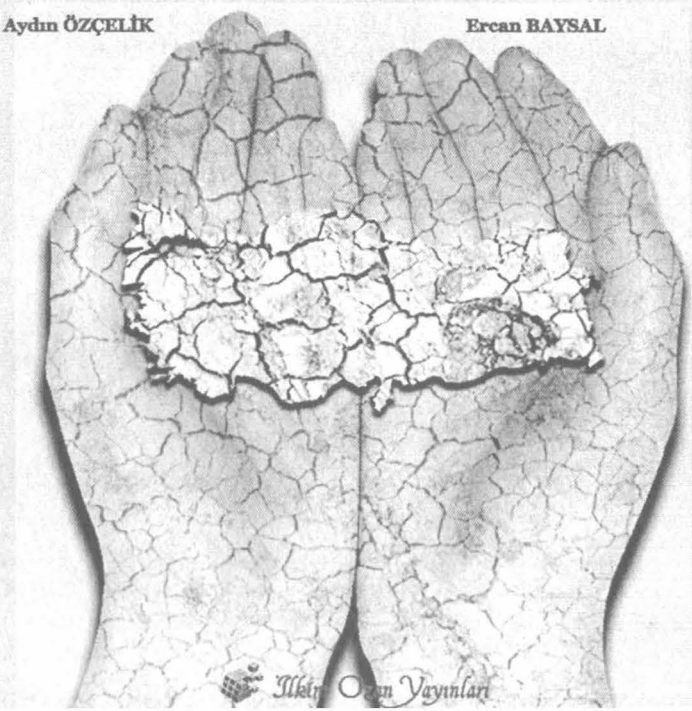
Temmuz '11

Yazılar

Bu Demokrasi ile Türkiye Nereye Gidiyor?
Prof. Dr. Cihan Dura
Çevre ve Demokrasi
Hüseyin Gündüz ÖKLEM
Sultan Palamut İle Ozan
Hazırlayan: Haydar ÇAKMAK
NGO'ların İthal Tehdit Algılamaları Belirlemesi ve Kontrol Edilebilir İstikrarsızlık Stratejileri
Kaan TURHAN
Sol, Halk ve CHP
Prof. Dr. Mehmet YALÇIN
Madımak Oteli Yangınının Gerisindeki Güçler
Hüsnü MERDANOĞLU
11-18. Kurultaylar ve Yeraltı ara-bildiri Tutkusu
Prof. Dr. Ömer DEMİRCAN
İnsan Olmanın Yolu Korkuyu Aşmaktan, Özgürleşmekten Geçer
ÖNER YAĞCI
Tarihin Tekerleğini İleri Çeviren Güç: Türk Ordusu
Aydın ÖZÇELİK
Ti Sesi Nereden Geliyor?
Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI
ABD, Küresel Köleliği Dayatmayı Sürdüremeyecek
Orhan ÖZKAYA
Küresel Emperyalizm Eğitimi Ticarileştiremez
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN
Üç Tarz-I Siyaset ve Türk Kimliği
Fuat UÇAR
KANAPİÇE KOYU OLAYI
Hazırlayan: Haydar ÇAKMAK
Ekoloji'ye astigmat "Çevre" Miyopisi!
Tahir ÇALGÜNER
Sağlıkta Aynı Çizgiyi Sürdürmek Oldukça Zor Görünüyor
Doç. Dr. Paşa GÖKTAŞ
Cehenneme Giden Yol...
Göksel TÜRK

Karikatürler

Ercan BAYSAL

İlkin Ozan Yayınları

2011/2 6 TL

ISSN 1309-0151

Düşün Yazıları

ATATÜRKÇÜ TÜRK KÜLTÜR DERGİSİ

Ağustos '11

4 "ÇOK KÖTÜ BİR SADRAZAM!..."

Zeki ARIKAN
7 PANDORA'NIN KUTUSUNU KİMLER NASILAÇTI?

Prof. Dr. Cihan Dura
16 HER DİLDE, HER DERDE: EKOLOJİ

FERİDUN DUYGU
18 Öcalan Kürt Ayaklanmasının Susturucusu mu?

Kaan Turhan
25 AYDINLANMA VE ZİYA GÖKALP ÖRNEĞİ

Mehmet YALÇIN
28 TÜRK KÜLTÜRÜNDE TARİHSEL İZLER

AYDIN ÖZÇELİK
34 DAĞLARCA'nın "Türkçe" dergisindeki düzyazıları

Ömer Demircan
38 KEMALİZM, BİR ZORUNLULUKTUR

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN
47 OKUMAK YAŞAMDIR

ÖNER YAĞCI
51 ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNDE GELİŞMELER

HÜSEYİN GÜNDÜZ ÖKLEM
54 RUSLAR ATATÜRK HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYOR?

SEVİLYA ASLANOVA
59 UMUT ETMEK VE DİRENMEK

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI
61 YENİ BAKANLAR KURULU'NDA YENİ MİLLİ EĞİTİM BAKANI

Taylan ÖZBAY
64 "TEHLİKENİN FARKINDA MIYIZ?"

Orhan Özkaya
66 YENİ OSMANLI TARTIŞMALARININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Hüsnü MERDANOĞLU
72 ÇÖKEN "ÇEVRE-CİLİĞİN" SARILDIĞI DAL

Tahir ÇALGÜNER*

Çizgiler Ercan BAYSAL

İlkim Ozan Yayınları

Ağustos 2011 | Sayı:3
ISSN 1309 - 0151
2011/3 6 TL

Düşün Yazıları

ATATÜRKÇÜ TÜRK KÜLTÜR DERGİSİ

Eylül '11

«Hükümdar haksız olarak bir köylüden bir yumurta alırsa, adamları köylünün tüm tavuklarını alır.»
«Karanlığa küfredeceğine bir mum yak»

12 Eylülün Ve Küreselleşmenin Kültürü
Öner YAĞCI

Orta Doğuyu İbn Haldun'ca Anlama Yönünde Bir Not
SinaAKŞİN

İran'ın Devrimi Ve Karşı-Devrimi
Halit PAYZA

Etnik Soyadları
Prof. Dr. Ömer DEMİRCAN

ABD "Ilımlı" İslamcıları İktidara Nasıl Taşıdı? (I)
Prof. Dr. Cihan DURA

Size Krizi Anlatayım mı?
Taylan ÖZBAY

Emperyalizmin Taşeronu AKP Diktatoryasının "Cemaat Ordusu"
Kaan TURHAN

Düşünce Ve Ezber (1)
Mehmet YALÇIN

Haçlı Seferlerinden Bugüne Değişen Birşey Yok..!
Aydın ÖZÇELİK

Bekirağa, Malta ve Atatürk'ün Vefası
Orhan ÖZKAYA

Doğu Anadolu'da Atatürkçü Çözüm
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Dünya Lideri
Dr. Gökhan CEBECİ

30 Ağustos Ve Üçüncü Kılıç
Hüsnü MERDANOĞLU

GDO Ve İnsan
Hüseyin Gündüz ÖKLEM

Somali'de Açlığı Yaratanlar Timsah Gözyaşları Döküyor!
Prof. Dr. M. KAYMAKÇI

Eylül 2011 | Sayı 4
ISSN 1309 - 0151
2011/4
6 TL

İlkim Ozan Yayınları

Osmanlı Devleti ile Rusya'nın ortak tarihine bakıldığında Rusya'nın Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinden dolayı bunun büyük bir bölümünde rekabetçi ilişkilerin egemen olduğunu görebiliriz. Çünkü Çarlık Rusya'sı Boğazlardan geçerek sıcak denizlere inmeyi ve ülkesini denizlere hakim bir ülke konumuna getirmeyi tarihi bir misyon olarak görüyordu.

20.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarında bağımsız bir güç olarak hareket edemeyeceğinin farkına varan Rusya sürekli müttefik arayışı içerisinde olmuştu. Bu dönemde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda yürüttüğü bütün politikalar onun Boğazlar politikasının birer parçalarıydı denilebilir. Diğer yandan Boğazlar üzerindeki tasarıları hep engellerle karşılaşıyordu. Bunları bertaraf etmek için Rusya bölgede meydana gelen krizlerin yarattığı fırsatlardan faydalanarak amaçlarına ulaşmayı denemişti. Fakat Boğazları işgal etmek için gerekli olanaklara sahip olmadığından bölgede statükonun korunması politikasını izleyecekti. Böylece Rusya'nın temel amacı Osmanlı Devleti'nin dağılmasını ve Boğazların kontrolünün üçüncü bir devletin eline geçmesini önlemek olmuştu. Bu nedenle Rusya Balkanlar'da Slavların Doğu Anadolu'da ise Ermenilerin durumunun düzeltilmesi için ıslahat yapılması talebinde bulunacaktı. Fakat bunu yaparken ne Slavların ne de Ermenilerin bağımsızlıklarını arzulamıyordu. Rusya'nın kendi nüfuz bölgelerindeki devrimci faaliyetleri korkusu Slav ve Ermeni devrimci hareketlerine karşı olumsuz tavır sergilemesine neden olmuştu. Bunun için hem Balkanlarda hem de Doğu Anadolu'da kendi denetiminde tampon devletler yaratmak istiyordu. Görüldüğü üzere Rusya'nın hem Balkan hem de Doğu Anadolu politikası kendi içerisinde tutarsızdı.

Balkanlarda Rusya, Boğazlar ile ilgili çıkarlarına yardımcı olacak biçimde Slavları desteklemişti. Bu konuda Rusya'nın en büyük silahı ise Panslavizm ideali olmuştu. Fakat Balkan Savaşları'ndan önce kurduğu Balkan İttifakı kısa sürede Rusya'nın kontrolünden çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda ise Rusya Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'ne katılmasına engel olamamıştı. Bütün bunlar Rusya'nın Balkan politikasının iflasını da beraberinde getirecekti. Diğer yandan Boğazları diplomasi yoluyla açma çabaları da sonuçsuz kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da meydana gelen devrim ve bunun sonucunda imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ise Rus-Türk ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Sovyet Rusya yönetimi "barış dekreti" ve "ilhaksız tazminatsız" barış çağrısı yaparak Çarlık yönetiminin dış politika stratejilerinden vazgeçecekti.